

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

125433

GELİBOLU YARIMADASI'NIN GEÇİŞ DÖNEMİ ÂDETLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME
(DOĞUM-DÜĞÜN-ÖLÜM)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Aktan Müge ERCAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kemal YÜCE

Çanakkale-2002

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Aktan Müge ERCAN'a ait *Gelibolu Yarımadasında* adlı çalışma, jürimiz
Geçmiş Dönem Adetleri Üzerine Bir İnceleme
tarafından Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı'nda

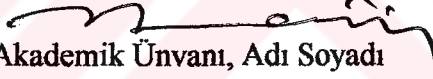
DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan.. Prof. Dr. Kemal YÜCE

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.. Doç. Dr. Ali TARUN

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.. Doç. Dr. Metin EKİCİ

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.. Doç. Dr. Vahit TÜRK

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

Üye.. Yrd. Doç. Dr. Hamdi GÜLEŞ

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Bu araştırma, Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir geçmişe sahip olan ve Balkanlarla Anadolu arasında bir köprü durumunda bulunan Gelibolu Yarımadası'nın geçiş dönemi âdetlerini ele almaktadır. Araştırmanın önemi, yarımadadaki köylerin tümünün çalışma kapsamına alındığı, sahadan ilmî metotlarla derlenen malzemenin, tarihî ve güncel boyutları ile Türk kültürü içindeki yerinin fonksiyonalist bakış açısıyla tahlil edildiği ilk çalışma olmasıdır.

Araştırma giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır.

Giriş kısmı üçe ayrılmaktadır. Öncelikle bölgenin coğrafî, tarihî, beşerî ve ekonomik durumu verilmiş, daha sonra bölge üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bölümlere geçmeden önce çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yöntemi hakkında yine giriş kısmında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın bölümlerinden; birinci bölüm doğum, ikinci bölüm düğün, üçüncü bölüm ölüm âdetlerinden oluşmaktadır. Her üç bölümde de gözlem ve mülâkat yoluyla sahadan derlenen malzeme verildikten sonra bunların tahlili yapılmıştır.

Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi verilmiştir.

Kaynakça kısmı ikiye ayrılmıştır. Yazılı kaynaklar kısmında, çalışmada kullanılan makaleler, tezler ve kitaplar verilmiştir. Sözlü kaynaklar kısmı ise konuyla ilgili bölgede görüşme yapılan kaynak kişilerin listesinden oluşmaktadır.

Saha çalışması sırasında mülâkat yaparken kullanılan sorular, bölgeden çekilen fotoğraflar, konuyla ilgili bölgede kullanılan terimleri gösteren sözlük ve yine bölgeyle ilgili haritalar, çalışmanın en sonuna eklenmiştir.

Üzerinde çalışılan geçiş dönemi törenleri, bölge halkının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısını ve bu yapıdaki gelişim ve değişim sürecini gösteren önemli göstergelerdendir.

Bu bağlamda, yapılan bu çalışma ile bölgenin kültürünün ve bu kültürün yaratıcısı insanın daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

This study deals with the customs in the transition period of Gallipoli Peninsula, which has an important place in Turkish and world history with its position as a bridge between the Balkans and Anatolia. Including all the regional villages in its scope, this research maintains the feature of being the first study analysing the function of regionally incited scientific data in Turkish culture with its historical and contemporary dimensions.

The introductory part is made up of three parts. First it states the geographical, historical, social and economic conditions of the region. Then the previous studies in the region are cited, and lastly the information about the purpose, importance, scope and the method of the study are covered in this part.

The study consists of three parts as well; customs of birth, customs of wedding and customs of death. In each part, first the data gathered during the observations and interviews are presented then they are analysed.

The conclusion gives a general evaluation of the research and the bibliography consists of two parts; being written and oral references.

The questions designed for the interviews, photographs taken, regional maps and a dictionary giving the regional lexicology related to the subject are added in the appendix at the very end of the thesis.

The rituals in the transition period, which this study basically deals with, constitute an essential evidence that illustrates the socio-economical and socio-cultural structure of the region and also the developments and changes in this structure.

In this respect, this study aims a better understanding of the culture in the region and the mankind as the maker of it.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	viii
SÖZ BAŞI	ix
GİRİŞ	1
1. BÖLGENİN FİZİKÎ TARİHÎ BEŞERÎ VE EKONOMİK DURUMU	1
1.1. Bölgenin Fizikî Durumu.....	1
1.1.1. Yer Özellikleri.....	1
1.1.2. İklim.....	3
1.1.3. Bitki Örtüsü.....	3
1.2. Tarihî Durum.....	4
1.3. Beşerî Durum.....	10
1.3.1. Nüfusun Nitelikleri.....	10
1.3.1.1. Gacallar.....	11
1.3.1.2. Muhacirler.....	12
1.3.1.3. Pomaklar.....	13
1.3.1.4. Romanlar.....	15
1.3.2. Göçler.....	18
1.3.3. Yerleşme Özellikleri.....	24
1.4. Bölgenin Ekonomik Durumu.....	28
2. BÖLGEYLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	30
3. ARAŞTIRMANIN KONUSU KAPSAMI YÖNTEMİ VE ÇALIŞMA ALANI	31

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUM ÂDETLERİ

	35
1. DOĞUM ÖNCESİ	35
1.1. Çocuğun Olması İçin Yapılan Uygulamalar.....	35
1.2. Çocuğun Olmaması İçin Yapılan Uygulamalar.....	42
1.3. Hamilelik.....	43
1.3.1. Hamileliğin Anlaşılması ve Duyurulması.....	43
1.3.2. Aşerme.....	45
1.3.3. Hamile Kadının Kaçınmaları.....	45
1.4. Çocuğun Cinsiyeti.....	47
2. DOĞUM SIRASI	51
2.1. Doğum.....	51
2.1.1. Evde Doğum.....	52
2.1.1.1. Eş İle İlgili Uygulamalar.....	53
2.1.1.2. Göbek İle İlgili Uygulamalar.....	55
2.1.2. Hastahanedeki Doğum.....	56
3. DOĞUM SONRASI	57
3.1. Yıkama.....	57
3.2. Ad Verme.....	58
3.3. Lohusalık.....	65
3.3.1. Lohusanın Yiyecekleri Ve Sütü.....	66
3.3.2. Lohusa Düğünü.....	68
3.3.3. Lohusanın Kaçınmaları.....	70
3.4. Kırklama.....	76
3.5. Çocuğun Yaşamaları İçin Yapılan Uygulamalar.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

DÜĞÜN ÂDETLERİ

	83
1. DÜĞÜN ÖNCESİ	83
1.1. Evlenme Çağı, Eş Seçimi, Kız ve Erkeğin Tanışma ve Görüşme Biçimleri ve Evlenme İsteğinin Belirtilmesi.....	83
1.1.1. Evlenme Çağı.....	84
1.1.2. Eş Seçimi.....	87
1.1.3. Kız ve Erkeğin Tanışma ve Görüşme Biçimleri.....	100
1.1.4. Evlenme İsteğinin Belirtilmesi.....	108
1.2. Görücülük Ve Kız İsteme.....	110
1.3. Söz Kesme.....	120
1.4. Nişanlanma.....	124
1.5. Çeyiz.....	128
2. DÜĞÜN SIRASI	132
2.1. Düğün Hazırlık.....	132
2.1.1. Düğüne Davet.....	132
2.1.2. Yas Alma.....	135
2.1.3. Gelin ve Damat Yıkama.....	135
2.1.4. Düğün Yemekleri.....	135
2.1.5. Bayrak Asma.....	138
2.2. Düğün.....	139
2.2.1. Kına.....	141
2.2.2. Kardeş Gezdirme.....	150
2.2.3. Dağdan Odun Getirme.....	150
2.2.4. Çerez Gezme.....	151
2.2.5. Gelin Alma.....	151
2.2.6. Damat Tıraşı.....	156
2.2.7. Gelin İndirme.....	156
2.2.8. Nikah.....	158

2.3. Düğün Eğlenceleri.....	159
2.3.1. Halk Oyunları.....	160
2.3.2. Seyirlik Oyunlar.....	162
2.4. Gerdek.....	163
3. DÜĞÜN SONRASI.....	165
3.1. Gerdek Sonrası.....	165
3.2. Gelin ve Güveğin Ailelerle Görüşmesi.....	167
3.3. Karı-Koca İlişkileri ve Aile İçi Münasebetler.....	168

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜM ÂDETLERİ

174

1. ÖLÜM ÖNCESİ.....	174
1.1. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler.....	174
1.2. Kaçınmalar	178
2. ÖLÜM SIRASI.....	180
2.1. Ölüm Anı.....	180
2.2. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler.....	182
2.3. Ölüm Olayının Duyurulması.....	183
2.4. Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı.....	184
2.4.1. Yıkama.....	185
2.4.2. Kefenleme.....	188
2.4.3. Cenaze Namazı.....	189
2.5. Tabuta Koyma ve Taşıma.....	191
2.6. Defin.....	193
2.7. Devir-İskat.....	198
3. ÖLÜM SONRASI.....	200
3.1. Ruhla İlgili Tasarımlar.....	200
3.2. Ölen Kişinin Eşyaları İle İlgili Uygulamalar.....	204
3.3. Baş Sağlığı Dileme.....	206
3.4. Mezarlıklar ve Mezar Taşları.....	207

3.5. Mezarlık Ziyareti.....	214
3.6. Yas.....	215
3.7. Ölünün Anıldığı Belli Günler ve Ölü Yemeği.....	217
SONUÇ	223
KAYNAKÇA	232
1. Yazılı Kaynaklar.....	232
2. Sözlü Kaynaklar.....	269
EKLER	270
Ek 1: Terimler Sözlüğü.....	270
Ek 2: Soru Listesi.....	275
Ek 3: Fotoğraflar.....	285
Ek 4: Haritalar.....	309

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı geçen eser
a.g.k.k.	:	Adı geçen kaynak kişi
a.g.m.	:	Adı geçen makale
a.g.md.	:	Adı geçen madde
a.g.t.	:	Adı geçen tez
a.g.y.	:	Adı geçen yazar
bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
çev.	:	Çeviren
s.	:	Sayfa
S.	:	Sayı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
t.y	:	Tarih yok
vb.	:	Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	:	Ve saire
y.y.y.	:	Yayın yeri yok

SÖZ BAŞI

Araştırma, Gelibolu Yarımadası'nın geçiş dönemi âdetlerini ele almaktadır. Türkiye'de halkbilimi çalışmalarına bakıldığında folklorun kadrosu içinde, üzerinde en çok durulan dallardan birisi geçiş dönemleridir. Geçiş dönemi âdetleri, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin sözlü kültürünün temel bölümlerindedir. Konunun önemine paralel olarak geçiş dönemi âdetleri ile ilgili çeşitli bölgelere ait pek çok derleme ve değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Ancak Çanakkale ili ve özellikle Gelibolu bölgesi ile ilgili, genel olarak folklor çalışmaları, içinde de geçiş dönemleri ile ilgili çalışmalar çok az yapılmıştır ve bunlar bölgeyi tam olarak tanıtmaktan uzaktır. Bu noktadan yola çıkarak ve bölgenin üniversitesi olan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin bir ferdi olmanın, böyle bir çalışmayı üzerimize vazife kıldığı bilinciyle Balkanlarla Anadolu arasında bir köprü durumunda bulunan ve Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir geçmişe sahip olan Gelibolu Yarımadası üzerinde çalışmaya karar verilmiştir.

Sosyal gerçekliği araştıran ve hem bir beşerî bilim hem de bir sosyal bilim olan halkbilimi, bu özelliğiyle, tarih, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, felsefe, hukuk, etnografya, coğrafya, mimarlık, ilâhiyat, gıda mühendisliği, ziraat mühendisliği, eczacılık vs. gibi bilim ve araştırma sahalarından yararlandığı gibi malzemesiyle de bu sahalara katkı sağlamaktadır. Türk kültürü araştırmalarının önemli isimlerinden biri olan Tahir Alangu'nun da dediği gibi folklor artık bitmiş, kapanmış bir kültür olayı değil, sürekli çözülp yeniden birleşen, halkla birlikte yeniden oluşan bir dinamizm içindedir.

Bu bağlamda, sosyal ve beşerî bilimlerin kesiştiği kavşak noktasında yapılan bu çalışma ile bölgenin kültürünün ve bu kültürün yaratıcısı insanın daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada, geçiş dönemleri ekseninde görülen âdet ve uygulamalar, icra eden topluluk üyeleri için “ne anlama geliyor, hangi ihtiyaçları karşılıyor, sosyal yapıdaki değişimden nasıl etkilenip değişiyor” sorularına cevap bularak, folklor unsurunun sosyal yapıdaki işlevi ve karşıladığı ihtiyaçları ortaya koymak kaçınılmazdır. Çünkü üzerinde çalışılan geçiş dönemi törenleri, toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını dış dünyaya yansıtan en önemli süreçlerdendir.

Eğer evrensel kültüre bir katkı sağlanmak isteniyorsa, öncelikle yerel zenginlik ve çeşitlilikleriyle birlikte ulusal kültürün anlaşılması gerekmektedir. Millî kültürün parçası durumundaki bölgesel kültür unsurlarının tespit edilip çağdaş yöntem ve teknikler ışığında değerlendirilmesi ile ancak evrensel kültüre ulaşılabilir.

Bu çalışma yapılırken, konu tespit edildikten sonra araştırmanın ilk aşamasında konu ile ilgili yazılı kaynaklar taranmıştır. Tespit edilen kaynaklar, Ankara Millî Kütüphane, Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi, YÖK Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Arşivi ve İstanbul İSAM Kütüphanesi'ndeki çalışmalarla elde edilmiştir. Bu aşamada görülmüştür ki çalışma konusu ile ilgili çok fazla yayın bulunmasına rağmen, bunlardan bir kısmı ilmi metot açısından kifayetsiz çalışmalardır.

Konuyla ilgili ulaşılabilen bütün kaynaklar taranmasına rağmen bu kaynaklardan faydalanırken; seçilen konunun genişliği ve sınırları çizilmiş zaman içinde sürdürülme gerekliliği, araştırmanın, konu ile ilgili genel bir model oluşturma iddiasından çok bölgenin analizini yapmayı hedeflemesi ve tekrara düşmemek için, seçme yapılmıştır. Bu noktada çalışma alanı ile diğer bölgeler arasındaki bazı farklılık ve benzerlikleri gösterme, esas tutulmuştur.

İkinci aşamada yazılı kaynakların ışığı altında saha çalışması yapılmıştır. Çalışma sahası ile ilgili pilot çalışmaya gidilmemiş, köylerin tamamına bizzat gidilerek görüşme ve gözlem metodu ile malzeme derlenmiştir. Daha sonra derlenen malzemenin Türk kültürü içindeki yeri, tarihî ve güncel boyutlarıyla ortaya konmaya çalışılmış, bu bağlamda fonksiyonlarının neler olduğu, zamana ve şartlara göre malzemenin şeklinde ve yapısında meydana gelen değişikliklerin sebepleri, fonksiyonist bakış açısıyla tahlil edilmiştir.

Araştırma ile ilgili çalışmalar yapılırken karşılaşılan zorluklar çoğunlukla saha çalışması sırasında yaşanmıştır. Söz konusu zorlukların başında ulaşım sorunu gelmiştir. İki aşamalı olarak yaşanan bu sorunun ilk basamağında, ilçelere ulaşma sıkıntısı yaşanmıştır. Çanakkale ili içinde ulaşım zorluklarının en fazla yaşandığı ilçeler olan Gelibolu ve Eceabat ilçelerinin, boğazın karşısında olması ve bu ilçelere

ulaşımın ancak deniz yoluyla yapılabilmesi, fırtına ve Lodos rüzgarının olduğu zamanlarda boğazdan bölgeye geçişte zorluklara sebep olmuştur. Yanı sıra söz konusu ilçelerin köyleri ile ilçe merkezleri arasında, günübirlik gidiş geliş elverişli olmayan ulaşım şartları, sahaya ulaşmada yaşanan bir diğer zorluk olmuştur. Ulaşımında yaşanan zorluklar, araştırmacının kendi imkanlarıyla ve bölge ile ilgili yapılan bir projenin ulaşım imkanlarından yararlanılarak aşılmıştır.

Diğer bir sıkıntı, araştırmacının cinsiyeti ekseninde yaşanmıştır. Araştırma ziyaretleri köy halkı arasında merak ve kuşku uyandırmıştır. Kuşukular, araştırmacı ile yanındaki karşı cinsten ekip arkadaşının ilişkisinin mahiyeti veya hemcinsi ekip arkadaşları ile gelişlerinin mahiyeti noktalarında yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda araştırmacı ve yanındaki kişiler hakkında köy halkının kafasında beliren soru işaretlerinin giderilmesinde büyük çaba harcamak gerekmiştir.

Kaynak kişilerle iletişim kurulması konusunda da bir takım sıkıntılar yaşanmıştır. Kendilerinden öğrenilmek istenenler, yaşamlarının bir parçası olduğundan ve kendilerince sıradan olan bu bilgilerin ne işe yarayacağı ve nasıl kullanılacağı şüphesi ile kimi zaman konuşmaktan kaçınmışlar kimi zaman da detayları atlayarak kısa cevaplar verme yoluna gitmişlerdir.

Bu araştırma giriş, üç bölüm, sonuç, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır.

Giriş kısmı üçe ayrılmaktadır. Öncelikle bölgenin coğrafi, tarihî, beşerî ve ekonomik durumu verilmiş, daha sonra bölge üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bölümlere geçmeden önce çalışmanın amacı, önemi, kapsamı ve yöntemi hakkında yine giriş kısmında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın bölümlerinden; birinci bölüm doğum, ikinci bölüm düğün, üçüncü bölüm ölüm âdetlerinden oluşmaktadır. Her üç bölümde de gözlem ve mülakat yoluyla sahadan derlenen malzeme verildikten sonra bunların tahlili yapılmıştır.

Sonuç kısmında ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi verilmiştir.

Kaynakça kısmı ikiye ayrılmıştır. Yazılı kaynaklar kısmında, çalışmada kullanılan makaleler, tezler ve kitaplar verilmiştir. Sözlü kaynaklar kısmı ise konuyla ilgili bölgede görüşme yapılan kaynak kişilerin listesinden oluşmaktadır.

Çalışmanın sonunda yer alan Ekler kısmı, dört parçadan oluşmaktadır. İlk olarak, konuyla ilgili bölgede kullanılan terimleri gösteren sözlük verilmiştir. Arkasından, Soru Listesi başlığı altında, saha çalışması sırasında mülâkat yaparken kullanılan sorular eklenmiştir. Daha sonra, çalışmanın metin kısmını görsel olarak desteklemek amacıyla konuyla ilgili bölgeden çekilen fotoğraflar, metnin yapısına uygun olarak kronolojik bir sıra dahilinde verilmiştir. En sona da üç harita eklenmiştir. Birinci harita, Araştırma Alanının Coğrafi Konumu; ikinci harita, Gelibolu Yarımadası Üzerindeki Yerleşmelerin Nüfus Büyüklüklerine Göre Dağılımı; üçüncü harita, Gelibolu Yarımadasının Köy ve Belde Yerleşmelerindeki Nüfusun Nitelikleri'dir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında büyük katkıları bulunan Gelibolu köylülerine ve çalışma boyunca destek ve yardımlarını benden esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Kemal YÜCE'ye çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. BÖLGENİN FİZİKİ TARİHİ BEŞERİ VE EKONOMİK DURUMU

1.1. BÖLGENİN FİZİKİ DURUMU

1.1.1. YER ÖZELLİKLERİ

Gelibolu Yarımadası, Çanakkale iline bağlı ve iki ilçeden oluşan, Marmara bölgesinin güneyinde ve Çanakkale Boğazı'nın kuzeyinde yer alan kara parçasıdır.

Yarımadadaki iki ilçe, yarımada ile aynı adı taşıyan Gelibolu ve Eceabat'tır.

Yarımada üzerindeki büyük ilçe olan Gelibolu, kuzeydoğusunda Tekirdağ ilinin Şarköy ve Malkara ilçeleri, kuzeybatısında Edirne ilinin Keşan ilçesiyle komşudur. Batıdan Eceabat ilçesi, doğu ve güneyden ise denizle çevrilidir. İlçenin kuzeybatısında Saros körfezi, güneyinde Çanakkale Boğazı yer almaktadır. Yüz ölçümü 806 km²'dir.¹

490 km² olan bölgenin diğer ilçesi Eceabat ise, kuzeydoğusunda Gelibolu ilçesi, doğu ve güneyinde Çanakkale Boğazı, kuzey ve batısında Ege denizi ile çevrilidir. İlçe merkezi, Çanakkale il merkezinin tam karşısındaki koyda kuruludur.²

Gelibolu ilçesinin en yüksek yeri 725 metre ile Korudağ'dır. Korudağ, Tekirdağ'dan Marmara kıyılarına izleyerek Çanakkale Boğazı'na doğru uzanan Ganos dağının bir devamı niteliğindedir. İlçede bu kadar önemli başka bir yükseklik yoktur. Doğal engebe şeklindeki diğer yükseltiler ise şunlardır: Kavak ve Yüllüce köyleri arasında 84 metrelik volkanik Kızıltepe, Kavaklıtepe-Yeniköy arasında Armuttepe, Ortaköy ile Koruköy arasında Maslaktepe ve Sivritepe, Gelibolu Münipbey yöresinde Kabatepe ve Saraytepe, Fındıklı köyü civarında Aynalıtepe ve

¹ Yurt Ansiklopedisi, İstanbul 1982, C.3, s.1887.

² a.g.e., s.1886.

Baklatepe, Bayırköy'ün kuzeyinde Susamlıtepe, Değirmendüzü köyü civarında Kanaltepe ve Kömürtepe, Cevizli köyünde Gaziler tepesi, Karainebeyli civarında Eşekçi dağı, Üveyik dağı, Derebaşı tepesi, Yassitepe, Sivritepe ve Çalıktepe, Tayfur köyünün kuzeyinde Fıçı tepe, Yeniköy'ün güneyinde Kocataş tepe ve Kavaklı köyünde Kavaklıtepe.³

Eceabat ilçesi de genel olarak engebelidir. Saros körfezi kıyıları üzerinde yüksekliği 400 metreyi geçmeyen duvar halinde tepeler sırası ile doğuda ve güneyde boğaz kıyılarına dik yamaçlar halinde inen topraklardan oluşmuştur. İlçenin en büyük yükseklikleri kuzeyindeki Kocaçimen (305m.) ve Conkbayırı (261 m.)'dir.⁴ İlçe merkezindeki en dikkat çekici yükselti ise Kilisetepedir.

Gelibolu ve Eceabat ilçeleri, bir yarımada üzerinde olduğu için hafif engebeli arazi üzerinde bulunmaktadır ve önemli ovalara sahip değildir. Evreşe ovası, Sütlüce ovası, Karainebeyli ovası, Ilgardere ovası, Kavak ovası, Yalova, Kilye ovası ve Eceovası yarımadaının fazla büyük olmayan ovalarıdır.

Bölgede kayda değer uzunlukta akarsu bulunmamaktadır. Tekirdağ'ın Şarköy ilçesinden doğan ve Kavak köyü önünden geçerek Saros'a dökülen Kavak çayı, yarımadaadaki en uzun akarsudur. Diğerleri ise Ilgardere, Çokalıcı deresi, Üçköprüler deresidir. Kavak köyünde Şarköy yolu üzerinde yapılan göletin dışında bölgede göl bulunmamaktadır.

Yarımada, Çanakkale Boğazı ile Kuzey Egenin bir uzantısı olan Saros körfezi tarafından çevrilidir. Saros kıyıları doğal koylar ve kumsalların yanı sıra dik yarlardan oluşmuştur. Kıyıları hafif akıntılıdır. Balıkçılık yapılan limanları, Güneyli limanı, Davut iskelesi, Kömür limanı, Armutlu limanı Karaağaç limanı, Manda limanı, Saz limanı ve Yeniköy limanıdır. En önemli burun ve çıkıntıları da Kumburnu, Baklaburnu, Lej burnu ve Boğaz yöresindeki Çankaya burnudur.

³İRDESEL, Mehmet: Gelibolu ve Yöresi Tarihi, Geltur Ajans Yayınları, Çanakkale 1998, 2. Baskı, s.57-58.

⁴OKAY, S. Şenay, M. Vedat OKAY: Belgelere göre Eceabat Kılavuzu, İstanbul 1981, s.61.

1.1.2. İKLİM

Yarımadanın iklimi Marmara bölgesinin “geçiş tipi” iklimine dahil edilebilir. Genellikle yazları sıcak ve kurak, kışlar ise soğuk ve yağışlıdır.

Yıllık yağış ortalaması 626.5 mm.'dir. En yağışlı aylar Kasım, Aralık, Ocak; en az yağışlı aylar Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Yağışlar çoğunlukla yağmur şeklinde olmakta, kar yağışları fazla görülmemektedir.⁵ Kışın soğuk ve sıcak hava akıntılarının çarpışması ve yükselen hava katları sebebiyle özellikle denize yakın yerler fazla yağış alır. Ara sıra yağın sağanak yağışlar da sellerin olmasına sebep olmaktadır.

Yarımada Çanakkale Boğazı'nın kıyısında bulunduğu devamlı hava akımlarının etkisi altındadır. En fazla esen rüzgarlar poyraz ve lodostur ve ortalama rüzgar hızı 4.5 m/sn.'dir.

1.1.3. BİTKİ ÖRTÜSÜ

Yarımadanın Gelibolu ilçesinde bitki örtüsü olarak çam ve zeytin ağaçları hâkimken, Eceabat ilçesinde daha çok maki çeşitleriyle kızılçamlar görülmektedir. Çamlar daha çok plâto sahasının parçalı yamaçlarını işgal ederler. Korudağ ve Pazarlı köyü sırtları yüksek oranda çam ormanı ile kaplıdır. Eceabat'ta plâto sahası ziraat alanları açmak için tahrip edilmiştir.⁶ Gelibolu Yarımadası'nda maki en yoğun görüldüğü alan, Kilitbahir ile Alçitepe arasındaki Soğanlıdere vadisidir. Mersin dahil hemen hemen bütün maki türlerine bu vadiye rastlanır. Bunların dışında meşe, palamut, pırnal ve ahlat ağaçları yörede dağınık şekilde bulunmaktadır.

⁵ Çanakkale İl Yılığ, 1973, s.63.

⁶ DÖNMEZ, Yusuf: Trakya Bitki Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968, s.164.

Bölgede çok kurak yazlardan sonra gelen sonbahar yağmurları gre ve kalkerli taşlar tarafından emildiği için meydana gelen nem, sıcaklığı azaltıcı etki yapar. Bu yüzden Akdeniz bitkileri bu bölgede yetişmemektedir.⁷

1.2. TARİHİ DURUMU

Çanakkale Boğazı'nın kuzey giriş kısmında yer alan şehrin ve yarımadaının adının “gemi şehri” ve “güzel şehir” anlamında, “Kallipolis” veya “Gallipolis”ten geldiği rivayet edilir.⁸ Mehmet İrdesel, Gallipoli adını yarımada ve şehre Romalıların verdiğini söyler. Yazara göre, M.Ö. 1500’lerde Ren vadisinden güneye göç ederek Fransa ve İtalya’ya giden Keltlere Romalılar “Gal” adını vermişlerdir. M.Ö. 278’de, Galler diye adlandırılan bu halk, Çanakkale ve İstanbul Boğazı’ndan Anadolu’ya geçerek Ege, Marmara ve Çanakkale Boğazı yöresindeki kentlere dağılırken bir kısmı da Kallipolis kentine yerleşmiştir. Kallipolis kentine yerleşen Gallerden dolayı Romalılar, bu kentin adını “Gallipoli” (Galler şehri) olarak değiştirmişlerdir.⁹ Feridun Emecen, Gelibolu’nun adı ve kuruluşu hakkında bilgi verirken, Kemalpaşazâde’den naklen, buranın asıl adının “Kalipoli” olduğunu, “poli”nin Rumca şehir, “Kali”nin ise Bolayır tekfurunun kızının isminden geldiğini söyler.¹⁰ Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde ise, Gelibolu ismi, “Gülibol”dan galat olmak üzere kullanılmıştır.¹¹ Şehrin ismi ile ilgili diğer bir görüş, buranın çok rüzgarlı oluşu nedeniyle “Yelibol”dan türediği şeklindedir.¹² Bir başka kayda göre ise şehrin adı Yunan dilindeki “Gali Poli” (Kadırga şehri)den gelmektedir.¹³

Yarımadaının diğer ilçesi olan Eceabat ise Fenikeliler zamanında Maditus=Maydos adı ile kurulan ilk şehirdir. Maditus adı iki nüfuzlu kardeşin veya

⁷ ÜNEN, Nurettin: Dünkü ve Bugünkü Çanakkale, Ankara 1947, s.16.

⁸ ÖNDER, Mehmet: Şehirler Anadolu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1997, 2. Baskı, s.132.

⁹İRDESEL, Mehmet: Gelibolu ve Yöresi Tarihi, Gelibolu 1998, Genişletilmiş 2. Baskı, s.12-13.

¹⁰EMECEN, Feridun: “Gelibolu” Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.14, İstanbul 1996, s.1.

¹¹ZİLLİOĞLU Mehmed: Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, Sekizinci Kitap, Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN, İstanbul 1970, Kardeş Matbaası, s.179.

¹²İRDESEL Mehmet: a.g.e., s.16.

¹³KURTOĞLU, Fevzi: “XVI’ncı Asrın İlk Yarımında Gelibolu”, Türkiyat Mecmuası, Cilt V, İstanbul 1936, s.291.

nl bir filozofun adına nispetle verilmiştir.¹⁴ Daha sonra Gelibolu'da Yakub Ece¹⁵ tarafından fethedilen bu sahaya Eceabat denilmiştir.

Gelibolu, tarihte ilk kez Hitit İmparatorluğunun M.. 1200'de parçalanmasından sonra, Frigler ve onları izleyen Lidyalıların Anadolu'ya geçişleri sırasında önem kazanmıştır. M.. 545'te Lidya Kralı Kroisas, Persler ile yaptığı savaşta yenilince, Persler Lidya krallığını ortadan kaldırdı ve o dönemde Hellespontos olarak adlandırılan Çanakkale çevresinde de üstünlük sağlamış oldular.

Bu dönemde Perslere karşı Sparta Devletinin başkanlığında, diğer Yunan devletlerinin de katıldığı bir Helen birliği kurulmuştur. Bu birlik, otuz yıl süren Pers savaşlarını sonlandırırken, kendi ilerinde Sparta Devleti ile Atina arasında, Gelibolu'nun da içinde bulunduğu Trakya kentleri için savaş çıkmıştır. Sparta Devleti Perslerle anlaşınca Atina savaşı kaybetmiştir. Böylece Gelibolu ve öbür Trakya kentleri Sparta egemenliğine girmiş olur.

M.. 359'da Makedonya kralı II. Filip, güçlü bir devlet kurmak amacıyla bir yandan Atina ve Yunan kolonilerini "Korint Birliği" adı altında sınırları içine sokarken, öte yandan "Trakya Kersonessos"u olarak anılan Gelibolu ve yöresini de yönetimi altına alır. Filip'in ölümünden sonra yerine geçen İskender, kısa sürede büyük başarılar sağlayarak İnan seferini gerçekleştirmiştir.¹⁶

İskender'den sonra Beylikler dönemine kadar Gelibolu, Bergama krallığı, Romalılar ve Gotların saldırılarına uğramıştır. M.S. 395 yılında Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılması zerine Gelibolu, Doğu Roma İmparatorluğunda kalır. Şehir bu dönemde bir kale olarak ön plana çıkmaya başlamıştır. Romalılarla Pontuslular arasındaki çekişmede önemli rol oynayan Gelibolu, Bizans idaresi altındayken önce Gotların ardından da Hunların saldırılarına uğrar. Hunların tahrip ettiği yerler arasında bulunan Őehirin kalesi Bizans İmparatoru I. Iustinianos tarafından tamir ettirilerek Şehir, zamanla önemli bir liman ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Daha sonra Arap ordularının İstanbul'a yönelik seferlerinden bu bölge de

¹⁴ NEN, Nurettin: Dünkü ve Bugünkü Çanakkale, Ankara 1947, s.174.

¹⁵ Ece Bey hakkında Osmanlı kaynaklarında verilen bilgilerdeki Ece Halil ve Yakub Ece tartışması için bkz.: Zerrin GÜNAL: "Ece Bey" Maddesi, TDV İşlm Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994, s.379-380.

¹⁶ Yurt Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1982, s.1858.

etkilenir.¹⁷ Haçlı orduları, Anadolu'ya Gelibolu üzerinden geçmiştir. 1204'te Latinler, İstanbul'u işgal edip Doğu Roma İmparatorluğunu paylaşınca aralarında Edirne ve Gelibolu'nun da bulunduğu Marmara kıyısındaki önemli şehirler Venediklilere verilmiştir.¹⁸ Bir süre Venediklilerin elinde kalarak tekrar Bizanslıların eline geçen şehre, Bizans'ın egemenliğini kabul eden Katalanlar yerleşmişlerdir. Türklerin bu yöreyi fetihlerine kadar bu yerleşim sürmüştür.

Gelibolu'nun Türkler tarafından fethi ile birlikte, Türklerin Avrupa'da yayılma tarihi de başlamış olur.

1263 yılında, Selçuklu hükümdarı Sultan İzzettin Keykavus ülkesini Moğol hakimiyetinden kurtarmak için girdiği savaşı kaybedince Bizans İmparatorluğuna iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında Sultan İzzettin Keykavus'un yanında yer alan Türkmenler de, Sultan Sarı Saltık Dede'nin yönetimi altında üç gemiyle, şimdiki Bulgaristan'ın Dobruca bölgesine yerleştirilirler.¹⁹ Sarı Saltık Türkmenlerinden sonra Balkanlara akınlar, Karesi beyliği kurulduktan sonra yapılmıştır. Bu akınlara Ece Halil ve İshak Beyler önderlik yapmışlardır.²⁰ Fakat bu akınlar sonrası yerleşme olmamıştır. Kayın pederi Cantacuzenus'a yardım bahanesiyle Orhan Bey, oğlu Süleyman Paşa kumandasında Gelibolu'ya kuvvet yollamıştır. Süleyman Paşa (Ölümü 1357), Bizans İmparatoru Cantacuzenus'un müttefiki olarak defalarca geçtiği Trakya'da, 1352 yılında Cantacuzenus'un kışlaması için kendisine teslim ettiği Çinbi kalesinde yerleşip Gelibolu Yarımadası'nın en önemli stratejik noktalarından Bolayır'ı da zaptedince Güney ve Batıya akınlar yapmıştır. 1354'te meydana gelen şiddetli sarsıntıda surları yıkılan Gelibolu kalesi bu sayede ele geçirilmiştir. Bu tarihten sonra Balkan fütuhata da başlamış olur.²¹

¹⁷ Gelibolu kalesi, M.S. 711 yılında Bizanslılar tarafından Gelibolu'yu Arap hücumlarından korumak amacıyla yaptırılmıştır.

¹⁸ SEZGİN, İbrahim: XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1998, s.5.

¹⁹ BAHTİYAR, Niyazi Hüseyin: "Anadolu'dan Balkanlar'a Türk Göçleri", Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1996, C.26, S.155, s.40.

²⁰ GÜNAL, Zerrin: "Ece Bey" Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994, s.379-380.

²¹ İNALCIK, Halil: "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.11.

Bolayır ve Gelibolu, Balkanlardaki ilk Osmanlı harekât üsleri olarak önemli merkezler olmuştur. Bunun farkında olan Haçlılar ve Bizans 1366-1376 yılları arasında Gelibolu'yu Osmanlılardan geri almışlardır.²² Bu durum Osmanlıların Balkanlarla olan bağımlı kesintiye uğrattıysa da Bizans İmparatoru IV. Andronikos, babasına karşı kendisini destekleyen ve İstanbul'a girmesine yardım eden Osmanlılara Gelibolu'yu geri vermiştir. 1376'daki bu ikinci fetihle Gelibolu kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiş ve Paşa Sancağı'nın da ilk merkezi olmuştur.²³

Rumeli ve Anadolu üzerindeki en kısa ulaşım yolu üzerinde bulunan Gelibolu, Orhan ve Murat Beyler zamanında birinci sınıf askerî mevkiilerden olmuştur. Anadolu'dan Rumeli'ye gönderilen ordular buradan karşı yakaya geçmiş, yine dönen gaziler aldıkları esirler ve ganimetlerle beraber Gelibolu'ya gelmişlerdir.²⁴

Yıldırım Bayezit, boğazın önemini anladığı için ve askerî birliklerin sevki ve ekonomik sebeplerle geçidi kontrol altına almak istediğinden Gelibolu sancak beyi Sarıca Paşa'ya kalenin tamirini emretmiştir. Kale tamir ettirildikten sonra Sarıca Paşa burada bir tersane inşa ettirmiştir ki bu tersane Osmanlıların ilk tersanesi kabul edilmektedir.²⁵

Çelebi Mehmet zamanında da donanmaya önem verilmiş, Gelibolu Kalesi tahkim edilmiş ve Boğaz komutanlığı yeniden ihdas edilmiştir.²⁶

Fetret devrindeki karışık ortamdan yararlanmak isteyen Venedikliler şehre saldırılarda bulunmuşlarsa da ilerleme sağlayamamışlardır.

II. Murat zamanında ortaya çıkan Şehzade Mustafa isyanı sırasında şehir önemli bir rol oynamıştır. Mustafa, bir ara şehrin hakimiyetini ele geçirmişse de II.

²² İNALCIK, Halil, a.g.m., s.11.

²³ EMECEN, Feridun: "Gelibolu" Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.14, İstanbul 1996, s.1.

²⁴ KURTOĞLU, Fevzi: " XVI. Asrın İlk Yarımında Gelibolu", Türkiyat Mecmuası, C.V, İstanbul 1936, s.291.

²⁵ İNALCIK, Halil: "Gelibolu", Encyclopadia of Islam, New Edition, Leiden E.J.BRILL 1983, 3. Baskı, C.II, s.984.

²⁶ SEZGİN, İbrahim: XV. Ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 1998, s.9.

Murat, Ceneviz filosunun yardımıyla şehri ele geçirmiş ve boğazı yabancı gemilere kapatmıştır.²⁷

Gelibolu, İstanbul'un fethine kadar askerî deniz üssü olarak önemini korumuştur. Fatih devrinde Çanakkale Boğazı'nın iki tarafına "Kilidülbahr" ve "Sultaniye" adlı iki hisar inşa ettirilmiştir. Bu iki hisarın inşasıyla hem Gelibolu hem de İstanbul'un müdafaasının Çanakkale Boğazı'ndan başladığı gerçeği tam anlamıyla ortaya çıkmıştır. 1515'te İstanbul'da Haliç tersanesi devreye girince Gelibolu, giderek deniz üssü özelliğini kaybetmeye başlamıştır.

Şehir, XVII. yüzyılın ikinci yarısına doğru başlayan Girit seferinde tekrar ön plana çıkmaya başlamıştır. Venediklilerin boğazdan başlattıkları abluka, XVIII. yüzyıl başlarında da sürmüştür.

1790'larda bir ara Hafız Mustafa adlı bir âyanın nüfuzu altına girdi ve bazı karışıklıklar yaşandı.²⁸

1853-1856 yılları arasında yaşanan Kırım seferinde Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa ile anlaşarak Ruslarla savaşa girmiştir. Rusların Tuna'yı aşarak Marmara kıyılarına inme tehlikesine karşı Çanakkale Boğazı'nı korumak için, Fransız ve İngiliz askerleri Gelibolu ve Bolayır arasında mevzilenirler. Dört yıl süren bu savaş boyunca Fransız ve İngiliz askerleri Gelibolu'da kalmış ve savaş sırasında yaralanıp ya da hastalık nedeniyle ölen Fransız askerleri Gelibolu'da gömülmüştür.²⁹

1912 yılında başlayan Balkan savaşlarından Gelibolu Yarımadası da etkilenmiştir. Bulgar kuvvetlerinin bir kolunun Gelibolu yönüne uzanması sebebiyle üç alaydan oluşan Türk kuvveti de Şarköy-Kavak-Bolayır-Gelibolu çizgisinde mevzilenmiştir. Bulgar kuvvetlerinin Süleymaniye ve Evreşe'ye kadar girmeleri üzerine Türk kuvvetleri geriye çekilerek Gelibolu'ya taşınır ve bu durum 17 Mayıs 1913'te Londra'da imzalanan Türk-Bulgar antlaşmasına dek sürer. Daha sonra savaşta müttefik olan Sırlarla Yunanlılar arasında ve Romanya ile Bulgaristan

²⁷ EMECEN, Feridun: "Gelibolu" Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.14, İstanbul 1996, s.1.

²⁸ a.g.md., s.2.

²⁹İRDESEL, Mehmet: Gelibolu ve Yöresi Tarihi, Gelibolu 1998, Genişletilmiş 2. Baskı, s.42-43.

arasında savaş çıkınca Osmanlı, Trakya'yı geri almak için harekete geçer ve Gelibolu ile Bolayır'da bulunan 2. Kolordu Edirne'ye girer.³⁰

1. Dünya Savaşı'nın bir parçası olarak bir yıldan fazla süren ve dünya savaş tarihinde farklı bir yeri olan Çanakkale savaşları ile Gelibolu adı dünyada yankılar yapan unutulmaz bir isim olmuştur. Batı kaynaklarında "Gelibolu Savaşları" adıyla anılan savaş, 3 Kasım 1914'te iki İngiliz harp gemisinin Ertuğrul ve Seddülbahir, iki Fransız gemisinin de Kumkale ve Orhaniye tabyalarını bombardıman etmesiyle başlamıştır. 18 Mart 1915'te, boğaza giren İngiliz ve Fransız filolarının boğazın iki yakasından açılan yoğun ateş ve Karanlık limana dökülen mayınların etkisiyle mevcutlarının %35'ini kaybedip çekilmesiyle deniz harbi kazanılmış olur. Bu bozgun İtilaf devletlerine karadan destek almaksızın boğazın geçilemeyeceğini göstermiş, General Hamilton'un yönetiminde Avustralya ve Yeni Zelanda askerlerinden oluşan yetmiş beş bin kişilik bir Kolordu hazırlanmıştır. Türk kuvvetleri Alman Mareşali Liman Von Sanders komutasındaki "5. Ordu" adı altında toplanmıştır. Bu ordunun karargâhı Gelibolu'dadır. Yine Esat Paşa'nın komutasındaki 3. Kolordu karargâhı da Gelibolu'da idi. Bunun dışında 7. Tümen Bolayır'da, 5. Tümen Yeniköy'de mevzilenmiştir.³¹ 6-7 Ağustos gecesi düşman askerinin, Arıburnu'nun kuzeyinden asker çıkararak Anafartalar'a doğru ilerleyişi, Yarbay Mustafa Kemal kumandasındaki kuvvetler tarafından dört gün süren muharebeler sonucu Conkbayırı'nda durdurulmuştur. I. Anafartalar Zaferi olarak bilinen bu harekâttan sonra 21 Ağustos'ta başlatılan II. Anafartalar Muharebesi'nde de İtilâf devletleri başarılı olamayınca çok yoğun geçen kara savaşları, günlerce süren siper savaşlarına dönüşmüş ve İtilâf kuvvetleri 19-20 Aralık gecesi Anafartalar ve Arıburnu cephesinden; 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir'den çekilmişlerdir.³²

Çanakkale muharebeleri, 1. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştirip uzamasına sebep olduğu gibi Çanakkale zaferi ile İstanbul işgalden kurtulmuş, boğazlar vasıtasıyla müttefiklerinden yardım alamayan Rus Çarlığı yıkılmıştır. 1915 yılına kadar bilinmeyen Gelibolu yarımadasındaki Ece limanı, Arıburnu ve Seddülbahir'i

³⁰ İRDESEL, Mehmet: Gelibolu ve Yöresi Tarihi, Gelibolu 1998, Genişletilmiş 2. Baskı, s.43.

³¹ İRDESEL, Mehmet: a.g.e., s.44.

³² KURŞUN, Zekeriya: "Çanakkale Muharebeleri" Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.8, İstanbul 1993, s.207.

kaplayan güney bölgesinde yan yana iki nokta olan Büyük ve Küçük Anafarta bu savaşlar sonucu tarih kitaplarına ve ansiklopedilere girmiştir.³³ Bu savaşlarda Gelibolu, büyük zarar görmüş, düşmanın yaptığı aşirtma top atışları ile ana kalesi bütünüyle yıkılmış ve kale burcu hasara uğramıştır.

Çanakkale savaşlarının ardından Gelibolu, 1920’de Yunanlılar tarafından işgal edildiyse de 3 Ekim 1922’de kurtarılmıştır. Daha sonra Cumhuriyet döneminin başlarında vilâyet merkezi olmuş, 1926 yılında 877 sayılı kanunla ilçe merkezi haline dönüştürülmüştür.³⁴ Yarımadaının diğer ilçesi Eceabat ise 76 yıl önce ilçe olmuş, 1. Dünya savaşı başlangıcında tekrar bucak olmuştur. Çanakkale savaşları esnasında bucak merkezi Yalova (Yalakoba)’ya taşınmıştır. Kurtuluş savaşında tekrar ilçe olmuş ve merkez Kilitbahir’e taşınmış ise de sonra yine merkez Eceabat olmuştur.³⁵

1.3. BEŞERÎ DURUM

1.3.1. NÜFUSUN NİTELİKLERİ

Gelibolu Yarımadası, ilk Türk yerleşmesi olmadan evvel Rum yerleşmesi olarak görülmektedir. Türklerin yarımadaaya geçişleriyle birlikte nüfus yapısında da değişiklikler başlamıştır. Osmanlıların burayı yurt tutmak amacıyla izledikleri kuvvetli iskân politikası ile fetih sağlamaştırılırken serbest veya mecburî göç hareketleriyle de nüfus yapısı değiştirilmeye çalışılmıştır.

Yarımadaya Türklerin gelmesiyle beraber “sürgün” adı verilen zorunlu göç hareketiyle fethedilen bu topraklara Türk nüfusunun akışı sağlanırken, fethi gerçekleştirilen yöre halkının da Anadolu’ya geçirilmesi gerçekleştirilmiştir.³⁶ Gerek güvenlik sebebiyle gerekse ekonomik ve siyasî sebeplerle Türklerden önce Gelibolu’da yaşayan halk buradan uzaklaştırılmış ve Anadolu’dan Türk oymakları getirilerek bu topraklardaki şehir ve kasabalara yerleştirilmişlerdir.

³³ ÜNEN, Nurettin: Dünkü ve Bugünkü Çanakkale, Ankara 1947, s.133.

³⁴ EMECEN, Feridun: “Gelibolu” Maddesi, TDV İslâm Ansiklopedisi, C.14, İstanbul 1996, s.2.

³⁵ ÜNEN, Nurettin, a.g.e., s.174.

³⁶ EMECEN, M. Feridun: “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu’da Sirem Sürgünleri”, Osmanlı Araştırmaları Dergisi, 1990, C.10, s.161.

Bu ilk Türk yerleşiminden sonra yarımadaya Anadolu'dan göçler devam etmiş olmakla birlikte şu anki nüfusunu oluşturan ahalinin bir kısmı da, Osmanlı'nın gerileme döneminde Kırım Savaşı (1854-1855), Türk-Rus Savaşı (1877-1878), Balkan Savaşı (1912-1913) ve Cumhuriyet döneminde Balkanlar üzerinden gelen gruplardır.

Gelibolu yarımadasında günümüzde dört grup bulunmaktadır. Bu bölümde bu gruplar kısaca tanıtılacaktır.

1.3.1.1. GACALLAR

Kuzeydoğu Bulgaristan'da, Deliorman bölgesinde yaşayan Müslüman Türklerden bir kısmına "Gacal" denmektedir. Kelime olarak ne anlama geldiği konusunda Moşkov "kudretli, zengin" anlamına geldiğini söylerken S. S. Bobçev ise, Hasköylülerin, kendilerine "büyük gıjvalı köylü Türkler" manasında "Gıjallar" dendiğini söylemelerinden yola çıkarak, "Gıjal" adının menşeyini Türklerin taşıdığı gıj, gıjva (çalma, sarık) da aramak gerektiğini ileri sürmüştür.³⁷ Gacallar Deliorman'ın yerli halkı sayılmaktadır. Araştırmacılar Gacalların Balkanlara Osmanlı Türklerinden önce gelmiş olduklarını kabul etmekle birlikte menşeleriyle ilgili, Bizans Devleti'nin izniyle Bulgaristan'da yerleşen Peçeneklerin torunları oldukları; Slavlaşmamış eski Bulgar Türklerinin kalıntıları oldukları gibi farklı bir takım iddialar öne sürmüştür.³⁸

Yarımadada yaşayan ve Gacal olarak adlandırılan grup, Gelibolu Yarımadası fethedildikten sonra, Osmanlıların ilk iskân hareketi ile birlikte Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından 1357'de Karesi Beyliği'nden getirilip Gelibolu çevresine yerleştirilmiş olan Türklerdir.³⁹ Yani yarımadadaki Gacallarla Deliorman bölgesinde yaşayan Gacallar arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu anlamda yukarıda

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., ACAROĞLU, M. Türker: "Deliorman Türkleri Üzerine Bir İnceleme", M. Türker ACAROĞLU, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.93-100.

³⁸ Türk Ansiklopedisi, Millî Eğitim Basımevi, Ankara 1969, C.XVII, s.104-105.

³⁹ AKTEPE, M. Münir: "XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair", Türkiyat Mecmuası, İstanbul 1953, C.X, s.300.

söylenenler arasında bir çelişki var gibi gözükmektedir. Fakat, Gacal adı Rumeli Türkleri arasında “yerli, göçmen olmayan” anlamında kullanılmaktadır. Deliorman’da yaşayan Gacallar buranın yerli halkı sayılmaktadır. Bundan dolayı Doğu Trakya bölgesinde de yerli halka “Gacal” adı verilmektedir.⁴⁰ Aynı sebeple olsa gerek, yarımada halkı, ilk Türk yerleşimi sırasında Balıkesir bölgesinden getirilen Türklere kendilerinden eski oldukları için “yerli” anlamında “Gacal” demişlerdir.

Gelibolu yarımadasında Gacallar yoğun olarak Beşyol, Bigalı, Büyük Anafarta, Ilgardere, Kilitbahir, Kocadere, Kumköy, Küçük Anafarta, Pazarlı, Seddülbahir, Yalova, Yolağzı, Cumali ve Karainebeyli köylerinde yaşamaktadırlar.

1.3.1.2. MUHACİRLER

Osmanlının gerileme döneminden başlayarak yarımada Balkanlar üzerinden gelen gruptur. Türk göç terminolojisinde “göçmen” tabiri yerine genelde “muhacir” kelimesi kullanılmıştır. Türk tarihinde muhacir denince, ya savaş anında malını mülkünü bırakıp iskân mahallini terk eden ya da savaş sonrası, düşmana terk edilen arazide kalıp daha sonra uygulanan siyasî ve dinî baskılara dayanamayarak Türk hakimiyetindeki topraklara sığınan Müslümanlar kastedilmektedir. Balkanlardan Gelibolu yarımadasına aynı dönemlerde gelen grupların tamamı muhacir (göçmen) olmalarına rağmen, Pomaklar ve Romanlara muhacir denmemiş, sadece bu grup muhacir olarak isimlendirilmiştir. Yöre halkı, bu konuyu, Roman ve Pomakların farklı milletten oldukları için etnik yapılarına göre isimlendirildikleri, muhacirlerin ise öz be öz Türk oldukları için onlara muhacir dendiği şeklinde açıklamışlardır. Muhacirler Romanya, Yunanistan ve Bulgaristan üzerinden gelmişlerdir.

Gelibolu yarımadasındaki en kalabalık grup muhacirlerdir. Gelibolu Merkez, Eceabat merkez, Alçitepe, Bayırköy, Burhanlı, Cevizli, Çokal, Ocaklı, Sütluçe,

⁴⁰ OLCAY, Selahattin: Doğu Trakya Yerli Ağzı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.10.

Güneyli, Kalealtı, Kocaçeşme, Şadıllı ve Yüllüce köyleri ile Bolayır, Evreşe ve Kavak beldeleri yoğun olarak yaşadıkları yerlerdir.

1.3.1.3. POMAKLAR

Yarımadaya Balkanlar üzerinden gelen diğer bir göçmen grup ise Pomaklardır. Bulgaristan'da iki gruba ayrılırlar: Rodop grubu (Razlog, Çepine, Mesta ırmağının orta bölümü, Ahi-Çelebi, Tımrış) ve Kuzey-Bulgaristan grubu (Vit ile Panega dereleri arasındaki birkaç köy ve Rahova yöresindeki Iskita deresi köyleri). Üsküp, Manastır ve Selanik'te de Pomaklara rastlanır.⁴¹ Pomakların çoğu, Bulgarlar tarafından baskı altına alınarak Bulgarlaştırılmak istenmeleri yüzünden göçe mecbur olmuşlar ve büyük miktarda nüfus yerlerini terk ederek Türkiye'ye göç etmişlerdir.

Pomakların menşei ve Türk olup olmadıkları ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Dilleri ve dinlerinden yola çıkan araştırmacılar bu konuyu çeşitli şekillerde değerlendirmişlerdir.

Pomak kelimesi, Slav dilinde “yardımcı” anlamına gelen “pomaga” veya “pomagadiç” kelimesinden gelişmiştir. Bir rivayete göre, kıtlık yıllarında Rodop dağlarından inerek Tatar-pazarı (Pazarcık) ovasına baskınlar yapıp mahsulleri talan eden ılgarcı kabileler, İstanbul'a şikayet edilmiş. Ilgarcılar kıtlık yıllarında zahire bulamadıkları için ve ekonomik sıkıntı yüzünden bu işi yaptıklarını, iş ve kazanç yolu sağlandığı takdirde bu işi yapmayacaklarını söylemişler. Bunun üzerine kendilerine o yıllarda Osmanlı devleti ile Venedikliler arasında sürmekte olan Girit savaşlarında, orduya yardımcı olarak, mekârecilik ve bazı geri hizmetler teklif edilmiş. Onlar da bu teklifi kabul edip yardımcı hizmetine girdikleri için “Pomagaç” olarak anılmaya başlanmışlar. Bu deyiş zamanla “Pomak” şekline dönüşmüş.⁴²

⁴¹ ACAROĞLU, M. Türker: “Bulgaristan Türklerinin Dünü-Bugünü-Yarını”; M. Türker ACAROĞLU, Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.83.

⁴² ŞERİFGİL, M. Enver: “Göçler ve Yer Adları”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1980, S.7, C.2, s.99.

Rivayeti aktaran Şerifgil, Müslüman Çepni Türklerinin, 9. yüzyılın ortalarında Rodopları yurt tuttıklarını ve 1317 Çirmen savaşına kadar yaklaşık beş yüz yıl boyunca kendi kültür merkezlerinden uzakta Slav çoğunluğunun arasında sıkışıp kalarak dillerini yitirdiklerini ve Slavca konuşur olduklarını; böylece dini İslâm ve dili Slavca olan yeni bir etnik grubun yani Pomakların tarih sahnesine çıktığını iddia etmektedir.⁴³ Pomak adını izaha çalışan F. Kanitz de, Pomakların dil, an'ane ve vücut yapısı bakımından Türklerden ziyade Slavlara daha yakın olduğunu ileri sürmüş ve kelimenin Slavca "pomoçi" (yardım etmek) fiilinin ""pomagaçi" (yardımcı) şeklinden gelmekte olup Pomakların Türk ordularında yardımcı vazifesi görmüş olduklarından dolayı bu adı aldığını iddia etmiştir.⁴⁴

Ömer Turan'a göre⁴⁵; Bulgaristan'ın güneyindeki Rodoplar dağlık bölgesinde yaşayan ve Bulgarca'ya yakın bir dil konuşan Pomakların tamamına yakını kendilerini Müslüman Türk olarak görürler. Bunlar, Kuman Türklerinin çocuklarıdır. Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'dan gelen Müslüman-Türkler tarafından Müslümanlaştırılmışlardır. Pomakları Kuman Türklerinin devamı sayan diğer bir araştırmacı ise Ahmet Halaçoğlu'dur.⁴⁶

Halit Eren⁴⁷ Balkanlar'da yaşayan Müslüman unsurları içinde Türkleri de saydıktan sonra, Pomakları "Kendilerini Türk kabul edenler" grubunda vermiştir.

Türker Acaroğlu da Pomakların XV-XIX. yüzyıllar arasında Müslümanlığı kabul ettiklerini söyledikten sonra ana dillerinin bir Slav ağız olduğunu dile getirmiştir.⁴⁸

Pomakların Slav olduğunu ileri sürenlerin dayanak noktası onların dilleridir. Fakat Pomak dili Türkçe ve Makedonca kelimelerden meydana gelmektedir. Pomakların menşeinin ne olduğu konusunda yukarıda da değinildiği gibi, şu ana

⁴³ ŞERİFGİL M. Enver: a.g.m., s.98.

⁴⁴ EREN, A. Cevat: "Pomaklar" Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C.IX, s.572.

⁴⁵ TURAN, Ömer: "Bulgaristan", Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, İstanbul 1998, s.233.

⁴⁶ HALAÇOĞLU, Ahmet: Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, 2. Baskı, s.42.

⁴⁷ EREN, Halit: "Balkanlar'da Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.289.

⁴⁸ Pomaklar ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: İslâm Ansiklopedisi, "Pomaklar" Maddesi, C.IX, s.572-576.

kadar yapılan çalışmalarda farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu noktada önemli olan, onların kendilerini nasıl gördükleri ve nasıl tanımladıklarıdır. Türk-İslâm kültür ve medeniyetini tamamıyla kabul etmelerinden sonra kendilerini Bulgarlardan ziyade Türklere ve Türk kültürüne daha yakın hissetmişlerdir. Şayet böyle hissetmeselerdi hatta Bulgarlar da onları Türk- İslâm kültürünün bir parçası olarak görmeseydi, bugün Balkanlardan Anadolu'ya yönelik göçler içinde Pomak göçleri söz konusu olmazdı.⁴⁹

Gelibolu yarımadasında yoğun olarak, Değirmendüzü, Fındıklı, Tayfur, Yeniköy, Bayramiç ve Süleymaniye köylerinde bulunmaktadır.

1.3.1.4. ROMANLAR

Çingenerler, dünyanın pek çok yerinde yaşayan göçebe bir topluluktur. Göçebeler için yapılan tasniflerde Çingenerler ticarî (alış-verişçi) göçebeler sınıfında düşünülmektedir.⁵⁰ Özellikle son iki asırdır yapılan karşılaştırmalı filolojik araştırmalar Çingenerlerin Hint toplumunun bir parçası olduğunu göstermiştir.⁵¹ Fakat, ana yurtlarından çıkmaya başladıkları milâdî beşinci yüzyıldan sonra yüzyıllar boyunca yaptıkları göçler çeşitli milletlerle etkileşime girmelerine sebep olmuş ve onları saf Hintli olmaktan çıkarmıştır. Taberi'de geçen bir kayda göre; Çingenerler, Hz. Nuh'un oğlu Yafes'in neslinden türemiştir ve ana yurtları Sind ve Hind havzasıdır.⁵²

Çingene ismi ile ilgili halk arasında yaygın olan inanışa göre, Hz. İbrahim'in mancınıkla atılması esnasında melekler buna mani olmak istemişler. Fakat melekleri kovalamak için şeytan, Çin ve Gen isimli bacı ve kardeşe, mancınığın yanı başında zina etmeleri için telkinde bulunmuş. Çingenerler, bu zinadan türeyen insanlardır.

⁴⁹ Pomakların Hıristiyanlaştırılması ve Bulgarlaştırılması faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Ömer TURAN: "Bulgaristan", Günümüz Dünyasında Müslüman Azınlıklar, III. Kutlu Doğum İlmî Toplantısı, İstanbul 1998, s.236-237.

⁵⁰ ÖZKAN, Ali Rafet: Türkiye Çingenerleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.1.

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: a.g.e., s.3-19.

Halk arasındaki bu yaygın inanış yüzünden gittikleri yerlerde horlanan ve aşağılanan Çingener, bu yüzden kendileri için Çingene isimlendirmesinin kullanılmasından hoşlanmamaktadırlar.

Türkiye’de Çingener genel olarak Çingene adıyla bilinmelerine rağmen, yörelere göre farklı şekillerde de isimlendirilmişlerdir. “Kıptî”, “Mıtrıp”, “Guyende”, “Güvende”, “Karaçi”, “Poşa”, “Mango”, “Romni”, “Elekçi”, “Esmer Vatandaş”, “Abdal”, “Teber”, “Roman” bu isimlendirmelerden bazılarıdır.⁵³ Trakya bölgesinde yoğunlukta bulunan Çingener için “Roman” tabiri kullanılmaktadır. Araştırma sahasında da halk arasında aynı tabir geçerlidir. Bu yüzden diğer bölümlerde Çingener için “Roman” tabiri kullanılacaktır.

Çingene’lerin M.S. V. yüzyıldan sonra ana yurtlarından çıkmaya başladıkları tahmin edilmektedir. Bu göçlerle ilgili araştırmacıların kabulleri şu şekildedir:

1. Göçler, kitle halinde olmamış, farklı zamanlarda küçük gruplar şeklinde olmuştur.
2. Göçlere savaşlar ve tarımsal sıkıntılar sebep olmuştur.
3. Küçük grupların göçü ilk olarak Hindistan ve İran arasında M.S. V-VII. yüzyıllar arasında olmuştur. Daha sonra Müslümanların İran ve Hindistan’ı fethettiği VII. ve X. yüzyıllar arasında göçler görülmüş, son halka ise X-XII. yüzyıllar arasında Gazneli Mahmut ve halefleri döneminde olmuştur.
4. Bütün Avrupa Çingenerinin lehçelerinde Ermenice, Türkçe, Yunanca, Slovakça kelimelerin bulunması göz önüne alındığında Avrupa’ya Çingene göçü, muhtemelen İran, Ermenistan, Anadolu, Yunanistan ve Güney Slovak bölgesinden gerçekleşmiştir.⁵⁴

Çingenerin Anadolu’ya ilk girişleri IX-XIV. yüzyıllar arasında Hindistan, İran, Suriye ve Ermenistan yoluyla olmuştur. 1400’lü yıllardan sonra Avrupa’da görülen bazı Çingene gruplarının dillerinde Türkçe’den alınmış kelimelere rastlanmış olması bir kısım Çingenenin Türkiye üzerinden Avrupa’ya geçtiğini göstermektedir.

⁵² ALTINÖZ, İbrahim Haşim: “Osmanlı Toplumunda Çingener”, (Naklen Taberî, Milletler ve Hükümdarlar Tarihi, İstanbul 1991, C.1, s.266-272), Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s. 22.278.

⁵³ DUYGULU, Melih: “Türkiye Çingenerinde Müzik”, Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s.38.

Gelibolu yarımadasındaki Çingenerler Selanik ve Romanya civarından göç ederek gelmişlerdir.

Kültürün muhafazası, akrabalık ilişkilerinin canlı tutulması, geçimin daha kolay temin edilmesi gibi sebeplerle yüzyıllar boyunca göç etmiş bulunan Çingenerlerden araştırma sahasında bulunanlar artık yerleşik hayata geçmişler ve göç etmemektedirler.

Gelibolu Yarımadası'ndaki Çingenerler dışı kapalı bir yaşam tarzına sahiptir. Yerleşik hayata geçmelerine rağmen, eski hayat tarzlarından ve göçer yaşam biçiminden tamamen uzaklaşmamışlardır. Geleneklerindeki statikliğin en önemli nedenini endogamik evlilikler (grup içi, akraba evliliği) yapmalarında aramak gerekir. Yerleşik Çingenerlerle yarımada halkı arasında eskiye oranla sosyal münasebetler konusunda ilerleme görülmesine rağmen kız alıp-vermede hala katı bir yasak devam etmektedir. Bu yasak, Çingenerlerde, belli bir dine sahip olmadıkları için, hiçbir kavimde olmayan bir necaset olduğunun halk tarafından kabul edilmesinden kaynaklanır.⁵⁵ Yarımada halkı da onları İslâm dininin dışında görmektedir. İnanca göre, Çingenerler, yetmiş iki buçuk millettir ve din dışıdır. Çingenenin ayağının altına tuğla konduğunda eğer o tuğla erirse Çingene de Müslüman olabilir. Gavur (İslâm dini dışında diğer semavî dinlerden birine inanan) Müslüman olabilir ama Çingene Müslüman olamaz. Ayrıca ne kadar temiz olurlarsa olsunlar, onların Çingene kokusu vardır, şeklindeki yerli halkın onlara karşı almış olduğu katı tutum, Çingenerlerin endogamik evlilik konusunda tavizsiz devam etmelerini bir anlamda zorunlu kılmıştır.⁵⁶

Gelibolu yarımadasında Gelibolu ilçesi, Cami Kebir Mahallesi;Eceabat ilçesi, Kemalpaşa Mahallesi ve Behramlı köyünde yaşamaktadırlar.

⁵⁴ ÖZKAN, Ali Rafet: Türkiye Çingenerleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.12-13.

⁵⁵ ALTINÖZ, İsmail Haşim: "Osmanlı Toplumunda Çingenerler", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s.24.

⁵⁶ Çingenerler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Nazım ALPMAN: Çingenerler, Ozan Yayıncılık, İstanbul 1997, 2.Baskı,; Enver M. ŞERİFGİL: "XVI. Yüzyılda Rumeli Eyâleti'ndeki Çingenerler, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1891, S.15. s.117-144; Sermet Muhtar ALUS: "Eski İstanbul'da Çingenerler", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s.30-33; Oral ÖNUR: "Çingenerler", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s.16-21; Necdet SAKAOĞLU: "Kakava Bayramı", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1995, C.23, S.137, s.34- 37.

1.3.2. GÖÇLER

Göç, ortaya çıkış sebebi, meydana geldiği mekân ve katılan insan sayısına bakılarak çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Mekan değişikliği açısından göç hareketi iki gruba ayrılır: Ülke sınırları içindeki yer değiştirme hareketine “iç göç”, ülke sınırları aşılarak yapılanlara ise “dış göç” denir. Dış göç, nüfus kaybına uğrayan devlet açısından “dışa göç”, göçmenin yerleştiği ülke açısından “iç göç” olarak ifade edilmektedir. Göç hareketine katılan kişi sayısı dikkate alındığında “münferit göçler” ve “kitle göçleri” olarak sınıflandırılabilir. Kişi, kendi isteğiyle iskân mahallini değiştiriyorsa “serbest göç”, bulunduğu bölgede yaşayabilmesi için gerekli olan asgarî şartların ortadan kalkmasıyla meydana gelen göçlere ise “mecburî göç” denir. Göç eden kimselere “göçmen” denilmektedir. Fakat Türk göç terminolojisinde “göçmen” tabiri yerine genelde “muhacir” kelimesi kullanılmıştır. Türk tarihinde muhacir denince, ya savaş anında malını mülkünü bırakıp iskân mahallini terk eden ya da savaş sonrası, düşmana terk edilen arazide kalıp daha sonra uygulanan siyasî ve dinî baskılara dayanamayarak Türk hakimiyetindeki topraklara sığınan Müslümanlar kastedilmektedir.

Genel olarak göç sebepleri, geçim şartlarının yetersizliği, daha iyi bir gelecek sağlamak ümidi, siyasî ve dinî sebepler şeklinde sıralanabilir.

Bu bağlamda Gelibolu yarımadasındaki göç hareketleri değerlendirildiğinde, ferdî olarak serbest göçler zaman içinde görülebildiği gibi, yarımadaya asıl göçler, mecburî ve kitle halinde, siyasî ve dinî sebeplerle Balkanlar üzerinden olmuştur.

Konunun daha iyi anlaşılması için, Balkanlardan Anadolu’ya yapılan bu göçlere geçmeden önce, Balkanlardaki Türklerden ve Anadolu’dan Balkanlara yapılan Türk göçlerinden kısaca söz etmek faydalı olacaktır. Çünkü Balkanlar tarihi, bir bakıma göçler tarihidir.

Tarih kaynakları, Türklerin Balkanlara ilk gidişlerini VI. yüzyıldan başlatır. Atlı-göçebe Türk kavimleri Doğudan, Asya içinden ve Kuzey Karadeniz step bölgesinden gelerek ya Peçenekler ve Uzlar gibi yerli halkla karışarak ortadan

kaybolmuş ya da bir Türk boyu olan Kutrigurlar gibi Kuzey-Doğu Balkanlarda güçlü devletler kurmuşlardır.⁵⁷ XII.-XIV. yüzyıllarda Anadolu'dan Balkanlara ilk göçler ise 1263 yılında, Selçuklu hükümdarı Sultan İzzettin Keykavus zamanında başlar. Sultan İzzettin Keykavus ülkesini Moğol hakimiyetinden kurtarmak için girdiği savaşı kaybedince Bizans İmparatorluğuna iltica etmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında Sultan İzzettin Keykavus'un yanında yer alan Türkmenler de, Sultan Sarı Saltık Dede'nin yönetimi altında üç gemiyle, şimdiki Bulgaristan'ın Dobruca bölgesine yerleştirilirler. Alman tarihçisi Hammer, Sarı Saltık Türkmenlerinin yüz bin küsür olduklarını ifade eder. Sarı Saltık'ın mezarı da Dobruca'nın Babadağ şehrindeki türbesinin içindedir.⁵⁸ Sarı Saltık Türkmenlerinden sonra Balkanlara akınlar, Karesi beyliği kurulduktan sonra yapılmıştır. Bu akınlara Ece Halil ve İshak Beyler önderlik yapmışlardır. Fakat bu akınlar sonrası yerleşme olmamıştır. Sultan Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa (Ölümü 1357), Bizans İmparatoru Cantacuzenus'un müttefiki olarak defalarca geçtiği Trakya'da, 1352 yılında Cantacuzenus'un kışlaması için kendisine teslim ettiği Çınbi kalesinde yerleşip Gelibolu yarımadasının en önemli stratejik noktalarından Bolayır'ı da zaptedince Güney ve Batıya akınlar yapmak üzere Anadolu'dan Türkmenleri yarımadaya geçirmiştir. 1354'te de, meydana gelen şiddetli sarsıntıda surları yıkılan Gelibolu kalesini ele geçirmiştir. Bu tarihten sonra da Balkan fütuhâtı başlamış olur.⁵⁹ Aynı zamanda, Anadolu'dan Balkanlara kitle halindeki göçler, 1352 yılında Osmanlıların Rumeli'ye geçmeleriyle başlar. Edirne'nin 1361 yılında Türkler tarafından fethinden sonra göçler de hızlanmıştır.⁶⁰

Bolayır ve Gelibolu, Balkanlardaki ilk Osmanlı harekât üsleri olarak önemli merkezler olmuştur. Bunun farkında olan Haçlılar ve Bizans 1366-1376 yılları arasında Gelibolu'yu Osmanlılardan geri almışlardır. Buna rağmen, askerî sınır merkezleri ve uçlarda yerleşen Evrenuz Gazi, Hacı İlbeyi, Mihal-oğlu gibi akıncı

⁵⁷ İNALCIK, Halil: "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.9.

⁵⁸ BAHTİYAR, Niyazi Hüseyin: "Anadolu'dan Balkanlar'a Türk Göçleri", Tarih ve Toplum Dergisi, Kasım 1996, C.26, S.155, s.40.

⁵⁹ İNALCIK, Halil, a.g.m., s.11.

⁶⁰ BAHTİYAR, Niyazi Hüseyin: a.g.m., s.42.

beylerin önemli katkılarıyla Osmanlılar, bu dönemde Balkanlarda Bulgaristan ve Makedonya içlerine kadar ilerlemişlerdir.⁶¹

XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Rumeli Türklerinin gerisin geriye, Anadolu'ya doğru ikinci göçleri başlamıştır. Bu ikinci göç akını, Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'dan çekilmesi tarihiyle doğrudan bağlantılıdır. Türk ordusu ve idaresi Balkanlardan çekilirken Türk halk kitleleri de beş yüz yıl yaşadıkları bu bölgeden Anadolu'ya göçe zorlanmışlardır.

Balkanlardan Anadolu'ya Türk göçü tarihinin en önemli sayfalarından birisi "93 Muhacereti"dir. Balkanlardan ilk büyük Türk göçü bu dönemde olmuştur. Bulgarların azınlıkta bulunduğu Tuna ve Edirne vilayeti toprakları üzerinde Millî Bulgar Devleti kurmak için Rusya, Türklere karşı 1877-1878 savaşını başlatmıştır. 24 Nisan 1877(1293)de başlayan bu savaş sırasında bir buçuk milyon kadar Rumeli Türkü göçe zorlandığı gibi, dört yüz elli bin Türk de öldürülmüştür.⁶² Müslüman halk, kitleler halinde göç etmiş ve kendilerini güvende hissedebilecekleri Şumnu, Makedonya, İstanbul, Batı Trakya ve Rodoplar bölgesine sığınmışlardır.⁶³ Savaşla birlikte ortaya çıkan göçlerin nedenleri iç ve dış sebepler olmak üzere iki grupta toplanabilir. İç etkenler nedeniyle yapılan göçler, Rus ilerlemesi ve istilâsı tehlikesinde olan yerlerin boşaltılması sırasında, yerel yöneticilerin yerli halkı çekilmeye zorlamasıyla yapılan göçlerdir.⁶⁴ Dış etkenlerle yapılan göçlerde ise, Rus ileri harekâtının, savaşın başlangıcında üç kola ayrılıp bunlardan birinin Tuna üzerindeki Rusçuk kasabasına yürümesi etkili olmuştur. Ruslar, ele geçirdikleri yerlerde Müslüman halkı göçe zorlamışlardır. Rumeli Türklerinin göç nedenlerinden birisi de askerlikti. Türk-Müslüman halk Hıristiyan devletlerinin ordularında askerlik yapmamak için göç etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁵ Muhacirler, içinde buldukları durumu ve göçe zorlanmalarını kendi ağızlarından şöyle ifade etmişlerdir: "Bulgarlar kadınlarımıza çarşafı yasakladılar, camiye gitmemizi engelliyorlar ve kiliseye

⁶¹ İNALCIK, Halil: "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.11.

⁶² ŞİMŞİR, N. Bilal: "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildirileri, Ankara 1985, s. 48.

⁶³ İPEK, Nedim: Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.237.

⁶⁴ KOCACIK, Faruk: "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler", Osmanlı Araştırmaları I, İstanbul 1980, s.137.

⁶⁵ a.g.m., s.140.

gitmemizi istiyorlar. Üstelik bizi Bulgar askerlik kanununa tâbi kılmağa çalışıyorlar. Biz de onların ülkesini terk ediyoruz.”⁶⁶ 1878 yılının Temmuz ayında imzalanan Berlin antlaşmasıyla Tuna vilayetinde Bulgar prensliğinin kurulmasından Balkan savaşlarına kadarki yirmi beş yıllık dönemde Bulgaristan’dan Türkiye’ye göçler azalarak fakat aralıksız sürmüştür.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşları, sadece Bulgaristan’daki Türkleri göçe zorlamamıştır. Romanya’dan Anadolu’ya ilk göçler de Osmanlı-Rus savaşının etkisi ile olmuştur. 1883 yılından itibaren de Romanya Dobruca’sından Anadolu’ya kitleler halinde göçler görülmektedir.⁶⁷

1878-1900 yılları arasında Anadolu’ya göçlerin esas nedeni siyasîdir. Bu siyasî hedeflerin uygulamaları olarak ikinci planda ekonomik çıkarlar ve dinî uygulamalar yer almıştır.⁶⁸

İkinci büyük göç dalgası Balkan savaşları esnasında olmuştur. Balkan savaşları da 93 harbinde olduğu gibi, Rumelideki Türk nüfusunu doğrudan etkileyen bir savaştır. Bu savaşta da iki yüz bin kadar savaşta ölenler ve diğerleri de Anadolu’ya göç edenler olmak üzere yaklaşık bir milyon Rumeli Türkü topraklarından atılmıştır.⁶⁹

Savaş esnasında ve sonrasında Balkanlardan gelen göçmenler için hazırlanan iskân tüzüklerinde, göçmenlerin geldikleri yerlerin iklimine ve uğraştıkları ziraat ve sanat dalına göre yerleşim noktalarının tespit edilmesi ilke olarak benimsenmiştir.⁷⁰ Öncelikli olarak, hem gelenlerin daha az problemle karşılaşması için hem de devlete daha az yük olmalarını sağlamak amacıyla geliş yolları üzerindeki en yakın yerler olan Tekirdağ, Gelibolu ve Edirne’ye yerleştirilmişlerdir. Göçmenlerin bu bölgeye yerleştirilmelerinin bir başka nedeni de Trakya’da sınıra yakın iyi bir tampon bölgesi

⁶⁶ ŞİMŞİR, N. Bilal: “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildirileri, Ankara 1985, s. 51.

⁶⁷ DURAN, Hacı: “Romanya Türkleri ve Dobruca”, Türk Dünyası Tarih Dergisi, 1997, C.21, S.121, s. 35-40.

⁶⁸ KOCACIK, Faruk: “Balkanlardan Anadolu’ya Yönelik Göçler”, Osmanlı Araştırmaları I, İstanbul 1980, s.143.

⁶⁹ ŞİMŞİR, N. Bilal: a.g.m., s. 53.

⁷⁰ İPEK, Nedim: “Göçmen Köylerine Dair”, Tarih ve Toplum Dergisi, 1996, S.150.

kurmak düşüncesi olabilir.⁷¹ Bu bölgedeki araziler yetmediğinde gelenler Anadolu'nun iç kesimlerinde bulunan boş araziye yerleştirilmiştir.

1. Dünya Savaşı sırasında yine iç ve dış göçler görülmüştür. Bu işlerle Osmanlı Devleti'nde "Muhacirin Müdüriyeti" ilgilenmiştir.⁷²

Balkanlardan Türkiye'ye göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Yeni Türkiye devleti, ilk dış göç hareketi ile Millî Mücadele sonrasında "Türk-Rum Ahali Mübadelesi" sırasında karşılaşmış ve dış göçler, serbest göç, zaman zaman da iltica şeklinde bugüne kadar süregelmiştir.⁷³

Cumhuriyet döneminde Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler, Lozan'da imzalanan "ahali mübadelesi" protokolü gereğince gelen mübadillerdir. Türkiye'nin Anadolu'dan Ermeni ve Rum azınlığı çıkarmak istemesi, karşısında Avrupa'nın da Türk ve Müslümanlardan arındırılması şart koşulmuş ve Lozan müzakereleri esnasında ahali mübadelesi sorunu gündeme gelmiştir. 30 Ocak 1923'te imzalanan ve on dokuz maddeden oluşan "Türk ve Rum Ahali Mübadelesine Dair Mukavele"⁷⁴ ile Batı Trakya Türkleri dışındaki Türklerle İstanbul, İmroz ve Bozcaada Rumları haricindeki Rumlar mübadele (zorunlu değişim) edilmiştir.⁷⁵ Bu mübadele protokolü gereğince, Gelibolu Yarımadası'ndaki Rumlar buraları terk ederken Selanik, Drama ve Manastır göçmenlerinden bir kısmı da yarımadadaki ya Rumların boşalttıkları köylere ya da boş arazilere kurulan köylere yerleştirilmişlerdir.

Bu mukavele ile Yunanistan kendi ülkesinde problem olarak gördüğü Çingenelerin büyük çoğunluğunu da Türk olduklarını iddia ederek Türkiye'ye göndermiştir. Avrupa'da Ortaçağ'dan itibaren Çingeneler Türk veya Türk ajanı olarak düşünülmüşlerdir. Bu düşüncenin Lozan antlaşması esnasında da geçerli olduğu

⁷¹ KOCACIK, Faruk: "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler", Osmanlı Araştırmaları I, İstanbul 1980, s.163.

⁷² ÇANLI, Mehmet: Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi I", Tarih ve Toplum Dergisi, Eylül 1994, C.22, S.129, s.182.

⁷³ EREN, Halit: "Balkanlar'da Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.293.

⁷⁴ Bu mukavele ile birlikte ayrı olarak bir "Protokol", "Aff-ı Umûmiyeye Mûteallik Beyanname ve Protokol" ve "Emlâk-ı İslâmiyeye Mûteallik Beyanname" de imzalanmıştır. Mehmet ÇANLI: a.g.m., s.185.

görülmektedir. Ege ve Marmara bölgesinde yaşayan Romanlar Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya göçmenidir.⁷⁶

Bulgaristan'dan da Türkiye'ye göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. 18 Ekim 1925 günü Ankara'da imzalanan "Türk-Bulgar İkâmet Sözleşmesi" ile göç işi, ilk kez bir anlaşma ile düzene konmuştur.⁷⁷ Cumhuriyet'in ilk döneminde, 1923-1939 yılları arasında toplam 198.688; 1940-1949 yılları arasında da toplam 21.353 göçmen Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir.⁷⁸ Araştırma sahası olan Gelibolu Yarımadası'na Bulgaristan'dan gelen göçmenler, yukarıda gösterilen dönemlerde gelen göçmenlerdir. Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler bu tarihlerden sonra da devam etmiştir ve günümüzde de hâlâ güncelliğini koruyan bir sorun olmaya devam etmektedir.

1936 yılında Türkiye ile Romanya arasında bir göç anlaşması imzalanmış, bu tarihten 1939'a kadar, bütün Dobruca'dan⁷⁹ 130.000 ila 150.000 arasında, 1939-1960 yılları arasında ise 7.631 Türk, Anadolu'ya göç etmiştir.⁸⁰

Türkiye'ye dışardan göç edenlerle başka ülkelere dışarıdan göç edenler arasında bazı farklar vardır. Başka ülkelere dışarıdan göç eden göçmenler, çoğunlukla yabancı ırka aittir ve göç ettikleri ülkenin yerlileri ile örf-âdet, düşünce tarzı, yaşayış biçimleri birbirinden ayrıdır. Anadolu'ya gelen göçmenler ise, çoğu aynı örf ve âdete bağlı, imparatorluğun kaybedilen topraklarından ana vatana göç eden kimselerdir. Gelibolu Yarımadası'na gelen göçmenler de çoğunlukla yukarıda açıklanan zamanlarda göç etmiş olan Balkanlardaki Türklerdir. Dolayısıyla toplumsal yönden çevrelerine uyumları, diğer ülkelere göç eden farklı ırktan insanlardan daha kolay olmuştur. Ancak yine de uzun süre yaşadıkları çevresel koşullardan ayrılıp, toprak, tarım tekniği ve üretim araçları gibi koşullar açısından

⁷⁵ ÇANLI, Mehmet: Yunanistan'daki Türklerin Anadolu'ya Nakledilmesi I", Tarih ve Toplum Dergisi, Eylül 1994, C.22, S.129, s.182; Halit EREN: a.g.m., s.297.

⁷⁶ ÖZKAN, Ali Rafet: Türkiye Çingeneleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.22.

⁷⁷ ŞİMŞİR, N. Bilal: "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildirileri, Ankara 1985, s. 53.

⁷⁸ ŞİMŞİR, N. Bilal: a.g.m., s. 56-57.

⁷⁹ Dobruca (23.626 km²), 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarıyla Osmanlı toprağı olmaktan çıkmış, 1878 Berlin antlaşmasıyla Romanya'ya katılmıştır. 1940 yılında Güney Dobruca (7.780 km²) Bulgaristan topraklarına katılmıştır.

⁸⁰ EREN, Halit: "Balkanlar'da Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu", Balkanlar Dergisi, İstanbul 1993, s.296.

farklı koşullarla karşılaşmaları; yerli halkın da özellikle ekonomik çıkarlar yönünden zarara uğramaları nedeniyle tepki göstermeleri; göçmenlerin yeni çevreye uyumları ve yerli halkın da göçmenleri kabulü sırasında bir takım sorunlar çıkarmıştır.⁸¹

1.3.3. YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

İlçe merkezine Bolayır⁸², Evreşe (Kadıköy), Kavakköy beldeleri ile Adilhan⁸³, Bayramiç⁸⁴, Çokal (Çakal)⁸⁵, Kalealtı⁸⁶, Kocaçeşme⁸⁷, Süleymaniye⁸⁸,

⁸¹ KOCACIK, Faruk: "Balkanlardan Anadolu'ya Yönelik Göçler", Osmanlı Araştırmaları I, İstanbul 1980, s.186.

⁸² Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Bolayır adının nereden geldiği ile ilgili şu malûmat vardır: "...Gazi SİNAN Paşa Rumlar elinden bileği kuvveti ile alıp, imâretlerine vakfetmiştir. Ama kalesi harabdır. Hâlâ lâlelik sahrasında tepe tepe asker kemikleri vardır. Bu harp meydanındaki vuruşmada Rumlar ile İslâm askeri o kadar şiddetli harp etmişlerdi ki, İslâm askeri ile kafirler karma karış olurlar. Her iki taraf birbirlerini bilmezler. Hemen Gazi Mihâl, Süleyman Paşa'ya der ki: 'Şehzâde, İslâm askeri Rumlarla karış katış olup kızıl kana boyandıklarından fark olunmuyorlar!' demesi üzerine Süleyman Paşa: 'Bre lala! Var şu askeri bul ayır da kaleyi fethet!' deyince, Gazi hakikaten öyle yaparak kaleyi fetih ve 758 (M.1356)'de adını *Bolayır* koymuştur." Bkz.: Mehmed ZILLÎOĞLU: Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, Sekizinci Kitap, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul 1970, s.179; Seyahatnamede geçen bu malûmat, bölge halkı arasında şu şekilde yaşamaktadır: "Atatürk zamanında çok çeşitli milletlerden halk burada bulunduğu için, Atatürk 'Hısım akrabaları bul da ayır.' demiş ve bul da ayır lafı daha sonra Bolayır'a dönüşmüş." (Firdevs Perçin, Yaş 61, Okuma-yazması yok, Bolayır).

⁸³ Çanakkale savaşında karargah olarak kullanılan köyde kumandan olan Adil isimindeki komutan, bir rivayete göre hastalıktan (Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan), bir rivayete göre de vurularak (Fatma Oğuz, Yaş 87, Okur-yazar, Adilhan) şehit düşmüştür. Yol üzerindeki meşelikte mezarı da bulunan bu şahsın adından mülhem köyün adı Adilhan olmuştur.

⁸⁴ Köy halkından dinlenen rivayete göre, muhacirlerin Bulgaristan'dan köye geldikleri tarih, bayrama rastlamış. Bayram namazı kılmak için yer belirlemişler. Bayram için (bayramlık), bayram için derken köyün adı Bayramiç olarak kalmış. (Şerafettin Bilgiç, Yaş 41, Öğretmen, Bayramiç).

⁸⁵ Bir rivayete göre köyün adı "Çokali"den geliyor. Köyde çok fazla sayıda Ali isimli kişi varmış. O yüzden "Çokali" denmiş ve daha sonra Çokal şekline dönüşmüş. (Ali Pehlivan, Yaş 65, İlkokul mezunu, Çokal). Başka bir rivayete göre, köyün tarlalarından çok büyük küpler çıkmış. Bu küplerde buğday vs. gibi kışlık erzak saklanıyormuş. Bu küpler çok fazla erzak aldığı için "Çokal" denmiş ve ismi oradan kalmış. (Fethiye Aslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal). Diğer bir rivayet, köyün isminin, köyde yaşayan "Çokali" isimli güreşçiden kaldığı şeklindedir. (Ayşe Kuş, Yaş 60, Okur-yazar, Çokal). Aynı kaynak kişinin anlattığı farklı bir rivayet de şöyledir: "Bizim burasını gavurlar basmış. Dedelerimiz hep Anadolu'ya kaçmışlar. İnsanlar bitince gavurlar gitmiş. Atalarımız geri gelip yine üremişler. Azken çok olmuşlar. Çoğal, çoğal adı Çokal kalmış."

⁸⁶ 93 harbinden sonra Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin kurduğu köy, adını köyün üst tarafında bulunan kaleden almıştır. (Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı).

⁸⁷ Köy meydanında bulunan ve kimin yaptırdığı bilinmeyen büyük çeşme, köye ad olarak verilmiştir. (Bülent Mandacı, Yaş 23, Üniversite mezunu, Kocaçeşme).

⁸⁸ Köyün eski ismi, köyde bulunan kiliseden dolayı "Kiliselî" imiş. Cumhuriyet kurulduktan sonra Süleymaniye olmuş. (Naim Yenigün, Yaş 74, Okur-yazar, Süleymaniye).

Şadıllı⁸⁹, Yüllüce⁹⁰, Bayırköy⁹¹, Burhanlı, Cevizli⁹², Cumalı, Değirmendüzü (Burgaz)⁹³, Fındıklı (Şeytanköy)⁹⁴, Ilgardere⁹⁵, Karainebeyli, Kavaklıtepe, Ocaklı, (Karaburgaz)⁹⁶, Pazarlı⁹⁷, Sütluce (Galata)⁹⁸, Tayfur⁹⁹, Yeniköy, Demirtepe, Güneyli¹⁰⁰ ve Kumköy köyleri bağlıdır.

Eceabat ilçesine ise Alçıtepe, Behramlı, Beşyol (Turşunköy), Çamyayla (Bigalı)¹⁰¹, Büyük Anafarta, Kilitbahir, Kocadere, Kumköy¹⁰², Küçük Anafarta, Seddülbahir, Yalova¹⁰³ ve Yolağzı köyleri bağlıdır.

⁸⁹ Köyün önceki adı “Şadıllı” imiş. Daha sonra Şadıllı’ya dönüşmüş. (Duran Turan, Yaş 70, Okuma-yazması yok., Şadıllı).

⁹⁰ Köy, eskiden deveci köyüymüş ve adı da “Yolıçı” imiş. Köyü yılanlar basınca yeri değiştirilmiş ve aşağı tarafa alınmış. İsmi de zamanla Yüllüce olmuş. (Süleyman Yılmaz, Yaş 35, İlkokul mezunu, Yüllüce).

⁹¹ Köy, ismini bayırda olmasından almıştır.

⁹² Köyde ceviz çok olduğu için önceden “Kozludere” derlermiş. Sonradan Cevizli olmuş.

⁹³ Köyde on tane değirmen varmış. Bu yüzden Değirmendüzü adı verilmiş.

⁹⁴ Köyün eski adı Şeytanköy imiş. Bu isimle ilgili rivayete göre, eğlenceyi ve şarabı çok seven Rumlar, köye gelen zamanın Türk devlet adamlarından birisine, şaraplarının çok güzel olduğunu söyleyerek içmesi için ısrar ederler. Teklifi kabul edip hafif çakır keyif olan yetkili, içkinin de tesiriyle Rumlarla birlikte oynamaya başlar. Daha sonra pişman olur ve “Siz şeytan gibi adamsınız. Beni de kendinize benzettiniz” der. Bundan sonra köyün ismi Şeytanköy olarak kalır. (Emin Atak, Yaş 60, İlkokul mezunu, Fındıklı Köyü).

⁹⁵ Köy adını Ilgaz Türklerinden almıştır.

⁹⁶ Ocaklı köyünün eski adı Karaburgaz imiş. 80’li yıllarda köyün adı değiştirilmiş. Köyün adı, köydeki taş ocaklarından geliyor.

⁹⁷ Gelibolu ve Eceabat’ın köyleri, eskiden köyün Söğütlüçeşme mevkiinde pazar yaparmış. Köyün adı da bu pazardan gelmedir.

⁹⁸ Köyün eski ismi “Galata” imiş. Mübadelede Yunanistan’dan gelenler, oradaki köylerinin ismi olan “Sütlü”den mülhem köye Sütluce ismini vermişler. (Muzaffer Ber, Yaş 47, İlkokul mezunu, Sütluce).

⁹⁹ Köy Türk yerleşmesi olmadan evvel Rumlara aitmiş. O dönemlerde “Tekfur’un Köyü” diye anılırken, Türklerin yerleşmesiyle birlikte “Tayfur” diye anılmaya başlamış. (Sezer Sukuşu, Yaş 26, Üniversite mezunu, Tayfur).

¹⁰⁰ Köyün eski ismi “Kargacık” imiş. Harp zamanında su bulmak için köye gelen askerler, kargaların inip çıktıklarını görünce su olduğunu düşünerek o tarafa yönelmişler. Gerçekten de bir çeşme bulmuşlar. Bundan sonra da köyün ismi “Kargacık” olarak kalmış. (Havva Şahin, Yaş 70, İlkokul mezunu, Güneyli).

¹⁰¹ Balıkesir’den köye ilk olarak Boğa Ali adlı birisi gelmiş. Pehlivan olduğu için Boğa Ali derlermiş ona. Köyün esas adı da ondan geliyormuş ve “Boğalı” imiş. Köyün yukarı tarafında Boğalı mezarlığı da varmış eskiden. Atatürk Bigalı ismini vermiş. (Ergün Kocadanlı, Yaş 45, lise terk, Bigalı).

¹⁰² Kumköy, üç köyün birleşmesi ile oluşmuş: Kumköy, Bahşıköy ve Keçeli köyü. Köyün adı ile ilgili olarak halk, köyde çok kum olduğu için, toprağın cinsinden dolayı adının Kumköy olduğuna inanıyor.

¹⁰³ Türkler köye ilk geldiklerinde, köyün içinde oturmuşlar. Yaşlılardan bir tanesi elindeki bıçakla toprağa bir çukur açmış. Burası bir yalak gibi olmuş ve içine su dolmaya başlamış. Buranın adını ne koyalım diye düşünürlerken “Yalakova” olsun demişler. Sonra bu ismi beğenmemişler ve “Yalova” olsun demişler. Köyün ismi de o günden sonra Yalova olmuş. (Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü).

Kırsal yerleşmeler özellikle de köyler doğal ortamın insan yaşamı üzerindeki etkilerini yansıtan en önemli mekanlardır. Genel olarak tüm Türkiye’de olduğu gibi Gelibolu Yarımadası’nda da köyler toplu olup, Anadolu köylerinden farklı olarak daha gevşek bir dokuya sahiptir. Konut tipleri, bölgenin kültürel ve ekonomik yapısı ile doğrudan ilgilidir.

Yarımadanın bazı kesimlerinde özel mülkiyeti olan çiftlik yerleşmelerine de rastlanmaktadır. Örneğin, Güneyli köyündeki Atıfbey Çiftliği gibi. Geçici yerleşmelerden olan ve yazın kullanılan damlar Kumköy’de bulunmaktadır. Yine Güneyli’de “Gurgunya damları” denilen domuz evleri bulunmaktadır.

Ortalama rakımı 100 – 200 m olan köyler genelde az yüksek olan yarımadanın, az eğimli olan arazileri üzerine kurulmuştur. Süleymaniye, Fındıklı, Bayırköy, Küçük Anafarta ve Kalealtı köyleri yamaç köyü, Alçitepe tepe köyü, Bigalı vadi köyü, Cevizli ise daha düz bir arazide kurulmuş olan bir akarsu yerleşmesidir. Bir falez üzerinde bulunan Seddülbahir köyü ile yarımadanın tek kıyı boyu – yamaç yerleşmesi özelliğindeki Kilitbahir köyü boğazlarla ilgili stratejik amaçlarla kurulmuş olan köylerdir. Değirmendere köyü, etrafı yükseltilerle çevrili bir çanakta bulunmaktadır. Çokal köyü bir aşınım yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Yalova, Güneyli ve Ocaklı köyleri ova köyleridir. Bazı köyler ise kurulduğu yerden farklı bir yere taşınmıştır. Burhanlı köyünde heyelan ve 1953 depremi sonrasında kayma olmuş ve köy, yedi kilometre aşağıya taşınmıştır. Yüllüce köyü, çoğalan yılanlardan kurtulmak için, Büyük Anafarta köyü de salgın hastalıktan kaçmak için yer değiştiren köyler arasında yer almaktadır.

Köy tipi açısından bakıldığında genelde küme biçimli ve meydanlı köyler olduğu görülmektedir. Muhtarlık, bakkal, kahvehane¹⁰⁴, cami gibi köyün ortak sosyal tesisleri payitaht adı verilen bu meydanlarda bulunmaktadır.

Köyler genelde tek mahallelidir. Ancak kalabalık nüfuslu köylerde, eski mahallenin dokusunu bozmadan, sonradan gelenlerin köyün içinde ayrı bir mekana yerleşmeleri ile birden fazla mahalleli köyler oluşmuştur. Kumköy, Burhanlı ve

¹⁰⁴ Köylerde kahvehane sayısının fazla oluşu dikkat çekicidir. Fındıklı ve Ilgardere’de üç, Karainebeyli ve Yalova’da dört, Kumköy, Sütüce ve Adilhan’da beş, Bayırköy’de ise on iki kahvehane vardır.

Yalova köyü iki mahalle, Evreşe beldesi üç mahalle, Bayramiç köyü dört mahalleden, Bolayır beldesi ise beş mahalleden oluşmuştur. Cevizli köyü, içinden geçen Kozludere çayı ve Yüllüce köyü de Dolapdere ile iki mahalleye ayrılmıştır.

Güneyli köyü gibi kuruluş tarihi yeni olan köyler daha düzenli ve planlı köyler iken, Adilhan, Süleymaniye, Kalealtı, Cevizli ve Bakırköy gibi daha eski yerleşmeler olan köyler daha plansız ve karmaşık bir yapıya sahiptir.

Üç tarafı denizlerle çevrili olmasına rağmen yarımada kıyı köylerinin çok az olması dikkat çekicidir. Güvenlik sebebiyle genelde ovalara yakın alanlar yerleşim alanı olarak seçilmiştir. Bu da denizden yararlanmayı olumsuz etkilemiştir. Seddülbahir ve Kilitbahir dışında kıyıya yakın olan Pazarköy, Yenice, Güneyli, Değirmendüzü, Fındıklı, Tayfur, Burhanlı, Küçük Anafarta, Büyük Anafarta, Ilgardere ve Karainebeyli köylerinde dahi balıkçılık, tarım ve hayvancılıktan çok sonra gelmektedir ve hiçbir köyde ön plana çıkmamıştır. Kalealtı, Adilhan, Cevizli, Fındıklı, Yalova, Bayırköy, Bigalı, Küçük Anafarta, Ilgardere, Pazarköy, Kocadere köyleri tarım ağırlıklı köyler iken, Bayırköy’de tarım-pazarcılık, Sütlüce ve Güneyli’de tarım-turizm, Alçıtepe, Yeniköy, Süleymaniye, Ocaklı, Çokal, Yüllüce, Bayramiç, Büyük Anafarta, Bolayır, Kavaklı’da tarım-hayvancılık, Kumköy’de tarım-arıcılık, Yolağzı’nda tarım-hayvancılık-seracılık-arıcılık, Karainebeyli, Burhanlı, Kocaçeşme ve Tayfur’da tarım-balıkçılık önemli ekonomik faaliyetler arasında bulunmaktadır. Orman sahasına yakın alanlardaki Ilgardere, Pazarlı, Kumköy, Yalova ve Bigalı köylerinde ormancılık önemli bir ekonomik faaliyettir. Köylüler ihtiyaçlarının büyük kısmını Gelibolu ve Eceabat ilçelerinden karşılamaktadır.

Gelibolu’da köy meskenleri her ne kadar zamanla kentsel konutlara dönüşse de genelde evlerin bir veya iki katlı müstakil köy evleri şeklinde olduğu görülmektedir. Süleymaniye ve Yüllüce köylerinde iki katlı evlerin alt katları ahır olarak kullanılırken, Bayramiç köyünde alt katlar da evin bir parçası gibi kullanılmaktadır. Yine köylerde ev yapı malzemesi olarak taş, ağaç ve kerpiç gibi doğal malzemeler kullanılmıştır. Çokal köyünde yığma taş evlere Ege bölgesinde olduğu gibi kâgir adı verilmektedir. Yüllüce, Çokal, Süleymaniye ve Adilhan taşlık bir arazide kurulduğu için, yaygın olarak taş evler yer almaktadır.

1.4. BÖLGENİN EKONOMİK DURUMU

Gelibolu Yarımadası'nın ekonomisi tarım, hayvancılık ve kıyı balıkçılığına dayalıdır. Bu yüzden bölgede iş istihdamı fazla değildir.

Gelibolu ilçesinde tarıma elverişli topraklarda tahıl, ay çiçeği ve susam gibi hububat ve yağlı tohumlar ekimi önde gelmektedir. Bunu bağcılık, sebzeçilik, zeytincilik ve meyvecilik izlemektedir. Son yıllarda özellikle domates ekimiyle sebzeçilik ön plana çıkmıştır. Eski yıllarda çok ünlü olan üzümçülük ve şarapçılık¹⁰⁵ da son yıllarda tekrar gelişmeye başlamıştır. Özellikle çavuş ve yapıncak türü üzümler yetiştirilmektedir. Bunun yanı sıra fıstık çamı, ıhlamur, susam ve tütün yetiştiriciliği de görülmektedir.

Tarımdan sonra hayvancılık da ekonomik faaliyet olarak görülmektedir. Büyük baş hayvancılıktan ziyade koyun, keçi gibi küçük baş hayvancılık görülmektedir. 1993 sayımlarına göre ilçede 9.578 adet büyük baş hayvan, 48.917 adet küçük baş hayvan bulunmaktadır.¹⁰⁶ Ayrıca zeytin alanlarında az miktarda arıcılık da yapılmaktadır.

İlçenin önemli bir gelir kaynağı da balıkçılıktır. Kıyı olta balıkçılığı daha yaygın olmakla birlikte ekonomik anlamda daha fazla getirisi olan avlanma şekli modern aygıtlarla donatılmış teknelerle yapılan avlanmadır. Çanakkale Boğazı fazla derin olmadığından burada balık her zaman kolayca çekilir. Gelibolu ilçesinde özellikle sardalye balığı, ekonomik getirisi en çok olan balık çeşitidir. Yazı Marmara'da geçiren sardalye balıkları, yaz sonunda Egeye inerken devamlı akıntılı olan boğazda ve Saros yöresinde bol miktarda avlanmaktadır. Mart ortalarında ise, Akdeniz'den Karadeniz'e geçmekte olan ton balığı avı yapılmaktadır. Bunların dışında karagöz, çipura, levrek, lüfer, palamut, uskumru, kolyoz gibi balık çeşitleri de avlanmaktadır. Avlanan balıkların bir kısmı ilçede tüketilmekte, bir kısmı da ilçedeki balık fabrikalarında ya da imalâthanelerde işlenerek konserve haline getirilmektedir.

¹⁰⁵ ÜNEN, Nurettin: Dünkü ve Bugünkü Çanakkale, Ankara 1947, s.21-22.

İlçenin endüstriyel faaliyetleri içinde balık konserveciliği ilk sırayı alır. Sardalye balığının tuzlu, yağlı-tuzlu ve buharda pişirilerek konservelemesi üzerine çalışan altı konserve fabrikası ile beş tane balık tuzlama imalâthanesi bulunmaktadır. Balık konserveciliği kadar gelişmemiş olsa da Gelibolu'da sebze konserveciliği de yapılmaktadır. Konserve fabrikalarının dışında ilçede endüstri kolu olarak bir tane selektör fabrikası, bir tane gemi yapım tersanesi, bir tane un fabrikası, bir tane yağ fabrikası, iki tane ziraî alet imalâthanesi, bir tane nebatî yağ fabrikası, bir tane kereste imalâthanesi ve iki adet kereste fabrikası bulunmaktadır.¹⁰⁷ Küçük imalât dalları olarak da demircilik, tesviyecilik, oto tamirciliği ve marangozluk görülmektedir.

Ticaretini Çanakkale, İstanbul ve İzmir'le yapan ilçenin Gelibolu limanı, dış alım ve dış satım limanı olarak önemlidir. Ayrıca ilçenin içinden geçen Çanakkale-İstanbul karayolu Gelibolu'nun gelişmesinde önemli rol oynamış ve resmî daireler ile konserve fabrikaları bu yol üzerinde yerleşmiştir.

Gelibolu ilçe merkezinde Salı ve Perşembe günleri pazar kurulmaktadır. Bunun dışında Evreşe beldesinde Cuma günü, Bolayır beldesinde Perşembe günü, Kavakköy'de Çarşamba günü pazar kurulmaktadır. Kurulan bu pazarlarda ürün yelpazesi çok geniştir. Halk, yiyecek ihtiyacının dışında giyecek ve diğer gereksinimlerini de bu pazarlarda karşılamaktadır. Özellikle ilçe merkezinde kurulan pazarlara bölgedeki köylerle birlikte yarımada dışından, Çanakkale'den de müşteri gelebilmektedir.

Yarımadanın diğer ilçesi olan Eceabat'ın ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Tarım arazilerinde buğday, bakla ve nohutun yanı sıra endüstriyel bitki olarak pamuk, susam, ay çiçeği yetiştirilmektedir. Son yıllarda domates üretimi önemli ölçüde artmıştır.

Tarımdan sonra gelen hayvancılık alanında pazara yönelik faaliyetler bulunmamakta, hayvancılık, ihtiyacı karşılayacak şekilde yapılmaktadır. Toplam hayvan potansiyeli, 700 büyük baş, 20.000 küçük baş olmak üzere 20.700'dür.

¹⁰⁶ İRDESEL, Mehmet: Gelibolu ve Yöresi Tarihi, Geltur Ajans Yayınları, Çanakkale 1998, 2. Baskı, s. 61.

¹⁰⁷ Yurt Ansiklopedisi, C.3, İstanbul 1982, s.1887; Mehmet İRDESEL: a.g.e., s.62.

İlçede balıkçılık, genelde bölgede tüketilecek kadar olup, dış satım fazla yapılmamaktadır. Balıkçılıkla uğraşanlar halkın %5'ini oluşturmaktadır.

İlçede fazla sanayi tesisi bulunmamaktadır. Özel sektöre ait Ebatex tekstil fabrikasıyla Marsan midye imalât fabrikası ihracata yönelik üretim yapmaktadır. Bunların dışında beş tane konserve fabrikası ve bir tane ağır bakım tamir fabrikası bulunmaktadır.

Eceabat'ta üç banka şubesi, Esnaf ve Sanatkarlar Odası, Esnaf ve Sanatkarlar Kooperatifi, Tarım-Kredi Kooperatifi, Alçitepe ve Küçük Anafarta köylerinde Köy Kalkınma Kooperatifleri faaliyet göstermektedir.

Yarımadanın diğer ilçesinde görülen fuar, panayır türü faaliyetler Eceabat'ta yoktur. Haftanın Perşembe günü ilçe merkezinde pazar kurulmaktadır.

Yer altı ve yer üstü doğal kaynaklar bakımından fakir olan bölgede sadece Küçük Anafartalar köyünde maden kömürü ocağı olmakla birlikte kullanılmamaktadır.

2. BÖLGEYLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Gelibolu yarımadasında araştırma konusuyla ilgili müstakil bir çalışma olarak Yücel Erdem'in Türk Folklor Araştırmaları dergisi, 1969, C.12, S.242, s.5392-5393'de bulunan "Muhacir Kadıköy'de Kız İsteme ve Düğün" adlı bir yazısı bulunmaktadır. Burada, Kadıköy (Evreşe)'deki bir kız isteme töreni betimlenmektedir.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Harun Hazır tarafından hazırlanan "Gelibolu Yarımadasında Folklor Araştırması" adlı yüksek lisans tezi, yarımada bulunan on üç köy ve Gelibolu ilçesinin bir mahallesi pilot bölge seçilerek halkbilimi disiplininin bütün konu ve alt konu başlıkları üzerinde sahadan derlenen malzemenin herhangi bir tahlile girmeden doğrudan sunulduğu bir çalışmadır. Bu çalışmanın II. kısmında doğum, düğün ve ölüm âdetleri ile ilgili malzeme bulunmaktadır.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Aynur Koçak tarafından hazırlanan "Gelibolulu Ahmed Bîcan' ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezinde ise; "XV.-XVI. Yüzyıllarda Gelibolu'nun Tarihi, Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış", "Ahmed Bîcan'ın Yaşadığı Dönemde Gelibolu'nun Kültürel Durumu ve Bu Dönemde Gelibolu'da Yetişen Bazı Dinî-Edebî Şahsiyetler" başlıklarını taşıyan Giriş' ten sonra dört bölümden oluşan çalışmanın "Ahmed Bîcan'ın Eserlerinde Halk İnançları" başlığını taşıyan dördüncü bölümünün çalışma konusuyla bağlantılı olan kısmı doğum ve ölümle ilgili olan inançlardır ki bu da 15.-16. yüzyılda Gelibolu yarımadasının maddî ve manevî kültür değerlerinin yansıtılması açısından önem arz etmektedir.

Bölge ile ilgili müstakil çalışma olmamakla birlikte Yaşar Kalafat tarafından hazırlanan "İslâmiyet ve Türk Halk İnançları" (Ankara 1996) adlı çalışmada halk inançları verilirken, Çanakkale ili ve Gelibolu ilçesinden de örnek inanç, âdet ve uygulamalar verilmiştir.

Bunların dışında folklor çalışması niteliğinde olmayan, İbrahim Sezgin tarafından 1991 yılında Marmara Üniversitesinde hazırlanmış "1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazası" adlı yüksek lisans tezi ile aynı üniversitede ve aynı kişi tarafından 1998 yılında hazırlanmış "XV. ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi" adlı doktora tezi, bölgenin XV ve XVI. yüzyıllardaki sosyal yapısı hakkında bilgi verdiği için burada anılmaya değer bulunmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN KONUSU, KAPSAMI, YÖNTEMİ VE ÇALIŞMA ALANI

Bu çalışmanın konusu, Gelibolu Yarımadası'ndaki geçiş dönemi âdetleridir. Geçiş dönemi, durumda bir değişime bağlı olarak kişinin eski durumdan kopuşu ve yeni bir yaşamın başlangıcındaki eşiktir. Kişi, ne eski durumundadır ne de tam anlamıyla yeni. Fransız halkbilimci Arnold Van Gennep "The Rites of Passage" adlı eserinde törenlerin işlevini "bireye tanımlanmış, belirgin bir durumdan bir başkasına

geçişte yardımcı olmak”¹⁰⁸ şeklinde açıklamıştır. Bu aşamada, kişinin yeni durumunu belirtmek, onu kutlamak, eşikteki kişiyi yalnız bırakmamak amacıyla bir takım törenler yapılır.¹⁰⁹ Doğum, diş hediği, sünnet, askere gitme, evlilik, ölüm gibi hayatın safhaları, çıraklık, kalfalık, ustalık gibi yetenek geliştirme ve ispatlama dönemleri birer geçiş dönemidir.¹¹⁰ Her geçiş döneminin kendine özgü tören ve âdetleri vardır. Bu âdetlerin uygulanmasıyla toplumun değer yargıları, kültürel birikimi ve manevî dünyası dış dünyaya yansıtılmış olur. Çalışmada, geçiş dönemlerinden doğum, düğün ve ölümün alınmasının sebebi, bu üç geçiş döneminin diğerlerinden farklı olarak her cins ve yaş için ortak olmasıdır. Yani toplumun tüm fertlerini ilgilendirmektedir ve toplumca diğerlerinden daha fazla önemsenmektedir. Bu yüzden de çevrelerinde âdet ve uygulamalar diğerlerine oranla daha çok görülmektedir.

Çalışma, Gelibolu Yarımadası’ndaki kırsal yerleşme olan köyleri kapsamaktadır. İlçe merkezleri çalışmanın dışında tutulurken, belde olan Bolayır, Evreşe ve Kavakköy çalışma sahasının içine dahil edilmiştir. Çünkü bu beldeler, sadece belediye örgütlü köy yerleşmeleri olmaları sebebiyle diğer köylerden ayrılmakta, ancak fonksiyonel ve kültürel olarak etrafındaki köy yerleşmeleriyle benzer özellikler göstermektedirler.

Çalışmada hem emik (içten bakış) hem de etik (dıştan bakış) yaklaşım kullanılmıştır.¹¹¹ Emik yaklaşımla, kültürün yaratıcısı ve icracısı olan kişilerin, kültür unsurunu nasıl kavradıkları, nasıl adlandırdıkları ve açıkladıkları tespit edilerek kültür taşıyıcılarının kendi yorumları, eğilimleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, konuyla ilgili kaynak kişilerin görüşleri kendi ifadeleriyle verilmiştir. Etik yaklaşımla da tarafsız bir bilim adamı ciddiyeti ile kültür unsurları daha genel anlam, ilişki ve nedensellik çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırma iki basamaktan oluşmaktadır. İlk olarak Gelibolu Yarımadası’nda, geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve düğün etrafında görülen âdet ve

¹⁰⁸ Çobanoğlu, Özkul: Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.160.

¹⁰⁹ Örnek, Sedat Veyis: Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, II. Baskı, s.131.

¹¹⁰ Günay, Umay: “Ritüeller ve Hıdırellez”, Millî Folklor Dergisi, 1995, S.26, s.2.

¹¹¹ Emik ve etik yaklaşım için bkz.: Özkul ÇOBANOĞLU: a.g.e., s.57.

uygulamalar ile ilgili sahadan malzeme derlenmiştir.¹¹² Folklor derleyicilerinin en çok kullandığı saha araştırması metodu olan görüşme metodu, bu çalışmada en çok kullanılan metottur. Konu ve olaylarla ilgili olarak bilgi sahibi oldukları bilinen veya böyle olduklarına inanılan kimselere sorular sormak suretiyle, bölge halkının kültürü ve iç dünyası öğrenilmeye çalışılmıştır. Bunun için yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş görüşme metotlarının her ikisi de kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan diğer bir metot ise gözlem metodudur. Dıştan içeriye bakarak ve durumu olduğu gibi tarif etmek amacıyla sözlü kültür ortamında ve video gibi elektronik kültür ortamında katılımsız gözlem metodu kullanılmıştır. Sözlü kaynaklardan malzeme derlenmesi esnasında ankete başvurulmamıştır. Bunun sebebi, ankette kullanılan kapalı uçlu soruların araştırılan konuya uygun olmadığı düşünülmesidir.

Bu şekilde sahadan derlenen geçiş dönemi ile ilgili âdetleri ele alırken, hem gelenekle belirlenmiş ideal biçimi ve bunun tarihî süreci üzerinde durulmuş, hem de sosyal, ekonomik ve dinî sebeplerle, ideal biçimden farklılaşmış da olabilen günümüzdeki durumu verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde yaşamsal önemini kaybederek uygulamadan düşen ancak, hafızalarda hala canlı olarak yaşayan âdetlere de değinilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili ulaşılabilen bütün yazılı kaynaklar taranmıştır. Ancak, bu kaynaklardan faydalanırken; seçilen konunun genişliği ve sınırları çizilmiş zaman içinde sürdürülme gerekliliği, araştırmanın, konuyla ilgili genel bir model oluşturma iddiasından çok bölgenin analizini yapmayı hedeflemesi ve daha önceki çalışmaları tekrara düşmemek için, seçme yapılmıştır. Bu noktada çalışma alanı ile diğer bölgeler arasındaki bazı farklılık ve benzerlikleri gösterme esas tutulmuştur.

Sahadan tespit edilen malzeme, oluş sıralarını esas alan plan çerçevesinde kronolojik olarak ele alınmıştır. Bundan sonra tarihî metot ve mukayese metodu kullanılarak malzemenin Türk kültürü içindeki sürekliliğini ve yaygınlığını göstermek amaçlanmıştır. Gelibolu Yarımadası'ndaki geçiş dönemi âdetlerinin bugünkü durumu çalışmanın merkezi olsa da bu âdetlerin pek çoğunun sebebi ya da

¹¹² Bu safhada Kenneth Goldstein'in dünyada folklor derleme kılavuzu olarak klasikleşmiş olan "Sahada Folklor Derleme Metotları" adlı kitabı esas alınmıştır.

oluşumu tarihin derinliklerindedir. Bu yüzden bugünü anlayabilmek için geçmişteki durumun da göz ardı edilmemesi gerektiği düşünülmüştür. Fakat bu çalışma, bir menşe' araştırması değildir. Zaten yazılı kaynaklarda konuyla ilgili yeterli olsa da çalışma alanı ile ilgili hemen hemen hiç malzeme yoktur. Dolayısıyla bu çalışmada tarihî metottan kısmen faydalanılabilmektedir.

Çalışmanın asıl amacı, araştırma bölgesinde görülen geçiş dönemi âdet ve uygulamalarının toplum içinde hangi ihtiyaçlara cevap verdiği, günümüze gelene kadar zaman içinde toplumsal-sosyal değişimlerle bünyesinde ya da fonksiyonunda ne gibi değişikliklerin olduğunun tespit ve tahlilidir. Bu sebeple, toplanan malzeme, fonksiyonalist bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞUM ÂDETLERİ

Doğum olayı biyolojik bir olay olduğu kadar etrafında kümelenen pek çok âdet ve inanmayla aynı zamanda sosyo-kültürel bir olaydır. Yaşamın başlangıcı olması ve doğumdan öncesinin bilinmezliği, topluluğun yeni bir birey kazanmasının getirdiği mutluluk, çifte mucizenin ilk ayağı olan doğumu, önemli bir geçiş dönemi yapmıştır.

Doğum olayı çocuk için olduğu kadar anne ve baba için de bir geçiş dönemidir. Anne ve baba da doğumla birlikte yeni rol ve statüler kazanmaktadır. Yanı sıra çocuğun içine doğduğu ve kültürel kimliğini kazandığı toplumda öncelikle annesinden kültürlendiği ve annenin çocukla birlikte doğum sürecini biyolojik olarak bire bir yaşadığı göz önüne alınırsa, doğumun öncesinde yani çocuk dünyaya gelmeden evvel anne ekseninde görülen bir takım inanış, âdet ve uygulamalar da doğum geçiş döneminin kapsamına girmektedir.

Aşağıda, kadının hamile kalma isteğinden başlayarak doğumdan kırk gün sonra yapılan kırklama törenine kadar görülen âdetler kronolojik olarak ele alınacaktır.

1. DOĞUM ÖNCESİ

1.1. ÇOCUĞUN OLMASI İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Abdülhak Hamid'in dizelerinde:

“Çocuğa kim demiş küçük şeydir

Bir çocuk belki en büyük şeydir”

şeklinde önemi vurgulanan çocuk, ailenin temelidir. Evlilik kurumunun en önemli fonksiyonlarından biri de nesli devam ettirecek olan çocukların doğumunu sağlayacak çifti bir araya getirmek, sağlıklı bir ortamda doğmaları ve büyümeleri için bir yuvanın teminini sağlamaktır. Evlenen çiftin bir aile olarak kabul görmeleri çoğunlukla çocukları olduktan sonra olabilmektedir. Yine kadının aile ve toplum içinde değeri, çocuk sahibi olabilme yeteneğini ispatlamasına bağlıdır.¹

Türk destan ve hikayeleri içinde çocuk neslin devamı, sahip olunanların mirasçısı ve itibar kaynağı olarak görülmüştür. Çocuğu olmayan kahramanlar ya toplum içinde itibar kaybına uğramış ya da kendi neslinin devamı konusunda endişelere kapılarak, çocuksuzluklarının sebebini ve çaresini aramışlardır.

Dede Korkut hikayelerinden Dirse Han Oğlu Boğaç Han destanında Dirse Han, hanlar hanı Bayındır Han'ın ziyafetinde çocuksuzluğundan dolayı horlanır. Büyük bir üzüntüyle evine dönerek başına gelenleri karısına anlatır ve bu konuda hangisinin suçlu olduğunu sorar. Karısı, ikisinin de suçlu olmadığını, bu işin Allah'tan geldiğini söyler. Çare olarak, İç Oğuz ve Taş Oğuz beylerini çağırarak büyük bir ziyafet vermesini, fakirlere yardımda bulunmasını teklif eder. Bunun üzerine düzenlenen ziyafette beyler el kaldırıp, Dirse Han'a çocuk vermesi için Tanrıya dua ederler. Sofrada bulunan bir ağzı dualının duası kabul olarak Dirse Han'ın çocuğu olur.²

Manas destanında Yakup Han, uzun süre çocuğu olmayınca karısının babası olan Aydar Han'a kızını şikayet ederek sitemde bulunuyor. Bu siteminde aslında çocuk sahibi olabilmenin yollarını da söylemektedir:

“Çırçı'yı alalı henüz çocuk öpmedim

On dört yıldır alalı ana dahi olmadı

¹ Çocuk sahibi olmayan kadınlar genelde “kısır”, “tutuk”, “zürriyetsiz”, “sonsuz”, “meyvesiz ağaç”, “eremik” gibi sıfatlarla horlanır. Cumhuriyet'ten önce, -bugün bazı köylerde hala görülen bir uygulama olarak- karısı kısır olan erkek yeniden evlenebilmek ve eğer ikinci kadın erkek çocuk doğurursa, birinci kadının değeri tamamen düşmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan ACIPAYAMLI: Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.13.

² ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.4.

Kutsal bir yere gidip adım bile atmadı
 Kutsal pınara gidip yanında bir yatmadı
 Bir elmanın altına giderek oynamadı
 (Kısırlıktan) kurtulup kutsal yol bulamadı”³

Halk hikayelerinde de çocuksuzluk ve çareleri, üzerinde en çok durulan motiflerdendir. Genelde hikayenin baş kahramanının, uzun süre doğumu beklenir. Söz konusu doğumun gerçekleşmesinin üç çaresi vardır: mucizevî elma, namaz ve niyaz ve sosyal yardım. Hikayelerde çocuksuz kişilerin, dervişin verdiği, doğumu ve çoğalmayı simgeleyen elmayı yiyerek, Allah’a yalvarıp dua ederek, kurban keserek, sosyal fayda amaçlı köprü, mescit, değirmen yaptırıp fakirlere yardım ederek çocuk sahibi oldukları görülmektedir.⁴

Şamanist Yakutlar Tanrı’dan çocuk isterken ak şamana başvururlar. Ak şaman bir tören düzenleyerek Ayısıt Hatun’a dua eder ve kansız kurban olarak bir hayvan bağışlanır. Bu hayvana kimse binemez.⁵ Ayrıca çocuğu olmayan kadınlar, yer ve ağaç ruhlarına dua ederek çocuk sahibi olunacağına inanarak, mukaddes bir ağacın dibinde ve ak boz at derisi üzerinde “yer sahibi”ne ağlayıp yalvararak dua ederler.⁶

Bu bağlamda Gelibolu Yarımadası köylerinde her evli çiftten çocuk sahibi olmaları beklenir. Fakat çiftin çocuk sahibi olamadığına hemen karar verilmez. Çifte biraz süre tanınır:

“Mesela bir sene çocuğu olmayanlar, hemen çocuğumuz olmuyor, şunları şunları yapalım demezler.”⁷

Bölgede çocuk sahibi olmak için uygulanan geleneksel yöntemler şunlardır:

“Olmayan çocuk için Ece Baba’ya adak adanır. İki tane taş var böyle onun

³ ÖGEL, Bahaeddin: Türk Mitolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, C.1, s.506.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa CEMİLOĞLU: Halk Hikayelerinde Doğum Motifi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1999, s.127-141.

⁵ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.173.

⁶ a.g.e., s.167.

⁷ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

altına girerler. Ağzından adak çıkmadan bırakmaz, gece orada yatırır. İki tane taş var, arasından geçersin. Bir kere geçirir, bir daha geçirir, bir daha geçeyim dersin, geçemezsin. Üçüncüde kalır. Mutlaka koç adayacaksın. Ondan sonra çocuğu oluyor. Koç adayacağım, bu gece beni burada yatırma dersin ondan sonra bırakır. Çocuğun olmayacaksa geçemiyorsun. Ama koç adarsan mutlaka çocuğun olur.”⁸

“Ecebey’de taş var. Çocuğu olmayanlar oraya gidiyor. Annemin eltisinin olmamış, o gitmiş. Çocuğu olacağı zaman taş, sıkarmış insanı. Sen ona kurban adıyormuşsun. Kurban adayınca bırakıyormuş seni. Amcamın karısının oradan olmuş çocuğu. O zamana kadar olmamışmış.”⁹

“Adilhan Baba’da çocuğu olmayanlar mum yakarlardı.”¹⁰

“Cahidî Sultan’ın etrafını üç sefer gezip dualar okuyorsun. Cahidî Sultan’ı bekleyen kadın oradan bir ip verip kadının beline bağılıyormuş. Ne zaman hamile kalıyorsun, karnın büyüyor, o ipi çıkarıp, cami kovuğuna ya da Cahidî Sultan’a bir yere yerleştirecekmışsin. Artı çocuk dünyaya geldikten sonra da Cahidî Sultan’a ziyarete, havlu vs. hediyeler götürecekmışsin.”¹¹

“Gerçek Baba türbesine çocuğu olmayanlar geliyor. Kimisine iyi geliyor, çocukları oluyor, yürümeyen çocuklar yürüyor. Ziyarete gelen mum yakıyor, para veriyor. Kur’an okutuyoruz. Mesela toprağı var orada, yalattıyoruz baş ucunda.”¹²

“Çocuğu olmayanlar için hocaya muska yaptırılıyor. Ayrıca sabun sıcak suda çözüldürülür ve buğuna oturtulur.”¹³

“Çocuğu olmayan kişiler sıcak plâsentanın üstüne oturuyorlar. Yulaf buğusuna dururlar. Genelde hastaneye gidiyorlar.”¹⁴

“Bardak vururlar, süt buğusu, lahanaya buğusu yaparlar. Kaynatacaksın lahanayı (beyaz lahanaya), bir kabın içine koyacaksın, oturacaksın üstüne. Yeni doğum yapmış kişinin sonu üzerine çocuğu olmayan kişi oturursa (çocuk) olacağına inanılır.

⁸ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

⁹ Şennur YILDIRIM, Yaş 38, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

¹⁰ Safiye Özger, Yaş 65, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹¹ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

¹² Saliha Dirican, Yaş 64, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü.

¹³ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁴ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

*Benim sonum düştü o elim hemen sonun üstüne oturdu olur diye ama olmadı. Şimdi doktora gidiliyor.*¹⁵

*“İleri kocakarılar yapardı onları. Millet doktora gidiyor şimdi Keşan’a.”*¹⁶

*“Süt, pırasa, lahana buğusu yaparlar, tavuk boklarını kaynatırlar, tavuk bokunun buğusuna dururlar. Ben lahana buğusuna durdum. Oğlumla kızım arasında yedi sene arası oldu, (çocuk) olmadı. O ilacı, bu ilacı, artık şimdi doktora da gittim. Doktordan mı oldu, ilaçtan mı oldu bilmiyorum. İltihap varmış. Ondan sonra oldu işte. O zaman fakirlik var yavrum. En çok kocakarı ilacı yapardık. Doktora çıkmak falan yok. Doğrusunu konuşmak lazım. Çocuğum olsun diye Gazi Süleyman Paşa’ya gittim. Kızım şimdik görmeniz, böyle araba gibi.”*¹⁷

Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerden yola çıkarak bölgede çocuk sahibi olabilmek için yapılan uygulamalar, üç grupta toplanabilir: 1. Dinsel-büyüsel işlemler, 2. Halk hekimliği alanına girenler, 3. Tıbbî uygulamalar. Bu bağlamda en çok başvurulan yöntem, türbe ve yatır ziyaretleridir. Şamanizm devrinden kalma mukaddes ağaçlar, ataların ve büyük şamanların mezarları, İslâmî renge bürünmüş ve günümüzde dua ederek ya da o mekanda bulunan bir nesneyle temas ederek çocuk sahibi olunacağına inançla ziyaret edilen evliya türbelerine dönüşmüştür.¹⁸

Yatır ziyaretinde çocuk sahibi olma arzusundaki kişinin sadece dua etmesi, namaz kılması ve dileği yerine gelince kurban kesmesi dinî bir uygulama iken, yatırda bulunan taşın arasından geçme, mum yakma, etrafını dolaşma, oradan alınan ipi karına bağlayarak, hamile olunca tekrar yerine getirip bırakma ve bunları üç

¹⁵ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁶ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁷ Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

¹⁸ TANYU, türbe ve yatır ziyaretlerinin, çoğu zaman İslâmîyet’in ruhuna aykırı bir şekilde, kişinin tasavvur ettiği varlıkla arasında bir bağlantı kurmak, onun gücünden, toprağından, gömüldüğü yerden, münasebeti olan eşyalardan yardım beklemek amacıyla yapıldığını belirttikten sonra türbe ve yatır ziyareti uygulamasında, aşağıda sıralanan inançların izlerini bulmaktadır: 1. Animizm ve animatizm, 2. İcra ve fonksiyon sahibi yer ilahları, 3. Ecdada ve atalara prestij (atalar kültürü), 4. Ölüm ve ölümler kültürü, 5. Ağaç kültürü, 6. Su kültürü, 7. Dağ kültürü, 8. Ateş kültürü, 9. Kurban kültürü, 10. Büyü, 11. Falla ilgili hususlar, 12. Taş-kaya kültürü, 13. Hayvanlarla ilgili inançlar. Bkz.: Hikmet TANYU: Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1967, s.299-301.

sayısına bağı olarak tekrarlama gibi pratiklerin altında ise sihrî motifler yatmaktadır.¹⁹

Geçiş dönemi âdetleri içinde büyü temeline dayanan pek çok uygulama vardır. Büyü, temelinde dinamist dünya görüşünün yattığı, belli bir teknikle belli kuralları gerektiren ve doğaüstü güçlerin yardımı sağlanarak bir amaca ulaşmak için uygulanan işlemlerdir.²⁰ Büyünün iki temel ilkesi vardır. Birincisi, “Benzer, benzeri etkiler.” ilkesidir. Bu ilkeyi esas alan büyü, taklit büyüsüdür.²¹ Taklit büyüsü, bir şeyin taklidini yaparak o şeyin esasını etkilemeye, taklit yoluyla istenilen sonucu elde etmeye, benzer işlemlerle istenilen şeyi ya da olayı öne almaya dayanır. Büyünün ikinci ilkesi ise “parçanın bütüne ait oluşu” ilkesidir ki bu da temas büyüsünün esasını oluşturur.²² Temas büyüsünün çok geniş bir uygulama alanı vardır ve birbirine bağı ya da birbiriyle teması olan şeylerin, sonradan ayrılmış olsalar bile, aralarındaki sempatik bağı sonucu birbirini etkileyeceği inancına dayanır.

Bölgede çocuk sahibi olma isteğiyle yapılan uygulamalardan büyüsel içerikli olanları, temas büyüsüyle alâkalıdır. Yeni doğum yapmış kişinin eşinin üstüne oturarak, bu eş vasıtasıyla, çocuk doğuran kadının doğurma özelliğini kazanma arzulanır. Keza yatır ziyaretinde, yukarıda sayılan uygulamalarla, yatırda olduğuna inanılan kudretin temas yoluyla çocuk yapabilmeyi isteyen kadına geçirme isteği görülmektedir. Yeni evli çiftin gerdek gecesini geçirecekleri yatak hazırlanırken üzerinde erkek çocuk yuvarlamak ve gelin oğlan evine girdiğinde kucağına çocuk oturtmak, çiftin çocuk sahibi olmalarını sağlamak için yapılan sihrî uygulamalardır.

Çocuk sahibi olabilmek için bölgede “kocakarı ilaçları” diye bilinen yöntemlere de başvurulmaktadır. Sözlü kültür ortamında deneme yanılma yoluyla öğrenilmiş olan bir takım geleneksel ilaçlar, uygulamalar mevcuttur. Bu bağlamda bölgede en çok başvurulan yöntem, çocuk doğuramayan kadını buğuya oturtmaktır. Isıtıcı, yakıcı ya da yumuşatıcı özelliği olan çeşitli madde ve otlarla yapılan buğuyla

¹⁹ Gelibolu Yarımadası’nda bulunan türbe ve yatırlara ait menkabelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Abdurrahman Güzel: Türk Edebiyatı’nda Çanakkale Zaferi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Çanakkale 1996, s.39-56.

²⁰ ÖRNEK, Sedat Veyis: Etnoloji Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.52.

²¹ a.g.e., s.220.

²² ÖRNEK, Sedat Veyis: a.g.e., s.222.

rahim yolunun açılması, iltihabın kurutulması amaçlanmaktadır. Buğusuna en çok durulanlar, lahana, pırasa gibi sebzelerle, yulaf, süt, sabun ve tavuk bokudur.²³ Buradaki tavuk bokunun tıbbî bir sağaltıcı özelliğinden çok, tavuğun yumurtlama özelliğinin temas yoluyla kadına geçmesi isteği ile, bunun üzerine oturularak, tavuğun kuluçkaya yatmasının taklit edildiği düşünülebilir. Bele bardak atma şeklinde görülen diğer bir uygulama, doğuma engel olduğu düşünülen bel tutukluğunu gidermeye yöneliktir.

Bölgede çocuk sahibi olabilmek için yapılan bütün bu uygulamalar, kadın ekseninde görülmektedir. Kaynak kişiler, kısırlığın giderilmesi ile ilgili erkeğe uygulanan herhangi bir inanış ya da uygulama belirtmemişlerdir. Bu da çocuksuzluğun sorumlusu olarak kadının görüldüğünü göstermektedir.²⁴

Günümüzde çocuk sahibi olamayan kadınlara bakış değişmiştir. Öncelikle genç çiftlere çocuk sahibi olabilmeleri için daha fazla zaman tanınmaktadır. Eğer problem varsa artık gidilen kişi köy ebesi değil, uzman bir doktordur. Tıbbî müdahalelere rağmen sonuç alınamıyorsa halk hekimliği ya da dinî-sihri uygulamalar ancak devreye girmektedir. Bunun delili olarak kaynak kişilerin, çocuğu olmayanların neler yaptıkları sorulduğunda ilk cevaplarının doktora ya da hastaneye gitmek şeklinde olması, geleneksel yöntemleri –fazla uygulanmadığı için- ayrıntılı olarak anlatamamaları ve söylediklerine “eskiden yapardık” şeklinde bir şerh düşmeleri gösterilebilir.

Bölgede geleneksel ve tıbbî yöntemlere rağmen çocuk sahibi olamayanlar, çareyi evlatlık çocuk almakta bulmuşlardır. Ayrıca belirtilmesi gereken bir nokta da, bölgede çocuksuzluğun ikinci evliliğe bir sebep olarak düşünülmediğidir.

²³ Bölgede uygulanan buğu çeşitlerinin aynısı, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde de görülmektedir. Bkz.: Zeki BAŞAR: Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972, s.82-85.

²⁴ Ahmed Bîcan'ın Acâibü'l-Mahlûkât adlı eserinde de çocuk sahibi olmak için yapılan uygulamaların kadına yönelik olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, eserde kadının gebe kalması için şu uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Fildişi yakılıp yedirilir; hüdhüd toynakları yakılıp kadına içirilir; tavşan beyni yedirilir. Bkz.: Aynur KOÇAK: Gelibolulu Ahmed Bîcan'ın Eserleri Üzerine İnceleme, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2000, s.323.

1.2. ÇOCUĞUN OLMAMASI İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Çocuğun olması için yapılan işlemlerin çokluğuna rağmen, çocuk olmaması ile ilgili fazla geleneksel uygulama yoktur. Konuyla ilgili geleneksel uygulamalardan iki örnek tespit edilebilmiştir. Her ikisi de inançla ilgilidir:

“Bebekler senesine kadar, ihtiyar kadınlar öyle der, aynaya baktırılmaz; arkası çabuk geliyormuş.”²⁵

“Gerdekten sonra duvak serperiz. Gelin alır eline buydayı oynar ve saçar sonra. Duvağı bağlarız sonra, hangi ağaç az meyve verirse ona. Kızını çok olmasın diye. Güveyi alır onu gelir, gelinin kafasına vurur.”²⁶

Birincisinde kaçınma mevcuttur. Aynanın baht açıklığı, bolluk göstergesi olarak düğünlerde kullanılması, burada, tam tersi bir etki yaratmak amacıyla bakılması yasak bir nesne haline dönüşmüştür. Diğer uygulama ise düğün ertesinde, duvak serpme âdeti esnasında görülür. Burada hem temas hem taklit büyüğü vardır. Meyvesiz ağaca duvağın bağlanması ile gelin ve meyvesiz ağaç arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılmakta daha sonra meyvesizlik özelliğini ağaçtan alan duvakla hem damat hem gelin temas ederek bu özelliği kendilerine geçirmektedirler.

Bölgede orta yaşın üstündekilerde çocuk sayısı gençlere oranla daha fazladır. Bugün artık fazla çocuk istenmemektedir:

“Bizim köyümüzde genelde iki çocukludur. Üç dört çok az. Bizden önce yedi çocuğa kadar varmış.”²⁷

“Genelde iki çocuk. (Korunma yöntemleri) şimdi biliniyor. Bizden ilerde bir Pomak köyü var (Yeniköy). Orada çok çocuk var.”²⁸

²⁵ Şennur YILDIRIM, Yaş 38, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

²⁶ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

²⁷ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

²⁸ Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü.

“Bizde genelde iki çocukludur.”²⁹

Bunun için de daha çok tıbbî doğum kontrol yöntemleri kullanılmaktadır:

“Kadınlar çok fazla doğum yapmıyor. Doğum kontrolü biliyorlar. Hem erkekler hem kadınlar bilinçli. En fazla çocuğu olanlar nadiren o da dört çocuklu. Doğum kontrolü konusunda kızlar evlendikten sonra danışmaya geliyorlar. Bir de kızlar genelde okula gittikleri için zaten biliyorlar. Burası şehre yakın olduğu için belki de daha bilinçli. O tür şeyler (geleneksel yöntemler) yapmıyorlar.”³⁰

Çocuk sayısı kasabaya yakın olan köylerde içeride kalan köylere oranla daha azdır. Aileler istedikleri çocuk sayısına ulaştığında herhangi bir cins isteğiyle çocuk sayısını arttırmamaktadırlar.

1.3. HAMİLELİK

Hamilelik bireysel bir olay olduğu kadar, aileyi topluma bağlayan ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir süreç olduğu için aynı zamanda toplumsaldır. Dolayısıyla kadının hamile olduğu anlaşıldığında kendisinden başlayarak sırasıyla ailesini, yakın çevresini ve toplumu ilgilendiren bir süreç başlamış olur. Kadın hamileliği ile birlikte, geleceğin annesi olarak aile içinde ve toplumda o ana kadar sahip olduğu rol ve statüsüne bir yenisini ekleyecektir. Bu yüzden hamilelik, kadın için, biyolojik olduğu kadar psikolojik ve sosyal açıdan da önemli bir geçiş dönemidir.

1.3.1. HAMİLELİĞİN ANLAŞILMASI VE DUYURULMASI

Hamilelik, farklı yörelerde, “gebe”, “iki canlı”, “beroni”³¹, “vakitsiz iki ayak”, “yükü”, “ağır ayak”, “ağırca”, “yerindili”, “karnı dolu”, “manalı”, “yeriği çıkmış”, “gönlü geçmiş”³², “gövdeli”, “çocuğu var”³³, “gümanlı”, “uşaklı”³⁴ gibi

²⁹ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

³⁰ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

³¹ Lazca hamile demektir.

adlarla adlandırılmaktadır.

Hamileliğin başlangıcı ile birlikte, hem kadını hem de doğacak çocuğu maddî manevî anlamda kötülüklerden, olumsuzluklardan koruyacak pek çok pratik uygulanmaktadır.

Bölgede kadının hamile kaldığını anlamaya yönelik herhangi bir uygulama tespit edilmemiştir. Kadın, doktora gidip hamile olduğunu kesin olarak öğrenmeden önce, kendisinde meydana gelen fiziksel değişikliklerden hamile olduğunu anlamaktadır. Hamileliğin en önemli belirtisi, kadının âdetten kesilmesidir:

“Hamile olduğunu kan gelmeyince anlıyorsun.”³⁵

Bunun yanında mide bulantısı, baş dönmesi, kusma, uykuya düşkünlük, ağırlaşma gibi belirtiler kadınlar tarafından hamileliğin habercisi olarak yorumlanmaktadır.

Kendindeki bu değişikliği hisseden kadın, hamile olup olmadığını öncelikle yakınındaki kadınlara sorarak emin olmaya çalışır. Daha önceden çocuk sahibi olmuş kadınların tecrübeleri doğrultusunda hamilelik şüpheleri güçlenirse, haber, öncelikli olarak kocaya verilir. Doğum ve onun başlangıcı olan hamilelik, sevindirici bir haber olmakla beraber hamileliğin başlangıcı, geleneksel kültürde ayıp sayılmaktadır.³⁶ Bu yüzden kadın, hamile olduğunu açık bir şekilde söyleyemez.³⁷ Özellikle evdeki erkeklerden ve aile büyüklerinden bir süre gizlenir. Eve yeni bir çocuk geleceği haberi genelde evin büyük kadınları tarafından duyurulur.

³² BALIKÇI, Gülsen: “Artvin’in Bazı Yörelerinde Doğumla İlgili Âdet ve Uygulamalar”, Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.44.

³³ ACIPAYAMLI, Orhan: Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.25.

³⁴ BAŞAR, Zeki: Erzurum’da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972, s.34.

³⁵ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

³⁶ ÖRNEK, Sedat Veyis: Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, II. Baskı, s.135.

³⁷ Hamileliğin geleneksel terbiye icabı elden geldiğince gizli tutulması, günümüzde eskisi kadar katı değildir. En azından ev halkı bu durumu hamile kadınla eş zamanlı olarak öğrenmektedir. Fakat hamileliğin gizli tutulması başka bir inançta hâlâ yaşamaktadır. Bu inanç, kadın hamileliğini duyurmadığı vakit, doğacak çocuğunun çok güzel olacağı şeklindedir. (Sezer Sukuşu tarafından, Tayfur köyünden Zekiye Şahin (84) adlı kaynak kişiden derlenmiştir.).

1.3.2. AŞERME

Zamanın biraz ilerlemesiyle hamilelik belirtileri de artar. Bu aşamada aşerme denen, kadının bir takım yiyeceklere karşı aşırı istek duyması, bir takım yiyeceklerden de tiksinişi görülmektedir.³⁸

Aşerme sırasında hamile kadın özellikle aynı özelliklere sahip yiyecekler üzerinde odaklaşır. Yani tatlı ve ekşi başta olmak üzere acı ve tuzlu, herhangi birinde yoğunlaşır. Tatlı istiyorsa hep tatlı türleri, ekşi istiyorsa hep ekşi ister. Hem tatlı hem de ekşi istenmez. Aslında bu durum, hamile kadının hormonları ile ilgili bir durumdur. Fakat hamile kadının bu aşerdiği yiyecekler etrafında çocuğun cinsiyetini tespit ile ilgili bir takım inanışlar görülür. Ekşi yiyecekler kız çocuğun, tatlı yiyecekler ise erkek çocuğun habercisidir.

Annenin hamileliği sırasında yiyeceklerine özellikle dikkat edilir. Herhangi bir yiyeceği canı istediğinde onu mutlaka yemesi gerektiği inancı vardır. Çünkü canının istediğini yiyemezse karnındaki çocukta herhangi bir sakatlık ya da eksiklik olacağına inanılır. Annenin yediği içtiği ve yapıp ettikleriyle çocuk arasında bire bir ilişki olduğu düşüncesiyle, mevsimi olmasa bile ya da ulaşılması zor bir yiyecek de olsa mutlaka tedarik edilip hamile kadına yedirilir.

1.3.3. HAMİLE KADININ KAÇINMALARI

Kadının hamileliğinin duyulması ile birlikte, hem kadını hem de doğacak olan çocuğu kötülüklerden korumak, doğumun problemsiz olarak geçmesi ve

³⁸ Hamile kadının aşermesi ile ilgili tıbbî durum şöyledir: Kanda gonadotropik hormonların artması ile gebelik bulantısı ve kusması görülür, midede asidite azalır, bazal metabolizma artar, hipofiz ve tiroit hormonları bozulur. Bunların neticesi psikolojik durum değişir. Hamile, imajinasyonlar içerisinde aşermeye başlar. Bu durum altı aya kadar devam eder. Daha sonra azalsa da doğuma kadar sürdüğü de görülür. Bkz.: Zeki BAŞAR: Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972, s.37.

sağlıklı, güzel çocuk doğmasının temini gibi amaçlarla doğum folklorunda hamile kadın ekseninde pek çok inanış ve uygulama mevcuttur. Devamlı gözlenen ve kontrol altında tutulan hamile kadının, kendisinin ve doğacak olan çocuğunun sağlığı açısından ve bir takım istenmeyen durumların ortaya çıkmasını önlemek için, yapması ve kaçınması gereken davranışlar sık sık kendisine hatırlatılır. Bölgede hamile kadının kaçındığı davranışlar şöyledir:

*"Hamileye balık kafası yedirmezler. Bir de hamile insanı yatırlara götürmezler. Hamile kişi adaya gitmezmiş. Çocuk yürümezmiş. Senesine adaya gidersen çocuk yürürmüş."*³⁹

*"Hamileyken kayınvalidem bana ciğer elletmedi. Nereye sürersen bebekte leke kalırmış. Arkadaki komşunun bizim salatalık tarlası vardı. Kayınvalidem 'Git kızım şuradan salatalık kopar, gel.' dedi. Ben de hamileyim. Kopardım da tazecik bir salatalık, şurama şöyle bir sildim, yiyeyim dedim. İnanır mısın aynı yerinde oğlanın. Oğlanın hâlâ salatalık şeklinde, salatalık mevsiminde iyice koyu, kışın rengi soluyor."*⁴⁰

*"Hamile kadın saklı bir şeyi alır yerse çocukta nişan kalır. Benim bacağımda nişanım var. Eskiden tabii utanır, isteyemezlermiş. Üzüm koparayım da yiyeyim demiş annem. Ninem de geliveriyor şimdi. Anamı kıstırırvermiş. Şimdi bacağımda nişanı var."*⁴¹

*"Ciğeri yiyip ellerini yıkamadan kaşırsa bir yerini, izi kalır. Ellerini yıkamadan kaşımış. Ne kadar eli değdiyse karaciğer gibi olmuş."*⁴²

*"İlk bebeğe hamile olan hangi ağaçtan ne koparırsa o ağaç kururmuş. Şimdi ben de bunu biliyorum ya, bana koparma dediler. Canım istedi. Ben vişneleri gördüm. Canım da hep ekşi istiyor böyle. Ne yapayım, onlar görmeden vişne kopardım, saçıma değdi benim. Çocuk dünyaya geldiğinde ağaç kurudu ve çocukta leke kaldı."*⁴³

³⁹ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

⁴⁰ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

⁴¹ Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

⁴² Havva Şahin, Yaş 70, Okur-yazar, Güneyli Köyü.

⁴³ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

Hamile kadının yapıp ettiklerinin çocuğa yansiyacağı inancı bölgede yaygın olarak görülmektedir.⁴⁴ Yukarıda örnek olarak verilen kaynak kişilerin anlattıkları da bunu doğrular niteliktedir. Hamilelik esnasında, hamile kadının gizli bir şey yemesinin çocukta mutlaka fiziksel bir iz bırakacağı inancı ile ve bu yola baş vurmaması için, hamile kadına sık sık canının bir şey isteyip istemediği sorulur ve istekleri yerine getirilmeye çalışılır. Bu konudaki endişe ve korkunun benzeri, hamile kadının baktığı şeylerin olumlu ya da olumsuz özelliklerini çocuğa geçireceği inancında da görülmektedir. Çocuğun çirkin, inatçı, kötü huylu olmasını engelleme arzusuyla hamile kadının bu özellikleri haiz insan, hayvan ya da nesnelere bakması engellenir. Tersine, özellikle anne karnında çocuğun tekme attığı hissedildiğinde, fiziksel ve huy olarak beğenilen kişilere ve güzelliği simgeleyen ay gibi nesnelere bakılır.⁴⁵

1.4. ÇOCUĞUN CİNSİYETİ

Çocuğun cinsiyetini tahmin ve bu tahminden yola çıkarak istenen cinsiyet için etkide bulunabilmek teşebbüsleri, pek çok kültürde ve dinde görülmektedir. Bu merak ve istek doğum folkloru içinde önemli bir yer tutmaktadır. Aslında, çocuğun cinsiyeti ile ilgili duyulan bu merak duygusu, tercih edilen erkek çocuğun olup olmayacağı ile ilgilidir.

Erkek çocuk isteği, çağlar boyu farklı kültürlerde ve dinlerde ortaktır. İslâmiyet'ten önce Cahiliyye dönemi diye adlandırılan devrede Araplar arasında, kız çocuk sahibi olmak bir utanç vesilesidir. Kız çocuk hakkındaki bu değer yargısı, onların doğar doğmaz diri diri toprağa gömülmesine kadar varmıştır. İslâmiyet'in kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim, kadın hakkındaki bu inancı tamamen reddetmiştir.⁴⁶

⁴⁴ Bölgede bu genel kabul ve inancı paylaşmayan kaynak kişiler de bulunmaktadır. Görüşme yapılırken eşinin söylediklerine katılmayan bir kaynak kişi, "Şimdi tekme attığında çocuk futbolcu olacak diye çıkarsanız herkes inanır." şeklinde farklı bir bakış getirmiştir. (Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü).

⁴⁵ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

⁴⁶ CİLACI, Osman: "Folklorumuzda Çocuğun Cinsiyetini Tespitile İlgili Âdet ve İnançlardan Bazıları", Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler I, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1985, s.154.

Kutsal kitaplardan Tevrat ve Zebur'da da doğacak çocuğun erkek olması için tavsiyeler bulunmaktadır.⁴⁷ Yine Brahman dininde erkek çocuğunun kız çocuğuna tercih edildiğini "Bir oğlan, babasını cehennemden çıkarıp cennete götürebilir." sözlerinden anlamak mümkündür.⁴⁸

Şamanist Türkler'de de erkek çocuk kız çocuktan üstün tutulmuştur. Yakutlar Tanrı'dan çocuk isterken, Ak Şaman'a başvurur. Ak Şaman düzenlenen törende erkek çocuk vermesi için Ayzıt'a⁴⁹ yalvarır.⁵⁰

Dede Korkut Hikayeleri'nde, Bayındır Han'ın düzenlediği ziyafette, konukları olan beylere üç farklı otağ kurdurması ve oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa, oğlu kızı olmayanı kara otağa kondurması, Oğuz Türkleri'nde de erkek evlat sahibi olmanın sosyal statü açısından önemli olduğunun göstergesidir.

15.yüzyılda Gelibolu'da yaşamış olan Ahmed Bîcan ise, çocuk cinsiyeti konusunda anne-babaya şu öğütleri vermektedir:

*" Pes gâfil olan kişi ogluna sevinüp kızdan melûl olmaya. Zira ki ma'lum degüldür. Kangısı hayırlu ola dimişlerdür ki fâsık oğlandan sâlih kız yigdür. Amma sâlih kızdan 'ârif ogul yigdür. "*⁵¹

Günümüzde Anadolu'da özellikle gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde, erkek çocuğu, kız çocuğuna oranla daha değerlidir.⁵² Aileden topluma uzanan bu istek, annenin hamileliğiyle başlayarak doğuma kadar geçen süre içinde, çocuğun cinsiyetini tespiti yönelik pek çok âdet ve uygulamanın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bölgede hamileliğin başlangıcından doğuma kadar geçen sürede çocuğun cinsiyeti, hem anne-baba, hem de yakın çevre için bir merak konusudur. Günümüzde

⁴⁷ BAŞAR, Zeki: Erzurum'da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972, s.47.

⁴⁸ a.g.e., s.48.

⁴⁹ Ayzıt, doğum, güzellik ve namus Tanrısıdır. Abdülkadir İNAN'a göre Umay kültü, Yakutlar'da zamanla yerini Ayzıt'a bırakmıştır. Bkz.: Yaşar ÇORUHLU: Türk Mitolojisinin ABC'si, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 1999, s.43.

⁵⁰ CİLACI, Osman: "Şamanizm'de Evlenme ve Doğum Törenleri", Türk Kültürü Dergisi, 1973, Yıl XI, s.178.

⁵¹ KOÇAK, Aynur: Gelibolulu Ahmed Bîcan'ın Eserleri Üzerine İnceleme, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2000, s.324.

görülen hamileliklerde doktor kontrolü ve hastaneye gitme daha sık görülmekte ve çekilen ultrasonlarla, hamileliğin altı ayından sonra çocuğun cinsiyeti kesine yakın bir şekilde öğrenilebilmektedir. Bununla birlikte çocuğun cinsiyetini tespit ile ilgili sözlü kültür ortamında deneme yanılma yoluyla öğrenilmiş geleneksel pek çok inanış ve uygulama da mevcuttur.

Bölgede çocuğun cinsiyeti ile ilgili tahminlerin çoğu, hamile kadının bedeninde görülen değişimler üzerine kurulmuştur:

“Annesinin yüzünden belli olur oğlan mı kız mı olacağı. Oğlanda annesi güzel olur. Kızda ağırlaşır, dudakları büyür, kendi çaparlaşır, kalçası geniş olur. Oğlanda karnı sivri olur. Benim kız kardeşimin gelini var. Geçenlerde gelmişler, iki aylık hamile. ‘Ay Gülay!’ dedim. ‘İnan olsun oğlan’ dedim. ‘Aa! teyze, nereden biliyorsun?’ dedi. ‘Vallahi çok güzelleştin’ dedim.”⁵³

“Çocuğun cinsiyeti için memelerimizin paçalarına⁵⁴ bakardık. Siyah olursa oğlan olurdu, pembe olursa kız olurdu. İlkinde benim pembeydi. Safiye yengenin siyahtı. Onun oğlu oldu, benim kızım oldu.”⁵⁵

“Kadının kalçası büyürse kıztı olur.”⁵⁶

“Kız çocukta kalça kalınlaşır, ekşi yenir. Oğlanda göbek sivri olur, tatlı yenir.”⁵⁷

“Oğlan devamlı tekmelenir, kız öyle değil. Karnı sivri olunca oğlan olur.”⁵⁸

Bunun dışında çocuğun cinsiyetini tahmin için, hamile kadının haberi olmadan çevresindekilerce yapılan ve fal denebilecek⁵⁹ uygulamalar da mevcuttur. Bunlardan birincisi, hamile kadının oturacağı muhtemel olan yerlere bıçak ve makas

⁵² ÖRNEK , Sedat Veyis: Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995, s.137.

⁵³ Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneylü Köyü.

⁵⁴ Bölgede “meme ucu” anlamında “meme paçası” kullanılmaktadır.

⁵⁵ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁵⁶ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

⁵⁷ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

⁵⁸ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

⁵⁹ BORATAV, Pertev Naili: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, 3. Baskı, s.145.

konmasıdır. Makasın üstüne oturursa kız, bıçağın üstüne oturursa oğlan olacağına inanılır.⁶⁰

Diğer sınamada ise tuz kullanılır:

“(Hamile kadının) kafasından gizlice tuz dökülür. Ağzını kaşırsa kız olur, burnunu yaparsa oğlan olur.”⁶¹

Kaynak kişilerin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bölgede çocuğun cinsiyeti ile ilgili folklorik malzeme daha çok, hamile kadının fiziksel görüntüsünde meydana gelen değişikliklerle ilgili gözlem ekseninde oluşmuş inanışlar olarak görülmektedir ve kompleks uygulamalar mevcut değildir. Yani, cinsiyet tespitinde bölge halkı, sonuç üzerinde etki yapmaya yönelik büyüsel-dinsel uygulamalar yapmamakta, sadece edilgen durumda bir gözlemci profili çizmektedir. Bunun sebebi olarak, köylerde bulunan ebe gibi sağlık elemanlarının etkisi ve yarımada köylüsünün şehirle bağlantısının artması ile bu tür uygulamalara itibar etmemeleri gösterilebilir.

Hamile kadına bakarak yapılan cinsiyet tespitinde, genelde kız ve erkek cinsiyetini simgeleyen kalıp benzetmeler kullanılmaktadır: Makas kadın aletidir, bıçak erkek; başına tuz dökülen kadının ağzı kızı, burnu erkeği simgeler. Keza hamile kadının karnının yayvanlığı kızın, sivriliği erkeğin simgesidir.

Cinsiyet tespitinde kullanılan diğer bir ölçüt olan erkek çocukta tatlı şeyler yenmesi, kız çocukta ekşi yiyeceklere düşülmesi ve pek çok kültürde sağın sola göre daha olumlu bir anlam taşımasından yola çıkarak, erkek çocuğun anne karnında sağ tarafta, kız çocuğun sol tarafta olduğu inanışı, geleneksel olarak erkeğe verilen değeri göstermektedir. Bu dikkat noktasından bakıldığında, bölgedeki köylerde görüşülen kaynak kişilere “Kaç çocuğunuz var?” diye sorulduğunda ya sadece erkek çocuklarının sayılarını ya da “..... tane çocuk, tane kız” şeklinde cinsiyetlerini ayırarak ve erkek cinsiyetini çocuk şeklinde söylemeleri de göz ardı edilmemelidir.

⁶⁰ Bölgede bu uygulama yaygın olarak bilinmekle beraber, kaynak kişiler günümüzde uygulanmadığını sözlerine eklemiştir.

⁶¹ Havva Şahin, Yaş 70, Okur-yazar, Güneylü Köyü.

Bazı kaynak kişilerin erkek ve kız çocukla ilgili düşünceleri de –kız çocukla ilgili olumsuz olmasa da– erkek çocuğun tercih edildiği görüşünü destekler görünmektedir:

“Bir eve ille çocuk (erkek) lazım. Kız çocuk olunca aile dağılıyor.”⁶²

“Bizde oğlanı kızını ayırmazlar. Hepsi birdir. Mirasta oğlanı kayırırlar. Ona azıcık daha çok verirler babanın ocağını tütürecek diye.”⁶³

“Kız oğlan ayrılmaz ama bir zaman geldi mi baba ocağında kalırdı erkek olsaydı denir.”⁶⁴

Cinsiyet tespiti ile ilgili inanışlarda da bu isteğin izleri görülmektedir. Ataerkil aile yapısı içinde erkek çocuğun, baba ocağını devam ettirme, ailenin soyadını sürdürme, yaşlılıklarında anne ve babanın bakımını üstlenme görevleri ile fonksiyonel olması, aile içinde kız çocuktan üstün tutulmasına ve daha fazla istenmesine sebep olmuştur. Ancak günümüzde geniş ailelerin dağılıp çekirdek aile düzenine geçilmesi, kız çocuklarının eğitimlerinin yükselmesi ve kurdukları ailelerde eskiye oranla daha fazla söz hakkına sahip olmaları dolayısıyla, kendi anne ve babalarıyla daha fazla ilgilenilebilmekte ve yaşlılıklarında da bakımlarını üstlenebilmektedirler. Bu yüzden günümüzde kız ve erkek çocuk arasındaki ayırım en aza inmiş durumdadır.

Konuyla ilgili birkaç görüş şöyledir:

“Kız-erkek çocuk ayrımı yapılmıyor.”⁶⁵

“Eskiden oğlan istenirdi, şimdi kız daha hayırlı.”⁶⁶

“Damatlarım kendi çocuklarımdan ileri. Erkek çocuk tamam bakar ama, kız (gelin) baktırmıyor ki.”⁶⁷

2. DOĞUM SIRASI

2.1. DOĞUM

⁶² Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü.

⁶³ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

⁶⁴ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

⁶⁵ Ayşe Bölükoğlu, Yaş 58, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

⁶⁶ Nazife Adanur, Yaş 79, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

⁶⁷ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

Doğum anı, merak, endişe, korku ve sevinç gibi duyguların zirveye yükseldiği andır. Doğum yapacak olan kadın kadar, başta kocası olmak üzere herkes heyecan içinde doğumun bir an evvel ve kolay gerçekleşmesi, annenin ve çocuğun sağlıklı olarak kurtulmaları için üzerlerine düşeni yaparlar. Bölgede doğumların tamamı günümüzde hastahanelerde yapılmaktadır.

2.1.1. EVDE DOĞUM

Bugün itibariyle evde doğum yapılmamaktadır. Hatta köylerde sağlık ocağı bulunmasına rağmen, buralar da doğum için tercih edilmemektedir.⁶⁸ Fakat eskiden doğumlar evde yapılırmış. Doğum folkloru açısından evde yapılan doğumlarda üzerinde durulması gereken üç nokta, doğum yaptıran kişi ile çocuğun göbeği ve sonu (eşi)dir.

Evde yapılan doğumlarda, doğum yapacak kadının mutlaka yardımcıları vardır. Bu kişi ya köy içinde bu işle uğraşan tecrübeli bir yaşlı kişi ya da yine doğum yaptırmayı bilen aile büyüklerinden yaşlı kişilerdir:

“Köy ebesi vardı, onlan doğurdum. Sıcak su yaparlardı, oturturlardı, sırtına yastık dayarlardı. Acı çeke çeke doğururdun.”⁶⁹

“Köyde ebelik yapan bir yaşlı teyze vardı. O da rahmetli oldu. Başka da yok.”⁷⁰

“Ben evde de hastahane de doğum yaptım. Köyden yaşlılar yaptırdı.”⁷¹

“Ben beş tane kızan doğurdum, hep kocakarıyla doğurdum. Ebe nedir, bilmezdim. Kendim evimizde doğurdum.”⁷²

⁶⁸ Güneyli köyünde görüşülen köyün ebesi Cemile Demir, üç sene öncesine kadar ilk doğumların dışındaki doğumların sağlık ocağında yapıldığı halde günümüzde bütün doğumların hastahanelerde olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda sağlık ocakları sadece ana-çocuk sağlığı ve doğum kontrolü ile ilgili hizmet vermektedir.

⁶⁹ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

⁷⁰ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

⁷¹ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁷² Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

“Gelin evde yaptı doğumu. Babaannesi yaptırdı doğumu. Artık evde doğum yapılmıyor.”⁷³

Bugün Gelibolu Yarımadası köylerinde doğum yaptırmayı bilen kişiler ya ölmüştür ya da bu işe kalkışmamaktadır. Onların fonksiyonunu tamamlayıp tarihe karışmaları biraz da halkın bilinçlenmesi ve şehir ve kasabalardaki hastahanelere ulaşma imkanlarının eskiye göre daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Doğum anında oluşabilecek ve doğum yaptıran kişinin müdahale edemeyeceği herhangi bir problemde hem annenin hem de çocuğun hayatı tehlikeye girebileceği gerçeğinin kabulü ile köylü imkanlarını zorlayarak da olsa doğumun hastahane gerçekleştirilmesini tercih etmektedir.

2.1.1.1. EŞLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Evde yapılan doğumlarda doğum esnasında anne karnından, çocuktan hemen sonra halk arasında “eş” ya da “son” denen plâsenta da düşmektedir. Döl yatağında bulunan plâsenta, hamilelik boyunca annenin kendi kanı ile çocuğunu beslemesini sağlamaya yarar. Halk arasında çocuğun eşi ya da sonuna, çocuğun bir parçası olarak bakılır ve eşle çocuk arasındaki bu bağ nedeniyle, eşin, düştükten sonra, çocuğun geleceği üzerinde olumlu ya da olumsuz etkisi olacağına inanılır.⁷⁴ Bu durum eşle ilgili bir takım inanç ve uygulamaları beraberinde getirmiştir.⁷⁵ Çocuğun sonunun halk arasında bu derece önemsenmesinin altında “Umay kültü” yatmaktadır. Türk

⁷³ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁷⁴ Doğu Anadolu’da çocuğun sonu, çocuğa eş olarak görülüp ona bir kutsiyet atfedilir. Eğer son, aile efradı tarafından toprağa gömülmezse çocuğun gözlerinin kör olacağına inanılır. Yine kız çocuğunun sonunun tandır başına gömüldüğünde, büyüyünce ev hanımı olacağına inanılır. Ayrıca çocuğu yaşamayan kadının sonu köpeklere yedirilerek çocuğun yaşaması sağlanmaya çalışılır. Sonla ilgili bu inanışların pratik olarak uygulanabilmesi için evde doğum yapılması gereklidir. Bölgede kadınların hastahane doğum yapmayı tercih etmemelerinin altında eşle ilgili bu inanışların önemli etkisi vardır. Bkz.: Orhan TÜRKDOĞAN: “Doğu Anadolu’da Ana-Çocuk Bakımı İle İlgili Kültür Kalıpları”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1982, C.IV, s.590.

⁷⁵ Kazaklar arasında yeni doğan bebeğin eşine “coldas”, coldası yıkayan kimseye “kede” denir. Coldas önemsiz bir şey gibi gelişi güzel bir yere atıldığında, atan kadının bir hastalığa yakalanacağına inanılır. Böyle bir durumun olmaması için coldas yıkanıp sarılır ve kimsenin ayak basamayacağı, kurdun kuşun alamayacağı bir yere gömülür. Ayrıca kız çocuk doğuran kadının başından, doğan çocuğun coldasının çevrilmesiyle bundan sonra oğlan doğuracağına inanılır. Bkz.: Seyit

kültüründe çocuğun eşi, dişi bir ruh ya da Tanrıça olan Umay olarak düşünülmüştür. Umay, ilâhe ve çocuklar hamisi ruh anlamında yazılı kaynaklarda ilk olarak Orhun Yazıtları'nda görülmektedir.⁷⁶ Kaşgarlı Mahmud'un eserinde Umay'la ilgili şu açıklama vardır: "Son, kadın doğurduktan sonra karnından çıkan hokka gibi nesne. Buna, 'çocuğun ana karnındaki eşi' denir. Şu savda da gelmiştir: 'Umayka tapırsa oğul bulur = Birisi buna hizmet ederse çocuk doğar.' Kadınlar sonu uğur sayarlar."⁷⁷ Bu açıklamada Tanrıça Umay'ın döl sağlayıcı ve çocuk koruyucu yeteneğinin çocuğun sonunda da bulunduğu inancı görülmektedir.⁷⁸

Umay kültü günümüze kadın ve çocukları koruyan bir ruh olarak ulaşmış olup Tunguzlarla birlikte Güney Sibiryaya ve Altay Türkleri'nde de görülmektedir.⁷⁹

Bu inancın izleri, Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde, çocuğu olmayan kadınların, yeni doğum yapmış olan kadının sonunun üzerine oturması ve bu sayede kadının doğurma yeteneğini son vasıtasıyla elde etmeyi istemesi şeklinde görülen uygulamada yaşamaktadır.

Eşle anne ve çocuk arasında bir bağ olduğu ve eşin hem anneyi hem de çocuğu olumlu ya da olumsuz yönde etkileyeceği inancı, eşle ilgili bir takım işlemleri ve kaçınmaları beraberinde getirmiştir. Bölgede çocuğun eşi ile ilgili inanışlar ve yapılan uygulamalar şöyledir:

"Lohusa kadının eşini gömüyorlar. Onu böyle kesiyorlar, kesiyorlar. Beyaz bir bezle sarardı ebe nineler, sonra eski damların oraya gömerlerdi. Sonra ağrı yaparmış, dirilirmiş. Onun için keserlerdi. Baltaylan keserlerdi. Çukur yapar gömerlerdi. Canlanmaması lazım. Yoksa ağrı yapar."⁸⁰

KENCEAHMETULI: Kazakların Gelenek-Göreneklere İle inanç ve Pratikleri, Çev.: Nerin KÖSE, Millî Folklor Yayınları, Ankara 2001, s.169.

⁷⁶ ÇORUHLU, Yaşar: Türk Mitolojisinin ABC'si, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999, s.39.

⁷⁷ ATALAY, Besim: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s.123.

⁷⁸ BORATAV, Pertev Naili: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, 3. Baskı, s.151.

⁷⁹ ÇORUHLU, Yaşar: a.g.e., s.41.

⁸⁰ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok; Yolağzı Köyü.

“Sonu bir kıyıya, üzerinden geçilmeyecek bir yere gömeriz. Derin gömeriz, bir de üzerine taş koruz ki kedi köpek eşmesin diye. İnsan geçmeyen bir yere ve kedi köpek eşmesin diye derin bir yere gömeriz.”⁸¹

“Sonu gömerler kimsenin ayak basmadığı yere. Kedi köpek yemesin diye. Sonu toprak paklar.”⁸²

“Çocuğun sonunu gömüyorlar. Annesi gömer, lohusa bile bilmez. Saklı bir yere gömülür.”⁸³

“Sonu gömerler hayvan yemesin diye.”⁸⁴

“Son yakılır, değilse canlanır. Gömülmez.”⁸⁵

“Gömerler yere. Derin kazarlar, gömerler.”⁸⁶

“Gömüyorlar. Hayvanların ellememeleri için.”⁸⁷

“Yakardık biz sonu. Canlanırmış derlerdi, yakardık. Koyarlar ateşe, kışınsa sobanın içine atarlardı, yanardı. Yazınsa yine ateş yakarlar. Bir yere gömmezlerdi.”⁸⁸

Uygulamalarda görüldüğü üzere eşe bir canlı gibi bakılmakta, yakılarak ya da gömülerek yok edilmediği takdirde özellikle anne üzerinde olumsuz etki yapacağına inanılmaktadır.

Bölgede günümüzde evde doğum yapılmadığı ve dolayısıyla eşle ilgili herhangi bir uygulama şansı olmadığı halde, inanışlar canlılığını korumaktadır.

2.1.1.2. GÖBEK İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Doğum bölümündeki pratiklerin ikinci ayağını göbekte ilgili uygulamalar oluşturur. Doğumdan sonra lohusadan ayrılan eşin anne üzerinde yapacağı etkiyi

⁸¹ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁸² Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁸³ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

⁸⁴ Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere Köyü.

⁸⁵ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

⁸⁶ Nebiye Akgün, Yaş 40, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

⁸⁷ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

⁸⁸ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

göbeğin, çocuğa yapacağına inanılır. Doğum âdetleri içinde en az değişikliğe uğrayanlarından biri göbekte ilgili olanıdır. Göbekte ilgili uygulamalarda iki özellik göze çarpmaktadır. Birincisi kaçınmadır. Çocuğun bir parçası olan göbeğin mutlaka iyi muhafaza edilmesi gerekir. Çünkü göbeğe olabilecek kötü bir şey direkt çocuğa etki edecektir. Bu yüzden gelişi güzel her yere atılmaz. Göbekte ilgili uygulamalarda dikkat çeken ikinci özellik, göbeğin muhafaza edildiği yerin özelliklerinin çocuğa geçmesi isteği ile yapılmasıdır. Bölgede göbekte ilgili uygulamalardan bir kaçısı şöyledir:

“Çocuğun göbeği Kur’an’ın içinde saklanıyor.”⁸⁹

“Çok gezmesin diye kiremitliğe atarız. Okumuş olsun diye camiye koyarız.”⁹⁰

“Çocuğun göbeği okul bahçesi duvarına, cami avlusuna, eve konur.”⁹¹

“(Çocukların) göbeklerinin hepsini kaynanam camiye koydu.”⁹²

“(Çocuğun) göbeğini okusun diye okula götürürler. Hoca olacaksa camiye götürürler, duvarın arasına saklarlar.”⁹³

Kaynak kişiler “Çocuğun göbeğini ne yaparsınız?” sorusuna yukarıdaki gibi cevap vermişlerdir. Ancak “Çocuğunuzun göbeğini ne yaptınız?” diye sorunca cevaplar değişmektedir. Sistem aynı olmakla birlikte, bölge halkının çocuğun geleceği ile ilgili beklentileri zenginleşmiştir. Dindarlık, eve bağlılık gibi geleneksel beklentilere sosyal ve ekonomik yaşantıdaki değişime paralel olarak tahsil, iyi bir meslek, zenginlik, fizikî güzellik gibi nispeten yeni beklentiler eklenmiştir.

2.1.2. HASTAHANEDEN DOĞUM

Günümüzde bölgedeki doğumlar hastahane gerçeğeleştirilmektedir. Doğum yapılan kültürel ortamın değişmesi doğum etrafında görülen bir takım âdetlerin terk edilmesine ya da şekil değiştirmesine sebep olmuştur.

⁸⁹ Nazife Adanur, Yaş 79, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

⁹⁰ Nevin Girgin, Yaş 29, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

⁹¹ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

⁹² Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

⁹³ Nebiye Akgün, Yaş 40, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

Doğumun hastahanelerde gerçekleştirilmesiyle birlikte köy ebeliği müessesesi de ortadan kalkmıştır. Evde yapılan doğumlarda doğumu yaptıran kişi olan ebe, fonksiyonlarını doktor ve hemşirelere bırakmış durumdadır. İcra ettiği rolün önemine binaen kendilerine verilen çocuğa ad verme hakkı da doktor ve hemşirelere

geçmiştir. Doktor ve hemşirelerin ya kendi adları ya da seçtikleri adlar çocuğa verilebilmektedir.

Bunun yanında, hastahane ortamında, yeni doğmuş çocukların ve lohusa kadınların bir arada bulunmaları ve herhangi bir zarar görmemeleri, bölge halkının evde yapılan doğumlarda lohusa kadın için ve çocuk için “kırk karışması” tasarımı ile aldıkları bir takım geleneksel önlemler ve kaçınmalar konusunda bakış açılarının değişmelerine sebep olmuştur.

3.DOĞUM SONRASI

3.1. YIKAMA

Çocuk doğduktan sonra ilk yıkanması sıradan değil, bir takım törensel uygulamayı gerektiren önemli bir olaydır. Bu yıkamada çocuğun fiziksel temizliğini sağlamanın yanında gebelik döneminde çeşitli sebeplerle maruz kalmış olabileceği kötü etkilerden kurtarmak⁹⁴ da amaçlanır. Bölgede doğumdan sonra çocuğun yıkanışı ile ilgili kaynak kişilerin vermiş oldukları bilgilerde, yıkama olayının çocuk doğar doğmaz gerçekleştiği gibi, özel bir takım günlerin tercih edilmesi ve yıkama sırasında çocuğun tuzlanması bu ilk yıkamanın sadece fiziksel arınma amaçlı olmadığını, bir takım inançlarla çevrelendiğini göstermektedir:

“ (Çocuk) doğar doğmaz yıkanır. ”⁹⁵

“Önceden çocukları yıkamazdık üç gün. Tuzlardık pişirsin, kokmasın diye. (Çocuğun) ağlamasına bağlı. Ağlarsa aynı gün akşam da yıkanır. ”⁹⁶

⁹⁴ ACIPAYAMLI, Orhan: Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.116.

⁹⁵ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

“Yeni doğan çocuğu üç sabah, atar bir parça tuz, üç sabah yıkarlar.”⁹⁷

“Çocuğun göbeği düştüğünde ilk yıkarısın, annesi de yıkanır.”⁹⁸

“Tuzlama üçüncü ve yedinci sabahı yapılır ve tuzlandıktan sonra yıkanır.”⁹⁹

“Göbeği düştükten sonra tuzlardık. Tuzu suda eritirdik, yıkadık çocuğu, dökerdik. Nerelerinde kızışma olur, oralara tuz basardık. Bir gece kalır o tuz, sonra çocuk yıkanır.”¹⁰⁰

Çocuğun ilk yıkanmasında dikkati çeken noktalar, üç, yedi sayılarına bağlı olarak yıkamanın gerçekleştirilmesi (üçüncü ve yedinci gün, üç sabah), yıkanmaya annenin de eşlik etmesi¹⁰¹ ve yıkamanın gerçekleşmesinden önce çocuğun tuzlanmasıdır. Tuzlama, çocuğun vücudunun tuzlu suyla ovulması ya da direkt tuzun, koltuk altlarına, ayaklarının altına, ağzının içine ve pişik yapabilecek yerlerine sürülmesi şeklindedir. Çocuğun tuzlanması bölgede yaygın olarak görülmektedir. Bu uygulama ile ilgili halk arasındaki inanış, tuzun, çocuğun büyüdüğü zaman ağzının, ayaklarının ve koltuk altlarının kötü kokmasını önleyeceği, ayrıca nazara karşı koruyacağı şeklindedir.¹⁰²

3.2. AD VERME

Arapça “isim”, Türkçe “ad” olarak bilinen kelime, Muharrem Ergin tarafından “canlı, cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan, varlıkların ve mefhumların adları olan kelimeler” şeklinde açıklanmıştır.¹⁰³

⁹⁶ Emine Yıldırım, Yaş 68, Okur-yazar, Tayfur Köyü.

⁹⁷ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁹⁸ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

⁹⁹ Kamile Devrilmez, Yaş 58, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁰⁰ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

¹⁰¹ Bu şekilde, annenin de çocukla birlikte gebelik döneminin manevî ağırlığından kurtulması amaçlanır.

¹⁰² Acıpayamlı'ya göre, kendisinde majik kuvvet bulunduran maddelerden birisi olan tuzla ilgili yapılan bu uygulama, daha sonra yapılacak olan pratiklerin işleyişini sağlamak üzere kullanılmaktadır. Bkz.: Orhan ACIPAYAMLI, Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.115.

¹⁰³ ERGİN, Muharrem: Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basın Yayın Tanıtım, İstanbul 1993, 20. Baskı, s.207.

Ad, kişiyi diğer insanlardan ayırmak üzere verilen ve insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir.¹⁰⁴

Kişilik üzerinde belirleyici etkisi ve verildiği kişinin geleceği üzerinde oynadığına inanılan rol, ad seçiminde özenli olmayı gerektirmiştir. Verilen bu önem ve gösterilen dikkat ad vermeyi sıradan bir iş olmaktan çıkarmış ve etrafında bir takım âdet ve törenlerin oluşmasına sebep olmuştur.

Ad verme yer yüzündeki bütün topluluk ve toplumlarda görülen bir olgudur. İnsanla beraber doğmuş ve giderek basit bir ad verme şeklinden, etrafında pek çok âdet, inanış ve uygulamayı içeren bir kültür kalıbına dönüşmüştür.¹⁰⁵ Ad vermenin evrensel olduğu bir gerçek ise de verilecek adın seçimi, seçen kişiler, veriliş şekli ve bunun temelinde yatan inanç ve tasarımlar gibi unsurlar tamamen millî ve mahallî özellikler göstermektedir. Bütün bu malzemeyi, halkbiliminin “onomastik-ad bilim” dalı içinde “antroponomi/insan adı” incelemektedir.

Ad verme, inanca göre ilk insan olan Hz. Adem’in adı ile başlar.¹⁰⁶ Türk kültüründe ise ad verme, destan ve hikayelere yansiyacak kadar önemli bir hadisedir.

Türk destanlarının en eskisi olan Oğuznâme’de Oğuz Han’ın kendi adını bizzat aldığı yazılıdır. Kara Han, oğlu Oğuz bir yaşına girince Oğuz beylerine büyük bir ziyafet vererek “oğlum bir yaşına girdi, ne ad koyacaksınız?” der. Ziyafette bulunanlar çocuğun olağanüstü özelliklerine uygun bir ad koymayı düşünürken çocuk konuşmaya başlar ve “Benim adım Oğuz’dur.” der. Bunun üzerine ziyafettekiler “Madem ki bu çocuk kendi adını kendi koydu, ona bundan güzel ad olamaz.” derler ve onu Oğuz adıyla tanırlar.¹⁰⁷

Dede Korkut hikayelerinde özellikle erkek kahramanların ad alışlarıyla ilgili malzeme vardır. Kahramanlara hep kazandığı ve lâayık olduğu isimler verilir. Oğuz

¹⁰⁴ ÖRNEK, Sedat Veyis: Geleneksel Kültürümüzde Çocuk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1979, s.8.

¹⁰⁵ Abdülkadir İNAN, ilkel çağlarda yaşayan klanların fertler için şahsî “ad=isim” mefhumunu bilmediklerini, şahsî adın özel mülkün meydana gelmesi ve klan ve boy kurumlarının dağılmaya yüz tutmasıyla önem kazanmaya başladığını söylemektedir. Bkz.: Abdülkadir İNAN: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, I.cilt, s.304.

¹⁰⁶ ÖKSÜZ, Yusuf Ziya: “İslâmiyet Sonrası Türkler’de Ad Verme Geleneği”, Millî Kültür Dergisi, 1982, S.9, C.3, s.27.

¹⁰⁷ ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: “Dede Korkut Manas ve Oğuz Kağan Destanlarında Ad Verme Gelenekleri”, Halkbilgisi Haberleri Dergisi, 1938, Yıl 8, S.81, s.193.

zamanında bir çocuğa kan dökmeden, baş kesmeden ad takılmaz. Kahraman, toplum tarafından da kabul gören yararlı bir iş başardığında, bilge kişi Dede Korkut gelerek kahramana, adını veriş sebebini de açıklayan kalıp ifadeyle ad koyar. Hikayelerden Dirse Han oğlu Boğaç Han Boyu'nda, Dede Korkut kahramana ad vermek üzere çağrıldığında şu kalıp ifadeyi kullanır:

“Bayındır Hanun ağ meydanında bu oğlan cenk itmışdür, bir buğa öldürmiş senün oğlun, adı Buğaç olsun, adını ben virdüm yaşını Allah virsün.”¹⁰⁸

Kam Pürenin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda ad verme işi yine Dede Korkut'a aittir:

“Sen oğlunu Bamsa'm diyü ohşarsın

Bunun adı boz aygırlu Bamsı Beyrek olsun

Adını ben virdüm yaşını Allah virsün”¹⁰⁹

Hikayelerdeki diğer bir kahraman olan Basat da adını Dede Korkut'tan almıştır:

“Oğlanum sen insansın, hayvan ile musahib olmagıl, gel yahşı at bin, yahşı yiğitler ile eş yort didi. Ulu kardaşun adı Kıyan Selçükdür, senün adun Basat olsun, adını men virdüm yaşını Allah virsün”¹¹⁰

Yukarıdaki örnekler de gösteriyor ki Dede Korkut destanlarında ad vermede esas olan, kahramanın yapıp ettikleridir ve hayatın gerçeklerini yansıtmaktadır.

Kırgızlar'ın ünlü destanı Manas'ta ad verme âdetinde İslâmî renk daha baskındır. Manas'ın adını koyan dört Peygamber gibi kocadır ve Manas dört peygamberin himayesindedir:

“Ak boz kısrak soydurdu

Dört peygamber hocaya

Adını Manas koydurdu

Dört peygamber kucakladı”¹¹¹

¹⁰⁸ ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.83.

¹⁰⁹ a.g.e., s.121.

¹¹⁰ a.g.e., s.257.

¹¹¹ YILDIZ, Naciye: Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.252.

Manas Destanı'nda Manas'ın ad almasının dışında oğlu Semetey, Semetey'in oğlu Seytek ve diğer kahramanlardan Kül Çora ve Kan Çora'nın ad alışlarıyla ilgili bölümler vardır. Semetey'e Kara Han'ın ilinden ad vermeye kimse çıkmayınca bir ak sakallı ortaya çıkıp ad verir.¹¹² Keza Semetey'in oğlu Seytek'e ad vermek için halk içinden bir kişi bu işi üzerine almaya cesaret edemeyince Ay Koco gökten iner ve ad verdikten sonra kaybolur.¹¹³ Kül Çora ve Kan Çora'nın adları doğuşları sırasında avuçlarında taşıdıkları işarete göre Semetey tarafından verilir:

“Balaya ad koydurayım deyip
İli topladı
Kül avuçlayıp düşen balaya
Kül Çora koydu
Kan avuçlayıp düşen balaya
Kan Çora koydu”¹¹⁴

Verilen adla çocuğun karakteri veya yazgısı arasında bir bağlantının olduğu inancı Türk halk hikayelerinde de işlenmiş ve hikayelerin doğum sonrası motifleri içinde ad verme, önemli bir yer tutmuştur. Halk hikayelerinin çoğunda görülen, çocuğa doğar doğmaz ad verilmemesi ve belirli bir gelişim göstermesi için bir süre beklenmesi ile Dede Korkut hikayelerindeki kahramanların da adlarını doğar doğmaz almayıp kahramanlık göstermelerinin beklenmesinin altında aynı zihniyetin yattığı söylenebilir.¹¹⁵

Sözlü kültür ürünlerine yansıyan bu özellik, Yakut Türklerinde de mevcuttur. Yakutlar çocuğa üç ay sonra birinci ve iğreti adını verirler.¹¹⁶ Gerçek ad, yay çekip ok attıktan sonra verilir.¹¹⁷

Destan ve hikayelerde çok fazla işlenmemiş bir konu olan kadın isimleri, eski Türklerde genelde kıymet ifade eden kelimelerden seçilmiştir. Çiçek adları ve

¹¹² a.g.e., s.254.

¹¹³ a.g.e., s.255.

¹¹⁴ a.g.e., s.256.

¹¹⁵ Halk hikayelerindeki ad verme motifi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa CEMİLOĞLU: Halk Hikayelerinde Doğum Motifi, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1999, s.156-176.

¹¹⁶ ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir: “Dede Korkut Manas ve Oğuz Kağan Destanlarında Ad Verme Gelenekleri”, Halkbilgisi Haberleri Dergisi, 1938, Yıl 8, S.81, s.194.

¹¹⁷ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.173.

bizatihi çiçek kelimesi, altın, gümüş, elmas, inci, boncuk kelimesi, değerlerine binaen kadınlara isim olarak verilmiştir.¹¹⁸ Dede Korkut hikayelerindeki kahramanlardan Beyrek'in sevgilisi ve Bay Bicen'in kızı olan kişinin adı Banı Çiçek'tir.

Eski Türklerde ad verme ile ilgili dikkat çeken diğer özelliklerden bazıları da, Arslan, Kaplan, Sungur, Boğa, Kurt, Laçın, Kartal, Kulan, Boncuk, Turgay, Doğan, Çakır gibi hayvan adlarının şahıs adı olarak kullanılması, çocuğun doğduğu anda meydana gelen olayların ad verirken etkili olması ve şahısların iki veya ikiden fazla kelimeyi isim olarak kullanmalarındır. Böyle isimlerde şahısların rütbe ve unvanlarının da isimlerine katıldığı görülmektedir: Kül Tudun, Külük Aga, Kuli Çur, Oğul Bars, Kül Apa Urungu Songun, Er Ankas Töçek, Çocuk Böri Songun gibi.¹¹⁹

Eski Türklerde ada verilen önem, İslâmiyetin kabul edilışinden sonra da devam etmiştir. Hz. Muhammed (S.A.S.)'in "Siz kıyamet gününde kendi isimleriniz ve babalarınızın isimleriyle çağrılacaksınız. Onun için isimlerinizi güzel isimlerden koyunuz." hadisi de adın önemini vurgulamaktadır. İslâmiyetin kabulüyle ad verme uygulamalarına, günümüze kadar ulaşan yeni unsurlar girmiştir. Dinî vasfi olan bir kişi tarafından çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak ad vermeye başlanmıştır. 15.yüzyıl mutasavvıflarından Ahmed Bîcan, çocuğa verilecek adın güzel olması gerektiğini vurgulayarak ad vermenin ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

*"Eger Hak te'alâ oğlan virse sag kulagina ezan okuyup sol kulagina kamet ideler ta sihirden emin ola ve gökçek ad vireler."*¹²⁰

Yanı sıra İslâmiyetin kabulünden sonra, devlet büyüklerinden başlayarak Arapça ve Farsça ad alma geleneği halk arasında da yaygınlaşmıştır.

¹¹⁸ ORKUN, Hüseyin Namık: "Eski Türklerde İsim Verme Âdeti", Çınaraltı Dergisi, Birinci Teşrin 1942, S.57, s.15.

¹¹⁹ a.g.e., s.13.

¹²⁰ KOÇAK, Aynur: Gelibolulu Ahmed Bîcan'ın Eserleri Üzerine İnceleme, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Çanakkale 2000, s.324.

Türk kültürü içinde önemli bir yere sahip olan ad verme, Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde de önemsenmekte ve etrafında kümelenmiş bir takım tören, âdet ve inanış bulunmaktadır.

Çocuğa verilecek adın tespiti genelde doğum gerçekleşmeden önce yapılmaktadır. Annenin hamileliği boyunca hem anne ve babanın hem de çevrenin meraklı bekleyişi sürmektedir. Gerek çocuğun cinsiyeti gerekse doğacak olan çocuğa verilecek ad üzerinde çeşitli tahminler yapılır, fikirler öne sürülür. Verilecek adın kesinleşmesi, doğumun gerçekleşmesinden sonra olmaktadır.

Bölgede çocuğa verilecek adın belirlenmesinde bir takım inanış, uygulama, değer yargıları etkili olmaktadır. Bu bağlamda ad verirken en çok dikkat edilen ve göz önünde tutulan nokta, aile büyüklerinin adlarının verilmesidir. Öncelikli olarak kayın valide ve kayın baba adları tercih edilmektedir. Çocuğun anneanne ve dedesinin adları, ancak babaanne ve büyükbabanın (babanın babası) adları verildikten sonra konulabilmektedir.¹²¹ Keza amcanın adı da çocuğa en çok verilen adlar arasındadır. Aile büyükleri içinde kayın baba, doğan çocuğa ad koymada en etkili kişidir. Aynı zamanda en çok adı verilen kişi de odur:

“İlk önce oğlan kızanını illa kaynana, kaynata kor, ikinciye ana baba karıştır derler.”¹²²

“Çocukların adları biri kaynatanın adı Mustafa, biri de amcanın adı İsmail, biri de Ayşe, kaynanam Ayşe 'ymiş.”¹²³

“Çocukların ismini babam verdi, kızını ben verdim.”¹²⁴

“Karı-koca biz hiçbir şey demedik. Çocuklarımın ismini Gülseven, Gülay, görüncem istedi. Munise kaynanamın adı; Abdullah, kaynımın Abdullah'ı varmış,

¹²¹ Nispeten az olmakla birlikte, çocuğun annesinin ad vermede daha etkin olduğu ve ilk çocuklara anne tarafının büyüklerinin adlarının verildiği de görülmektedir: “Adamla ayırımız gayrımız yok. Sen koy, ben koy diye kavga olmadı. Çocukların isimlerini ben istedim. Halise, anamın adıydı. Munise, babaannemin adı, onu koydum. Mehmet, kaynım vardı. Dedem varmış anamın babası, Zeki'yi ben istedim. Küçük kızımın adı da Feride, kaynanamın adı. İstanbul'daki çocuğum Nuri, kaynatamın adı o da.” (Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe).

¹²² Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹²³ Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadıllı.

¹²⁴ Naim Yenigün, Yaş 74, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü.

Sarıkamış'ta jandarmaymış, ölmüş; Tahsin'i görümcem koydu, subay Tahsin varmış çok severmiş onu."¹²⁵

Bütün bunlar, bölgede ataerkil aile yapısının göstergeleridir.

Bölgede ad seçiminde, ölmüş olan yakınların adlarının çocuğa verilmesi de yaygın olarak görülmektedir. Kaynak kişilerden birisi, Gülizar adlı kızına, yirmi iki yaşında doğum yaparken ölen ablasının adını verdiklerini, bunu kendi anne ve babasının istediğini ve ablasının anısını yaşatmak arzusuyla koyduklarını söylemiştir.¹²⁶ Kendi çocuklarına olduğu gibi torunlarına da ölmüş aile büyüklerinin adının konulduğu görülmektedir:

*"Üç torunum var: Emine, Yonca, Yaprak. Emine doğduğunda annesi ölmüştü beyimin, onun adını koydu dedesi."*¹²⁷

Birden fazla çocuğunun adını, bu şekilde ölmüş yakınların adlarından seçenler de vardır:

*"Çocukların adları Gülseven, Ramazan, Zeliha, Hatem, Recep, Remziye, Hatice, Gökşen. İsimleri biz kendimiz koyduk. ... Zeliha kaynanamın adı. Hem kaynanamın, hem ablamın adı. Ablam gencecik öldü, hadi dedik ismini tazeleyelim. ... Gene bir Hatice oldu, kız kardeşim gencecik öldü, onun adını koyduk..."*¹²⁸

Bu uygulama, ölen kişinin hatırasının yeni doğan çocukta yaşatılması isteği ile yapılmaktadır ve temelinde atalar kültü ve ölümler kültü inancının yattığı söylenebilir.

Bölgede çocuğa ad olarak yaşayan ya da yaşamayan, büyük dede, dede, babaanne, anneanne, amca, büyük amca, teyze, hala gibi büyüklerin adlarını vermek çok sık görülmektedir. Yanı sıra aile çevresinden olmadığı halde sevilen, beğenilen, değer verilen kişilerin adları da çocuğa verilmektedir. Anadolu'da yaygın olarak görülen, babanın askerlik döneminin hatırası olarak çocuğuna komutanının adını

¹²⁵ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

¹²⁶ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹²⁷ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹²⁸ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

vermesi bölgede de görülmektedir. Hatta kız çocuğuna ad koyarken bile bu etki görülebiliyor:

“Çocukların ismini babam verdi, kızinkini ben verdim: Süleyman, Rasim, Hasan, Ali, Mefaret. Benim askerken bölük komutanımın adı Mefaret’ti. Oradan geliyor (kızın) ismi.”

Eski Türklerin ad verme âdetleri arasında da görülen, doğumun gerçekleştiği gün, ay ya da o esnada meydana gelen bir olaydan esinlenerek ad verme, bölgede de görülmektedir. Örneğin Ramazan ayında doğan çocuklara erkek ise Ramazan, kız ise Remziye adı verilmektedir. Fakat bu adlar sadece bu ay münasebetiyle değil, büyüklerin adı olduğu için de verilmektedir:

“Ramazan benim amcamın adı, onun ismini koyduk. Biri gene Ramazan’da oldu, Remziye koyduk.”¹²⁹

Bundan başka, bölgede, rüyada görülen kişinin telkiniyle çocuğa ad koymak da görülmektedir. Yüllüce köyünde, rüyasında siyasî liderlerden Alparslan Türkeş’i gören baba, onun isteği doğrultusunda kızına Hilâl adını vermiştir.

Çok çocuklu ailelerin birinci çocuklarına verdiği ada uygun olarak diğer çocuklarının adlarını seçtikleri de görülmektedir. Görüşme yapılan kaynak kişi, üç erkek çocuğunun adını birbirlerine uysun diye Metin-Sezgin-Ersin koyduğunu ifade etmiştir.¹³⁰

Bölgede yeni doğan çocuğa verilen Yaşar adı, koyulacak adın, çocuğun yazgısı ve geleceği üzerinde etkili olacağı inancı ve çocuğun adından yaşam gücü alması isteği ile, çocuğu yaşamayan ailelerin tercih ettikleri bir addır.

3.3. LOHUSALIK

¹²⁹ a.g.k.k.

¹³⁰ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

Yeni doğum yapmış, doğumun fizyolojik ve psikolojik etkisini henüz üzerinden atamamış kadına “lohusa” denir. Yine, “loğsa”, “loğusa”, “emzikli”, “nevse”¹³¹, “dığasken”¹³² terimleri de aynı durum için kullanılır.

Lohusalık bölgede bir nevî hastalık olarak görülmektedir. Doğum kadının hem bünyesinde hem de psikolojisi üzerinde bir takım değişiklikler meydana getirir. Kadının gündelik hayatına dönebilmesi için dinlenmeye ve bakıma ihtiyacı vardır. Aynı şekilde doğan çocuğun da yeni ortama uyumunun sağlanması gerekir. Geleneksel kesimde bu süre kırk gündür.¹³³ Bu dönemde doğum yapan kadını ve çocuğunu kutlamak, kutsamak, maddî ve manevî etkilerden korumak, dünyaya yeni gelen bireyi çevresine tanıtmak, annenin yeni statüsüne geçişini sağlamak fonksiyonlarına sahip pek çok âdet ve uygulama görülmektedir. Aşağıda bunlar üzerinde durulacaktır.

3.3.1. LOHUSANIN YİYECEKLERİ VE SÜTÜ

Lohusa kadının kırk gün boyunca beslenmesine dikkat edilir. Yukarıda belirtildiği gibi lohusa kadın hasta olarak değerlendirilir ve normal sağlıklı haline dönebilmesi için yediğine, içtiğine dikkat edilir. Lohusa kadının yedikleri aynı zamanda sütü yoluyla çocuğu da etkilemektedir. Çocuğun gelişiminin sağlıklı olarak sürmesi için annenin sütünün hem kalitesi hem de miktarı çok önemlidir. Bu bağlamda Gelibolu yarımadasında lohusanın soğuk içeceklerden, gaz yapan yiyeceklerden uzak durması, sulu ve sıcak yiyecekler yemesi sağlanır. Ayrıca lohusanın üzülmesi, korkması ve sıkılması da sütünü etkileyeceğinden bu durumlara sebebiyet verecek ortamlardan uzak tutulmaya çalışılır:

¹³¹ ACIPAYAMLI, Orhan: Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.65.

¹³² ERDENTUĞ, Nermin: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1959, s.53.

¹³³ Burada bahsedilen kırk gün, kadının yatma süresi olarak değerlendirilmemelidir. Ailenin ekonomik durumuna, kadının aile içindeki sorumluluklarının ölçüsüne göre bu yatma süresi aileden aileye değişebilmektedir. Lohusalık dönemi olarak düşünülen “kırk gün” ile ve “kırk” sayısı ile ilgili, çalışmanın “Kırklama işlemi” adlı bölümünde bilgi verildiği için burada ayrıca değinilmeyecektir.

“Dedenin (kocası) karısı ölmüş lohusa. Yirmi beş günlük bebeği kalmış. O da sonra ölmüş. Sözde su içmiş lohusaykene. Ben de altı tane doğurdum. Kaynanam derdi ‘Aman su içme, öbürü gibi ölürsün. Yaptı pirinç lapası, yağsız, tuzsuz, yedirirdi. Şimdi hastanede hemen su veriyorlar. Karnı şişmiş onun. Kırkı çıkana kadar sıcak su verirlerdi.”¹³⁴

“Yeni doğum yapmış insan aniden üzüntüye girsin, sütü kalmıyor, kesiliyor.”¹³⁵

“Bizde çocuğu kırkladıktan sonra (çocuğun) yanına iki tane yumurta koyar yanına, bir dilim ekmek, bir parça da soğan koyar sütü gelsin anasının yesin diye.”

Lohusanın, sütü kaçmasını diye kendi aldığı önlemler de vardır. Bolayır’da, lohusa olan bir kaynak kişiyle görüşme yapmak üzere evine gidildiğinde, lohusa, gelen konukları karşılama ve uğurlama sırasında “hoş geldiniz” ve “güle güle” demekten kaçınmış ve konuklarının gücenmemesi için de bu davranışı açıklama gereği duymuştur. Açıklamasında, lohusanın gelen misafirleri karşılmasının ve uğurlamasının âdetlerince uygun olmadığını, yaşlı kadınların bu davranışlarını anladığı hatta onların kendisini uyardığını, fakat herkesin bu davranışı anlayamadığını söylemiştir.¹³⁶ Lohusanın uyguladığı fakat sebebini izah edemediği bu davranışının altında sütün kaçmasını önleme amacı yatmaktadır.¹³⁷

Alınan önlemlere rağmen annenin sütü tamamen kesilirse, diğer bir lohusa kadın çocuğa süt verir. Yani çocuğun anne sütü alması, mutlaka sağlanmaya çalışılır. Bu işi üstlenen kadın “süt anne”dir. Süt annelik, kan bağı olmadığı halde sonradan kazanılan bir akrabalık sayılır ve önemsenir. Öyle ki çocuk kendini emziren kadını bundan sonra “süt anne” diye çağırdığı gibi çocuklarıyla da gerçek kardeş gibi olur ve bu çocukların evlenmelerine geleneksel çevre izin vermez:

¹³⁴ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

¹³⁵ Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

¹³⁶ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

¹³⁷ Lohusayı görmeye gelenlere bebeğin annesinin “güle güle” dememesi Balıkesir’de de görülmektedir. İnanışa göre süt, bu sözün etkisiyle gezmeye çıkabilir. Bu inanışta sütün canlı bir varlık gibi düşünüldüğü görülmektedir. Keza herhangi bir sebeple sütü kesilen anne “sütüm çayıra gitti, gelecek” şeklinde süte çağrıda bulunur. Bkz.: Perçev Naili BORATAV, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayinevi, İstanbul 1994, 3. Baskı, s.153.

“Çocuğa sütünü veren süt anne olur. Onlar kardeş gibi oluyor ve evlenemezler.”¹³⁸

Bölgede doğumların günümüzde hastanelerde yapılması, köylünün lohusalık dönemine ait geleneksel uygulamaların bir kısmından vazgeçmelerine sebep olmuştur. Nitekim, kaynak kişilerin konuyla ilgili yöneltilen sorulara “Eskiden yapardık / yapılırdı.” şeklinde cevap vermeleri konuyla ilgili bir pratiği anlatırken

ayrıntılarını hatırlayamamaları¹³⁹ ya da evde doğumla hastahane de yapılan doğumları kıyaslayarak “Eskiden şunlar yapılırdı/yapılmazdı ama şimdi hastahanelerde yapılıyor/yapılmıyor ve hiçbir şey olmuyor.” Şeklinde görüş bildirmeleri bu görüşü desteklemektedir. Lohusanın sütü ve yiyecekleri için günümüzde doktorların tavsiyeleri göz önünde tutularak bir beslenme programı takip edilmektedir.

3.3.2. LOHUSA DÜĞÜNÜ

Lohusa düğünü diye adlandırılan tören; “loğusa toyu”, “loğusa şenliği” veya “dıgasken”, “beşik töreni”, “beşik düğünü”, “beşik daveti”, “beşik alayı” gibi adlarla da anılmaktadır. Doğumdan sonra anne kendini biraz toparlayınca tören düzenlenir.

Şamanlarda, doğumdan birkaç gün sonra çocuğun babası tarafından ziyafetli bir düğün düzenlenir. Törende çocuğun adı konulduktan sonra, ebenin buğday

¹³⁸ Bölgede ahiretlik, sağdıç, süt anne, kına anne gibi sonradan kazanılan akrabalıklar dikkat çekmektedir. Bu akrabalıkların tamamı çocuklukta kurulmaktadır. Kına anne çocuk altı aylıkken hediyelerle çocuğu görmeğe gider ve onun kına annesi olur. Çocuk büyüüp evleninceye kadar o kişiye “kına anne” olarak hitap eder. (Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü).

¹³⁹ Anadolu’da da yaygın olarak görülen lohusanın sütü azaldığında ya da kesildiğinde çobanla ekme k değiştirme pratiği muhtemelen bölgede daha önceden uygulanıyordu. Ancak bölge köylerinde artık aileler sadece kendi ihtiyacını giderecek ölçüde hayvancılıkla uğraşmakta, bütün köyün hayvanlarını sürüler halinde otlatmaya götüren çobanlar bulunmamaktadır. Her aile, zaten az sayıda olan hayvanlarını kendileri otlatmaktadır. Tayfur köyünden bir kaynak kişi, bu pratiği anlatmaya çalışmış fakat tam olarak ifade edememiştir.

unundan hazırlamış olduğu yemek yenir, eğlenceler yapılır ve davetlilerin getirmiş olduğu hediyeler çocuğun beşiğine asılır.¹⁴⁰ Bu tören aslında bir ad koyma törenidir.

Manas Destanı'nda da doğumdan sonra toy düzenlendiğine dair örnekler bulunmaktadır. Destanın kahramanlarından Manas, Semetey, Kan Çora, Kül Çora ve Ay Çörök için böyle bir toy düzenlenmiştir. Düzenlenen bu toylarla ilgili destanda ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.¹⁴¹

Osmanlı döneminde, üst tabakaya mensup aileler arasında ilk çocuğu doğuran lohusa kadın için "beşik alayı" adı verilen büyük bir tören düzenlenmektedir. Bu törene pek çok davetli katılır. Özenle hazırlanmış beşiğin de getirildiği tören alanı olarak kullanılan sofada davetliler def çalan çengiler eşliğinde gece boyunca eğlenirler.¹⁴²

Araştırma bölgesinde lohusa yatağı hazırlama ve lohusa düğünü diye adlandırılan tören şu şekilde gerçekleşmektedir:

*"Döşek kururlar ilk çocuğuna. Sünnet döşeği gibi. Kadınlar oynarlar. Kreplerle çemberlerle döşeği süslerler."*¹⁴³

*"Annesinin ilkine döşek hazırlanır. Sünnet döşeği gibi olur. Mevlid olur, düğün olur."*¹⁴⁴

*"Lohusa yatağı ilk bebekte hazırlanır.(Doğumdan) beş on gün sonra yapılır. Lohusa yatağı serildiği gün düğün, ertesi gün mevlit olur."*¹⁴⁵

*" Lohusa düğünü olur. Üç akşam düğünü olur. Lohusa ayağa kalktığı zaman falan olur. Sadece birinci çocuğa yapılır. Bir başkasının lohusa düğünü için (tel akşamı) daha önceden buna hediye getirmiş. Çınar ağacına bir şeyler asılır. Ölünceye kadar âtlük olurlar. Başkasının lohusa düğününde kendisine daha önce gelmiş olan kişiye aynı hediyeyi getirir. Âtlük olurlar."*¹⁴⁶

¹⁴⁰ CİLACI, Osman: "Şamanizm'de Evlenme ve Doğum Törenleri", Türk Kültürü Dergisi, 1973, Yıl XI, S.123, s.179.

¹⁴¹ Bkz. : Naciye YILDIZ: Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.344-346.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. : Abdülaziz Bey: Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Yayına Hazırlayan: Kazım ARISAN-Duygu ARISAN GÜNAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, İkinci Basım, s.17-23.

¹⁴³ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalcaltı Köyü.

¹⁴⁴ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

¹⁴⁵ Meral Demirel, Yaş 31, Üniversite mezunu, Büyük Anafartalar Köyü.

¹⁴⁶ Aytül İçmez, Yaş 26, Okur-yazar, Ilgardere Köyü.

“Lohusa yatağı ilk çocuğa yapılır. Birinci hafta çeyiz asılır, iki gece oyun yapılır, mevlit okunur.”¹⁴⁷

“Çeyiz sereriz. Çocukla annesi oturur karyolada. Mevlid okutulur. Çok fazla hediye getirilir bizim burada: altın, basma, iplik, takım neye ihtiyaç varsa.”¹⁴⁸

Kaynak kişilerin de söylediği gibi bu tören, sadece ilk çocuklara yapılır. Eğer ilk çocuk erkek değilse, erkek çocuk olduğunda da bu törenin yapıldığı görülmektedir.

Lohusa düğünü mevsim şartlarına göre ev içinde de dışarda da yapılabilir.(Foto: 1,3). Çocuğun ve annenin kutlanması, çocuğun topluluk üyelerine tanıtılması fonksiyonuyla düzenlenen bu tören genelde kadınlar arasında yapılmaktadır. Tören, adından da anlaşılacağı üzere ve yemek sunumu, eğlenceler eşliğinde olması ile bir düğün törenini andırmaktadır. Törene katılan davetliler özel tören kıyafetleri giyerler. (Foto: 2). Törende mevlit okutulması ise törenin aynı zamanda dinî bir uygulama olduğunu göstermektedir.

3.3.3. LOHUSANIN KAÇINMALARI

Doğumdan sonraki kırk günlük dönemde lohusa kadın ve çocuğunun görülmeçsen güçlerin etki alanında olduklarına inanılmaktadır. Tamamen soyut olan ve halk inançları kapsamında değerlendirilbilecek olan bu varlıklar araştırma bölgesinde çoğunlukla “şeytan” olmak üzere, “ağırlık”, “cin”, “peri”, “gölge” şeklinde tasavvur edilmektedir. Lohusa veya çocuğuna böyle bir kötü güç musallat olursa, onların hastalanmalarına hatta ölümlerine sebep olacağına inanılmaktadır:

“Lohusa çarpılmasın diye şeytanlara karşı korursun. Bizim bir komşumuz vardı. Onun kocasının ilk karısını lohusamış şeytan çarpmış. Sirtmaçmış böyle. Kırdan geldikten sonra ekmek yemişler. Yeni lohusamış karısı. Yatarkana kocası demiş ben bir kahveye gidim, çay içim. Bir de gelse, o çay içe dursun ezanla yatısı arası karısı da yatıyormuş. Uyumuş lohusa. Bir de gelse karıyı almışlar böyle, iki

¹⁴⁷ Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere Köyü.

¹⁴⁸ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

büklüm yapmışlar. Evvelden hamamlıklar vardı. Banyolara hamamlık denirdi. O banyonun içine iki büklüm sokmuşlar karıyı şeytanlar. Çocuğu da böyle almışlar, kapının arkasına dayamışlar. Bir de gelse kocası ne karı var ne çocuk var. Bir banyoya bakıverse, kadının ağzı yamulmuş, gözleri gitmiş, kendini kaybetmiş. Ordan çocuğa baksalar çocuk da öyle çarpılmış. Ölmemiş ama ölümden beter olmuş. Oradan almışlar, hadi hocaya, oraya buraya götürüyorlar. Bir daha da düzelmemiş, ölmüş kadın.

Babaannem bize derdi yedilerde saldırırmış şeytanlar. Yedide saldırdı mı o zaman derdine derman bulunmazmış. Yedinci gecesi, on yedinci gecesi yani. ‘Aman uşağım kollayın kendinizi.’ derdi. Yedi bastı mı, şeytan ölinceye kadar bırakmazmış.”¹⁴⁹

“Çocuğa bir şey görünüyor, dik dik bakıyor. Destursuz çıkmışsın derdik lohusaya. Çocuk hasta oluyor, cinlere karışıyor. Eskiden korkardık. Şimdi nerede.”¹⁵⁰

Çocuğun yakalandığı bir hastalık olarak nitelendirilen “gelincik” de aslında bu kötü güçlerin çocuğa musallat olmasından başka bir şey değildir:

“Benim kızım oldu, öldü. Sonra iki çocuğum daha öldü. Ne bilim gelincikli derler, gelincikliymiş. İlerde Mahmut köyünde bir kadın vardı. Bu arkalarını keserdi, bir de kan alırdı kızandan. Bağırmazdı bir beş on gün, sonra yine bağırmaya başlardı. Yine götürürdük, kan alırdı arkalarından. Gelincikli çocuk yaşamaz, bağıra bağıra ölür. Bana Edirne’den bir muska getirdiler. Onu taktım, sonra da çocuğa taktım, çocuk ölmedi. O muska ocaklı birinin muskasıymış.”¹⁵¹

“Yeni doğan çocuklar gazdan ağladıklarında gelincik derler ve gelincik kestirmeye giderler. Çocuğun sırtını çizdirirler.”¹⁵²

Her ne kadar ebe olan kaynak kişi hastalığın sebebini çocuğun gazı olarak görse de gelincik halk arasında, çocuğa musallat olan güçlerin sebep olduğu bir hastalık olarak görülür. Bu durumda başvuru tedavi yöntemleri de bunu kanıtlamaktadır.

¹⁴⁹ Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

¹⁵⁰ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

¹⁵¹ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁵² Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

Lohusalık döneminde görülen kaçınımlar genelde şeytan, gölge, cin, peri, ağırlık diye adlandırılan varlığın musallat olmasını engellemek içindir. Zira eğer musallat olursa, yapacak fazla bir şey yoktur. Önemli olan onun gelmesini engellemektir.

Bu doğrultuda bölgede lohusa kadını ve çocuğunu korumak için alınan tedbirler şunlardır:

“Doğumdan sonra altı gün anası da bebek de yalnız bırakılmaz. Altı günün sonunda şimdi evin içinde bebeği de bırakıyoruz. Evveli yapardık, ikindin okunmasın bezlerin üzerine diye. Şimdi yok. Lohusa kadın uçkuruna demir bağlardı. Bağlayın derdiler, başının altına da Musaf koyun derdiler. Ekmek kırıntısı, bir tane süpürge teli kesin koyun derdiler. Bir şey olmaz derdiler, yapardık.”¹⁵³

“Loğusa kadını yeteri kadar kolluyoruz kırk gün. Analarımızdan kalmış. Geceleri hasta olur diye çıkarmayız. Odasına Musaf koruz, Kur'an koruz. Kimse yoksa (yanında) süpürge konur. Kızanı da kırk gün bırakmayız.”¹⁵⁴

“Eskiden çocuk altı günlükkene yedinci günün akşamı mevlit okutulurdu, yedi basmasın diye. Hemen (lohusanın) yatağını bozarlar. Yedi basmasın diye biz çocuklarımızı hiç bırakamazdık. Çeşmelerimiz hiç akmazdı. Hadi bakalım damla damla. Süpürge korduk, halka korduk, çocuklarımızı Allah korusun diye Kur'an korduk.”¹⁵⁵

“İki loğusa kadın bir araya getirilmemeye çalışır. Bir hayvanımız doğursa bile ‘sen gitme, kırklanmadıksın inekle kırkınız karışır’ deriz. Dışarıdan bir çocuk gelirse kırkı çıkmamış, içerideki ayağa dikilir kırkı karışmasın diye.”¹⁵⁶

“Çocuğu ve kadını görmeye gelen kişi kirli (boy abdestsiz) ise çocuğun baştan yaptığı kara kaka gizlice çocuğun yattığı odanın eşiğine konur. Gelenler habersizce onun üstünden geçerler. Lohusa iki kadın bir araya geldiğinde çocuklar dikilir ve aralarından su dökülür ki birbirinin hastalığını almasınlar, sular gibi büyüsünler.”¹⁵⁷

¹⁵³ Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadıllı Köyü.

¹⁵⁴ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁵⁵ Zeynep Kurhan, Yaş 46, Okur-yazar, Güneyli Köyü.

¹⁵⁶ Özlem Girgin, Yaş 25, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

¹⁵⁷ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

“Donlarımızın uçkuruna demir takardık lohusayken. O demirden ne olacak hay Allah’ım, koruyacak. Kırk gün ikindiden sonra kıra çıkmazdık. Bezler hemen toplanır. Çocuğu hiç bırakmıyoruz kırk gün. İkindiden sonra çıkmazdık, ihtiyarlar korkuturlardı. Yanımıza süpürge alırdık, demir maşa alırdık.”¹⁵⁸

“Çocuğu ve lohusayı korumak için halka bağlanır her ikisine de. Süpürge çöpü konulur birkaç çöp. O bekler onu. Lohusayı bırakmayız, perilere karışır derler. Korkardık çok.”¹⁵⁹

“Kırk gün çocuk ve lohusa kadın yalnız bırakılmaz. Çocuk ya da lohusa kadın yalnız bırakılacak olursa yanına bıçak, maşa, süpürge, yastığının altına Kur’an konur. Lohusa kadın çocuğa arkasını dönüp yatarsa çocuğun sarılık olacağına inanılır.”¹⁶⁰

“Çocuğu yalnız bırakınca yanına ekmek koyarız, çivi koyarız.”¹⁶¹

“Süpürge teli, bir çıkının içine kömür koruz, lohusanın başına korduk. Yaşlılar söylerdi. Ama şimdi yapılmıyor. İleri uçkuruna bir demir bağlardık.”¹⁶²

“Lohusanın uçkurlarına birer halka bağlardık, demir halkası. Çatal maşayı alırdık tuvalete öyle giderdik. (Çocuğu yalnız) bırakmıyorlar ama Allah koruyor kızanım. Yanına Kur’an koyuyoruz kızanım. Başının altına süpürgeden tel koparıp üç tane de fasülye mi olacak, bakla mı olacak, üç kömür bir de ekmek kırıntısı koparıp koyarız. Onlar olunca hiçbir şey yanına sokulamaz. Yedi gün yalnız bırakmayız ama Allah koruyor.”¹⁶³

“Lohusa kadın yalnız bırakılmaz derler ama şimdi bırakırız. Önce bırakmazdık ama. Eskiden bırakmazlardı. Kızan koyarlardı yanına, bilmem ne koyarlardı varsa ama zaman geldi kaldırdılar. Demir koyarlardı, süpürge, Kur’an koyarlardı çocuğun yanına. Kapıyı aralık bırakırsın. Tuvalete giderken, banyo yaparken yalnız gönderilmez. Biz lohusa kadına gece gitmezdik. Şimdi gece-gündüz gelirler giderler. Önce gitmezdik. Babası bile fazla durmazdı. İlla bir şeyini dışarıda bırakırdı. Herhalde bir batıl inanç onlar. Kızanı gölge basar, ağırlık basar derlerdi.

¹⁵⁸ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁵⁹ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

¹⁶⁰ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

¹⁶¹ Demire Çiçek, Yaş 50, Okur-yazar, Yeniköy.

¹⁶² Nazife Akbulut, Yaş 67, Okur-yazar, Kavak Köyü.

¹⁶³ Fatma Koyuncu, Yaş 68, Okur-yazar, Çokal Köyü.

Derlerdi kızanı gölge basmış, gider okuturduk geçerdi. Tırnakları mor olmuş derlerdi. Kocakarılar vardı onlar okurdu.”¹⁶⁴

“Önce suyu giderdi (çocukların) anneleri. Giderken karşı gelirmiş (iki lohusa). O ona yüzüğü varsa yüzük, iğne varsa iğne birbirine verirlermiş; nerede karşılaşırlarsa. İki tane kırk çıkmamış çocuğu olanlar karşılaştığında birbirlerine bir şey verirlermiş. Kırk çıkmamış çocuğun annesi geldi mi hemen çocuğu kaldıracaksın, yatıksa hemen dikecekmışsin. O çocuk onu bastırırmış. O çocuk çabuk yürüyemezmiş, bu daha çabuk yürürmüş.”¹⁶⁵

“Lohusayı kırk gün yalnız bırakmazlarmış, ama şimdi bırakılıyor. Demir bağlardık, Kur'an koyardık, ekmek, kömür, süpürge teli koyardık. Kömürü çocuğun başının altına koyuyorlar. Yanmış kömür konuyor. Çocuğun bezi sokakta asılı tutulmaz, gece toplanır. Şimdi yapılmıyor bunlar.”¹⁶⁶

“Doğumdan sonra kırk gün kırk gece lohusa yalnız bırakılmaz. Bebeğin başına Kur'an koyuyorlar. Bir de demir parçası konuyor. Nal varsa nal koyarlar.”¹⁶⁷

“Lohusa kadın için kırk gün ışık yakılır. Kırk gün suyu aynı yere dökülür.”¹⁶⁸

“Lohusa kadın ezandan sonra çıkarılmaz. Uçkurunun ucuna altın yüzük bağlanır. O ona arkadaş olur.”¹⁶⁹

“Yalnız bırakmazlar lohusayı. Kırk gün falan yalnız bırakmazlar. Yanına Kur'an koyarlar, demir koyarlar şeytan gelmesin diye. Desise bunlar, kocakarı şeyleri. Eski insanlar öyle dermiş. Lohusa hasta oluyor, ağırlık basıyor başlıyor sayıklamaya. 'Bizim geline şeytan karıştı.' derler, giderler kocakarılara okutmaya. Şeytan olur mu, olmaz; yalan onlar. İki yeni doğan çocuk karşılaşmasın isterler. Kırkları karıştırmış, birisi hasta olurmuş. Hasta olmamaları için, sen alırsın bir boncuk, ben alırım bir boncuk değiştiriz. Bunlar desise. Olan işler değil ya zamanında ihtiyarlar böyle söylemişler.”¹⁷⁰

Kaynak kişilerin söyledikleri değerlendirildiğinde öncelikle lohusa ve çocuğunun diğer insanlardan farklı bir muameleye tâbi tutuldukları görülmektedir.

¹⁶⁴ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

¹⁶⁵ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

¹⁶⁶ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹⁶⁷ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

¹⁶⁸ Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere Köyü.

¹⁶⁹ Meral Demirel, Yaş 31, Üniversite mezunu, Büyük Anafartalar Köyü.

Uygulamalara bakıldığında alınan önlemlerin tamamı soyut olan ve inanç kapsamında değerlendirilebilecek varlıklara ya da güçlere karşıdır.

Bölgede şeytan, peri, gölge diye tasavvur edilen görünmez varlık aslında Türk folklorundaki “al karısı” ve sebep olduğu durum da “al basması”ndan başka bir şey değildir.

Bugün Şamanist ve Müslüman Türkler arasında yaşamaya devam eden “al ruhu”, “al bastı”, “al karısı”, “al anası”, “al kızı”, “albıs” (Uranha-Tuba), “almıs” (Altaylar), “abası” (Yakutlar) gibi adlarla anılmaktadır.¹⁷¹ Türk halk inanışları arasında kötü bir ruh olarak¹⁷² tasavvur edilen al karısı, özellikle lohusalık döneminde anneye ve çocuğuna zarar verir, hatta onların ölümüne bile sebep olabilir. Gerek Anadolu’da, gerekse diğer Türk boylarında al ruhunun canlı bir varlık haline getirilerek somutlaştırıldığı ve uzun boylu, uzun parmak ve tırnaklı, dağınık saçlı, yağlı vücutlu, memelerini omuzlarından geriye atabilen, dişlek vs. bir kadın olarak tasavvur edildiği görülmektedir.¹⁷³ Lohusanın ciğerini söken, kendini ve çocuklarını bununla beslediğine inanılan al karısı, ateş, kırmızı renk, demir eşya, süpürge, soğan, sarımsak, silah ve erkekten korkar.¹⁷⁴

Araştırma bölgesinde lohusanın kaçınmaları ile ilgili sorular sorulara alınan cevaplarda “al karısı”, “al basması” ve benzeri isimlendirmeler hiç zikredilmemiştir. Ancak “gölge basması”, “ağırılık basması”, “perilere karışmak”, “şeytana karışmak” diye isimlendirilen durumda ya da bu duruma düşmemek için alınan önlemler olan

¹⁷⁰ Neziha Gürel, Yaş 69, Okur-yazar, Bigalı Köyü.

¹⁷¹ “Al”dan türeyen kelimeler ile ilgili etimolojik açıklamalar için bkz.: Orhan ACIPAYAMLI: Türkiye’de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.77-81.

¹⁷² İnan’a göre “yol şaşırtıcı, yalancı, hilekâr” sayılan bu ruh, en eski zamanlarda “ateş tanrısı”dır. Türk kültürü tarihinde zamanla bu ruh “hami ruh” anlamını kaybetmiş ve kötü ruhlar arasına katılmıştır. Bkz.: Abdülkadir İNAN: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1998, 3. Baskı, C.1, s.265.

¹⁷³ ELÇİN, Şükrü: “Al-Karı”, Türk Folklor Araştırmaları, Ağustos 1965, S.193, C.9, s.3811-3812; Mehmet Naci ÖNAL: Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.52-55.

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Pertev Naili BORATAV: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, s.78; Orhan ACIPAYAMLI, a.g.e., s.120.

anneninin ve çocuğun, belirli bir süre yalnız bırakılmaması¹⁷⁵, yıkanmış çamaşırlarının ikinci ezanından sonra dışarıda bırakılmaması¹⁷⁶, yattıkları odada Kur'an

(Mushaf)¹⁷⁷, ekmek kırıntısı¹⁷⁸, süpürge teli¹⁷⁹, demir¹⁸⁰, kömür¹⁸¹ konması, odanın kapısının aralık bırakılması, lohusanın gece dışarıya çıkarılmaması, banyoya ve tuvalete elinde ateş¹⁸² ya da demir maşayla gitmesi al basmasından korunmak için alınan önlemlerle aynıdır. Dolayısıyla, farklı isimler altında aynı tasarımın yattığını söylemek mümkün olacaktır.

3.4. KIRKLAMA İŞLEMİ

Lohusanın ve çocuğunun doğumdan sonra her türlü tehlikeye açık olduğu ve bunun için korunması gerektiği inancı ile yapılan uygulamalar ve kaçınmalar kirklama işlemi ile sona erdirilir. Kirklama, kırk uçurma, kırk çıkarma, kırk dökme

¹⁷⁵ Bölgede bu süre altı, yedi ya da kırk gündür. Anne ve çocuğunun bu dönemde tehlikelere ve nazara karşı açık ve dirençsiz olduklarına inanılır. Özellikle yedinci gün gelecek olan zararın kalıcı olacağına inanılmaktadır.

¹⁷⁶ İkinci ezanından sonra güneş çekilmeye başlamaktadır. Lohusaya ve çocuğuna zarar vereceği düşünülen kötü ruhlara karanlığı sever ve bu vakitte faaliyette bulunmaktadır. Dolayısıyla dışarıda kalan giyecekler vasıtasıyla lohusa ve çocuğuna musallat olabilirler. Bu pratik, böyle bir durumu önlemeye yöneliktir.

¹⁷⁷ Kur'an-ı Kerim kutsal olduğu gibi bu güçlerin zarar vermesini önlemek amacıyla koruyucu olarak kullanılır.

¹⁷⁸ Ekmek de kutsal bir nimet olarak bu pratikte yerini almıştır.

¹⁷⁹ Süpürge nazara ve kötü ruhlara karşı koruyucu özelliğe sahip tılsımlı bir obje olarak, sadece lohusalık döneminde değil, geçiş dönemlerinin çeşitli safhalarında aynı amaçla kullanılmıştır. Süpürge ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Selçuk AYTAR: "Halk İnanmalarında Süpürge", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1974, S.314, s.7417.

¹⁸⁰ Kamların da büyü ve tedavilerinde kullandıkları ve halk inanışları içinde kutsal bir madde olarak kabul edilen demir ve türevleri olan bıçak, maşa, nal, çivi, lohusa kadının odasında ya da kendisinin ve çocuğunun uçkuruna bağlamak suretiyle, ayrıca gece dışarı çıkmak gerektiğinde ve tuvalete, banyoya giderken koruyuculuk özelliğiyle en çok baş vurulan maddedir. Al karışımın en çok korktuğu şeylerin başında demirin geldiğine inanılır. Demirle ilgili bkz.: Yaşar ÇORUHLU: Türk Mitolojisinin ABC'si, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 1999, s.35.

¹⁸¹ Yanmış haldeki kömür, bir çıkın halinde çocuğun yastığının altına konmaktadır.

¹⁸² Ateş, halk inançları içinde yakıcılık ve ısıtıcılık özelliği ile kötü kuvvetlere karşı en etkili koruyucu unsurlardan birisi olarak değerlendirilmiştir.

gibi adlarla anılan tören ile birlikte anne ve çocuk yeni rolleriyle toplum hayatına girmeye hazır hale gelirler. Acıpayamlı'ya göre kırklama pratikleri, lohusa ile çocuğunu, gebelik ve lohusalık çağlarının kirlerinden arıtma fonksiyonuna sahiptir.¹⁸³

Kırklama işlemi genel olarak iki şekilde gerçekleştirilmektedir: Sulu kırklama ve susuz kırklama. Yaygın olarak görüleni, suyla yapılan kırklamadır.¹⁸⁴ Susuz yapılan kırklama işleminde beşiğin altına döşek serilir, döşegin her iki ucunda oturan kadınlardan sağdaki "Sallû salavat, sallû Muhammet diyenin akibeti hayrolsun" diyerek çocuğu yatağın diğer ucuna yuvarlar. Çocuk döşegin üstünde üç kere yuvarlandıktan sonra kırklama işlemi tamamlanır.¹⁸⁵ Araştırma bölgesinde görülen kırklama işlemi, sulu kırklama şeklindedir ve şu şekilde görülmektedir:

*"Kırkında kırklarız; anasını, çocuğunu yıkarız. Kırk uçurmaya götürürüz. Altısında, on altısında, otuz altısında anası, kızanı yıkanır, kırk uçurmaya götürülür."*¹⁸⁶

*"Lohusa kadının kırkı çıkmadan mevlidi yapılır. Kırmızı kurdele takılır. Lokum dağıtılır. Pilav yapılır. Çocuğu ve kadını görmeye gelen kişi kirli ise (boy apdesti olmayan) çocuğun baştan yaptığı kara kaka¹⁸⁷ gizlice çocuğun yattığı odanın eşişine konur. Gelenler habersizce onun üstünden geçerler."*¹⁸⁸

¹⁸³ ACIPAYAMLI, Orhan: Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.77-81.

¹⁸⁴ Bu şekildeki kırklama hemen hemen bütün Türk grupları içinde görülmektedir. Kırgızların, "kırk toyu" adını verdikleri törende bebeği yıkamak için kullandıkları su, bebek doğduktan sonra eve her gelen kişinin, özel olarak ayrılmış kaba döktükleri bir kaşık suyla birikmiş olan "kırklama suyu" dur. Bkz.: Ali Berat ALPTEKİN: "Manasın Balalarıyla Yedi Gün", Millî Folklor Dergisi, Kış 1992, S.16, s.22.

¹⁸⁵ ACIPAYAMLI, Orhan: Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974, s.77-81.

¹⁸⁶ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁸⁷ Tıp dilinde "mekonyum (meconium)" adı verilen çocuğun doğumdan sonra çıkardığı ilk dışkı, araştırma bölgesinde "kara kaka" olarak adlandırılmakta ve nazara karşı kullanılmaktadır. Çocuğun ilk kakasının, nazarı önlemede koruyucu madde olarak kullanımı Anadolu'da yaygın olarak görülmektedir. Bu maddenin nazara karşı kullanım şekilleri ve Anadolu'da kullanıldığı yerler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Orhan ACIPAYAMLI: "Anadolu'da Nazarla İlgili Bazı Âdet ve İnanmalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ocak-Haziran 1962, C.XX, S.1-2, s.2,

“Lohusa şerbeti yedi mevlidi ile yapılıyor. Kırmızı boya, sıcak su, şekerle yapılıyor.”¹⁸⁹

“(Doğum mevlidi) pilavlı ya da şekerli, herkes isteğine göre yapar.”¹⁹⁰

“Suyun içine altın yüzüğü kırk defa batırırlar. O suyla bebek, anne yıkanır. Çocuğun ağzına Kur’an sürülür.”¹⁹¹

“Yirminci gün çocuk yirmi kaşık suyla, kırkıncı gün kırk kaşık suyla kırklanır.”¹⁹²

“Çocuk suya kırk defa sokulup çıkarılır. Paklık amaçlı suya altın konur.”¹⁹³

“Biz kırkını beklemeyiz, otuz yedisinde yıkartız. Annesi yıkanır, o (çocuk) yıkanır. Kırk kaşık su ayırırız, yıkandıktan sonra o kırk kaşık su ile durularız onları. Kırk kaşık suyu, suyundan ayırırız. Sonra alırsın gidersin bir komşuya, işte kırk uçurursun. Komşunun önceden haberi oluyor tabii. Kırkında evde mevlid yaparız. Kırkında yapmayız da kırkı çıktıktan sonra. Kimisi de kırk içinde yapar mevlidini. Önce gelen gelir hediyesiyle çocuğa. Sonra onları çağırırsın mevlidine, mevlid okutursun. Mevlidde ya pilav yaparsın ya da lokma yaptırırsın fırınlara. Peyniriyle reçeliyle koyarsın.”¹⁹⁴

“Bizde çocuğu kırkladıktan sonra komşuya gidildiğinde kaşlarına, sakallarına un sürerler ak sakallı olsun diye. Sonra iki tane yumurta koyar yanına, bir dilim ekmek, bir parça da soğan koyar sütü gelsin anasının, yesin diye.”¹⁹⁵

Görüldüğü üzere uygulamalarda ilk dikkati çeken kırk sayısıdır. Lohusayı ve çocuğu arındırma işlemi kırkıncı günde ve kırk kaşık suyla yapılır. Çocuk suya kırk kere batırılıp çıkarılır. Yirminci gün yapılan yıkama ile ilgili işleme de “yarı kırklama” adı verilmektedir. Bunların dışında doğum folkloru içinde kırklı olmak, kırk karışması, kırk basması gibi kırk sayısına bağlı olarak görülen birtakım âdet ve inanmalar da mevcuttur. Bütün bunlar kırk sayısına verilen önemi göstermektedir.

18; Zeki BAŞAR: Erzurum’da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1972, s.109-110.

¹⁸⁸ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçtepe Köyü.

¹⁸⁹ Ayşe Bölükoğlu, Yaş 58, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

¹⁹⁰ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁹¹ Meral Demirel, Yaş 31, Üniversite mezunu, Büyük Anafartalar Köyü.

¹⁹² Kamile Devrilmez, Yaş 58, İlkokul mezunu, Alçtepe Köyü.

¹⁹³ Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere Köyü.

¹⁹⁴ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

¹⁹⁵ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

Kırk sayısı ve buna bağlı olarak yapılan gruplamalar ve işlemler çeşitli kültürlerde olduğu gibi¹⁹⁶ Türk kültüründe de¹⁹⁷ önemli bir yere sahiptir. Kırk gün, arındırma, bekleme, hazırlama ve tamamlama süresi olarak düşünülmektedir.

Araştırma bölgesinde yapılan kırklama işlemine bakıldığında iki safhadan oluştuğu görülmektedir. Birinci safha çocuğun ve annesinin yıkanmasıdır. Bu yıkama işlemi, dualar eşliğinde ve törensel bir havada gerçekleşir. Çocuğun geleceği ile ilgili arzular, yıkama sırasında göze çarpmaktadır. Zengin, uzun ve sağlıklı bir ömür sürmesi isteğinin sembolü olarak yıkama suyuna altın konur. Üzerinden dualarla kırk kaşık su dökülür. Yıkama tamamlandıktan sonra, lohusa kadın ve çocuğu için artık yeni bir dönem başlamaktadır. Kırk gün boyunca bir nevi karantinada tutulan çocuk ve anne, artık günlük olağan hayata geçebilirler.

İkinci safhada bahsedilen geçiş görülmektedir. Anne ve çocuğu “kırk uçurma” diye adlandırılan gezme olayını gerçekleştirir ki bu da kırklama töreninin bir parçasıdır. Daha önceden haberi olan ve birtakım hazırlıklar yapmış olan komşu, çocuğu ve annesini misafir eder. Bu esnada çocuğa büyüsel anlamlar yüklenmiş olan hediyeler verilir. Pamuk ve yumurta, sembolik hediyelerin en yaygınıdır. Pamuk çocuğun yumuşak huylu olması isteğini gösterir. Yumurta ise kız çocuğu için fiziksel güzellik, oğlan çocuğu için dayanıklılık sembolüdür. Ayrıca uzun yaşam isteğinin sembolü olarak çocuğun kaşlarına ve erkek çocuk için sakal yerlerine un sürülür. Kırkı uçurulmuş olan çocuk kırklı olmaktan çıkar. Annenin de lohusalık dönemi bitmiş olur.

Bölgede kırklama töreni kadınlar arasında yapılmaktadır. Yemek sunumu ve hediyeleşme, törenin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu tören, toplum hayatına giren bireyin kabulü ve kutlanması fonksiyonlarıyla doğum folkloru içinde ve araştırma bölgesinde önemli bir yere sahiptir.

¹⁹⁶ Bkz. : SCHİMMEL, Annemarie: Sayıların Gizemi, (Çev. : Mustafa Küpüşoğlu) Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1998, s.265-273.

¹⁹⁷ Bkz. : YÜKSEL, H.Avni: “Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, Millî Folklor Dergisi, 1982, S.9, s.43-46.

3.5. ÇOCUĞUN YAŞAMASI İÇİN YAPILAN UYGULAMALAR

Bölgede doğan çocukların yaşama oranı eskiye bakarak yüksektir. Köylerde bulunan sağlık ocakları ana-çocuk sağlığı konusunda halkı bilinçlendirmiş, çocukların aşılarının eksiksiz olarak yapılmasını sağlamış ve burada halledilemeyecek konularda hastaneye başvurulması gerekliliği yönünde halk üzerinde etkin bir rol oynamıştır.

Bölge halkının hastahaneye ve sağlık ocaklarına karşı olumlu bir tutum taşımalarına rağmen, yeni doğan çocuğun hastalıklarının ve yaşamamasının sebebini daha çok doğaüstü güçlerde aramışlar, bunun sonucu olarak da çocukları yaşatmak için kimi adlarla sayılarda, nesnelere ve ziyaret yerlerinde var olduğuna inanılan dinsel, büyüsel güçlere başvurmuşlardır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde çocuğun yaşaması için alınan ve bir inanca dayalı olan geleneksel tedbirler şunlardır:

*"Yaşamayan çocuklar için yedi tane Mehmet adlı kişiden parça alınır, bu parçalardan gömlek yapıp çocuğa giydirilirdi. Sonra çocuğu bokluğa ya da mezarlığa atarlardı. Bir kişi bu çocuğu satıyorum derdi anne de onu parayla satın alırdı. Eskiden çocuk yaşasın diye yürüsün diye ve konuşsun diye yatıra götürülürdü. Ta Cahit (Cahidi) Baba var oraya götürülürdü."*¹⁹⁸

*"Çocukları doğup ölenler evlâtlık alırlar ki bundan sonra doğacak çocukları yaşasın."*¹⁹⁹

*"Gelincikli çocuk yaşamaz, bağıra bağıra ölür. Bana Edirne'den bir muska getirdiler. Onu taktım, sonra da çocuğa taktım, çocuk ölmedi. O muska ocaklı birinin muskasıymış. Çocuğu yaşamayanlara gezdirirlermiş."*²⁰⁰

"Benim oğlanlarım yaşamıyor diye ilk çocuğumda Kaşıklı Baba'ya gittiydik. Oradan kaşık aldım."^{201 202}

¹⁹⁸ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁹⁹ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçıtepe Köyü.

²⁰⁰ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

²⁰¹ Bölge halkı Kilitbahir köyünde bulunan Kaşıklı Baba yatırımın daha çok konuşmayan çocuklar üzerinde etkili olduğuna inanmaktadır. Oradan alınan kaşıkla çocuğa yemek yedirilerek, yatırda

“Çocuğu yaşamayanlar babasının ismini koyarlar ve Yaşar ismini koyarlar.”²⁰³

“İleri çok kızan ölüdü. Şimdi aşılar var. Gelibolu’da Bayraklı Baba’ya götürürlerdi.”²⁰⁴

Birinci kaynak kişinin iki farklı tedbirden söz ettiği görülmektedir. İlki, yedi tane Mehmet adlı kişiden alınan parçalarla gömlek yapıp çocuğa giydirme âdetidir.²⁰⁵ Bu şekilde hazırlanan gömlek, aslında tılsımlı bir gömlektir.²⁰⁶ Mehmet ismi ise Peygamberimizin ismi olup, kendinde olağanüstü güç olduğuna inanılır. Mehmet isimli kişilerden alınan parçalarla yapılan tılsımlı gömleğin çocuğa yaşama gücü vermesi beklenmektedir. Türk kültürü içinde aynı amaca hizmet eden ve farklı şekillerde hazırlanmış bu tür tılsımlı gömlekler giyme âdeti yaygındır.²⁰⁷ İkincisi, çocuğu satma pratiğidir. Bu pratiğin altında hem taklit büyüü hem de ölüm ruhunu aldatma inancı yatmaktadır.²⁰⁸ Çocuğun bokluğa atılması ile çocuğun, canını almaya değmeyecek kadar kıymetsiz olduğu mesajı verilmek istenir. Mezarlığa bırakılan ve sonra buradan alınan çocuğun, ailesine tekrar parayla satılmasında, ölü taklidi yaptırılan çocuğun kendisine musallat olan güçlerden kurtulup yaşam gücü kazanmış olarak ailesine dönmesi isteği vardır.

İkinci tedbirde, çocukları yaşamamış olan ailenin, daha sonra doğacak çocukları için evlâtlık olarak alınan çocuğun yaşam gücünden istifade etme isteği yatmaktadır.

²⁰³ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

²⁰⁴ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

²⁰⁵ Tayfur köyünde bu uygulama, kırk veya yedi evden alınan ipe örülen süeterin ya da yedi kadının bir araya gelerek bir gecede ördükleri süeterin çocuğa giydirilmesi şeklinde tespit edilmiştir.

²⁰⁶ GÖKYAY, tılsımlı gömleği; “Kişiyi hastalıklara, düşmandan gelecek tehlikelere, türlü kötülöklere karşı koruduğuna, hastalıklara şifa verdiğine inanılan, okunmuş, bir takım dualarla, efsunlarla zırlanmış ya da üzerine etkili ayetler, dualar, tılsımlar ve benzerleri yazılmış olan bir gömlek” şeklinde tanımlamıştır. Bkz.: Orhan Şaik GÖKYAY: “Tılsımlı Gömlekler”, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1976, Ankara 1977.

²⁰⁷ Bkz.: Süheyl ÜNVER: “Türkiye’de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor 1”, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, Mayıs 1936, Yıl 5, S.56, s.129.

²⁰⁸ Müslüman Başkırtlarda da görülen ölüm meleğini aldatma isteği ile ilgili şu uygulama yapılır: Ebe, doğar doğmaz çocuğu alarak birkaç ev dolaşır. Sonunda çocuğun babasının evine gelerek “Yabancı ölkeden bir çocuk getirdim. Satın alan var mı?” şeklinde seslenir. Yapılan pazarlık sonunda ebe, çocuğun ağırlıgınca demir alarak çocuğu satar. Bkz.: Abdülkadir İNAN: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.174.

Türbe, yatır ziyaretleri bütün geçiş dönemlerinde çeşitli vesilelerle yapılmaktadır. Çocuğu yaşamayanlar da yarımada bulunan Cahidî Sultan, Bayraklı Baba, Kaşıklı Baba gibi ünlü ya da köylerine en yakın türbe ve yatırlara çocuklarını götürerek bu kutsal makamların, çocuklarına yaşam gücü vermelerini beklemektedirler.²⁰⁹

Çocuğun yaşaması için alınan tedbirlerden bölgede tespit edilebilen sonuncu örnek çocuğun adıyla ilgilidir. Yaşar adı verilmesinde ömrünü adından alması, babanın adının verilmesinde de babasının yaşına kadar gelebilmesi isteği görülmektedir.

Bölgede çocuğun yaşaması için yapılan uygulamalar hemen hemen bütün Türk boylarında ortak özellikler göstermektedir ve aileleri psikolojik yönden rahatlatma fonksiyonundadır. Hatta çocuğu yaşamayan ailelerin bu sorunu ortadan kaldırmak için başvurdukları uygulamalar, daha önceden doğan çocukları yaşayan ailelerde de görülebilmekte, burada, olabilecek muhtemel bir duruma karşı önlem alma niteliği kazanmaktadır.²¹⁰

²⁰⁹ Çocuğun yaşaması için yapılan bu tür ziyaretlerde özel bir uygulama görülmemekte –sadece Kaşıklı Baba’dan kaşık alma var- çocuğun o mekanda bulunarak yaşam gücü kazanması niyetiyle dualar edilmektedir.

²¹⁰ Evlilik esnasında geline kına yakan kişinin, daha önceden evlenip ayrılmış olmamasına, başı bütün ve tek evlilik yapmış olmasına nasıl dikkat ediliyorsa, yeni doğum yapmış kadının yanına çocuğu yaşamayan kadının gelmemesine de –aynı önlem duygusuyla- dikkat edilir. Anadolu’nun diğer bölgelerinde de bu tür kaçınmalar görülmektedir. Sün’de çocuğu yaşamayan kadınlara “tebeli kadın” denir ve doğurmakta olan kadının yanına tebeli kadının girmesine izin verilmez. Bkz.: Nermin ERDENTUĞ: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1959, s.52; Divanü Lûgat-it-Türk’te geçen (C.III, s.322,327) “knamak, ayıplamak” anlamında “tabalamak”, “tabala” kelimelerinin zamanla değişikliğe uğramış biçimi olarak kabul edilen “tabe” ya da “tebe” kavramı ile ilgili inanışlar ve çocuğu yaşamayan kadınlarla ilgisi hakkında bkz.: Rifat ARAZ: Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.92-93.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜĞÜN ÂDETLERİ

Evlilik hem kız için hem de erkek için bir geçiş dönemidir. Toplumun devamının sağlanması, kişinin çeşitli gruplarla ilişkisinin düzenlenmesi, üyelerinin psikolojik, ekonomik, sosyal ihtiyaçlarının karşılanması fonksiyonlarıyla toplumun en küçük fakat vazgeçilmez kurumu olan aile, evlilik yoluyla kurulmaktadır. Yapılacak olan evliliğin sosyal çevreye duyurulması ve toplum tarafından kabul görmesini sağlama isteği ve gençlerin yeni rol ve statülerine geçişteki sıkıntılarını, sevinçlerini paylaşma arzusuyla bir takım törenler düzenlenir. Bu törenler, bünyesinde bulundurduğu pek çok âdet, inanış ve uygulamalarla diğer geçiş dönemlerinde görülen törenlerden daha ayrıntılı ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Gelibolu Yarımadası'nda doğum, düğün ve ölüm etrafında görülen âdetler mukayese edildiğinde de yukarıdaki tespite uygun bir durum görülmektedir. Evlenme törenleri daha teferruatlı ve çok daha fazla katılımlı olarak gerçekleşmektedir. Bunun sebebi evlenmenin, iki farklı aileyi, dolayısıyla iki farklı çevreyi bir araya getirmesidir.

Aşağıda, düğün öncesi, düğün sırası ve düğün sonrası sırasıyla bu safhalarda görülen âdet , inanış ve uygulamalar ele alınmıştır.

1. DÜĞÜN ÖNCESİ

1.1. EVLENME ÇAĞI, EŞ SEÇİMİ, KIZ ve ERKEĞİN TANIŞMA ve GÖRÜŞME BİÇİMLERİ ve EVLENME İSTEĞİNİN BELİRTİLMESİ

Evlilik olayı, evlenme çağına gelmiş kız ve erkeğin evlenme isteğini göstermelerinden, düğün sonrasına kadar süren bir gelenekler zinciri olarak tanımlanabilir. Bu zincirin ilk halkasında, evlenme çağı, eş seçimi, kız ve erkeğin tanışma ve görüşme biçimleri ve evlenme isteğinin belirtilmesi yer alır.

1.1.1. EVLENME ÇAĞI

Evlenme yaşı, Anadolu geneline bakıldığında, kız ve erkekler için farklıdır. Kızlar biyolojik ve toplumsal sebeplerle erkeklerden daha erken evlenmektedir. Fizikî güzelliğin zamanla erozyona uğraması, kadının erkekten daha önce gençliğini, tazeliğini kaybetmesi ve erkeğin, ailenin reisi olma özelliğinden dolayı bir adım önde bulunması gerektiği inancı, kız ve erkek arasında evlenme yaşındaki farklılığı belirleyen sebeplerdir.

Köy aile yapısı, kurulu düzenin devam etmesini ve mümkün olduğu kadar birliğini muhafaza etmeyi ister. Yetişmekte olan kız ve erkek çocuklar bir an önce bu düzen içinde bir rol sahibi olmalı ve bir işe yaramalıdır.¹ Bunun dışında fiziksel, toplumsal ve cinsel açılardan yararlı olduğu fikri ile de evlilik olayı erken yaşlarda gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Erken evlenmiş bulunan gençler, henüz evlenmemiş olanlar üzerinde psikolojik etki yaparak bir an evvel evlenme konusunda heves uyandırır. Türkiye genelinde geleneksel evlenme yaşı kızlarda 15-25, erkeklerde ise 17-28 yaşları arasında seyretmektedir. Bu yaş aralığının altında ve üstünde evlenme daha seyrek görülmektedir.²

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde bu genel temayül görülmektedir. Yukarıda sayılan sebeplerden dolayı evlenme erken yaşlarda gerçekleşmektedir. Hatta bundan 20 yıl öncesine kadar kızlar 15-16-17 yaşında, erkekler 19 yaşına kadar evlenirmiş, 18 yaşındaki bir kız "kart" sıfatını almış.

Araştırma bölgesinde en erken evlilik yaşı 14 olarak tespit edilmiştir.³ Günümüzde en sık görülen evlenme yaşı kızlarda 17-18'dir. 25 yaşına kadar kızların evlenmeleri gerekir. Bu yaştan sonra "evde kalmış, kız kurusu" yakıştırmaları ile beraber toplumsal baskı da artmaktadır.⁴

Askerlik, erkekler için evlenme yaşını belirleyen bir sebep olmakla beraber, askerlik öncesi ve sonrası evlilikle ilgili köyler arasında farklı uygulamalar görülmektedir. Adilhan köyünde askerlikten sonraya kalan gencin evlenmesinin zorlaşacağına inanılıyor.⁵ Çünkü

¹ YASA, İbrahim: "Hasanoğlan Köyünün İctimai ve İktisadî Yapısı", Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1955, s.162.

² Geniş bilgi için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.1-9.

³ Romanya muhaciri olan Ayşe Benli 82 yaşındadır. Ekonomik sebeplerle kendisinden 15 yaş büyük birisiyle evlendirilmiş.

⁴ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

⁵ Nazife Özger, Yaş 49, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

kızlar erkeklerden yaş itibariyle erken evlendiğinden, askerden dönen genç, sevdiği kızın ya da evlenebileceği kızların nişanlanmış ya da evlenmiş olma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir. Bununla ilgili olarak yörede söylenen bir mani şöyledir:

Cam cama eklenir mi
Cam günü beklenir mi
Yarım gitti askere
İki yıl beklenir mi⁶

O yüzden ya askere gitmeden önce evlenmeli, ya da en azından kızı bağlamak amacıyla nişan yapılmalıdır. Pomak köyü olan Yeniköy'de de askere gitmeden evlenmeyen gençlerin, dönüşte çok zor evlendiği, o yaştan sonra köyde akranı kız kalmadığı, daha sonra ya evlenemediği ya da Ordu'dan kız almak zorunda kaldığı belirtilmiştir.⁷

Yerli köyü olan Kumköy'de hevesli olup küçük yaşta evlenenlerin dışında genelde erkeklerin 20 yaşın üstünde evlendirildikleri söylenmiştir. Askerlik hizmetinin eskiye göre kısaltılmış olması nedeniyle askerden dönen gençlerin ortalama 22 yaşında olduğu ve bu yaşın evlenme için uygun olduğu düşüncesi ile erkeklerin evlenme yaş ortalaması yükselmiştir.⁸

Fındıklı köyünde de askere giderken nişan, gelirken ya da sırasında da düğün yapma eğilimi vardır.⁹ Aşağıdaki mani bununla ilgilidir:

Askerdir benim yarım
Askerde yapar talim
Nerde görsem tanırım
Benim kara gözlü yarım¹⁰

Yaklaşık kırk sene önce, Çanakkale köyleri ile ilgili yapılan bir çalışmada da, delikanlının askerlikten döndükten sonra kız bulmasının güçleştiği belirtilmektedir. Bu görüş manilere de yansımıştır:

Avlu dibi kar yağmış
Kar değil kıra yağmış

⁶ Zeynep Kurhan, Yaş 46, Okur-yazar, Güneyli Köyü.

⁷ Ahmet Sanvar, Yaş 60, İlkokul mezunu, Yeniköy.

⁸ Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköy,

⁹ Hasan Uğural, Yaş 53, Emekli Öğretmen, Fındıklı Köyü.

¹⁰ Gülnur Kahraman, Yaş 30, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

Askerden gelenlerin
Bıyıkları kırarmış¹¹

Geleneksel evlenme yaşının artması ve azalması konusunda da bir takım farklı uygulamalar görülmektedir. Ocaklı köyünde evlenme yaşının yükseldiğini söyleyen kaynak kişi, artık çok küçük yaşta evlenilmediğini, on beş yirmi sene evveline kadar görülen bu uygulamanın şimdi değiştiğini, 17-18 yaşından yukarı olduğunu belirtmiştir.¹²

Kocaçeşme köyünde ise evlilik yaşının düştüğü tespit edilmiştir. Her ne kadar kızlara da erkek çocuklar kadar okuma şansı veriliyorsa da genel olarak eğitim seviyesinin yüksek olmayışı, kızların bir an önce yuva kurma, sevdiği insanla evlenme isteğine yol açmıştır. Bir kaynak kişinin yorumuna göre, kızlar fazla okumadığından, canları sıkılıyor, yapacak bir şeyleri yok ve bu yüzden liseyi bile bitirmeden kaçarak evleniyorlar.¹³

Roman köyünde de evlilik 14-22 yaşları arasında yapılmakta ve günümüzde evlilik yaşında düşüş görülmektedir.¹⁴ Burada da yine eğitimin düşük olması önemli bir nedendir. Kendileri için yeterli olduğu düşünülen, genelde ilköğretim eğitimini alan kızlar, artık gelin adayıdır. Bundan sonra, çeyiz hazırlıklarına başlayarak evlenme atmosferine giriyorlar. Arkadaş grupları arasında da sohbet ve eğlencelerinde karşı cinsle ilgili, evlilikle ilgili konulara yöneliyorlar ve evlenme, bu safhadan sonra hayatın anlamı haline geliyor.

Genelde küçük yaşta evlenenler kaçarak evlenmiş olanlardır. 15 yaşında evlenen Ayşe Topuz¹⁵, annesi öldüğü için erken yaşta kaçtığını söylemiştir.

Evlenme çağının belirlenmesinde uygulanan diğer bir ölçü de kardeşler arasındaki yaş sırasındır. Büyük kardeş erkek de olsa kız da olsa beklenmelidir.

Bu ilkenin hâlâ önemini koruduğu, sık görülen kaçma olayının çeşitli sebepleri arasında sıra beklemenin de sayılmasından anlaşılmaktadır. Evlenme çeşitleri bahsinde kaçma olayı inceleneceğinden bu bölümde daha fazla bahsedilmeyecektir. Büyük kardeşlerin evlilik hazırlığı ya da nişan gibi bir evlilik başlangıcı yoksa “kız çocuğu bekletmeye gelmez” düşüncesinden hareketle küçük kız kardeşin evliliğine izin verilebilir. Sıra beklemede hem

¹¹ KARADUMAN, Mehmet: “Çanakkale Köylerinde Kız İsteme ve Düğün”, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1962, S.150, C.7, s.2613.

¹² Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü.

¹³ Bülent Mandacı, Yaş 23, Üniversite mezunu, Kocaçeşme Köyü.

¹⁴ Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

¹⁵ Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma- yazması yok, Şadıllı Köyü.

büyüğe hürmet ilkesi hem de ekonomik sebepler önemli rol oynamaktadır.

1.1.2. EŞ SEÇİMİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Evlenme yaş sınırına ulaşan genç kız ve çocuklar¹⁶ için, gerek kendileri, gerekse aileleri tarafından “münasip eş” arama çalışmaları başlar. Herkesin her zaman, herkesle evlenmeyeceği toplumsal bir kuraldır.¹⁷ Ocak kurma ya da yuva kurma deyimiyile ifade edilen evlilik için bir araya gelecek olan karşı cinsten iki kişi, özenle seçilmeli, bir takım özelliklere sahip olmalı ve bir takım sınavlardan geçmelidir

Eski Türklerden beri, evlenecek olan hem kadında hem erkekte bir takım özellikler aranmıştır. Kutadgu Bilig’de evlenme ve aile müessesesi ile ilgili bölümlerde evlenmeye karar vermiş bir erkeğin dikkatli olması gerektiği, soyu soppu mükemmel, iyi, temiz aile kızı alması halinde kurulacak yuvanın temelini sağlam olacağı, evlenecek kimsenin kendisinden aşağı derecede bir kimse ile evlenmesi halinde o eşin huzur getireceğine, evlenme isteyenlerin yüz güzelliğinden ziyade ruh ve huy güzelliğinin aile saadeti üzerinde mühim bir rolü olduğu anlatılmıştır.¹⁸ Yaşama biçimine, zamana göre aranan özelliklerde bir takım değişiklikler olsa da amaç hep aynı kalmış, sıcak bir aile yuvasının kurulması arzu edilmiştir.

Eski Türklerde kahramanlık, kültürün en önemli ögesidir. Kadının savaşçılık özellikleri ve fiziki gücüyle erkeğe denk olması evlenme için aranan koşullardır. Dede Korkut hikayelerindeki kahramanlardan Beyrek “men yirümden turmadın ol turmah gerek, men kara koç atuma binmedin ol binmeh gerek, men karımuma varmadın ol mana baş getürmek gerek...”¹⁹ sözleriyle kendine eş olacak kadının vasıflarını sıralamıştır. Kadın için sıralanan bu özellikler, aynı zamanda kahraman, yiğit birisinin özellikleridir. Nitekim babası, Beyrek’e “oğul sen kız dilemezsin, kendine bir hampa ister-imişsin”²⁰ diyerek bunu kanıtlamaktadır.

Oğuz Türklerinde kadın, hem kahraman, yiğit bir er kişi özellikleri gösteriyor hem de fizikî özellikleriyle de güzel bir kadın portresi çiziyordu. Dede Korkut hikayelerinde kadının fizikî özellikleriyle ilgili bölümlere de rastlanmaktadır.

¹⁶ Gelibolu Yarımadası’ndaki köylerde evlenmemiş genç erkeklere “çocuk” denmektedir. Anne ve babalar çocuklarının sayısını söylerken ya sadece “.....çocuk” diyerek, erkek çocuklarının sayısını belirtmekte ya da “... kız, çocuk” diyerek kız ve erkek çocuklarını ayrı ayrı belirtmektedirler.

¹⁷ BALAMAN, Ali Rıza: Evlilik Akrabalık Türleri, İzmir 1982, s.26.

¹⁸ ARAT, Reşit Rahmeti, Kutadgu Bilig II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 6.Baskı, s.324-326.

¹⁹ ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s. 124

²⁰ ERGİN, Muharrem: a.g.e., s. 124

“Beri gelgil başum bahtı ivüm tahtı
 İvden çıkup yoriyanda selvi boylum
 Topuğında sarmaşanda kara saçlum
 Kurulu yaya benzer çatma kaşlum
 Koşa badem sığmayan tar ağızlum
 Güz almasına benzer al yanaklum
 Kavunum viregüm düvlegüm...”²¹

Erkeklerde aranan özellikler ise güç, kuvvet, saygınlık, cesaret ve akıldır. Yine Dede Korkut hikayelerinde Kazan’ın kendini anlattığı aşağıdaki bölümde bir erde bulunması gereken özellikler Kazan’ın şahsında verilmiştir:

“Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvarlansa
 Kaba ökçem uyluğum karşı tutan Kazan er-idüm
 Fir’avun şişler yükleyüp yirden çıksa
 Kaba ökçem-ile perçin kılan Kazan er-idüm
 Kaba kaba bigler oğlı gavga kılsa
 Kamçı salup dindüren Kazan er-idüm
 Yüce tağları tuman tursa
 Kara pularık delü kopsa
 Kara koçumun kulağı görünmez olsa
 Kayrı eren kulağuzsuz yol yanılrsa
 Kulağuzsuz yol başaran Kazan er-idüm”²²

Dede Korkut kitabında (14-15.yy.), atlı göçebe kültürünün gerektirdiği yaşama biçimi içinde “alp kadın tipi” karşımıza çıkarken, Orta Asya Türk boylarından olan Kırgızlara ait Manas Destanı’nda yerleşik kültürün istediği, alp kadın tipinden farklılaşmış bir kadın tipi görülmektedir. Dede Korkut Kitabındaki kahramanlar, kahramanlık vasıflarına öncelik verirken Manas, babası Cakıp Bay’dan kendisine güzel kadın almasını istemektedir:

“Çalgını çalsana
 Küyöleyip güzel kadın alsana!”²³

²¹ ERGİN, Muharrem: a.g.e., s.79.

²² ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s. 124.

²³ YILDIZ, Naciye: Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.369.

Cakıp Bay, oğluna kız aramak için çıktığı yolda bir çobanla karşılaşır ve halini anlatır. Çoban, Manas'a uygun kızın kim olduğunu söylerken Kırgızların evlenilecek kız için belirledikleri nitelikler de ortaya çıkmaktadır:

“Kızın kim olduğunu biliyorum
 Temir Han'ın kızı Kanıkey
 Manas'a denk kız idi
 Saz gibi salınan
 Ces mızrak gibi hafif
 Altından söykö kakardı
 Kayın atası Cakıp Han'a yakışırdı
 İyi gelin olurdu
 Kayın ana Bağdı Dölöt Baybiçe
 Gümüştan iymek kakardı
 Baybiçeye yakışırdı
 İyi gelin olurdu.”²⁴

Yine Temir Han'ın, kızı Kanıkey'den bahsederken ideal Kırgız kadınının özellikleri görülmektedir:

“Benim biricik kızım Kanıkey
 Bir tündükten gün görmüş
 Bir tütökten su içmiş
 Yorgadan seçip boza binmiş
 Arakdan seçip bal içmiş
 Yakası açık rüzgara çıkmamış
 Rüzgar yüzünü görmemiş
 Gece kapıya çıkmamış
 Geceleyen aş yememiş”²⁵

Kadınlar için kullanılan akıllı, mantıklı, ileri görüşlü, asil, kadirşinas, liyakatli, zeki; mis kokulu, ak yüzlü, pembe yanaklı, nur suratlı; topuğa kadar uzun saçlı, altın don gibi göz alıcı, kaz gibi ince ve uzun boyunlu, gibi sıfatlar, Kırgızlar için eş olarak seçilecek kızda

²⁴ YILDIZ, Naciye: a.g.e., s.370.

²⁵ YILDIZ, Naciye: a.g.e., s.371.

aranan özelliklerdir²⁶ Dede Korkut Hikayelerinde Kan Turalı'nın beğenmediği "cici bici Türkmen kızı"²⁷. Manas destanında çobanın tarif ettiği kız tipine çok benzemektedir.

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde, hem oğlan tarafı hem de kız tarafı kendilerine damat ya da gelin olacak gençlerde bir takım özellikler aramaktadır. Eğer gençler birbirlerini sevmiş, anlaşmışlarsa aileler bu karara çok fazla müdahale etmemektedirler. Gençlerin isteği göz önünde tutulmaktadır. Buna rağmen sıra bekleme, ekonomik sebepler, yaşın küçük olması gibi sebepler gençlerin isteğinin gerçekleşmesine engel olabilmektedir. Fakat nihayetinde gençler kararlarında ısrarlıysa kaçarak evlenmek suretiyle nihaî hedeflerine ulaşmaktadır.

Gelin adayı kızın öncelikle huyuna bakılır. Yani fiziksel özelliklerinden ziyade karakterinin nasıl olduğu daha önemlidir. Eğer kız ve erkek tarafı aynı köydenyse, zaten doğal ortamında çocukluktan itibaren izleme şansı doğmaktadır. Özellikle sorup sormaya gerek kalmamaktadır. Bigalı köyündeki kaynak kişi: "*Eş seçiminde gençlerin isteği göz önüne alınır. Bir kızı kırk kişi ister, bir kişi alır. Helal süt emmiş olsun yeter. Burada herkes birbirinin ciğerini bilir. O yüzden alacakları kıza deneme yapmalarına gerek yoktur, zaten tanurlar.*"²⁸ diyerek yukarıdaki görüşü desteklemektedir. Kumköy'de görüşme yapılan kaynak kişi "*Gelin alınırken her şeyden önce huyuna bakılır. Ben gelinimi (aynı köyden) küçükten beri isterdim. İki gelinimi de küçükten isterdim. Nasip oldu. Allah razı olsun, çok iyi gelinlerim.*"²⁹ diyerek aynı yönde görüş bildirmiştir.

Fiziksel olarak gelin adayının, hem ev işlerini çekip çevirecek hem de tarlada çalışabilecek güç ve kuvvette olması istenir.

Damat adayının da gelinde arandığı gibi bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Karısına sahip çıkabilecek, ona bakabilecek toplumsal ve ekonomik yetkinlikte olması gerekir. Konuşulan kaynak kişilerin tamamına yakınının da belirttiği, damat adayından beklentilerinin ne olduğunu özetleyen bir görüş aşağıdadır:

"Fakire verirsin zengin olur, zengine verirsin fakir olur. Kızla oğlan sevdikten sonra... Hep isteriz zengin yere, iyi yere verelim kızı, kötü çıkar. Fakir yere verirsin, bakarsın zenginleşmiş. Bu, Allah'ın bir neyi, ben de bilmem. Kader, şans. Kocan akıllı olacak, çalışacak, karı-koca birlik olacak ki zenginlesinler. Sen zengin yere gitmişsin, kocan ayyaş,

²⁶ EKER, Gülin Öğüt : Karakeçili Türk Düğünü, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.77.

²⁷ ERGİN, Muharrem: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s. 185.

²⁸ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

²⁹ Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköy.

içkici, çalışmaz, para biter. Çalışmadan para gelir mi, gelmez. Karı-koca birlik oldun mu, çalıştın mı her şey olur. Taksi de alırsın, motor da alırsın, ev de yaparsın."³⁰

Huy güzelliği, fizikî ve ekonomik özellikler, eş seçiminde önemli olmakla birlikte yeter şart değildir. Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde Roman köyü hariç akraba evliliği (endogami) yapılmamaktadır. Amca, teyze, hala, dayı çocukları birbiriyle evlenemezler. Çünkü bunların arasında kaç-göç görülmemektedir. Bir arada kardeş gibi büyüdüklerinden baba tarafından yedi soya kadar evlenme yapılmaz. Evlenme bu soylardan öte yapılabilir. Çokal köyünde görüşülen bir kaynak kişi, "*Biz Kızılbaş mıyız, akraba evliliği yapalım.*" şeklinde, akraba evliliğine karşı olduklarını ifade etmiştir.³¹

Bu âdet Anadolu'nun diğer köylerinde de görülmektedir. Sün köyünde akraba çocukları kaç-göç olmadığı için birbirlerine alışık olarak büyür ve bu durumda birbirlerine tutkun olamayacakları için geçim olamayacağına, akraba ile evlenmenin hoş bir şey olmadığına, ağır olduğuna inanılır.³²

Sosyoloji bilim dalı, insanlığın, ilk çağlarından beri ailesiz devri olmadığı, ailenin cemiyeti, cemiyetin de aileyi yarattığı ve aile kavramının ilk olarak klan ailesi ile görüldüğü fikrini benimsemiştir.³³

Klan ailesini bir kurum haline getiren ruh, kaynağını totemizmden almıştır. Totemizmde Klan içinden kadın ve erkeklerin birbiri ile evlenmeleri "tabu" sayılır. Çünkü, klan üyeleri aynı kanı taşımaktadırlar ve hepsinde aynı cevher (mana) vardır. Birbirlerine mahremdirler ve bacı-kardeş sayılırlar. Bu durum, klan dışından evlenmeyi zorunlu hale getirmiş ve dışardan evlenme "egzogami" böylece doğmuştur.³⁴ Edward Westermarck'a göre ise, bir aileden, klandan olan erkek ve dişinin, bir arada yaşamaktan dolayı cinsî münasebete karşı duydukları irkilme, erotik duygusuzluk ve kandaşlar arasındaki evlenmenin soy için zararlı olacağı düşüncesi endogami yasaklarını, yani egzogamiyi ortaya çıkarmıştır.³⁵

Yabancıyla evlenme, dışardan evlenme, Türklerde eski bir gelenektir. İnan'a göre Türkler, tarih sahnesine pederşahi ve egzogami yasasıyla aile kuran bir kavim olarak

³⁰ Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

³¹ Ali Pehlivan, Yaş 65, İlkokul mezunu, Çokal Köyü.

³² ERDENTUĞ, Nermin: Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Yıldız Matbaası, Ankara 1959, s.27b

³³ ERÖZ, Mehmet :Türk Ailesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, Birinci Baskı, s.3.

³⁴ ERÖZ, Mehmet a.g.e., s.4.

³⁵ KOŞAY, Hamit Zübeyr: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.XII.

çıkılmışlardır.³⁶ Değişik mekanlarda konup göçen, fetihler yoluyla topraklarını genişleten Türkler için, aynı boydan kız alma esasına dayanan endogami (içten evlenme)den ziyade, göçer ailelerin doğal etkenlere, salgınlara ve düşman saldırılarına göğüs gerebilmeleri ve iş birliğini pekiştirmeleri için elverişli olan egzogami daha uygundur.³⁷

Çin kaynaklarına göre, M.Ö. III. yüzyılda Hun hükümdarları muayyen bir boydan evleniyorlardı.³⁸ Türk-Moğol İmparatorluğu devrinde de aynı kabileden (oymaktan) kız alınmaz. Çünkü aynı oymak içindeki kişiler birbirinin kardeşi sayılırlar. Cengiz Han'ın belirttiği yasalarında erkekler, birinci ve ikinci derecede akrabaları ile evlenemez.³⁹ Göktürk'lerde, Uygurlar'da, Kırgız'larda, Altay-Yenisoy Türk boylarında, Kazaklar'da ve Başkurt'larda da egzogami yasası görülmektedir.⁴⁰ Mehmet Eröz'e göre, beş, yedi, dokuz göbeğe kadar akraba olanlarla evlenmeme, bütün Türk uruklarında görülmektedir.⁴¹ Göçebe

söylüyor. Yazara göre, her ne kadar Dede Korkut Destanlarında Oğuz yiğitlerinin başka boy ve oymaklardan kız aramaya, kız görmeğe gittikleri anlatılırsa da Türkiye'ye gelmeden önce ve geldikten sonra Oğuzların oba halkı arasından, sop içinden evlendikleri bilinmektedir. Şecere-i Terakime'de ise Oğuz Han'ın amca kızları ile evlendiği anlatılmaktadır.⁴⁴ Bununla ilgili olarak Abdülkadir İnan, Oğuz Han'ın amca kızları ile evlenmelerinin egzogamiye aykırı olduğunu söyledikten sonra, bu rivayetin İslâm devrinde sokulduğunu ve rivayetteki "Kara Han'ın Kardeşleri" sözlerinin "kardeş kabileler" diye de anlaşılabilceğini söylemektedir.⁴⁵

Günümüzde de, İslâmiyeti kabul edip yerleşik hayata geçmiş olan Anadolu Türklerinin düğün âdetlerinde, göçebe hayatı devrine ait egzogami geleneklerinin izleri hala görülmektedir. Özellikle düğün türküleri "yad eller"den "el oğlu"ndan "aşrı aşrı memleket"lerden bahseder:

"İçeri girsem evim değil
Dışarı çıksam köyüm değil
El oğlu benim emmim değil

İçeri girsem ev karanlık
Dışarı çıksam bağrım yanık
Eller uyur ben uyanık"⁴⁶

"Analar besler hurma ile
El oğlu döver yarma ile
El oğluna öldüm yalvarma ile
Git kızım sağlıklarla
Sil gözünü yağlıklarla"⁴⁷

⁴⁴ ERÖZ, Mehmet: Türk Ailesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1977, s.35.

⁴⁵ İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, C. I, s.342.

⁴⁶ DEMİRCİ, Yusuf Ziya: Anadolu'da Eski Düğün ve Evlenme Âdetleri, İstanbul 1938, s. 37.

⁴⁷ KOŞAY, Hamit Zübeyr: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.155.

“ Gurbet yolunu gemi ile aştım
 Sılama sığmadım gurbete taşıdım
 Sılamın dikenini gül oldu bana
 Anam kardeşim el oldu bana”⁴⁸

Gelibolu Yarımadası’nda çok yaygın olan ve yöresel olmaktan çıkarak bütün Türkiye’de kına gecelerinde okunan “Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar” türküsü, egzogami geleneğinin yarımadada izlerini yaşatmaktadır.⁴⁹

Türkiye’deki akraba evlilikleri ile ilgili yapılan bir çalışmada aşağıdaki sonuç çıkmıştır:

Türkiye’de Akraba Evlilikleri Derecesi

Derecesi	%
1.Derece	16.9 (Kardeş çocukları)
2.Derece	4.0 (Kardeş torunları)
3.Derece	0.6
Uzak akraba	1.2
Diğer	0.4
Akraba olmayan	76.9 ⁵⁰

Bu tablo, Türk kültürünün bir parçası olan egzogami geleneğinin hâlâ devam ettiğini göstermektedir. Ancak, genel olarak bakıldığında Türkiye, akraba evliliğinin yüksek olduğu bir ülke görünümünü sergilemektedir. Yapılan başka bir araştırmaya göre, Türkiye’de evli bireylerin yaklaşık 1/3’ü akrabalarıyla, akrabalarıyla evli olanların 1/3’ü ise amca kızı-oğluyula evli bulunmaktadır.⁵¹ Anadolu’da daha sık rastlanan endogamik evlenmelere nazaran bütün Trakya’da ve Balkanlar’da hâlâ akraba evliliğine sıcak bakılmamaktadır. 1940’lı yıllarda Bulgaristan’dan gelerek İslahiye’ye yerleşen Kırıkçalı köylüleri arasında “*Akraba evliliğinde almak var, onmak yok.*” düşüncesi hakimdir.⁵²

⁴⁸ KOŞAY, Hamit Zübeyr: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.140.

⁴⁹ Türkünün hikayesi ve metni için çalışmanın “Kına” bölümüne bakılabilir.

⁵⁰ YILDIRIM, Neşide: Edirne Ailesinin Sosyal Yapı Özellikleri, İstanbul, 1995, s.56.

⁵¹ BALAMAN, Ali Rıza: Evlilik Akrabalık Türleri, İzmir 1982, s.52.

⁵² EKİCİ, Savaş: “İslahiye Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği”, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II., Ankara, 1996, s.69.

Yarımadada eş seçiminde özellikle akraba olmamasına dikkat edilmesinin göçmen grup arasında daha tavizsiz bir şekilde uygulandığı tespit edilmiştir. Bulgaristan'dan gelen göçmenler için bunun bir sebebi de Bulgaristan'da baskın kültür unsuru olan Bulgar aileler arasında da akraba evliliğinin görülmemesi, hatta devletin yasalar yoluyla akraba evliliğini yasaklamış olması olabilir.⁵³ Bayramiç köyünde görüşülen Pomak kaynak kişi "*Bizde genelde yedi kuşak ararlar. %90 hâlâ buna dikkat ediliyor. Üç dördten sonra nadiren olabiliyor.*" şeklinde açıklamıştır.⁵⁴ Muhacir başka bir kaynak kişi "*Biz akraba evliliği yapmayız. Köyde herkes birbirine akraba. Onun için dışarıdan (köy dışından) alınıyor.*"⁵⁵ şeklinde açıklamıştır. Yerli çoğunluklu bir köy olan Bigalı köyünde de akraba evliliği olmadığını kaynak kişi şöyle anlatmıştır: "*Bizde kesinlikle akraba evliliği yok. Çok eskiden akraba evliliği yapan kişilerin çocuklarının sakat olduğunu inanç olarak görmüşler. O yüzden karşıdırlar bizde.*"⁵⁶

Bölgede Roman köyü dışında kalan köylerde egzogami geleneğinin sıkı bir şekilde yaşatılmasına rağmen Roman köyünde durum tam tersinedir. Onlarda grup içi evliliğin hakimiyeti söz konusudur. Erken yaşta ve yakın akrabalarla yapılan evlilikler bir Çingene geleneği olarak, sadece yarımadada değil tüm Türkiye genelinde ve Amerika ile Avrupa Çingeneleri arasında da görülmektedir.⁵⁷

Yarımadada Romanlar hariç akraba evliliğinin yapılmaması, yerli halkla muhacirlerin, evlilik yoluyla akrabalık kurmalarına ve sosyal birleşme ve bütünleşmenin geniş bir biçimde yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Eş seçiminde dikkat edilen diğer bir nokta da adayın, Gacal, Muhacir, Pomak ya da Roman olup olmadığıdır. Romanlardan kız alınıp verilmediği, fakat diğer gruplar arasında günümüzde kız alıp verme konusunda herhangi bir problem olmadığı çoğunlukla söylenmiş de görüşme yapılan kaynak kişilerden, bu grupların eş seçiminde, zaman zaman farklı tercihlerin ortaya çıktığını belirtenler olmuştur:

"Pomaklarla Muhacirler arasında kız alıp verme var da çok az. Muhacirler genelde Güneyli denen köy var. Onlar da onlarla gelen Muhacirler olduğu için birbirleri arasında diyalog daha iyi. Hem de oranın ekonomik durumu da daha iyi. Genelde orayı tercih

⁵³ ÖNÜR, Nimet: "Kentleşme Süreci İçinde 1951 ve 1968-1978 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Aile Yapılarında Meydana Gelen Değişmeler", Sosyoloji Dergisi, 1990, S.2, s.118.

⁵⁴ Şerafettin Bilgiç, Yaş 41, Öğretmen, Bayramiç Köyü.

⁵⁵ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁵⁶ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

⁵⁷ ÖZKAN, Ali Rafet: Türkiye Çingeneleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.89-90.

ediyorlar. Çevre köylerde şöyle tabir ediliyoruz: "Ya boş verin, Pomak kafası aptal olur. Lazların öğleden sonra kafası çalışmaz misali. Bunu kıran bizleriz işte. Bizden sonraki nesil bunu kırdı."⁵⁸

"Pomaklar biraz dışarıya kız vermek istemezler."⁵⁹ "Diğer göçmenlerle gelenek-göreneklerimiz arasında farklılık yok ama Pomaklarla var. Onlar daha kapalı. Kız çocukları olsun, oğlan çocukları olsun daha çok kısıtlıyorlar. Ekonomik durumları olsun, rençberlikleri olsun, eğitim durumları olsun, eskiye göre ve şimdi bizden daha iyi. Ama burası görüş olarak daha iyi. On senedir onlarla ilişkilerimiz iyi. On sene öncesi geliş-gidiş, alış-veriş hiç yoktu ama on senedir, biz kız vermiyoruz ama onlardan alıyoruz. Âdetler, gelenekler-görenekler uymadığı için kız vermiyoruz. Onların dili bizimkilerden farklı. Onlar Pomakça, biz Muhacirce ve Türkçe konuşuyoruz. O yüzden anlaşamazdık. Ama şimdi kısıtladılar. Onlar da bizim gibi konuşuyorlar. Çok yaşlıları, kırk yaşın üstündekiler konuşuyor, altındakiler bizim gibi. Ama artık açıldılar, eskisi gibi değil. Giyim kuşam olarak da farklıdırlar. Ondan da onlara ısınamıyordu herhalde. Onlar sararlar yüzlerini, iki gözlerini görürsün. Kadın mı kız mı anlayamazsın. Ama artık onlar da bizim gibi pardesü giyerler, baş örtüsü bağlarlar. Kızları da açık bizim gibi. Temizlik açısından da Pomaklar buralardan çok farklı. Onlar isteseler de çok temiz olamıyorlar. Çünkü hayvanları çok. Hayvan çok olduğu için pislik kalkmıyor. Biz Pomak köyüne kız vermiyoruz. Ama şehirdeyse, köyden çıkmış, işi gücü varsa, köyünden kopmuşsa o zaman kız veriyoruz."⁶⁰

"Aileler anlaşabildikten sonra Pomaklardan kız alınıp veriliyor. Ama Yerliler Muhacirlere pek kız vermek istemezler."⁶¹

"Muhacirlere biz kız veriyoruz ama onlar bize vermiyor. Onlar bizi gavur belletiyor. Dilimiz Pomakça ya, bize Bulgar-Pomak diyorlar."⁶²

"Pomak, Muhacir, Gacal fark etmez. Kız alınıp verilir. Gönlü kimi seviyorsa ona gidiyor. Kız bu çocuğu istiyor, ona gidiyor."⁶³

"Burada beş on sene oldu bizi bir tutarlar. Bizi aşağı görürlerdi. Burdan birkaç tane kız gitti, evlenince. Orada gördüler tabi anladılar. Ama şimdi bizi geçtiniz diyorlar. Bizim köyler daha zenginleşti. Onlar (muhacirler) kızlarını hamalcı olsun, şehirliye vermek

⁵⁸ Şerafettin Bilgiç, Yaşı 41, Öğretmen, Bayramiç Köyü.

⁵⁹ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

⁶⁰ Meryem Algün, Yaş 56, Okur-yazar, Ocaklı Köyü.

⁶¹ Yahya Akşit, Yaş 33, İlkokul mezunu, Sütüce Köyü.

⁶² Ahmet Sanvar, Yaş 60, İlkokul mezunu, Yeniköy.

⁶³ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü

isterlerdi. Biz çocuklarımızı evlenince hemen ayırırız, onlar hemen ayırmazlardı. Ama şimdi geleneğimiz onlarla bir oldu. Kız alır veririz. Tanidikça artık farklı düşünüyorlar.”⁶⁴

Köylerin tamamı göz önüne alındığında yarımada halkının yönünü kasaba ve şehre çevirdiği görülmektedir. Bunu eş seçiminde de gözlemek mümkündür. Daha iyi bir yaşam arzusu, şehir kültürünün cazibesi köy gençlerini eş seçerken etkilemektedir. Köy içinde kendi çevrelerinden eş seçmenin yanı sıra, yukarıdaki sebeple ve ekonomik sebeplerle; Pomaklar, Muhacirlere, Yerlilere ve kasabaya⁶⁵; Muhacirler, Yerlilere ve kasabaya; Yerliler de kasabaya kız vermeyi tercih etmektedirler. Eğer damat adayı kasabadan ya da şehirdense, Pomak, Muhacir ya da Yerli olması dikkate alınmamaktadır. Buna benzer bir durum Behice Boran tarafından yapılan bir araştırmada Adiloba köyünde tespit edilmiştir. Çalışmada, ova köylüleri, ekonomik durumlarının daha iyi olmasından dolayı uzak köylerin (dağ köyleri) kendilerine, kendilerinin de şehre kız vermek istediklerini belirtmişlerdir.⁶⁶ Son yıllarda Türkiye genelinde, köylerin dış münasebetleri arttıkça şehre kız verme eğilimi de artmıştır.⁶⁷

Yarımadada kızların eş seçiminde şehri tercih etmeleriyle ilgili kaynak kişilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

“Köy bekar erkek dolu. Herkes kasaba diyor. Kasabadan da seni gelip tek maaşlı insanlar almıyor. Şimdi artık hayat çok pahalı. Herkes çift maaş arıyor. Tek maaşla nasıl geçineceksin. Kızlar da köy istemiyor. Gerçi şimdi bir domates var. Fazla iş olmuyor ama yine de istemiyorlar.”⁶⁸

“Şimdi oğlanlar bekar kızım. Kızlar köye gitmiyor, kasabaya gidiyor. Çocuklar bekar dolu.”⁶⁹

Yarımadanın genelinde yaklaşık otuz yıldır, Ordu ilinden kız alma geleneği önemli bir sosyal vaki’ a olarak göze çarpmaktadır. Hemen hemen her köyde Ordulu gelin bulunmaktadır. Sütlüce köyünde Ordu’dan gelen gelin sayısı yirmiye geçmektedir. Bu kadar uzaktan ve aynı yerden kız almanın birden fazla sosyo-ekonomik sebebi bulunmaktadır. Ordu ilinin özellikle Gölköy ilçesi köyleri, dağlık bölgede olması, ekonomik yönden fazla

⁶⁴ Emine Yıldırım, Yaş 68, Okur-yazar, Tayfur Köyü.

⁶⁵ Kasaba ile kastedilen Gelibolu, Malkara, Keşan ve Eceabat’tır.

⁶⁶ BORAN, Behice: Toplumsal Yapı Araştırmaları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, Birinci Baskı, s. 190,193.

⁶⁷ Hasanoğlan köyünde de kültürel ve ekonomik bakımdan daha ileri ve zengin olması, kasaba ve şehir yaşantısının cazibesi ile, kız verirken memur ve şehirliler tercih edilmekte, diğer köylere kız vermekte çekingen davranılmaktadır. Bkz.: İbrahim YASA: Hasanoğlan Köyünün İçtimai ve İktisadi Yapısı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1955, s.154-155.

⁶⁸ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

⁶⁹ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

gelişmemiş olması ve hane başına düşen çocuk sayısının fazla olması nedeniyle bu tür evlenme taleplerinin sıkça görüldüğü bir yerdir. Bundan yaklaşık otuz yıl önce Gelibolu Yarımadası ile Ordu arasında böyle bir yol açılmış ve günümüzde hâlen evlenme amaçlı ziyaretler yapılmaktadır.

Öncelikli olarak, fiziksel ya da aklî özrü olan ve ikinci ya da üçüncü evliliğini yapacak olan kişilerin Ordu'dan kız almayı tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca akraba evliliğinin yasak olması, komşu kızlarıyla evlenmeye hoş bakılmaması⁷⁰, askerlikten sonra evlenmenin güçleşmesi, evlenme çağında oğlan evinin ekonomik sıkıntı yüzünden zamanında oğlunu evlendirememesi ve köydeki kızların şehir ve kasabadan evlenme isteği, genç delikanlıların evlenme yaşının geçmesine sebep olabilmektedir. 35 yaşına gelmiş ve hâlâ evlenememiş olan oğlanların, bir bakıma Ordu'dan kız almaktan başka seçenekleri kalmamaktadır.

Ordu'dan kız almayla, alınan kızların özellikleri, huyları, geldikleri köylere uyumları ve yarımada halkının onlara bakışı ile ilgili örnek olmak üzere aşağıda verilen, bazı kaynak kişilerin görüşleri şöyledir:

“Ordu'dan gelen insanlar birbiriyle akraba. Komisyoncular var. Bunlar profesyonelleşmişlerdir. (Ordu'ya) buradan daha önce gidenler var. Tecrübeliler bunlar. Onları alıp gidiyorsun. Zaten onları görünce tanıyorlar, yanına geliyorlar. Gidiyorsun, bakıyorsun, gösteriyorlar. Beğeniyorsan alıyorsun. Paran varsa güzel olmuşsun, sakat olmuşsun bir şey ifade etmez. Burada işin var mı, yok mu... Evlenmiş-boşanmış, yaşı geçmiş, sakatlar gidiyor. Gelip kaçıp gidenler de oluyor. Sonradan gelenlerin ahlâkları iyi değil. Ama buradakilerden (yarımada halkı) daha iyi olanlar da var.”⁷¹

“Evlilikler köyden, civar köylerden oluyor. Bulamayanlar Ordu'dan, Karadeniz'den alıyor. Bizim köyün kızları zeki. Köy içine gitmiyorlar. Gelibolu, Evreşe'ye gidiyorlar. Köyün gençleri de bekar kalıyor, onlar da Ordu'dan alıyor. Vallahi başka yerden gelmiyor, o taraftan geliyor. Ama başlık parasında milyarlar konuşuluyor. Köyde beş tane falan ordan gelin vardır. Diyelim ki amcasının kızı gelmiş. Bir tane de iyi varsa orda, onu da getiriyor. Genelde kızlar birbiriyle akraba. Görücü usulü gibi oluyor. Yalnız bizim köye gelenler de rahat ediyor. (Çünkü) köyde öyle pek dayak olayı falan yok.”⁷²

⁷⁰ Komşu aileler arasında evlenme nadiren görülmektedir. Bunu, bütün Trakya için söyleyebiliriz. Komşu kızına kötü gözle bakmak, sütsüzlük, soysuzluk sayılır. Çünkü onlar birbiriyle kardeş gibidir. Delikanlılar, kendi kız kardeşleri gibi komşularının kızlarının da hamisi durumundadırlar. Bkz.: Ömer ÇOLAKOĞLU, Türk Halkbilimi ve Trakya Yöresinde Araştırmalar, İstanbul 1984, s.81.

⁷¹ Cemil Çelik, Yaş 32, İlkokul mezunu, Sütluçe Köyü.

⁷² Bülent Mandacı, Yaş 23, Üniversite mezunu, Kocaçeşme Köyü.

“Köyde Ordu’dan gelen yirmiye yakın. Ne yapsın gençler, bulamıyor, gidiyor, oradan alıyor. Şimdi köylü kızlar kasaba istiyor. Bitmiş artık, evlenemiyor gençler. Oraya (Ordu) gidiyor, biraz para veriyor, alıyor. Ordu’dan gelin almak şu anda çok pahalı. Ama çare yok. otuz beş yaşında olmuş, kırka dayanmış adam. Buradan kimse gelmez.”⁷³

“Köyde Ordu’dan gelen gelinlerin en eskilerinin aşağı yukarı benim emsal (35 yaş) çocukları var. Vallahi şimdi geldi karıştılar bize. Hala Ordu’dan gelin alınır. Bir ağabeyimiz var, hanımı öldü, Ordu’dan aldı bir tane. Ordulu gelinleri aileleri ziyarete geliyor. Genelde ailelerinin maddi durumu bozuk. Bir vesile oldu bizim buraya. Komşu köye Ordu’dan bir gelin geldi. Onların vasıtasıyla, hep aracılar oldu. Köyde iki tane iki kardeş gelin var. Hep aynı şekilde. Aşağı yukarı hepsi akraba birbirine. Bunları alırken başlık veriliyor. Genelde eş bulamayanlar Ordu’dan evleniyor.”⁷⁴

“Ordu’dan gelen gelinler çok yavuz çıktılar. Her şeyi biliyorlar. Kaçanlar da oldu. Kocasını çoban oluyor, yabancı yer, duramıyor, gidiyor.”⁷⁵

Kaynak kişilerin de belirttiği gibi, eş seçiminde Ordu, önemli bir merkez durumundadır. İlk örneklerinde gelen gelin adayları için ekonomik sebepler öncelikli iken daha sonraki gelenler daha çok, önceki gelenlerin tavsiyeleriyle bir anlamda tercih haklarını kullanarak gelmişlerdir. Ordu’dan gelen gelinlerle yapılan görüşmelerde, önceden gelenlerin memnuniyetlerini dile getirmeleri üzerine, hem ekonomik açıdan hem de sosyal hayat açısından rahat edeceklerini düşünerek evlenme kararı aldıklarını kendileri belirtmişlerdir. Ordu’dan kız alma âdetinde dikkat çeken bir nokta da, yarımada köylerinde başlık parası uygulaması hemen hemen ortadan kalkmışken, Ordu’dan alınan kızlar için kaynak kişilerin de belirttiği gibi yüklüce bir başlık parası ödenmektedir.

Toplumlar, varlıklarını sürdürebilmek ve birliklerini koruyabilmek gayesi ile benimsedikleri değerlerini ve normlarını sosyalizasyon kanalı ile insanlarına benimsetir, öğretir ve uygular.⁷⁶ Bu sosyalizasyon sürecinin kaynağı ailedir. Toplum içinde yüklenmiş olduğu fonksiyonlarıyla önemli bir kurum olan aileyi oluşturacak eşlerin seçimi de bu bağlamda önemli bir konudur. Gelibolu Yarımadası’nda, geçmişte eş seçiminde anne ve babalar yahut ailenin yaşlıları kesin söz sahibi iken, günümüzde seçim artık, eşlerin isteklerine arzularına bırakılmış durumdadır. Fakat, kaçma olayları dışında yine de gençler kendilerine eş olarak seçmiş oldukları kişiler için aile büyüklerinin onayını, iznini almak

⁷³ Sütüce köyü muhtarı.

⁷⁴ Süleyman Yılmaz, Yaş 35, İlkokul mezunu, Yüllüce Köyü.

⁷⁵ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

⁷⁶ NİRÜN, Nihat: Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Ankara 1994, s.69.

durumundadırlar. Bu seçimi tek başlarına yapamazlar. Yani, geçmişe göre kendilerine de söz hakkı düşmekle beraber, anne ve babadan soyutlanmaları mümkün değildir. Yapılacak olan evlilikten anne ve babanın da bir takım beklentileri, ümitleri, geleceğe ait istekleri bulunmaktadır. Sonuçta eş seçimi, bireyin içinde yaşadığı sosyal birliğin ortak kararı olmaktadır.

1.1.3. KIZ ve ERKEĞİN TANIŞMA ve GÖRÜŞME BİÇİMLERİ

Eğlenme, dinlenme, görüşme veya çalışma ortamları, gençlerin birbirlerine karşı olan ilk ilgi ve duygularını hem kendilerinin fark ettikleri, hem de karşı cinse ifade edebildikleri yerlerdir. Köy toplumunda, evlilik öncesi iki gencin baş başa görüşme şansı yoktur. Görüşmeler ya gizli bir şekilde ya da üçüncü bir kişinin yardımıyla olabilmektedir.

Gençler eğer köy içindense birbirlerini görme şansları daha çoktur. Çeşme başında⁷⁷, tarlada, ev ziyaretlerinde, düğünlerde, bayramlarda tanışma-görüşme fırsatı bulan delikanlı, beğendiği kıza çeşitli vasıtalarla niyetini bildirir. İlk aşama bakışlardır. “Gönlüm sende” mesajını bakışlarıyla ileten delikanlıya, kaş altından, göz ucuyla kızın da gönlünün olduğu iletilir. Birbirlerine olan ilginin farkında olan gençlerin bundan sonra görüşmeleri yine kolay olmaz. Devreye mutlaka yardımcı rolünde birilerinin girmesi gerekmektedir. Bu kişi çoğu zaman kızın sırdaşı, dostu, arkadaşı olan “ahiretlik”idir. Ahiretlik, gerçekte akraba olmayan kişilerin sonradan kendi seçtikleri insanlarla bir araya gelerek oluşturdukları bir kardeşlik türüdür. Yazılı kaynaklarda ahiretlik ile ilgili söylenenlerden bazıları ile Gelibolu Yarımadası’nda görülen ahiretlik, tam olarak örtüşmemektedir.⁷⁸

Gelibolu Yarımadası’nda, ahiretlik tutma, birbirlerini seven annelerin, çocuklarının ahiretlik olmasını istemeleriyle çocuklar kırklıyken; erkek çocuklar için sünnet çağında ve en çok görülen şekliyle, kızların olgunluk çağına girmeye başladıkları 12 yaş civarında ve kendi

⁷⁷ Ilgardere altı Pazarlı

Çalılıkır mezarlığı

Çeşme başında kız gördüm

Beraber yaptık pazarlığı (Hakan Gündoğan, Yaş 30, Ortaokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü).

⁷⁸ Ali Rıza BALAMAN, ahiretliğin, sonradan kazanılan düzmece bir akrabalık türü olduğunu söyledikten sonra, bu kardeşliğin sadece kadınlar arasında yaygın olduğunu ve ahiret kardeşliği olgusunun İslâm toplumlarındaki yaşlı kadınların, ahiret (öte dünya) hakkındaki inançlarından güdülendiğini, geleneksel yaşam biçiminde erkeklerin sosyal güvencelerinin kadınlardan daha çok olmasından dolayı, bu olgunun erkekler arasında görülmediğini belirtmiştir. Bkz.: Ali Rıza BALAMAN: Evlilik Akrabalık Türleri, İzmir 1982, s.81-82.

istekleriyle olmaktadır.⁷⁹ Yani bu gelenek, bölgede sadece yaşlı kadınlara özgü değil, genç kızlar ve daha önemlisi erkekler arasında da görülmektedir.

Ahiretlik ya da kızın başka bir yakın arkadaşı vasıtasıyla kıza haberler gelmeye başlar. Bu haberlerin iletimi şifahî olabileceği gibi mektuplara yazılan erkeğin sevgisini, isteklerini dile getiren maniler vasıtasıyla da olabilmektedir:

Karşı karşı duralım
Telgrafi kuralım
Aramızda sınır var
Mektupla konuşalım⁸⁰

Karşıdan geliyor atlı
At oynata oynata
Söyle yarım babana
Diyeceğim kaynata

Gül dalım eğer mi
Ucu yere değer mi
Sende gönlü olmayan
Sana boyun eğer mi⁸¹

Entarisi ak yarım
Dilleri kaymak yarım
İşte geldim gidiyom
Doya doya bak yarım

Karşı karşı hanımız
Karşıda mekanımız
Sen ordan çık ben burdan
Çatlasın düşmanımız

⁷⁹ Olgunluk çağına gelen kızların ahiretlik tutması geleneği, bütün Trakya'da yaygın olarak görülmektedir. Bkz.: Ömer ÇOLAKOĞLU: Türk Halk Bilimi ve Trakya Yöresinde Araştırmalar, İstanbul 1984, s.97.

⁸⁰ Hürmüz Cambaz, Yaş 61, Okur-yazar, Kavakköy.

⁸¹ Sezer Sukuşu, Yaş 25, Üniversite mezunu, Tayfur Köyü.

Ay erenler erenler
 Yok mu yarı görenler
 Acep şehit gider mi
 Yar aşkından ölenler⁸²

Manilerle haberleşmede kızın da delikanlıya söyleyecekleri vardır:

Ay ilcek ilcek
 Suya gitti gelecek
 Annemin yemini var
 Beni sana verecek

Mani mani menkelam
 Benden yare çok selam
 Darılmasın küsmesin
 Ben de varım bir zaman⁸³

Yalova minaresi
 Yetmiş iki basamak
 Hiç istemem sevdiğim
 Senden ayrı yaşamak⁸⁴

Yeniköy'ün ovası
 Seksen iki basamak
 Çok zor oluyor yarım
 Senden ayrı yaşamak

Fasulyeyi kuruttum
 Pişirmeyi unuttum
 Gel yarım konuşalım
 Ben annemi unuttum⁸⁵

⁸² Gülnur Kahraman, Yaş 30, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

⁸³ Havva Şahin, Yaş 70, Okur-yazar, Güneyli Köyü.

⁸⁴ Harun Hazır tarafından, Huriye Taş (Yaş 62, Okuma-yazması yok, Yalova Köyü)'tan derlenmiştir.

⁸⁵ Fatma Baysal, Yaş 25, İlkokul mezunu, Yeniköy.

Köyde gençlerin buluştukları ve manilerle niyetlerini, duygularını birbirlerine anlattıkları en önemli ortamlardan birisi de Hıdırellez kutlamalarıdır. Hıdırellez, Türklerin, kışın bitip yazın başlangıcı olarak kabul ettikleri ve bir dizi törenle kutladıkları 6 Mayıs gününe, İslâmî inançlarla birleştirdikten sonra verdikleri isimdir.⁸⁶ Doğadaki uyanış ve yeniden doğuşun insan ve toplum hayatına da yansımaları beklentisi ile yapılan Hıdırellez kutlamaları, fertleri bir araya getirme, onlar arasındaki toplumsal bağı güçlendirme fonksiyonları ve canlandırıcı etkisiyle köy toplumunda, gençler için görüşme anlamında önemli fırsatlar vermektedir. Bu fırsatı değerlendirmeye çalışan gençler de maniler vasıtasıyla haberleşme imkanı bulmuş olurlar:

Yüzüğü mavi taşlı
Gözlerim yaşlı yaşlı
Alacaksan al beni
Haber ver belli başlı

Güvercin uçuverdi
Kanadın açiverdi
Deli oğlan değil mi
Gülü de geçiverdi

Bahçeye girdim nar için
Nar kopardım yar için
Analar kız besliyor
Delikanlılar için⁸⁷

Köprü başında durdum
Siyah yemeni dürdüm
Yarimden ayrılalı
Âşık Garib'e döndüm⁸⁸

⁸⁶ GÜNAY, Umay: "Ritüeller ve Hıdırellez", *Milî Folklor Dergisi*, 1995, S. 26, s.2.

⁸⁷ Hakan Gündoğan, Yaş 30, Ortaokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü.

⁸⁸ Rebiye Akgün, Yaş 40, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

Mendilimi uçurdum
 Kavak yapraklarına
 Ben yarimi düşürdüm
 Sevda yataklarına

Ev önünde sarmaşık
 Sarmadan oldum âşık
 Yar aklıma gelince
 Elimden düştü kaşık

Altına bak altına
 Altundan takısına
 Hiç insan darılır mı
 Yarının şakasına⁸⁹

Bolayır bayırını
 Kazma ile kazmışlar
 Yar senin kaşlarını
 Kalemle mi yazmışlar

Tarlada ayrılık var
 Yar sende sarılık var
 Sarılık önemli değil de
 Sonunda ayrılık var

Kara kara kazanlar
 Kara yazı yazanlar
 Cennet yüzü görmesin
 Aramızı bozanlar⁹⁰

⁸⁹ Gülşen Gergin, Yaş 50, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

⁹⁰ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

Kestane gömdüm ocağa
 Fırladı gitti kucağa
 Anası şöyle dursun
 Kızı gelsin kucağa⁹¹

Tayyareler kanatlı
 Kızlar elma yanaklı
 Erkekleri sormayın
 Hepsi maymun suratlı

Gemi gelir yanaşır
 İçi dolu çamaşır
 Behramlı'nın kızları
 Koca diye ağlaşır⁹²

Kızların sevdalarını dile getirdikleri, sevdikleri delikanlılara bir şekilde ulaşma imkanı buldukları geleneksel ortamlardan birisi de mısır ayıklama zamanıdır⁹³. Yarımada köylerinde günümüzde halen bu gelenek sürmektedir. Mısırlara yapılan işlemlerin son basamağında kızlar, dışarıda kendi aralarında oyunlar oynayıp maniler söylerken delikanlılar da kızları görme fırsatı bulmuş olurlar. Araştırma sırasında şahit olunan böyle bir günde, genç kızların söylediği mani ve türkülerden örnekler aşağıdadır:

Masa üstünde kaymak
 Yalarım parmak parmak
 Yeniköy'den kız almak
 Cennetten gül koparmak

Yeniköy yollarında
 Halı dokuyacağım

⁹¹ Hakan Gündoğan, Yaş 30, Ortaokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü.

⁹² Yasemin Arıcı, Yaş 19, İlkokul mezunu, Behramlı Köyü.

⁹³ Köyün kızları bir araya toplanır. İmece usulü ile toplanan mısırların içine önce kül dökülür. Kütleyle birlikte kaynatılan mısırlar sonra yıkanır. Temiz suyun içinde tekrar kaynamaya bırakılır.

Ben yarimi alıp sonra
Mevlit okutacağım

Ayakkabımın teki
Akşamdan beri kayıp
Arayın jandarmalar
Benim sevdiğim kayıp

Gemi gelir yanaşır
İçi dolu çamaşır
Yarım giymiş geliyor
Bakan gözler kamaşır

Benim yarım çok güzel
Asfalt yolda gezer
Takmış gözlüklerini
Cüneyt Arkın'a benzer
Pencerem var tül perde
Perdenin ucu yerde
Doksan dokuz yar sevdim
Yine gönlüm var sende
Mektup attım postaya
Yoğurt aldım hastaya
Haberin olsun yarım
Düğünüm var haftaya⁹⁴

Yukarıda da belirtildiği gibi gelenek, kız ve erkeğin aleni ve duygusal amaçlı görüşmelerine izin vermemektedir. Bakışmalarla, manilerle mesaj iletmenin bir adım daha ilerisi olan yüz yüze görüşme, şartlar zorlanarak ve risk alınarak yapılmaktadır. Örneğin kızın camının altına giderek görüşme ve konuşma şansı aranması. Bu durumu kızın erkek akrabalarının bilmemesi gerekir. Çünkü hem delikanlı hem de genç kız şiddetli bir tepkiyle karşılaşılır. Ayrıca camının altına erkek alan bekar kızın, köy halkı arasında itibar kaybı söz

⁹⁴ Fatma Baysal, Yaş 25, İlkokul mezunu, Yeniköy.

konusu olur ki bu, kızın daha sonra karşısına çıkacak olan kısmetlerinin de bir şekilde engellenmesi anlamına gelmektedir.

Sosyal değişimin öncelikle bir yapısal farklılaşma, daha sonra da bir bütünleşmeyi ifade ettiği bilinmektedir.⁹⁵ Geleneksel bir toplum olan köy toplumunda yaşanan sosyal değişim süreci içinde, dış dünyaya açılımla müesseselerde bir takım yapısal farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucu olarak da köy toplumu ile, değerler sistemi ve insan ilişkileri kendisinden ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan daha ileri olan şehir ve kasaba toplumunun değerler sistemi ve ilişkilerinde bir bütünleşme görülmektedir.

Bu anlamdaki bir sosyal değişimi, Gelibolu Yarımadası'nın köylerinde, genç kız ve erkeğin tanışma ve görüşme biçimlerinde görmek mümkündür. Gençler artık tanışma ve görüşme işini eskiden olduğu gibi cam altlarına bırakmıyorlar. Sosyal yapıda görülen değişimlerle, bölgedeki gençler, yeni norm ve değerler kazanmışlardır. Köylere telefonun girmesiyle iletişim çok daha kolaylaşmıştır. Yaşı henüz çok fazla olmayan bir kaynak kişinin bu durumu özetlediği ifadesinde, değişimin çok yakın zamanlarda olduğunu görmek mümkündür:

*"Şimdi flört edebiliyor gençler ama gizli saklı. Annelerin haberi olur ama babaların olmaz. Teknoloji ilerledi artık. Telefon var, telefonla konuşuyorlar. Eskiden kızın camının altına gidiyorduk, bekliyorduk görelim diye, konuşalım diye. Şimdi telefon var. Her şey daha kolay."*⁹⁶

Türk ailesinde görülen büyüklere saygı ve itaat bağlamında baba, bu görüşmelerden yine de haberdar edilmez:

*"Bizde gizli bir şey yok. Kızlar teyzesine, halasına durumu açıklıyor. Tek gizli kalınan taraf baba. O duymasın, o görmesin. Baba en son duyar."*⁹⁷

Araştırma bölgesindeki köylerde kaç-göç olmadığı için gençler birbirlerini görebilmelerine rağmen bire bir görüşüp konuşabilme şansları yoktur. Genellikle görüşmeler, köy dışında gerçekleşmektedir. Okula gitmek, alış-verişe gitmek, panayirlara vs. gezmeğe gitmek gibi sebeplerle köy dışına çıkan gençler burada birbirleriyle aracısız görüşme imkanı bulabilmektedirler.

⁹⁵ BEŞİKÇİ, İsmail: Doğu Anadolu'nun Düzeni, E Yayınları, İstanbul 1969, s.142.

⁹⁶ Cemil Çelik, Yaş 32, İlkokul mezunu, Sütluce Köyü.

⁹⁷ Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfır Köyü.

Sonuç olarak, evlenme olayının ilk basamağından sonuna kadar, geleneklerin ve toplumsal normların zorlandığı, bir anlamda da meydan okunduğu tek safha olarak gençlerin tanışma ve görüşme safhası gösterilebilir. Yarımada köylerinde gençlerin tanışma ve görüşme biçimlerinde eskiye göre bir takım değişimler olmuş, eğitim süresinin uzaması ile okulda daha fazla zamanın geçmesi, yeni ortamlar ve teknoloji vasıtasıyla gençlerin iletişim imkanları genişlemiş olmasına rağmen, yine de geleneksel aile yapısı korunmakta olduğu için, bu tür faaliyetler tam olarak şehir ya da kasabada görüldüğü gibi görülmemekte, gelenekler gençler üzerinde denetleme ve muhafaza etme fonksiyonlarının ağırlığını hissettirmektedir.

1.1.4. EVLENME İSTEĞİNİN BELİRTİLMESİ

Bölgede evlenmek isteyen gençler, bu isteklerini doğrudan aile büyüklerine iletmezler. Gelenek ve babaya saygı icabı, durum öncelikle hala, yenge, teyze veya kız kardeşe, onların aracılığıyla da aile büyüklerine iletilir. Ebeveynlere isteğin doğrudan iletilmesi, gencin baba ocağından sıkılıp bir an önce ayrılmak istediği şeklinde yorumlanabileceğinden bu yola başvurulmaz.

Evlenme isteğinin doğrudan duyurulmasından önce, gençlerin davranışlarında bir takım değişiklikler görülmeye başlar. Gençler bu arzularını ailelerine iletebilmek için mesajlarla dolu sembolik davranışlar geliştirirler. Anadolu'nun geneline bakıldığında bu konuda çok fazla pratiğin yapılmakta olduğu görülür.⁹⁸ Fakat bunların çoğu araştırma bölgesinde tespit edilmemiştir.

Yarımadanın köylerinde evlenme isteğinin belirtilmesi genellikle, evlenmek için potansiyel bir adayın olduğu durumlarda söz konusu olmaktadır. Evlenme isteğini genelde erkekler daha bariz davranışlarla göstermektedirler. Çünkü geleneklere göre erkek tarafı girişimci, kız tarafı teklifleri değerlendirici⁹⁹ durumunda olduğu için, kız, evlenmek istese de öncelikle kendisine bir nasip çıkmasını beklemek durumundadır. Fakat erkeğin bu isteği,

⁹⁸ Çankırı'da delikanlı annesinin ayakkabısını nal çivisiyle eşige çakar; Elazığ'da delikanlı, ortada bir şey yokken küser, eve gelmez; Eskişehir'de evlenmek isteyen erkekler mahallenin odasına giderek meydan sinisinden ibriğe dışarı taşırmadan su koymak suretiyle sınavdan geçer; Niğde'de evlenmek isteyen oğlanın "gurbete gideceğim" ya da annesine "eteğini beline sok" demesi, "bana kız bul" anlamına gelir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Ankara 1944, s.1-7; Bursa-Derekızık, Urfa ve Karadeniz bölgesinde evlenecek yaşta kızı olan evlerde, kız sayısı kadar evin damna testi konur ki bu âdet, ailenin kızını evlendirme isteğini gösterir. Bkz.: Pertev Naili BORATAV: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, 3. Baskı, s.166.

⁹⁹ EKER, Gülin Öğüt: Karakeçili Türk Düğünü, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.86.

ailesi tarafından onaylandıktan sonra harekete geçilebilir. Evlenmek isteyen delikanlı evde kardeşlerine sert davranmaya başlar; eve geç gelir, sabah geç kalkar; ev halkıyla fazla konuşmamaya başlar; çalışma hayatında üzerine düşen vazifelere karşı gerekli titizliği göstermez; sıkıntılı bir ruh haliyle sinirli hareketler sergileyerek ebeveyninin dikkatini çekmeye çalışır. Aile büyükleri onun bu halini görüp derdini sorana kadar bu şekilde davranmaya devam eder.

Kız için ise, genç kızın halinden memnun olmayışı, iş yaparken sert hareketler yapması, Hıdırellez gecesi, kendisine eş olacak erkeği rüyasında görebilmek için tuzlu su içip rüyaya yatması, sık sık kahve falına baktırması, sohbetlerinin evlilikle ilgili konulara yönelmesi, evden çok dışarıyla ilgilenmeye başlaması, gezme isteğinin artması, düğünü olan arkadaşlarının kurdelesinden ve gelin telinden kesip alması ya da ayakkabısının altına adını yazdırması, sık sık dalıp gitmesi evlenme isteğini gösteren davranışlardır. Genç kızlar, evlilik çağının geçmeye başladığı yirmi beş yaşından sonra, evlenme isteklerini daha belirgin şekilde göstermeye başlarlar. Bu aşamada en çok başvurulan uygulama, duaların kabulünde manevî rollerinin olacağına inanılan dinî şahsiyetlerin, erenlerin yatırlarını, türbelerini ziyaret etmek ve onların maneviyatlarından istifade etmektir. Atalara duyulan saygı ve onların hatıralarının yaşatılması isteği ile Türklerde bu türden çeşitli inanç ve uygulamalar ortaya çıkmıştır.¹⁰⁰ Gelibolu Yarımadası, manevî şahsiyetleri ile sadece yarımada halkını değil, çevre iller ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun pek çok yerinden insanları çeken ve üzerlerinde derin etkiler bırakan eren, evliya, şehit ve dinî şahsiyetlerin mecz olduğu bir coğrafyadır. Bölgede evlenme çağındaki kızların kismet açmak için gittikleri en ünlü türbe ve yatırlar Cahidî Sultan türbesi, Bayraklı Baba türbesi, Ece Baba, Gazi Süleyman Paşa türbesi ve Yazıcızâde Mehmet türbesidir. Bunlar kadar meşhur olmasa da Dağ Baba, Adem Baba (Dede), İsmail Baba, Adilhan, Hacı Musa Dede, Eltutan Dede, Muslan Dede, Koyun Baba, Zebil Dede, Kalaycı Dede, Tekke Baba, Sancaktar Baba, Alaattin Kalfa, Bahşi Baba, Hasan Dede, Kurt Baba, Yalnız Dede, Kuzgun Dede, Gerçek (Küçük) Baba yatırları da dua okumak, namaz kılmak ve adak adamak için gidilen ziyaretgâhlardır.

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Yaşar OCAK: Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s. 6-18.

Kısmet açmak¹⁰¹ için türbe ve yatırların ziyaret edilmesinde, halk arasında manevî şahsiyetlerinin önemine ve büyüklüğüne inanılan ulu zâtların, duaların kabul edilmesi için Allah ile kendileri arasında elçilik yapmaları, onların yüzü suyu hürmetine duaların kabul edilmesi isteği yatar. Bu amaca yönelik ziyaretler, daha çok kızları evlenemeyen ya da evliliğin çabuklaşmasını isteyen anneler tarafından gerçekleştirilmektedir. Türbelere getirilenler genelde, rahat temin edilebilen ve maddî bir yük getirmeyen havlu, baş örtüsü, mendil, tespih gibi nesnelere dir. Bunun dışında kurban adama ya da mevlit okutma pratikleri yapılmaktadır. Bütün bu pratiklerin görüldüğü türbe ziyaretleri, psikolojik rahatlama amacıyla yapılmaktadır ve eski Türklerdeki atalar ruhuna bağlı inançların fonksiyon değiştirmiş ve İslâmî kalıplar içine dökülmüş şeklidir.

Araştırma bölgesinde evlenme çağındaki gençlerin, geleneksel Türk aile yapısına uygun olarak evlenme isteklerini ifade etmede geliştirdikleri bir takım sembol davranışlar, hem gençleri psikolojik olarak rahatlatma işlevini yerine getirir hem de büyüklere saygısızlık olarak düşünölebilecek ve yaşanılan kültürel ortamın yapısına ters düşecek bir takım konuşma ve davranışlara engel olur.

Yarımadada yukarıda bahsedilen geleneksel kültür kalıbı devam etmekle birlikte, aile yapısında görölen yeni değerlere açıklık ve toplumsal normlardaki değişme ile, gençler eskiye oranla, isteklerini, baba dışında başta anne olmak üzere diğer büyüklerle görüşebilmektedirler. Bölgede kız-erkek arkadaşlığı, anne tarafından bilinmekte ve üstü kapalı olarak desteklenmektedir. Eğer çocuk erkekse anneye birlikte, baba dışındaki diğer aile fertleri de haberdardır. Fakat kızla ilgili durumu ailenin hiçbir erkek bireyi bilmez. Evlenme isteğinin ortaya bir aday çıktıktan sonra belirtildiğine yukarıda değinilmişti. İşte bu adayın varlığıyla birlikte, gençler günümüzde evlenme isteklerini mesajlar ve sembolik davranışlar dışında, babaları haricindeki aile bireylerine konuşarak da ifade edebilmektedirler.

1.2. GÖRÜCÜLÜK ve KIZ İSTEME

Evlenme olayının ilk resmî basamağı kız istemedir. Kız isteme işleminde, iki aile arasında akrabalık bağlarının kurulması için ilk adım atılmış olur.

¹⁰¹ "Kısmet açma" ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Nail TAN: "Türkiye'de Evlenemeyen Kızların Kısmetlerini Açma Pratikleri", Türk Folkloru Araştırmaları Yılığı 1976, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1977, s.213-246.

Kız isteme, görücü usulü diye tabir edilen evlenme şeklinde ortaya çıkan bir âdettir. Gelibolu Yarımadası'nda görücü usulü ile evlenmenin yanında kız kaçırma yoluyla evlenme, değiş-tokuş evliliği (berder) ve gençlerin karşılıklı görüşüp anlaşarak evlenmesi gibi evlenme şekilleri de görülmektedir. Bu bağlamda, görücü usulü ile evlenmeye geçmeden önce diğerleri üzerinde durmakta fayda vardır.

Kız kaçırma yoluyla evlenme, Türk kültüründe çok eskiden beri görülen bir evlilik şeklidir. Mehmet Kaplan'a göre¹⁰² kız kaçırma âdeti, göçebe örfünün bir gereğidir ve kız, iffet ve faziletini göstermek, erkek de kahramanlığını ispat etmek için mücadeleye girişince evlenme, bir savaş manzarasıdır. Kız kaçırma kahramanlıkla aşk birleşmektedir. Hunlarda görücü usulü evlilik olduğu gibi kız kaçırarak evlenme de vardır.¹⁰³ Oğuzlarda gerekli kalın ödendikten sonra kız, ailesinin gözü önünde evinden alınıp götürülür. Birçok Türk boyunda görülen kız kaçırma yoluyla evlilik, Yakutlarda şaman tarafından yapılan ayinden sonra gerçekleştirilmektedir. Altaylılarda da kız kaçırma ile evlilik görülmekle beraber Yakutlardaki gibi bir şamanî tören yoktur.¹⁰⁴ Hakas Türklerinde de kız kaçırma yoluyla evlenme çok sık olarak görülür. Kızın da isteğiyle gerçekleşen kaçırma olayından sonra, kız tarafı bu olaya tepki göstererek erkek tarafına baskına gider. Fakat erkeğin ana-babasının iyi niyet ve dostluk mesajları ile kızın kendi isteğiyle kaçtığını ifadesi, babanın durumu kabullenmesini sağlar. Başlık parası üzerinde anlaşmaya vardıldıktan sonra da toy gerçekleştirilir.¹⁰⁵ Geçmişte Moğollarda görülen kaçırma yoluyla edinilen eşler sadece cariye olarak kalmışlar ve bunların çocukları baba malından miras alamamışlardır.¹⁰⁶

Kız kaçırma olayı günümüzde Anadolu'da halen görülmekte olan bir evlilik türüdür. Sebebi ne olursa olsun, kaçırma olayına genelde iyi gözle bakılmaz.¹⁰⁷ Güneydoğu Anadolu'da bazı köy ve aşiretler arasında kız kaçırarak evlenme bir sapma sayılır ve namusun lekelenmesi şeklinde yorumlanır. Bu durum, çoğu zaman hem kaçanın hem de kaçırmanın öldürülmesiyle

¹⁰² KAPLAN, Mehmet: *Tip Tahlilleri*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, Üçüncü Baskı, s.88.

¹⁰³ BİNLER, M. Ziya: "Hunlar Devrinde Evlenme Gelenekleri", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, 1997, C.22, S.127.

¹⁰⁴ İNAN, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.166.

¹⁰⁵ EKER, Gülin Öğüt: *Karakeçili Türk Düğünü*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1998, s.108.

¹⁰⁶ KÖSE, Nerin (Aktaran): *Kazak Düğünü*, Millî Folklor Yayınları, Ankara 2000, s.19.

¹⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.341-343.

sonuçlandırılır.¹⁰⁸ Anadolu'da hem kızın kendi isteğiyle gönüllü olarak kaçması hem de kızın kendi isteği dışında zorla kaçırılması¹⁰⁹ görülmektedir.

Türklerdeki bu eski gelenek, Gelibolu Yarımadası'nda bugün hâlâ çok yaygın bir şekilde görülmektedir. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde yeni evli, orta yaşlı ve yaşlı diye sınıflandırılabilir olan kişiler, evlenme şekilleri ile ilgili soruya, hemen hemen görücü usulü ve diğer evlenme şekillerine verilen cevapların toplamı kadar bir oranda kaçarak evlendikleri şeklinde cevap vermişlerdir.

Bölgede kız kaçırma yoluyla evlenmenin hem geçmişte hem de günümüzde yaygın olarak görülmesinde sosyo-ekonomik birden fazla sebep saymak mümkündür.

Kaçma olayının en önemli sebebi olarak erkeğin ve özellikle kızın ailesinin, çocuklarının evlenmek istediği damat ya da gelin adayını istememesi öngörülebilir. Çünkü Anadolu geneline bakıldığında da damadın ve ailesinin ekonomik durumu ve sosyal statüsü uygun görülmediğinde, kızın ailesi tarafından evliliğe onay verilmemekte ve bu da kaçma olayına sebep olmaktadır. Bölgede, ailenin rızası olmadığı için kaçma, eskiden daha sık görülürmüş. yetmiş yaşındaki kaynak kişi, eskiden aile vermediği zaman kızın kaçtığını ifade etmiştir.¹¹⁰ Farklı köyden bir kaynak kişi de, eskiden köylerde en kart kızın on sekiz yaşında olduğunu, bunun bekar kızlar üzerinde bir an önce evlenmek için baskı yarattığını söyledikten sonra, eşinin on dokuz, kendisinin on altı yaşında iken evlenmek istediklerinde, ailesinin yaş sebebiyle evliliğe karşı çıkması yüzünden kaçtığını ifade etmiştir.¹¹¹ Roman köyü olan Behramlı'da anne-babanın rızasının olmaması, gençlerin kaçmasına sebep olmaktadır. Kızın anne babası bu durumda düğüne katılmadığı gibi kızın mutsuz olup dönmek istemesi durumunda kesinlikle geri kabul etmemektedir.¹¹² Bu tavır, kaçma kararını verirken gençlerin daha dikkatli ve doğru kararı vermelerini gerektirmektedir.

Eskiden görülen kaçma olaylarının önemli sebeplerinden birisi de anne ve babadan birisinin ya da ikisinin birden olmaması ve bu durumda kızın, ağabeyi ya da diğer aile büyükleri tarafından küçük yaşta istemediği biriyle evlendirilmek istenmesidir. Güneyli

¹⁰⁸ TEZCAN, Mahmut: Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.26-27.

¹⁰⁹ Kızın rızası dışında zorla kaçırılmasına "kavrama" denir. Yağbasan köylerinde zorla kaçırma dağa çıkmak şarttır. Gelibolu'nun Yeniköy'ünde eskiden böyle bir kavrama olayı yaşanmış ve kaçırılanlar mahkemece cezalandırılmış. Günümüzde fazlaca görülmeyen bu şekilde kız kaçırma birbirini seven iki gençten erkek olan kızın mendilini ya da şalımlı kaçırır ki buna "dezmal kaçırma" denir; bu şekilde o kızın kendisinin olduğunu göstermek ister.

¹¹⁰ Kıymet Aykır, Yaş 70, Okuma-yazması yok, Bayramiç Köyü.

¹¹¹ Meliha Öz, Yaş 62, İlkokul mezunu, Kalealtı Köyü.

¹¹² Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

köyünden Havva Şahin (Yaş 70), annesi babası öldükten sonra ağabeyi tarafından istemediği birisiyle evlendirilmek istenince kocasına kaçtığını; Şadıllı köyünden Ayşe Topuz (Yaş 77), annesinin ölümünden sonra baskılar yüzünden on beş yaşında iken kaçtığını ifade etmişlerdir.

Bölgede değiş-tokuş evliliği¹¹³ olarak bilinen berder şeklindeki evlilikler de eskiden kaçma olaylarının önemli bir sebebi olmuştur. Berder, birbirleriyle aynı yaşlarda hem kız hem de oğlu bulunan iki ailenin, karşılıklı olarak hem kız hem de oğullarını birbiriyle evlendirmeleri şeklindeki tercihtir.¹¹⁴ Anadolu’da ailedeki otoritenin ve çocuklar üzerindeki denetimin sağlanması isteği, düğün giderlerinde zorlanma ve dünürler arasındaki birliğin pekiştirilmesi gibi sebeplerle gerçekleştirilen berder evliliği¹¹⁵, Türklerde M.Ö. III. yüzyıla kadar uzayan geçmişe sahip bir evlenme çeşididir. Hun hükümdarlarının belli bir boydan kız alması, aynı zamanda belli bir boya kız verme âdeti ile bağlantılıdır. Karşılıklı kız değiştirme adeti Göktürklerde, Uygurlarda ve Kırgızlarda da bulunmaktadır. Kırgızlar buna “qarsı quda” demektedirler.¹¹⁶ Bölgede yoksul olan aileler arasında başlık verme yükümlülüğünden kurtulmak ve bir düğünle iki çocuğunu birden evlendirerek maddî külfeti yarıya indirmek gibi sebeplerle yapılan berder evliliğinde, evlenecek olan gençlere pek söz düşmemektedir. Özellikle ağabeyi olan genç kız, ağabeyinin evlenebilmesi ya da sevdiği kızı alabilmesi için, berder evliliğe zorlanmıştır. İstemediği biriyle evlenmek zorunda bırakılan genç kız, çareyi sevdiğine kaçarak evlenmekte bulmuştur.¹¹⁷

► Kız kaçırma olayı, yarımada köylerinde adeta doğal bir evlenme şeklidir. Anadolu’da olaya namus meselesi olarak bakılır ve kaçan kızın ve ailesinin sosyal statüsü zedelenir. Kaçmış olan kızı ailesi reddeder ya da uzun süre barışılmaz. Kızın kendi hazırlanmış olduğu çeyiz verilmez ve düğününe gidilmez. Bu durum, kaçarak evlenen çiftin çocukları olana kadar bu şekilde sürer. Çocukla birlikte artık aile, rüştünü ispat etmiştir. Bundan sonra bir yumuşama görülür ve sonuçta barışılır. Araştırma bölgesinde bu kadar katı bir tutum tespit edilmemiştir. Yaklaşık kırk sene önce gerçekleştirilen bir kaçma olayı, kaçma olayının sebebini, gerçekleştirilme şeklini ve kızın ailesinin olay karşısında aldığı tavrı net bir şekilde göstermesi bakımından dikkat çekicidir:

¹¹³ Bu evlilik şeklinin bölgedeki diğer adı “trampa”dır.

¹¹⁴ TÜRKDOĞAN, Orhan: “Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması”, 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1976, C.IV, s.334.

¹¹⁵ BALAMAN, Ali Rıza: Evlilik Akralık Türleri, İzmir 1982, s.41.

¹¹⁶ İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, 3.Baskı, C.1, s.341.

¹¹⁷ Yeniköy’den Ahmet Sanvar adlı kaynak kişi (Yaş 60), köyde değiş-tokuş evliliğinin son yıllara kadar devam ettiğini ve kaçmaların en önemli sebeplerinden birinin değiş-tokuş evliliğe maruz kalmak olduğunu ifade etmiştir.

“On yedi yaşında kaçtım. Babamın baskısından kaçtım. Suya gitmişim. Ben bakırları dolduruyorum. Eve gideceğim tabi. Benim haberim yok, aldı bakırları boşalttı. Bakırları çamura attı, tuttu kolumdan. Ben oradan batık içinden aldım bakırları, çeşmenin üstüne ağzı kapalı kapattım. Öyle yaptığınız iyi oldu demişler sonradan. Öbür türlü olsaydı, zorla kaçırdın derlerdi. Şimdi öyle kapattığınız için kız kendi gitmiş bak derler, demişler. Babam barıştı sonra. Bir ay sonra barıştık. Kaçınca direk kaynanamın evine gittik. Nereye gideceksin? O zaman İstanbul'un adı sadece duyulurdu. Üç gün üç gece düğünümüz oldu. Babam babalık aldı. Bin lira aldı, beş yüzünü geri verdi bana çeyizlik yorgan, eşya alınsın diye. Çeyiz de verdi.”¹¹⁸

Görülüyor ki aile baskısı, kaçma sebebidir. Çeşme başında ters çevrilmiş olarak bırakılan bakır kazanlar, kızın kaçtığını gösteren bir kültürel göstergedir.¹¹⁹ Bu yıllarda görülen kaçma olaylarında kaçan kişiler direkt oğlan evine gidiyorlar.¹²⁰ En dikkat çeken ve Anadolu genelinde görülen uygulamalardan farklı olan nokta, kız tarafının kaçma olayına bakışıdır. Kız babası, aldığı başlık parasından kızın çeyiz parasından kızın çeyiz masrafları için para ayırıyor ve hazırlamış olduğu çeyizini de veriyor. Yine, “Allah'ın emri” ile evlenen kıza yapıldığı gibi kaçan kıza da üç gün üç gece düğün yapılıyor olması, kaçma olayına karşı, sosyal normlara uygun olmayan bir eylem olarak bakılmadığını gösterir. Bu bağlamda günümüzde kaçan kıza yapılan düğünün daha az teferruatlı ve daha kısa olması, psiko-sosyal bir tepki olarak düşünülemez. Eğer böyle bir tepki söz konusu olsaydı eskiden görülen kaçma olaylarında da üç gün üç gece düğün yapılmazdı ve kız tarafı bir ay gibi kısa bir sürede olayı kabullenmezdi. Düğün süresindeki kısalma ve muhtevadaki daralma için ekonomik faktörlerin daha önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.

Bölgede kaçma olayı, eskiden olduğu gibi günümüzde de yaygın olarak görülmekle birlikte yeni fonksiyonlar ve yeni mahiyet kazanmıştır.

Günümüzde yarımadada yaşayan nüfus içinde Muhacirler arasında kaçma olayının daha yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bu tespiti, hem Gacal hem de Muhacir olan gruplar kendi ağızlarından teyit etmişlerdir:

¹¹⁸ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹¹⁹ Balkan göçmeni olan kaynak kişinin anlattığı olaya benzer kaçma olayı, Romanya Dobruçasında da görülmektedir. Suya giden kızın eve dönmemesiyle, çeşme başına giden anne, bakır su kaplarını ters çevrilmiş olarak görünce kızın kaçtığını anlar. Bkz.: Mehmet Naci ÖNAL: Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.85.

¹²⁰ Romanya Türkleri arasında, eskiden kız kaçıran delikanlının, kızı doğru hocaların evine götürüp emanet etmesi âdettir. Kimse hocaların evindeki emanete müdahale edemez, birkaç gün içerisinde taraflar mutlaka anlaşır ve sonra düğün yapılır. Bkz.: Mehmet Naci ÖNAL: “Romanya Türklerine Bakış”, Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim 1994, S. 92, s.186.

“Bizim burada kaçma pek olmaz. Onlarda (Muhacirler) adet öyle, kızlar kaçar.”¹²¹

“Muhacirlere nazaran bizde kaçma yoktur. Onlar alışmış orada. Öyle görmüşler uyguluyorlar işte Bulgaryadan.”¹²²

“Kaçma olayı sık görülüyor. On altıda kaçar, on yedide kaçar, yirmide kaçar. Babası anası bırakmadı mı kaçar. Bedel evliliği yok. Çok eskilerden bir tane olmuş. Benim dört kızım var, dördü e kaçtı. Allah'ın emridir burada kaçmak. İsteyene verdim yine kaçtı, başkasına kaçtı.”¹²³

Yarımadada Muhacir grup arasında bu evlilik şeklinin yaygın olmasının Balkanlardan getirdikleri bir özellik olduğu söylenebilir.¹²⁴

Bölgede evlilik konusunda gençler artık tercih hakkını kullanabilmektedir. Aileler bu konuda çok katı bir tutum sergilememektedir. Dolayısıyla anne-babanın damat adayını ve ailesini uygun görmemesi ya da berder evliliği tehlikesi, bugünkü kaçma olaylarının sebebi olmaktan çıkmıştır. Günümüzdeki en önemli sebep ekonomik şartlardır ve buna bağlı olarak da “sıra bekleme”dir. Sıra bekleme özellikle kız için sorun teşkil etmektedir. Kendisinden büyük ağabeyi ya da ablası olan kızın evlenme isteği çoğu zaman ailesinden onay alamaz. Burada, büyüğe hürmet düşüncesinin etkisi bulunmaktadır. Hele büyük kardeşlerin evlilik hazırlığı ya da girişimi içinde olması durumunda, ekonomik açıdan bakıldığında aynı anda iki çocuk evlendirmenin aileye kaldıramayacağı bir maddî külfet getirmesi söz konusu olmaktadır. Bu sebeplerden evlenme isteği aile büyüklerince geri çevrilen genç, çözüm olarak kaçma yoluna başvurur. Bölgede araştırma ile ilgili çalışmalarımız sürerken meydana gelen bir kaçma olayında, sıra beklemenin bir kaçma sebebi olduğu tespit edilmiştir:

“Kızın ağabeyleri bekar. Düniür gönderdik vermediler. (Oğlan) kızı alıp Çanakkale'ye gidiyor. Daha sonra eve telefon açıyor kızı kaçırdım diye. İki gün Çanakkale'de durmuşlar. Kızın ailesi telefon etti kız sizde mi diye. Kızınız bizde dedik. Düğün yapılacağı zaman kızın evine yine gittiler düğüne katılın diye. Ama ağabeyleri konuşmadı. Annesi ile bekar (küçük) kardeşi ve ağabeyinin karısı gidip geldi. Bir gece gelini el öpmeğe gönderdik ama kabul etmediler.”¹²⁵

¹²¹ Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköy.

¹²² Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

¹²³ Muzaffer Ber, Yaş 47, İlkokul mezunu, Sütluçe Köyü.

¹²⁴ Gelibolu yarımadasında tarafımızdan tespit edilen kaçarak evlenmenin yaygınlığını gösteren, annenin, kızının ve gelininin bu şekilde evlenmesi, aynıyla Dobruca'da da tespit edilmiştir. Bkz.: Mehmet Naci ÖNAL: Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.85.

¹²⁵ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

Adilhan köyünde görüşülen bir kayınvalide, gelinin ablasının nişanlı olması sebebiyle sıra beklemesi gerektiğini ve kendilerinin de o zaman büyük oğullarını yeni evlendirdiklerinden hemen başka bir düğün yapacak ekonomik güçleri olmadığını bu yüzden gelininin kaçtığını söylemiştir.¹²⁶

Kaçarak evlenmelerin ekonomik sebebi sadece büyük kardeşle denk düşen bir zamanda evlenmenin getireceği maddî külfet değildir. Böyle bir durumun söz konusu olmadığı durumlarda da, eğer ailenin maddî imkanları o an için çocuk evlendirmeye müsait değilse, aileler çocuklarına kaçarak evlenmeleri için adeta gizli bir onay vermektedirler. Bunu hem kızın hem de erkeğin ailesi için söylemek mümkündür. Çünkü kaçarak evlenmede –gelin alma motifi olmadığı için- erkeğin evinde gerçekleştirilen kına gecesi ile bir gün düğün yapılır. Dolayısıyla kız isteme ile evlenmelerde düğün gününe kadar gerçekleştirilen bir dizi âdet, otomatik olarak atlanmış olur. Bu da daha az masraf anlamına gelmektedir. Ayrıca sıra bekleme gibi bir zorunluluk da ortadan kalkmış olur. Keza gençler, ailelerinin ve çevrelerinin kaçma olayına verdikleri bu gizli onayı fark etmeselerdi bu kadar yaygın ve kolay bir şekilde böyle bir kararı alamazlardı diye düşünülebilir. Bayramiç köyünden derlenen bir kız kaçırma hikayesi, gençlerin, yaptıkları işi bir namus meselesi olarak görmediklerini, aldıkları kararın, erkeğin ailesi tarafından düğün yapılarak hemen, kızın ailesi tarafından da en geç bir yıl içinde kabullenileceğini¹²⁷ bildiklerinden böyle bir fikri çok kısa bir sürede planlayıp eyleme geçirebildiklerini göstermektedir:

“Ben buraya Süleymaniye’ye gezmeye gelmişim. Öyle tesadüf oldu, evlendik işte. Ne yapalım kısmet böyle bize. Dört gün içerisinde evlendik. Dört gün içerisinde nasıl tanıdım da kaçtım bilmiyorum ki. Ben de düşünüyorum, bir çözüm bulamıyorum. Bunu nasıl yaptım, nasıl ettim. On dokuz yaşında evlendik. Köyden biz piyasaya çıkmıştık.¹²⁸ Onlar da gezmekten geliyorlarmış mobiletleriyle. Yani yolda kızlar duruyorlar oğlanlar da geziyorlar. Buna piyasa deniyor. Gezmekteydik işte. Öylelikle o akşam tanıştık. Ondan sonra peşimi bırakmadı. İkinci akşamı bana evlenme teklif etti. Üçüncü akşamı kaçmak teklif etti. Dördüncü akşamı kaçtık.

Kaçtıktan sonra İstanbul’a gittik. Annemin dayısının çocuğu var orada. Oraya gittik. Bir akşam orada kaldık. Sonra annemler (kayınvalide) telefon açtılar gelin mesele yok diye.

¹²⁶ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹²⁷ Kaçma olayında kızın babası ve erkek kardeşleri diğer aile fertlerine göre daha tepkilidir. Anne ve ailenin diğer kadın üyeleri kızla hemen temasa geçtikleri halde erkeklerin barışması için biraz zaman geçmesi gerekmektedir.

¹²⁸ Bölgede kız ve erkeğin gezmesi, “piyasaya çıkmak” olarak isimlendiriliyor.

Sonra buraya köye geldik. Anneler bizi sekiz ay istemediler. Ama ablamlar düğüne geldiler."¹²⁹

Sonuç olarak, Gelibolu Yarımadası'nda kız kaçırarak evlenme şekli geçmişte olduğu gibi günümüzde de oldukça yaygındır. Köylerde hem annenin, hem kızının hem de gelininin kaçarak evlenmesine sıklıkla rastlanmıştır. Bunun en önemli sebebi olarak, toplumun bu tür evlilikleri yasaklayıcı katı ve sert bir tutum sergilememeleri ve caydırıcı bir yaptırım uygulamamaları gösterilebilir. Bir kaynak kişi tarafından söylenenler, bu tespiti doğrular niteliktedir:

*"Kaçırdıktan sonra aileleri barışıyor, yine düğün oluyor. Ayıptır söylemesi, sekiz aylık, dokuz aylık gebe ol, düğün yapacak, şarttır. Sana düğün yapmak şart. Ama para var ama para yok; ne yapıp edip olacak. Düğününü, derneğini, mobilyanı yapacak. Borçla harçla yapılacak. Hiç şaşmaz."*¹³⁰

Bunun dışında kız kaçırma, aile baskısı ve değiş-tokuş evliliğine tepki olarak görülen sebepler de yerini ağırlıklı olarak ekonomik sebeplere bırakmıştır.

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde yaygın olarak görülen ezogami evliliği üzerinde Eş Seçimi bölümünde durulmuştur. Geçmişte görülen fakat günümüzde terkedilmiş bulunan berder (değiş-tokuş) evliliği veya kız kaçırma yoluyla evlenmenin dışında, bölgede gençlerin karşılıklı görüşüp anlaşarak evlenmesi ve görücü usulü evlenmeler görülmektedir. Görücülük, oğlana uygun düşebilecek kızları yoklama ve seçme işidir. Bu iş, genelde kadınlar tarafından yapılmaktadır. Oğlanın annesi, akrabalarından ya da yakın çevreden kadınlarla, gelin olmaya uygun kızlar ve onların sosyo-kültürel değerleri kazandıkları yer olan ailesi hakkında ilk bilgileri almak için kız evine ani ziyarette bulunur. Baskını andıran ve kız evini hazırlıksız yakalayan bu ziyaretin amacı, kız evinin temizliği, düzeni hakkında ve gelin adayının güzelliği ve davranışları ile ilgili doğal ortamında bilgi sahibi olabilmektir.¹³¹ Bunun için, çeşitli bahaneler ileri sürülerek mutfığa, banyoya, tuvalete gidilir; kızın konuşmasına, hâl ve hareketlerine, kahve ikramına bakılır. Bu ilk aşamada olumlu izlenimler edinilirse, sonraki günlerde damat adayı ve erkek yakınlar da alınarak, bu sefer haberli olarak ziyarete gidilir. Oğlan kızı beğenirse daha sonraki günlerde kız isteme işi gerçekleştirilir.

¹²⁹ Cemile İba, Yaş 23, Ortaokul mezunu, Bayramiç Köyü.

¹³⁰ Zariye Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

¹³¹ BORATAV, Pertev Naili: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, 3. Baskı, s. 173.

Görücü usulü evlenme, genelde şehir ve kasabadan ya da uzak köylerden kız alınacağında görülen bir evlenme şeklidir. Eğer evlenme köy içinden olacaksa, kız ve ailesi zaten bilindiğinden görücülük olmamakta, direkt dünürçüler gönderilmektedir.

Bölgede “görücülük” ile “kız isteme” olayı birbiriyle kaynaşmış durumdadır. Kız istemeye giden kişilere verilen isim olan “dünürcü”¹³² ile “görücü” aynı anlamda kullanılmaktadır. Dünürcü gitmek ile görücü usulü evlenmek de aynı durumu karşılamaktadır:

*“Kız istemeye oğlan evi gelir. Görücü usulüyle, eğer oğlanla kız birbirini beğenmişse, annesi babası gelir, kızı ister. Dünürcübaşı varsa amcası, teyzesi, halası gelir. Kız evinin zaten önceden haberi vardır.”*¹³³

Kaynak kişinin görücü usulü evlilik diye anlattığı, dünürcü gitmektir. Behramlı köyünde, kız istemeye gitmeden önce, aile dışından birisiyle önce haber gönderilir. Kız tarafı eğer bu işe gönüllü ise, Perşembe akşamına denk getirilen bir günde¹³⁴ kız isteme gerçekleştirilir.¹³⁵

Gerek görücü usulü ile gerekse, daha önceden birbirlerini tanıyıp seven gençlerin arzuları dikkate alınarak gerçekleşen kız isteme işleminde, iki gencin aileleri, akrabalık bağı kurmak üzere ilk kez bir araya gelirler. Evlenmenin ilk adımı olan kız isteme işi, aynı zamanda, evlilik olayının sadece iki kişiyi ilgilendirmediğini ve bunun, ferdi değil, aileden başlamak üzere toplumun diğer bireylerinin de dahil olduğu sosyolojik bir olay olduğunu da göstermektedir. Bu aşamadan düğün sonuna kadar, evlenecek olan gençlerin buldukları toplumun pek çok üyesi, çeşitli fonksiyonlarla olaya müdahil olacaktır.

Yarımadadaki köylerde, kız istemeye oğlanın annesi ve babası, amca, dayı, hala, teyze gibi yakın akrabaları ile birlikte, aile dışından sözüne güvenilen, toplumda saygın bir yer edinmiş, hatırı sayılır bir büyük de katılır. Bu kişinin fonksiyonu, kız isteme olayında herhangi bir tatsızlık veya problem çıktığında, düşüncelerine saygı duyulan kişi sıfatıyla olaya müdahale edip yatıştırmak ve her iki tarafın ortak bir noktada buluşabilmesini sağlamak, ayrıca olaya tanıklık ederek, kız isteme sırasında kız ve erkek tarafının verdiği sözleri, daha

¹³² Dünürcü, Divanü Lûgat-it Türk'te “arkuçı”, “yorigçı”, ve “sawçı” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Bkz.: Besim ATALAY: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, c.I, s.141; c.II, s.52; c. III, s. 154; Kazaklar'da ise kız alıp veren herkes “kuda” olarak adlandırılır. Bkz.: Seyit KENCEAHMETULI: Kazakların Gelenek Göreneği İle İnanç ve Pratikleri, Türkiye Türkçesine Aktaran: Nerin KÖSE, Millî Folklor Yayınları, Ankara 2001, s.216.

¹³³ Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü.

¹³⁴ Anadolu'nun genelinde dinen hayırlı ve uğurlu olduğuna inanılan Perşembe günleri kız isteme âdeti yaygındır. Perşembe günü hayırlı bir gün olduğu için, bu günlerde kız istenirse, olumsuzlukların ve engellerin aşılacağına inanılır.

¹³⁵ Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

sonra yerine getirip getirmediğinin de takipçiliğini yapmaktadır. Bu kişiye “dünürçübaşı” denir.¹³⁶ Kızı aramaya ve istemeye böyle bir aracı, yardımcı kişi ile gitmek, Türk toplulukları arasında yaygın ve köklü bir gelenektir.¹³⁷ Yarımada eğer akraba dışından bir dünürçübaşı bulunmayacaksa erkek akrabalarından bir kişi, dünürçübaşının bütün görevlerini üstlenir.

Dünürçüler kız istemeye giderken, günlük kıyafetlerinin dışında, en temiz ve yeni elbiselerini giyerler. Bu, hem gidilen eve değer verildiğinin göstergesidir hem de evlilik olayının ciddiye alındığını ve günün sıradan bir gün olmadığını göstermek içindir. Aynı şekilde kız evi de hem evlerinin düzenine hem giyimlerine dikkat ederek gelen misafirlere önemli kişiler olduklarını hissettirirler. Bu bağlamda kız evi, kızlarını istemeye gelen dünürçülere oldukça nazik davranırlar. Kararları olumlu ya da olumsuz olsun, dünürçüler o eve değer verdikleri, saygı gösterdikleri, kızlarını almak suretiyle akrabalık bağları kurmaya layık gördükleri için gelmişlerdir. Bu yüzden gelen misafirlere asla kaba davranılmaz ve elden geldiğince hizmette kusur edilmez.¹³⁸

Daha önceden haberdar edilen kız evi, o gün kızlarının isteneceğini bilir. Dünürçüler geldikten sonra, bir müddet konuya girmeden, farklı konularda sohbet edilir. Gecenin ilerleyen vakitlerinde, oğlanın annesi, babası, kendisi¹³⁹, akrabaları, varsa dünürçübaşı ile kız tarafından çağrılı bulunan kızın yakınlarının hazır bulunduğu sırada, dünürçübaşı, İslâm dinine mensup bütün Türk topluluklarında görülen “Allah’ın emri, Peygamber’in kavliyle kızınız1, oğlumuza istiyoruz” şeklindeki dinî yaptırım gücü olduğuna inanılan kalıp ifade ile isteme işini gerçekleştirir.

Dünürçübaşının muhatabı, kız babasıdır. Kızın babası kesin kararını hemen vermez.¹⁴⁰ “Düşünelim, inşallah olur. Haftaya gelin”¹⁴¹ ya da “Kısmet olursa olur. Bizim de danışacağımız akrabamız, büyüklerimiz var.”¹⁴² diyerek açık kapı bırakır. Kız evi evliliğe olumlu baksa da hemen cevap vermez, süre ister. Bu sürede hem dünürler ve damat adayı ile

¹³⁶ Meryem Algül, Yaş 56, Okur-yazar, Ocaklı Köyü.

¹³⁷ Dede Korkut boylarından “Kanlı Koca Oğlu Kan Turahı Boyu”nda Kanlı Koca, oğluna kız aramaya “ak sakallı pir kocalar”la birlikte gider. “Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu”nda ise, Beyrek’in Banu Çiçek’le evlenme teşebbüsünde, kızın kardeşi Deli Karçar’ın gönlünü yapmak için Dede Korkut aracı olarak gönderilir. Bkz.: Muharrem ERGİN: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s.185;125.

¹³⁸ Dünürçülere itibar gösterilmesi Manas Destanı’nda da geçmektedir. Bkz.: Naciye YILDIZ: Manas Destanı ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.376.

¹³⁹ Eskiden kız istemeye damadın gitmediği fakat günümüzde onun da bu toplantıda bulunduğu ifade edilmiştir.

¹⁴⁰ Yarımada köylerde günümüzde, kız evinin, isteme işinden önceden haberi olduğu için, olumsuz cevap verileceği takdirde, genelde kız isteme olayı gerçekleşmeden aracılar vasıtasıyla olumsuz cevap erkek evine iletilmektedir. Keza kesin olumsuz cevap verilecekse kız istendiği gün, bu işin olamayacağı sebepleriyle açıklanarak dünürler gönderilir.

¹⁴¹ Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

¹⁴² Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

ilgili daha derin soruşturmalar yapılır hem de oğlan evine kız almanın kolay olmadığı mesajı verilir. Aslında kız isteme günü kesin karar söz ile ifade edilmemiş olsa da, erkek tarafı kız evinin cevabını davranışlarından anlar. Anne babanın ve kızın misafirlere gösterdiği yakın ilgi ve memnuniyet ifadesi gösteren jest ve mimikler, olumlu cevaba işarettir. Yaklaşık bir hafta, on gün sonra gerçekleştirilen ikinci ziyarette hem kesin cevap verilir hem de cevap olumlu ise söz kesme işlemi gerçekleşir.

1.3. SÖZ KESME

Söz kesme, evlilik kurumunun şifahi ilk belgesidir. “Küçük nişan”, “söz kesen”, “kavil”, “mendil alma”¹⁴³ “küçük düğürlük” gibi tabirlerle de anılan söz kesme, evliliğin kız istemedi sonrakı aşamasıdır. Kız ve erkek tarafının birlikte gerçekleştirdikleri ilk tören de yine söz kesimidir.

Bölgede, kız isteme işlemi gerçekleştirildikten sonra, cevap almak üzere oğlan evinin kız evine yaptığı ikinci ziyarette, cevap olumlu ise söz kesilir.¹⁴⁴ Bu gün, kız istemede olduğu gibi yine bir perşembe akşamıdır. Söz kesiminde hem kız hem erkek tarafından katılan ve olayın şahitliğini yapan davetlilerin sayısı da artmaktadır.

Oğlan tarafı söz kesmeye giderken, içinde takılacak olan takılar, elbise, iç çamaşırı, terlik, mendil, havlu ve çikolata bulunan kırmızı süslü jelatinlere sarılmış bir bohça hazırlar ki buna “söz kesimi bohçası” denir. Kız tarafının bu bohçayı kabul etmesi, kızın verildiği anlamına gelmektedir. Karşılıklı hediyeleşmenin gereği olarak kız tarafı da söz kesiminden sonrakı hafta, oğlan evine bir bohça hazırlayarak götürür. Evlenmenin her aşamasında görülen hediyeleşme, söz kesimi ile başlar ve iki taraf da elinden geldiğince masraftan kaçınmadan, verilecek hediyelere dikkat eder. Çünkü bu hediyeler, taraflarca akraba ve komşularına sergilenmektedir ve oğlan ve kız evinin itibarını, statüsünü göstermesi açısından çok önemlidir.

Söz kesiminde, kız isteme işinde olduğu gibi, düğürcübaşı, “Allah’ın emri, Peygamber’in kavliyle” kız isteme işini tekrarlar. Evlenmeye kızın rızasının olup olmadığı, daha önceden annesi tarafından kıza sorulmuştur. Çünkü kız cevabını babasına ve istemeye

¹⁴³ Mendil, Sibirya’dan Anadolu’ya kadar uzanan coğrafyada kızın evlilik rızasının sembolü olarak görülmüştür. Bu yüzden söz kesme töreninde, kız evi, evliliği kabul ettiklerini göstermek için oğlan tarafına mendil vermektedir. Bkz.: Bahaeddin ÖGEL: Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara 1979, 2. Baskı, s.183-184.

¹⁴⁴ Söz kesimi, zaman zaman kız isteme işinin gerçekleştirildiği gün de yapılabilmektedir.

gelen oğlan evine, gelenek icabı direkt söyleyemez. Annesine verdiği olumlu cevap üzerine, babası da oğlan tarafına olumlu cevabı verir. Böylece evlilik yolunda ilk adım atılmış olur. Dönürlük yapıldıktan sonra gelin ve damat orada bulunan büyüklerin ellerini öper. Söz kesiminde çalgılı eğlence yapılmaz. Sadece kız evinin hazırlamış olduğu şerbet içilir. Evlenme geleneği içinde kalıplaşmış biçimde yerine getirilen davranışlardan birisi olan “şerbet içme”, Anadolu’nun hemen her yöresinde ortak olarak yapılan bir uygulamadır ve dostluğu, birlik ve beraberliği sağlama ve pekiştirme ile mutluluğun paylaşımı fonksiyonlarıyla, evliliğin, başlangıcından sonuna kadar tatsızlık olmadan, güzel ve hayırlı geçmesini sembolize eder. Şerbet içme kültür kalıbı, geçmişten günümüze fonksiyonunu kaybetmeden gelmiş olmasına rağmen, evde hazırlanan şerbetin yerini günümüzde çarşıdan alınan soğuk meşrubatlar alma yolundadır.

Söz günü, aynı zamanda evliliğin bundan sonraki aşamasının planlandığı gündür. Nişan ve düğün zamanı, kurulacak olan yeni aile için genç çiftin ihtiyaçları gibi konular, teferruatları daha sonraki zamanlarda konuşulmak üzere genel hatlarıyla aile büyüklerince planlanır. Her iki taraf da güçleri ölçüsünde ne yapabileceklerini ve neler istediklerini söyleyerek üzerinde anlaşmaya varırlar.

Anadolu genelinde söz kesimi günü ele alınan öncelikli konulardan birisi de “başlık”tır. Başlık, günümüzde damat ya da ailesi tarafından gelin kızın ailesine yapılan bir tür evlilik ödemesidir. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan geleneksel toplumlardaki evlenmelerde ön plana çıkan ve evlenecek kızın koşullara göre değeri olarak görülen başlık, baş sözcüğünün kullanımından giderek “bir baş karşılığı”, “bir başa ait”, “bir baş için”, “bir başın bedeli” olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁵ Başka bir görüşe göre başlık, kökeni Mezopotamya’ya kadar uzanan, erkek ailesi tarafından geline verilen, altınlarla süslü “kaşbastı” adlı başlıktan doğmuştur. Daha sonra başlık giyimi ortadan kalkınca, başlık parası nakit olarak kız babalarına verilir olmuştur.¹⁴⁶

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan başlık geleneği, Eski Türklerde “kalın” şeklinde görülür. İlk kez Suci yazıtında rastlanan kalın¹⁴⁷, “kız ailesine verilen bir aile malıdır”dır.¹⁴⁸ Babanın sağlığında oğullarını evlendirebilmek için ayırdığı mal “kalın” iken, kızlarına düşen

¹⁴⁵ BALAMAN, Ali Rıza : Evlilik Akrabalık Türleri, İzmir 1982, s.29.

¹⁴⁶ TEZCAN, Mahmut : Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.17.

¹⁴⁷ İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 3. Baskı, C.1, s.348.

¹⁴⁸ ÖGEL, Bahaeddin: Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara 1979, 2. Baskı, s.176.

mal ise “çeyiz”dir.¹⁴⁹ Yazılı kaynaklarımızda “kaling”¹⁵⁰ olarak geçen gelenek, İslâmiyetin kabulünden önce yaygın olarak uygulanmakla beraber¹⁵¹ günümüzde de Türk dünyasında ve Anadolu’nun çeşitli yörelerinde aynı adla görülmeye devam etmektedir.¹⁵²

Kalın geleneğinde, Türklerin atlı-göçebe yaşam tarzından ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı yerleşik hayata geçişi ve İslâmiyetin tesiri¹⁵³ ile zaman içinde bir takım farklılıklar meydana gelmiştir. Kız için verilen kalın, yerini çeyizin telâfisi, süt hakkı, bekaretin korunması, baba hakkı, kızın giderlerinin karşılanması, velâyet hakkının devri, iş gücü kaybının telâfisi, soyun sürekliliğini sağlamak gibi nedenlerle¹⁵⁴ kızın ailesine verilen başlığa bırakmıştır.

Gelibolu Yarımadası’nda başlık verme geleneği yakın zamana kadar uygulanmakla beraber, günümüzde sadece Ordu’dan alınan gelinler için ödenmektedir.

Bölgede “baba ağırlığı”, “baba hakkı”, “babalık” ya da “ağırlık” adı verilen başlık, daha çok velâyet hakkının devri, işgücü kaybının telâfisi ve kızın çeyiz giderlerinin karşılanması sebepleriyle alınmıştır. Başlık olarak yapılan ödemeler, beşi bir yerde, hanım altını, yarımılık, altın zincir, küpe gibi takı ile paradan oluşmaktadır.¹⁵⁵ Genellikle alınan paranın bir kısmı, kızın çeyiz masraflarında kullanılmış, bir kısmı da kızın babasına kalmıştır.¹⁵⁶ Bölgede görülen başlık parası uygulaması, Anadolu’nun diğer yörelerinde görülebildiği gibi yıkıcı ve tarafları zorlayıcı¹⁵⁷ olmamış, erkek tarafı istenen parayı ödeyemeyeceğini söylediğinde kız tarafı ya isteklerini azaltmış ya da para kısmından tamamen vazgeçmiştir.¹⁵⁸ Dolayısıyla yumuşak ve esnek bir yaklaşımın olduğu söylenebilir.

¹⁴⁹ a.g.e., s.178.

¹⁵⁰ ATALAY, Besim: Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, C.III, s.371-372.

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Muharrem ERGİN: Orhun Abideleri, İstanbul 1984, s.116; Naciye YILDIZ: Manas Destanı ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahfiller, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s.383; Muharrem ERGİN: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s.126-127.

¹⁵² TEZCAN, Mahmut: Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.15; Nerin KÖSE: Kazak Düğünü, Millî Folklor Yayınları, Ankara 2000, s.58-62.

¹⁵³ İslâmiyet’in kabulü ile “mehr” uygulaması başlamıştır. Mehr, erkek tarafından kız için yapılan ödemedir. İki çeşittir. Zifaktan önce ödenen “mehr-i muaccel”, boşanma ya da ölüm durumlarında ödenen ise “mehr-i müeccel”dir. Bkz.: İslâm Ansiklopedisi, “Mehir” Maddesi, C.7, s.494-496.

¹⁵⁴ ERDENTUĞ, Nermin: “Türkiye Geleneksel Toplumlarında Başlık”, 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.4, s.97; Mahmut TEZCAN: a.g.e., s.21-24.

¹⁵⁵ Ömer Karaca, Yaş 70, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü.

¹⁵⁶ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹⁵⁷ TÜRKDOĞAN, Orhan: “Evlendirmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması”, 1. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1976, C.IV, s.315-316.

¹⁵⁸ Mübaccel Karaca, Yaş 68, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü.

Gelibolu Yarımadası'nda günümüzde başlık parası sadece, Ordulu gelin adayları¹⁵⁹ için verilmektedir ve buradan alınan bir gelin için ödenen para, milyarlarla ifade edilmektedir.¹⁶⁰ Bölgede başlık parası uygulaması artık görülmezken Ordu'dan alınan gelinlere başlık ödenmesi ve miktarın ödeyen kişiyi sarsacak kadar yüksek olmasının birden fazla sebebi vardır. Ekonomik durumu kötü olan kız ailelerinin, kızlarını bir nevî mal olarak görüp ekonomik çıkar elde amacına yönelmeleri, Ordu'nun köylerinde başlık parası alma geleneğinin, iyice yozlaşmış olarak devam etmesinin başlıca sebebidir. Gelibolu yarımadasından evlenme talebiyle buraya gelen damat adaylarının da ya özürülü ya da yaşlı¹⁶¹ veya ikinci evliliğini yapmak isteyen kişiler olması ve bu kişilerin buradan evlenmeye bir yerde mecbur olmaları, başlık parasının yükselmesine sebep olmuştur. Yine, kızın köyden çok uzak bir yere gelin gidecek olması ve geleceğinin belirsizliği başlık parasını artırıcı bir sebeptir.

Eski Türk toplumunda atlı-göçebe yaşantının gereği olarak görülen “kalın” uygulaması, yerleşik hayata geçişle beraber tarım ve hayvancılıkla uğraşan toplumda yerini başlığa bırakmıştır. Sanayileşme süreci ve ona bağlı olarak da kentleşme hareketi ile birlikte, başlık geleneği de, toplumun bu süreç ve hareketten etkilendiği nispette zayıflamıştır. Gelibolu Yarımadası köylerinde, günümüzde hayvancılık faaliyetlerinin sadece ailenin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar yapılması ve tarımda makineleşme ile birlikte artık kız çocuklarının iş gücü olarak aile ekonomisine fazlaca katkıları bulunmamaktadır. Böylece, temelinde ekonomik ilişkilerin bulunduğu başlık geleneğinin, istenme koşullarından birisi ortadan kalkmıştır. Ayrıca, “Bir toplum kadın ve erkeğe ne kadar eş değer hak ve imtiyazlar sağlarsa başlık da o nispette yerini ve rolünü kaybeder.”¹⁶² görüşünden hareketle, bölgede kız ve erkek çocuklarının eşit görülmesi, her iki cinse de eğitim için eşit fırsatlar yaratılması, başlık geleneğini zayıflatan bir diğer neden olmuştur. Bir diğer sebep de evlenen çift için ayrı bir ev açılmasının benimsenmesidir. Ekonomisi uygun olanlar bunu evlilik esnasında hemen uygulamaya koymaktadırlar. Eğer bu mümkün değilse, bir müddet kayın valideyle oturulduktan sonra evler ayrılmaktadır. Dolayısıyla, kız tarafı başlıktan vazgeçmekte ve düğünle birlikte açılacak yeni ev için hem kız tarafı hem de erkek tarafı ekonomik olarak katkıda bulunmaktadırlar.

¹⁵⁹ Çalışmanın “Eş Seçimi” bölümüne bakılabilir.

¹⁶⁰ Bülent Mandacı, Yaş 23, Üniversite mezunu, Kocaçeşme Köyü.

¹⁶¹ Urfa, Mardin, Diyarbakır bölgelerinde de kız babasının, kızın isteğine başvurmadan, çok parayı veren kişiye kızlarını sattığı durumlar görülmektedir. Bkz.: Mahmut TEZCAN: Türk Kültüründe Başlık Parası Geleneği, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.36.

¹⁶² TÜRKDOĞAN, Orhan: a.g.m., s.332.

Bölgede başlık parası artık sorun olarak görülmektedir. Bir kaynak kişinin söylediğine göre, başlık parası geçen senelerde beş-altı milyara kadar yükseldiğinden ve bu da kızların evde kalmasına sebep olacağından terkedilmiştir.¹⁶³ Başka bir kaynak kişinin “*Babam otuz lira başlık aldı benim için. Şimdi güldürüyorum kızları, öyle âdet yok ya*”¹⁶⁴ sözleri, bölgede bu geleneğin artık fonksiyonunu kaybederek geride kaldığını özetlemektedir.

Başlık parasının bu şekilde terk edilmesi, söz kesimi günü yerini kıza takılacak mücevherlere bırakmıştır. Bütün köylerde, kız tarafının çok takı istediği ifade edilmiştir. Miktar olarak belirtilen “*İki metre zincir, beşi bir yerde, on bilezik*”¹⁶⁵ bir köylü için çok ciddi maddî yük getirmektedir. Bir kaynak kişinin takı ile ilgili “*Mecbursun yapmaya. Dünürler gidiyor ya orada kesiyorlar. En pahalısına gidiyorlar. Sekiz bilezikten az istenmez. Yapamazsan yapana kadar bekleyeceksin.*”¹⁶⁶ sözleri, başlık parasının uygulanışını anımsatmaktadır. Bölgede başlık parasının bazı fonksiyonlarının takıya yüklendiği görülmektedir. “Kızın geleceğini garanti altına almak” isteği ile erkek tarafından fazla takı istenmektedir. Çünkü kadının kocası öldüğünde ya da boşanma durumunda bu takılar kadında kalacaktır. Böyle bir durum söz konusu olmadığında da, aile ekonomik yönden ihtiyaç duyduğunda bu takılar, “zor durumda yardımcı olma” fonksiyonuyla hazır kaynak olarak kullanılır.

Söz kesimi ile nişan arasındaki süre genelde fazla uzun tutulmamaktadır. Düğünün yapılacağı zamana göre sözle nişan arasındaki süre ayarlanmakla birlikte birkaç ay içinde nişan yapılmaktadır.

1.4. NİŞANLANMA

“Yavukluluktan bir derece daha fazla bağlılık ve evlenmeğe yakınlık”¹⁶⁷ olan nişan, söz kesildikten sonra, evliliğin ikinci aşamasıdır. Söz kesimiyle dar bir çevreye duyurulan evlilik olayı, nişan töreniyle, akrabalarla beraber yakın uzak herkese duyurulmuş olur.

Anadolu’da nişan adıyla görülen gelenekle ilgili Oğuzca’da “adaku” (nişanlı), Kazak-Kırgız lehçelerinde “atastır-, ataştır-” (nişanlamak), Çağatayca’da “ata-” (nişanlanmak),

¹⁶³ Ömer Karaca, Yaş 70, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü.

¹⁶⁴ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

¹⁶⁵ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁶⁶ Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

¹⁶⁷ DEMİRCİ, Yusuf Ziya: Anadolu’da Eski Düğün ve Evlenme Adetleri, İstanbul 1968, s.13.

Yakutça'da "atastır-" (bir şey mübadelesiyle dost olmak) kelimeleri geçmektedir.¹⁶⁸ Evlilik yolunda söze oranla daha resmi¹⁶⁹ bir aşama olan nişan, Dede Korkut Hikayeleri'nde "kiçi düğün" olarak geçer.¹⁷⁰

Bölgede nişan töreni söz kesiminden sonra yaklaşık bir ay içinde gerçekleştirilir. Bu tören, çalgılı türkölü ve davetli sayısının fazla olması nedeniyle "büyük nişan" olarak isimlendirilir.¹⁷¹ Düğünden önceki en geniş katılımlı tören olan nişanın fonksiyonu, gençlerin birleşmesini ilan etme, insanların şahitliğinde kabulünü sağlama, iki aile arasında kurulmakta olan akrabalık bağlarını pekiştirmedir. Nişanla birlikte gençler yarı evli olarak görülür ve geriye dönüş söze göre daha zordur.¹⁷²

Bütün törenlerde olduğu gibi, Gelibolu bölgesinde görülen nişan töreninin de icrasından önce bir hazırlık devresi vardır. Nişandan birkaç hafta önce kız ve oğlan tarafının nişan hazırlıkları başlar. Nişanda kızın ve damadın giyeceği kıyafet, takılacak olan takılar, ailelerin karşılıklı olarak birbirlerine verecekleri hediyeler için gelin ve damadın da aralarında bulunduğu, kız ve erkek evinden seçilen temsilcilerle alış-verişe çıkılır.¹⁷³ Oğlanın anne ve babası nişan alış-verişinde bulunurken kızın anne ve babası bulunmaz. Çünkü kızın anne ve babasının alış-verişe gelmeleri, alınacak hediyeleri beğenmemeleri, fazla istekte bulunmaları hoş karşılanmaz. Bu noktada devreye kızın "yengeleri"¹⁷⁴ girmektedir. Yengeler kız evinin isteklerini daha rahat dile getirirler. Nişan töreni için yapılan bu alış-verişte kıza alınan hediye ve takılarla kızın birinci derece yakınlarına hazırlanan hediye bohçalarına "nişanlık" ya da "gelin görmesi" adı verilir.¹⁷⁵ Hazırlıklar tamamlandıktan sonra daha önceden belirlenen günde, kız evinde nişan olayı gerçekleştirilir.

¹⁶⁸ İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, I. cilt, s.303.

¹⁶⁹ Medeni Kanunda (İkinci kitap, Aile Hukuku, Birinci Kısım, Karı Koca, Üçüncü Bab, Evlenme, Birinci Fasıl, Madde 82, 83, 84, 85, 86, 87) nişanlanmanın yapılacağı şartlar ve nişanın bozulması neticesi ortaya çıkan durumla ilgili düzenlemeler vardır.

¹⁷⁰ Dede Korkut Hikayeleri'nde düğün ("ulu düğün") den önce nişan yapılmaktadır. Bkz.: Muharrem ERGİN: Dede Korkut Kitabı I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, 3. Baskı, s.133.

¹⁷¹ Söz kesimi ise "küçük nişan" dır. (Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü).

¹⁷² Anadolu'da evli çiftlerin birbirine hitapta "nişanlım" tabirini kullanmaları, nişandan itibaren birbirlerini karı-koca (eş) olarak kabullendiklerine delil olarak gösterilebilir.

¹⁷³ Nişana yakın bir tarihte kız için yapılan bu alış-verişe bölgede "ruba" ya da "urba" denilirken Anadolu'da "pırtı günü" adı verilmektedir. Bkz.: Tülay ER: "Dörtdivan Kasabasında Evlenme Âdetleri", I. Türk Halk Kültürü Araştırmaları Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II, Ankara 1996, s.172.

¹⁷⁴ "İnge" denilen kişiler, kızın gerçek akrabalarıdır. Erkek kardeşin karısı, ya da amca ve dayı eşlerinden iki kişi nişandan başlayarak düğünün sonuna kadar geline refakat eder. Yengenin görevi, düğün öncesi, sırası ve sonrasında, daha önceden öğrenmiş ve uygulamış olduğu deneyimlerini, usta-çırak ilişkisi içinde geline anlatmaktır. Tecrübesiz olan ve içinde bulunduğu ruh haliyle her şeyi düşünemeyen gelin, neleri yapıp yapmaması ve nasıl yapması gerektiğini yengeden öğrenir.

¹⁷⁵ Sezer Sukuşu tarafından Tayfur köyünden Cemile Toprak (Yaş 63, İlkokul mezunu)'tan derlenmiştir.

Evlenme geleneklerinin vazgeçilmez kültür unsuru olan hediyeleşme¹⁷⁶ bağlamında erkek tarafı hazırladıkları bohçaları sinilere koyar. Yakın akrabaları ile birlikte, çalgılar eşliğinde kız evine gelir.¹⁷⁷ Eğlenceye geçmeden önce, erkek evinin getirdiği, iç çamaşırı, terlik, yemeni, krep, çetrik, gömlek, çorap, elbiselik kumaştan oluşan bohçalar odanın birinde açılır ve davetlilere gösterilir.¹⁷⁸ Gelinle damat aynı köydense nişan, “nişan karşılığı” adı altında erkek evinde tekrarlanır. Eğer nişan karşılığı yapılmayacaksa kız evinin damat için hazırladığı, gömlek, kravat, tıraş takımı, bornoz, iç çamaşırı ve terlikten oluşan bohça ile ailesi için hazırlanan bohçalar, nişandan sonraki bir hafta içinde, ya kız evinin oğlan evini ziyaretinden sonra oğlan evinde ya da nişan esnasında kız evinde sergilenir.¹⁷⁹

Daha sonra tören alanı olarak belirlenen yerde¹⁸⁰ gençlerin birbirine ait olduklarını gösteren yüzükleri takıldıktan sonra takı törenine geçilir.¹⁸¹ Nişanda takılan takılar kız evine verilir. Çünkü nişan masrafları kız evince karşılanmaktadır. Kızın babası takıları isterse kendisi için kullanabileceği gibi bir kısmını ya da tamamını kızına da verebilir.¹⁸² Takı töreni bittikten sonra gelin ve damat büyüklerin elini öperek tebrikleri kabul eder. Törenin bu aşamasında “güvey kapama” âdeti vardır.¹⁸³ Bohçalar açılıp, yüzükler ve takılar takıldıktan sonra, ortaya dilimlerinin birinin içinde para ya da altın bulunan bir tepsi baklava getirilir. Tatlı tepsisinin başında kızın yengesi durmaktadır. Damadın bu dilimi bulması istenir. Kimi uygulamalarda damat çabuk bulsun diye, paranın ya da altının yeri önceden kendisine

¹⁷⁶ Ziya GÖKALP, evlenme olayının her aşamasında görülen hediyeleşmeyi, “fena cinlerin tesirlerini gidermek veyahut yeni ailenin saadetini temin üzere yapılan sihrî âyin” ve “kurban takdiminin bir bakıyyesi” olarak değerlendirmiştir. Bkz.: a.g.y.: Türk Medeniyeti Tarihi, Hazırlayan: İsmail AKA-Kazım Yaşar KOPRAMAN, İstanbul 1976, s.309.

¹⁷⁷ Osmanlılar döneminde nişan için çalgılı-türkulu ve kalabalık katılımlı tören yapılmaz. Güvey tarafından iki hanım, içinde iki top kumaş, yarım top kıymetli bir şal ve orta boy pırlanta bir dal bulunan süslü ve işlemeli nişan bohçasını kızın evine götürürler. Bohçanın gelin evine bırakılmasına “nişan takıldı” denir. Ayrıca kızın annesine, babasına ve yakın akrabalarına, giyip gelmelerini sembolize eden, davetiye anlamındaki ayakkabı gönderme âdeti vardır. Bkz.: Abdülaziz Bey: Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Yayına Hazırlayan: Kazım ARISAN-Duygu ARISAN GÜNAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, İkinci Basım, s.109-110.

¹⁷⁸ Erkek evi tarafından kız evine getirilen bohçanın sergilenmesi, Dobruca Türkleri arasında da görülmektedir. Bkz.: Mehmet Naci ÖNAL: Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s.94.

¹⁷⁹ Hazırlanan bu bohçaların, eskiden, köy meydanında iplere serilerek sergilendiği, fakat ekonomik sebeplerle hediyelerin eskisi kadar fazla olmaması ve bohça hazırlanacak kişi sayısının azaltılması sebebiyle, günümüzde evin bir odasında sergilendiği ifade edilmiştir. (Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü).

¹⁸⁰ Gelibolu Yarımadası’ndaki hemen hemen bütün köylerde nişan için tören alanı olarak kız evinin bahçesi ya da avlusu kullanılır. Daha kalabalık davetli topluluğunun katıldığı düğünlerde ise okul bahçesi ya da bazı köylerde bulunan düğün salonları tören alanı olarak kullanılmaktadır.

¹⁸¹ Nişan yapan eve ekonomik katkı fonksiyonuyla yapılan takı, düğünde daha fazla görülür. Çünkü düğünde daha çok masraf yapılmaktadır. Ayrıca düğünde takılacak olan takılar, yeni evli çiftin kuracakları yuva için son derece önemlidir. Nişanda takılanlar direkt kız evine gideceği için kızın yakınları ve akrabaları daha çok nişanda takılarını takarlar.

¹⁸² Emine Arıcı, Yaş 46, İlkokul mezunu, Behramlı Köyü.

¹⁸³ “Tatlı bozumu” da denilen bu âdete göre, eğer oğlan köy dışındansa tatlı kız evinde bozular. Oğlan evinde “nişan karşılığı” yapılacaksa, oğlan evinde bozular. (Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü).

söylenmiştir. Damat bu tılsımlı objeyi bulunca para kesesinin içine koyar¹⁸⁴ ve yengeye bir miktar bahşiş verir.¹⁸⁵ Daha sonra bu baklava dilimini gelinle damat paylaşarak yerler.¹⁸⁶ Arkasından ikisi birlikte, davetlilerin üzerine, ağız tadının sembolü olan şeker atarlar ve eğlencelere geçilir.

Törenlerin en önemli ögesi olan müzik, duygulara hitap ederek, bir araya toplanmış olan insanların kaynaşmasına, mutluluğun ve coşkunluğun artırılmasına vesile olur. Bölgede eskiden deflerin eşliğinde, kızların söylediği türkülerle eğlenilirken, günümüzde eğlendirme görevi tamamen çalgıcılara bırakılmıştır. Türk kültüründe düğünün simgesi olan davul-zurna enstrüman ikilisi, bölgede davul-klarnet olarak görülmektedir.¹⁸⁷ Bununla birlikte, son zamanlarda, geleneksel ezgileri icra eden davul ve klarnetle birlikte ya da onların yerini alarak “caz” diye tabir edilen orglar düğün ve nişan eğlencelerine girmiştir. Bölgede belli bir yaşın üzerinde olanların “*Davulları batırdılar*”¹⁸⁸, *caz var şimdi.*”¹⁸⁹ diye sitemkâr konuşmalarının müsebbibi orgun, bu kadar hızlı ve geniş alana yayılmasının birden fazla sebebi vardır. Bölgede eğlence sektörünü Roman vatandaşlar ellerinde tutmaktadırlar. Bütün köylerde ve ilçelerde –hatta Çanakkale il merkeziyle çevre illerde dahi- hakim olan müzik ve çalgılı eğlencelerin organizesi, bu işi meslek edinmiş Romanlarca yapılmaktadır. Şehir merkezlerindeki eğlenceleri de düzenleyen bu müzisyenler, günceli yakalamak için hem repertuarlarını hem de enstrümanlarını yenilemiş ve genişletmişlerdir. Dolayısıyla, onlardaki şehir kültürünün tesiriyle meydana gelen değişiklik, köylere de yansımıştır. Geleneksel ezgilerin yanında günün popüler parçalarını da çalmak ve çalarken aynı zamanda söyleyebilmek için, davul ve klarnetin kifayetsiz olduğu durumlarda devreye çok fonksiyonlu bir enstrüman olan org girmiştir. Köy gençlerinin de bunu desteklemesiyle kullanımı yaygınlaşmıştır. Ayrıca org tutulduğu zaman, gelen müzisyen sayısı daha az olduğundan bu kaleme ayrılan masraf düşmekte ve düğün sahiplerinin tören esnasınca bunlarla ilgilenmeleri de daha kolay olmaktadır.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Bu paranın bereket getireceği inancı vardır.

¹⁸⁵ 2000 yılı itibarıyla bahşişin miktarı 5.000.000'dur.

¹⁸⁶ Bölgedeki nişan törenlerinde görülen, gelinle damadın tören alanına ilk çıktıkları an oynadıkları oyun esnasında kurdelelerle birbirlerine bağlanması ve yüzük takılması gibi, aynı tatlı dilimini birlikte yemeleri de, “geleneklerin toplumdaki uygulamaları” diye tanımlanabilecek “ritüel” bağlamında “birleştirme ritleri” içinde değerlendirilebilir.

¹⁸⁷ İkisi kadar olmasa da keman da düğün enstrümanı olarak bölgede görülmektedir.

¹⁸⁸ Bölgede “batır-” kelimesi, ortadan kaldırmak, uygulamamak anlamında kullanılmaktadır.

¹⁸⁹ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁹⁰ Bölgede düğün eğlencelerine “caz” tabir edilen sistemin girmesi, sosyal yapıdaki değişimin de göstergesidir aynı zamanda. Evlilik sürecinde görülen bütün eğlencelerde kadınlar ve erkekler için eskiden ayrı tören alanları düzenlenirken orgun köy düğünlerine girmesiyle, bütün davetliler müziğin olduğu yerde toplanmaya başlamışlardır.

Nişan töreni, hediyelerin sergilenmesi ve takıların takılmasından sonra çalgılar eşliğinde yapılan eğlencelerle gecenin ilerleyen vakitlerinde sona erer.

Nişan-düğün arası, kız ve erkek tarafı arasında karşılıklı hediyeleşmeler, gidip gelmeler devam eder. Bu süreçte eğer dinî bayramlar, kandil ya da Hıdırellez kutlamaları olursa hediyeleşmeler ve görüşmeler daha fazla olur.¹⁹¹ Böylece, iki aile arasında kurulmakta olan akrabalık bağları sağlamlaştırılmış olur.

Nişanlılık sürecinde bölgede görülen bir âdet de “meci”dir.¹⁹² Yaz dönemine tesadüf eden nişanlılık sırasında erkek tarafı, tarla işlerinde yardımcı olması için kız evinden yardım ister. Teklif kabul edilirse erkek tarafı kız evinden gelenleri alarak tarlaya gider. Burada hem birlikte tarla işleri görülür hem de erkek tarafının hazırlamış olduğu yemekler, tatlılar yenerek hoş vakit geçirilir.¹⁹³

Söz kesildikten sonra başlayan evlilik hazırlıkları, nişanla birlikte iyice hızlanır. Bu hazırlıklar sırasında hem kız evi hem erkek evi çevrelerinden büyük destek alırlar. Nişanla düğün arasındaki süreyi belirlemede ekonomi, en büyük etkidir. Genelde yaz ayları düğün için tercih edilmekle birlikte hasat sonuna denk getirilmeye çalışılır. Çünkü bu dönem hem ekonomik açıdan daha uygundur hem de tarla işleri bittiği için düğün sahipleri ve davetliler için zaman açısından daha müsaittir.

1.5. ÇEYİZ

Divanü Lûgat-it Türk'te “sep”¹⁹⁴ ve “kaling”¹⁹⁵ olarak geçen çeyiz, Arapça “cehaz”¹⁹⁶ isminden gelen bir kelime olup, sözlüklerde “gelin için hazırlanan her türlü eşya”¹⁹⁷ olarak geçmektedir.

¹⁹¹ Kurban bayramında erkek tarafı, geline bayramlık kıyafet alır, ekonomik durumu müsaitse kız evine boynuzunda altın bilezik takılı kurbanlık koç gönderir. Kız evi de damadına kıyafet alır. (Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır). Keza Hıdırellez kutlamaları birlikte gerçekleştirilir. Oğlan tarafı hediyesini alarak o akşam nişanlı kıza yemeğe gider. Geline Hıdırellez kınası yakılır. (Hakan Gündoğan, Yaş 30, Ortaokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü). Nişanla düğün arasındaki bütün özel gün ve zamanlarda “bohça düzme”, bölgenin bütün köylerinde yaygın olarak görülen bir âdettir.

¹⁹² “İmece” kelimesi ses düşmesiyle “meci” şekline gelmiştir.

¹⁹³ HAZİR, Harun: Gelibolu Yarımadasında Folklor Araştırması, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2000, s.164.

¹⁹⁴ ATALAY, Besim: Divanü Lûgat -it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, C.I, s.319.

¹⁹⁵ a.g.e., C.III, s.371-372.

¹⁹⁶ DEVELLİOĞLU, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Yayına hazırlayan: Aydın Sami GÜNEYÇAL, Ankara 1995, 12. Baskı, s.142.

¹⁹⁷ Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Ankara 1988, C.1, s.298.

Eski Türklerde “koşantı” diye tabir edilen çeyiz, “baba malından kıza düşen pay”dır. Bu şekilde, kızın baba evindeki payı oğlan evine transfer edilmiş olur ve kızın baba evinde miras hakkı kalmazdı.¹⁹⁸

Anadolu Beylikleri ve Osmanlı döneminde de çeyiz kavramına önem verilmiştir. Çeyiz aynı zamanda bir prestij meselesidir. Özellikle hükümdarlar ve beyler gelin olacak kızlarına büyük araziler bağışlamışlardır. Küberâ ve ricâl de büyük külfet ve aşırı masraflarla hazırladıkları kızlarının çeyiziyle, servet ve kudretlerini göstermek istemişlerdir.¹⁹⁹

Gelibolu Yarımadası’ndaki köylerde, çeyiz, kız evinin hazırladığı el işi malzemelerden oluşan sandık eşyası ile gelin ve damadın ailesinin yeni kurulacak yuva için hazırladıkları her tür eşyadır.

Kız evinin sosyal-kültürel ve ekonomik durumunun göstergesi olan çeyiz, bütün Türk dünyasında olduğu gibi Gelibolu Yarımadası’nın köylerinde de evlenme geleneklerinin vazgeçilmezlerindedir. Kız çocuğunun doğumuyla birlikte, anne tarafından çeyiz hazırlıkları başlatılır. Bu safhada hazırlananlar daha çok, kızın evlendiğinde, evinde ihtiyaç duyacağı, yapılması zor ve zaman alan el işi ürünlerdir. Annenin çeyiz hazırlıklarına, ergenlik çağına gelince kız da katılır. Bundan sonraki safhada, toplumun kendinden beklediği eksiksiz çeyizi hazırlama şartlanmışlığıyla kız, yaşlılarıyla çeyiz hazırlama yarışına girerek zamanının çoğunu bu işe ayırır.²⁰⁰

Çeyiz hazırlama bir anda ve bir kişinin yapacağı bir iş değildir. Bu yüzden kızın doğumuyla başlayan ve ergenlik çağına geldiğinde kendisinin de üstlendiği çeyiz hazırlıklarına, söz kesiminden sonra düğün hazırlıklarının hızlanmasıyla birlikte akrabalar ve komşular da katılmaktadır. Karşılıklı olarak çeyiz hazırlaması gereken kızlara yapılan bu yardımlar, çeyizin toplumda birleştirici ve dayanışmayı sağlayıcı fonksiyonunu göstermektedir.

Çeyiz eşyalarının miktarı ve kalitesi üzerinde en önemli belirleyici etken ekonomi olsa da, kızın ailesi şartlarını zorlayarak en iyi çeyizi vermeye çalışır.²⁰¹ Çünkü erkek evine giden

¹⁹⁸ Evlenme ile kızın baba ocağından oğlan evine geçişi, iş gücü açısından kız evi için kayıp, oğlan evi için ise bir kazançtır. Bu yüzden çeyiz daima oğlan evinin ödediği kalından az tutulmuştur. Bkz.: Bahaeddin ÖGEL, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Ankara 1979, 2. Baskı, s.182.

¹⁹⁹ Abdülaziz Bey: *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, Hazırlayan: Kazım ARISAN-Duygu ARISAN GÜNAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, 2. Baskı, s.113-119.

²⁰⁰ Bölgede, kız çocuklarının örgün eğitimden ziyade yaygın eğitimi tercih etmesi ve çeyiz hazırlıklarına önemli katkısı bulunan dikiş-nakiş kurslarının köylerde daha fazla rağbet görmesi, yöre insanının çeyiz kavramına verdiği öneme ve çeyiz geleneğinin günümüzde de fonksiyonel olduğuna delil olarak gösterilebilir.

²⁰¹ “Burada (derlemenin yapıldığı köy ve genel anlamda bölge) el işi olsun, mutfak eşyası olsun kızlara çok çeyiz yapıyorlar.” (Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güncüli Köyü).

çeyiz, hem kendi prestijlerini gösterecektir hem de kızlarının yüz akı olacaktır. Erkek evi eğer gelen çeyizden tatmin olmazsa, bunu kıza baş kakıncı yapacaktır. Kız evi kızlarının rahat etmesi ve olumsuz tepkilere maruz kalmaması için iyi çeyiz verme istegindedirler.^{202 203}

Bölgede çeyiz eşyası olarak bütün Türk dünyasıyla benzerlik gösteren eşyalar verilmektedir. Oda takımları, masa örtüleri, çetıklar²⁰⁴, el örgüsü yün çoraplar, oyalı yemeniler, tülbentler, krepler, dantellerle süslü havlular, mutfak takımları, yün yastık ve yorganlar, pijama ve gecelik takımları sözlü kültür geleneğimizin önemli temsilcileridir. (Foto: 4,5,6).

Folklorun maddî kültür temsilcisi olan çeyiz, Gelibolu Yarımadası'nda, fonksiyonunu devam ettirmekle birlikte, zaman içinde verilen eşyalarda değişiklikler olmuştur. Eskiden kayınvalide ile oturma yaygın olduğundan genelde sadece sandık eşyası hazırlanmıştır. Günümüzde ekonomik duruma bağlı olarak elden geldiğince ayrı ev açıldığından, mobilya türü eşya da çeyizin kadrosuna girmiştir. Bugün artık sandık eşyasında aşırıya kaçılmamakta, gelin olacak kızın kullanacağı kadar el işi malzeme verilmektedir. Fakat yine de çeyiz sandığında, yoğun el emeği gerektiren dantel masa örtüsü, yatak örtüsü, perde, oda takımı, dantelli havlular mutlaka bulunmaktadır.

Yıllarca büyük emek verilerek hazırlanmış olan çeyiz, düğünden bir hafta-on gün önce kız evinde sergilenir. Çeyizin asılması, bölgede düğün âdetleri içinde en merak edilen ve dikkat çeken safhadır. Eskiden, avluya ipler gerilerek sergilenen çeyiz, bugün, evin bir odasında duvarlara gerilen çarşaf lar üzerine serilmektedir. (Foto:4). Mutfak eşyaları ise aynı odada masa veya sehpa ların üzerinde sergilenmektedir. Bölgede çeyizi söküp serme işini kız eviyle birlikte yengeler yapmaktadır. Taşınabilir eşyalardan oluşan bu sergide eşyaların daha güzel daha çok görünebilmesi için, kullanılış, renk, boy yönlerinden taşıdıkları özelliklere dikkat edilerek adetâ bir dekoratör titizliğiyle serme işi yapılır.

Çeyiz serme işi tamamlandıktan sonra köyün kadınları çeyizi görmeleri için davet edilir. Böylece, çeyiz hazırlığı safhasında, genç kız üzerinde bir baskı unsuru olan toplumun üyesi kadınlar, kızın hüneri ile ilgili en somut ölçüt olan çeyizi değerlendirmeye alırlar. Genelde, kızın yüzüne karşı övgü dolu sözler söylenip iyi dileklerde bulunulur. Asıl değerlendirme daha sonra kendi aralarında yapılır. "Çeyiz serildiğinde 'bu güzel bu çirkin'

²⁰² Bölgede kaçan kızlara da çeyizlerinin verilmesinin sebeplerinden birisi budur.

²⁰³ Araştırma bölgesindeki Romanlar da çeyize büyük önem vermekte ve çeyiz eşyasının çok olmasına dikkat etmektedirler. Osman ERGİN, bu durumu "gösterişin ve böbürlenmenin en iptidai şekli olarak değerlendirmiştir. Bkz.: a.g.y.: "Çingene Çeyizi Gösterisi", Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1959, S.118, C.5, s.1903.

²⁰⁴ çetik, patik anlamında kullanılmaktadır.

diye değerlendirme yapıyoruz. Kiminin oyası daha güzel yapılmış; kimi terlik, çetıklar güzel oluyor kiminin örnekleri daha basit oluyor. Kadınlar sayıyor: *Şu kadar çetik örülmüş, şu kadar çorap konulmuş.*²⁰⁵ Kadınların aralarında yaptıkları bu değerlendirmeler, çeyiz hazırlığında olan diğer genç kızları da yönlendirmektedir. Toplumun değer yargılarına göre nelerin eleştirildiği nelerin beğenildiği ve olması gerektiği, böylece sözlü kültür ortamında nesilden nesile aktarılmaktadır.

Çeyiz serme olayı, kızın ve ailesinin yıllar alan maddî-manevî emeğinin taltif edilmesi işlevini yerine getirir.²⁰⁶ Ayrıca bölgede çeyiz yazma ya da çeyiz senedi düzenlenmesi gibi bir âdet yaygın olarak görülmemektedir.²⁰⁷ Dolayısıyla çeyiz sergilenerek, gelecekte doğabilecek anlaşmazlıklarda, kadına ait olan çeyizlik eşyaların geri alınabilmesi için, katılanların şahitliği sağlanmış olmaktadır.

Bölgede gelin çeyizinden düğüne gelen misafirlere ya da düğünden sonra görülen “el öpme” geleneği çerçevesinde hediye verme konusunda farklı uygulamalar görülmektedir. Pomaklar, Muhacirler ve Romanlar arasında, hediye olarak çeyizden eşya verme âdeti görülürken Gacallarda böyle bir uygulama yoktur: *“Bizim çeyizden tek parça alınıp da hediye verilmez. O nasıl olur biliyor musun? Onu kız tarafı yapardı, şimdi kalktı. Kız tarafının yengesi bohça düzer; kaynanaya, kaynataya, akrabasına, yakınlarına. Oğlan tarafına kız gittiği zaman el öptürülür. O zaman kız tarafının hazırladığı bohçalar verilir. Yoksa çeyizden çıkarılıp verilmez.”*²⁰⁸ *“Tayfur’da (Pomak ve Muhacir köyü) kız çeyizinden hediye verirler ama biz (Gacal köyü) vermeyiz.”*²⁰⁹

Kız evinde sergilenen çeyiz, düğünden bir iki gün önce²¹⁰ kız evinden alınır. Çeyiz almaya oğlan evinden çalgılar eşliğinde gelinir. Kızın çeyizleri arabaya yüklenirken, özellikle sandık, süpürge²¹¹ (Foto:7) ve yastık gibi eşyalar kızın yengesi ya da yakın akrabaları

²⁰⁵ Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

²⁰⁶ Çeyizle ilgili değerlendirmeler, hem kız hem erkek evi için büyük önem taşımaktadır. Beğeni ifadeleri kız evini onore ettiği gibi erkek evine de iyi yetişmiş, hünerli, becerikli gelin almanın gururunu yaşatır.

²⁰⁷ Köylerin çoğunda çeyiz yazmanın olmadığı belirtilmiş, Bigalı köyünde ise gelinin nesi varsa yazıldığı ifade edilmiştir.

²⁰⁸ Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköy.

²⁰⁹ Hatice İnce, Yaş 51, Okur-yazar, Karainebeyli Köyü.

²¹⁰ Perşembe gününe denk getirilir.

²¹¹ “Gelin süpürgesi”, bölgedeki bütün köylerde, çeyizlerde mutlaka görülmektedir. Kırmızı, yeşil kurdelelerle, nazar boncuklarıyla ve dantellerle özenle süslenmiş olan süpürge maddî bir değeri olmayıp, sembolik bir eşyadır ve “Gelin, babasının evindeki kısmetini süpürsün gitsin, baba evine bir daha dönmesin.” anlamını taşımaktadır. Çeyizdeki bu süslü süpürge, temizleyici ve nazardan koruyucu özelliğiyle Anadolu’da yaygın olarak görülen tılsımlı bir objedir. Bkz.: Selçuk AYTAR: “Halk İnanmalarında Süpürge”, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1975, S.314, s.7417; Ayşegül BAŞIŞOĞLU: “Kastamonu Merkez İlçede Düğün Aşamasında Çeyiz İle İlgili Uygulamalar”, II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1998, s.210.

tarafından alıkonarak erkek evinden sembolik de olsa bahşış alınmadan verilmez.²¹² “Bahşış alma” geleneği, günümüzde eğlence fonksiyonu ile yapılmaktadır.

Kız evinden getirilen çeyiz, eğer ayrı ev açılmışsa burada ayrılan bir odada, kayınvalide ile oturulacaksa gelinin yatak odasında tekrar sergilenir.²¹³ Oğlan evindeki sergi hazırlıklarını kızın yengesi düzenler. Bu arada bir erkek çocuk gelinin yatağında yuvarlanır.²¹⁴ ²¹⁵ Çeyiz oğlan evinde düğün bitene kadar, zaman zaman da düğünden sonra bir hafta daha sergilenerek kaldırılır.

İçinde bulunduğu toplumun hem ekonomik hem kültürel yapısını ve zaman içinde bu yapıdaki değişimleri somut olarak gösteren çeyiz, Gelibolu Yarımadası'ndaki evlenme âdetleri içinde geçmişten günümüze ulaşırken gösterdiği mukavemeti gelecekte de gösterecek yapısal sağlamlığa sahip bir âdet olarak tespit edilmiştir.

2. DÜĞÜN SIRASI

2.1. DÜĞÜN HAZIRLIK

Düğün, toplumsal bir olaydır. Sadece evlenecek iki genci ve ailelerini değil tüm köy halkını kapsamaktadır. Yapılacak olan eğlenceler bütün köy halkını bir araya getirmeli ve eğlendirmeli, evlenecek gençler hep birlikte kutlanmalıdır. Törenin tam olarak amacına ulaşabilmesi ve aksamadan yürümesi için önceden maddî manevî bir takım hazırlıklar yapılmalıdır.

Düğün başlamadan hemen önce yapılan hazırlıklar şunlardır:

²¹² Evlenme törenlerinin tamamında, yol keserek, kapı kapatarak, konuşmayarak, eşya üzerine oturarak, gelin süpürgesini saklayarak vs. bahşış alma geleneği yaygındır. ERÖZ, Türk düğünlerinde görülen bahşış alma usulünü, sembolik “savaş unsuru ile gerçek barış unsurunun birlikte yaşatılması” şeklinde yorumlamıştır. Bkz.: Mehmet ERÖZ: Türk Ailesi, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1997, s.36.

²¹³ Behramlı köyünde hem kızın hem de oğlanın çeyizi, ayrı odalarda sergilenmektedir. Gelinin çeyizinde yatak odasına ait olan döşek, yorgan, yastık ve örtülerle çeşitli süs eşyaları daha çok yer alırken, oğlan çeyizinde oturma odası takımı, vitrin gibi mobilyalarla beyaz eşyalar ağırlıktadır.

²¹⁴ Aytül İçmez, Yaş 26, Okur-yazar, Ilgardere Köyü.

²¹⁵ Gelinin yatağında erkek çocuğun yuvarlanması gelinin doğurgan olması ve doğacak erkek çocukla soyun sürdürülmesi isteğiyle yapılır. Bu eylem, aynı zamanda bir büyüdür ve taklit büyüünün “Benzer benzeri yaratır.” ilkesine dayanmaktadır. Geçiş dönemi âdetleri içinde yaygın olarak görülen taklit ve temas büyüyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Sedat Veyis ÖRNEK: 100 Soruda İlkelerde Din Büyü Sanat Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s.141-150; Sedat Veyis ÖRNEK: Etnoloji Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s. 52-53,220,222.

2.1.1. DÜĞÜNE DAVET/OKUNTU

Gelibolu Yarımadası köylerinde düğüne davet etme işine “okuntu” denmektedir.

Eski Türklerde davet sembolü olarak “ok” kullanılmıştır. Hun, Göktürk ve diğer Türk devletleri hakanları, çeşitli sebeplerle kabilelerini bir yere toplamak istediklerinde onlara davet anlamında ok göndermişlerdir. Eröz, buradan yola çıkarak, günümüzde düğünlerde davetiye anlamında kullanılan “okuntu” kelimesinin, “ok” sözünün aldığı yeni şekil olabileceğini söylemiştir.²¹⁶

Osmanlı döneminde de düğüne davet için aynı kelimenin kullanıldığı görülmektedir. İstanbul’da gelin ve güveyin pederleri kendi yakın ve akrabalarını davet için tezkereler yazarken valideleri de “okuyucu” denilen davetçi hanımlarla konuklarını çağırmışlardır. Davet için gezen hanımlara da “okuyucuya çıktı” denir.²¹⁷

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan mesajların nitelikleri ve gerçekleştirilme biçimleri ait olduğu toplumun kültürel özelliklerini yansıtır. Geleneksel kültürde, insanlarla olaylar arasında bağlantı sağlayan haberleşme sistemleri, yaşatıldıkları grubun sosyal değerlerinin bir simgesi durumundadır. Buldukları ortama kullandıkları amaca göre çeşitlilik arz eden okuntular da küçük kültür kalıpları olmakla beraber etkili ve geniş mesajlar verebilen motiflerdir.

Bölgede düğün daveti birkaç şekilde yapılmaktadır. En yaygın ve geleneksel olanı, fakir, yaşlı ya da dul kadının okuyucu olarak ev ev dolaşıp köy halkını düğün için okuntuya çıkmasıdır. Bu davet daha çok kadınlara yöneliktir. Düğün sahibi davet için bereketi simgeleyen poğaçaya ya da ekmek yapar.²¹⁸ ²¹⁹ Kadın uğradığı evlere bu poğaçaları dağıtır, karşılığında da her evden bir tabak un ya da çeşitli hediyeler alır. Toplananlar o kadının olduğu gibi düğün sahibi de o kişiye yemeni, mendil, havlu, ya da bir miktar para verir. Böylece yardıma muhtaç bir kişiye de düğün vasıtasıyla yardım edilmiş olur.²²⁰ Keza davet için komşuya gönderilen ekmek türü yiyecekler, dostluk mesajı içeren önemli bir kültürel

²¹⁶ ERÖZ, Mehmet: Türk Kültürü Araştırmaları, İstanbul 1977, s.176.

²¹⁷ Abdülaziz Bey: Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Hazırlayan: Kazım ARISAN-Duygu ARISAN GÜNAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, 2. Baskı, s.40,110.

²¹⁸ Yüüllüce köyünde köy içinde davet kına ile olur. Kağıtlara sarılan kınalar okuyucu olarak seçilen yaşlı bir kadın tarafından ev ev gezilerek dağıtılır. Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüüllüce Köyü.

²¹⁹ Sinop’ta da düğün daveti ekmek göndermek suretiyle yapılır. Hazırlanan bu ekmeklere “okuluk” adı verilir. Bkz.: Mehmet ŞAKİR: “Sinop Köy Düğünleri”, Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, 1933, Yıl 2, S.20, s.170.

²²⁰ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

semboldür. Bu ekmeklerin imece usulü ile yapılması da yardımlaşmanın önemli bir göstergesidir.²²¹

Erkeklerin davet edilmesi de birkaç şekilde olmaktadır:

“ Cuma günü öğleden sonra davullar gelir. Üç kol çalgı, bir de keman olurdu. Böyle şeyler biraz da düğün yapanın bütçesine bağlı. Bütçesi iyi olan dört kol getirir veya beş kol getirir. Adamın durumu iyiye çevreden arkadaşları da gelecekse bütün çevre köylere haber verilir. Bir kol bir kahveye giriyor. Her kahveye birer takım çalgı giriyor. Ayrıca davullarla köye davet yapılıyor. Bu arada ellerinde ufak birer sepet şeker, üç tane beş tane kese kağıdında. Her eve davet maksadıyla şeker bırakılıyor.”²²²

“ Akşam erkeklere lokum dağıtırlar. Kahya çıkar, korucu ya da bekçi bütün komşuları çağırır. Dargın, barışık ayırt edilmez. Onlardan da katılan katılır.”²²³

“Eskiden düğün olmadan önce çığırkanlar kahvelere gelirmiş. Tellal da varmış. Onlar çağırırmış. ‘Fılan kişinin cemiyeti var, herkes davetli’ derlermiş.”²²⁴

Köylere göre daha fazla nüfusa sahip olan beldelerde, ev ev gezerek herkese ulaşmak mümkün olamayacağından belediye hoparlöründen düğün sahibi, yeri ve zamanı ile ilgili bilgi vererek davet yapılır.²²⁵

Geleneksel sözlü düğün davetlerinin yanında, şehir kültürünün tesiriyle düğün davetiyeleri de görülmeye başlamıştır. Köy dışından ve şehirden gelecekler yazılı davetiye ile olaydan haberdar edilirler.

İster sözlü ister yazılı davet olsun ya da davet için kullanılan malzemeler şeker, lokum, ekmek, kına, gelin teli, çerez gibi farklılıklar gösterse de amaç aynıdır. Evlenecek çifti yeni bir hayat başlangıcında olumsuzluklardan, gelebilecek kötülüklerden korumaktır. Ayrıca törene katılarak evlilik olayını onaylayacak topluluğun üyelerinin kabulünü kolaylaştırıcı fonksiyonu vardır.

²²¹ Ekmekle davet, Türk düğünlerinin önemli bir motifidir. Ekmeğin büyük nimet ve baş tacı olduğu inancı ile düğüne davet için özel olarak, her dilimine bir süs gelecek şekilde hazırlanan ekmekler dilimlere ayrılarak evlere dağıtılır. Bu uygulama İslahiye’de de görülmektedir. Bkz.: Savaş EKİCİ: “İslahiye İlçesi Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II, Ankara 1996, s.70.

²²² Mürsel Özer, Yaş 47, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

²²³ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

²²⁴ Cemil Çelik, Yaş 32, İlkokul mezunu, Sütüce.

²²⁵ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

2.1.2. YAS ALMA

Köyden yeni cenaze çıkmışsa düğün sahibi ölü evine giderek gönül alır. Ölüm de düğün de insan hayatında yaşanan vazgeçilmez hadiselerdir. Köy yerinde her iki olayın çakışması halinde, cenaze kaldırılır ama düğün de yapılır. Önemli olan sevincin ve acının paylaşımıdır:

“Cenaze varsa, düğün olacaksa ne yapacaksın, gene yapacaksın. Oynamaz hısım akraba. Onun düğünü kurulmuş artık ne yaparsın. Gene gelir dürüsünü verir ölü sahibi.”²²⁶

“Ölü olduğu zaman düğünler hiç ertelenmez. Bazen denk geliyor, düğün çalıyor, cenaze de var. Bak benim kız kardeşim öldü 77’de. Bir yandan bizim dedeylen o düğün sahipleri kardeş kızilları. Kaynana kör olacak dedi biz kardeş kızillarıyız. Cenaze bu evde oldu, bu evde gene gelin çıktı. Cenaze gitti ondan sonra davullar geldi. Damba dumba damba dumba gelini aldı gittiler.”²²⁷

2.1.3. GELİN VE DAMAT YIKAMA

Temelinde kötü ruhlardan ve onlardan gelecek kötülüklerden arınma inancı yatan “gelin hamamı” ve “damat hamamı”, bölgede düğün hazırlıkları safhasında eskiden görülen fakat günümüzde sadece Roman köyünde yapılan âdetlerdir:

“Gelin hamamı eskiden olurmuş. Biz gelince kaldırmışlar.”²²⁸

“Eskiden düğün hamamı vardı. Herkes parayla yıkanır. O zaman damat önce hamama gider, sonra tıraş olurdu. Damat okkalı para verirdi.”²²⁹

2.1.4. DÜĞÜN YEMEKLERİ

Türk kültüründe, yemeğin, insanları bir araya getirerek toplumsal bağları güçlendirmede büyük katkıları olmuştur. Maddî kültürün en önemli unsuru olan yemek, geçiş dönemi âdetlerinde önemli bir yere sahiptir. Düğünlerde birlikte yemek yemek, bireylere

²²⁶ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

²²⁷ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

²²⁸ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

²²⁹ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

toplumun üyesi olma bilincini ve mutluluğunu yaşatarak toplumsallaşmalarına aracı olur.²³⁰ Düğün sahibinin verdiği yemek aynı zamanda bir statü simgesidir. Yemeğin kalitesi ve miktarı, veren kişinin hem ekonomik durumunu hem de prestijini gösterir.

Bölgede düğün için hazırlanan yemeklerin çoğu, gündelik hayatta kullanılan yemeklerdir. Fakat tören yemeği olması sebebiyle bir aşçı tarafından²³¹ ya da yardımcılarla pişirilmesi, topluca yenilmesi, onun özel olmasını sağlamakta ve kültürel yönünü ortaya koymaktadır.

Gelibolu Yarımadası'nda bölgenin demografik yapısı ve hammadde kaynaklarının bolluğu, yemeğin çeşitliliğini sağlamıştır. Bölgede en çok üretilen tarımsal ürün olan tahıl, düğün yemeklerinin ana maddesini oluşturur. Özellikle Muhacirler arasında tahıl ve türevleri daha çok tercih edilmektedir. "*Muhacirler özellikle baklava, börek, makarna, pilav yapar düğünlerde.*"²³² Düğünden bir gün önce pişirmek üzere, köy kadınlarının da yardımıyla, börek yapmak için altı yüz tane yufka açılır.²³³ Düğün yiyeceklerinin bir diğer önemli maddesi "et"tir. Ekonomik durumu iyi olan düğün sahibi, düğün için özel olarak kurban keser. Hatta günümüzde görülmeyen bir uygulama olarak, davar sahibinin düğün sahibine katkıda bulunmak için davar verdiği ifade edilmiştir.²³⁴ Böyle bir imkan söz konusu değilse et ihtiyacı ilçedeki kasaplardan giderilir. Düğünün baş yemeği mutlaka etli yapılır. Bunun dışında içinde bulunulan mevsime göre, çeşitli sebze yemekleri de yapılmaktadır. Bölgenin düğünlerinde en çok yapılan ve ortak yemek kadrosu şöyledir: İşkembe çorbası, pirinç pilavı, kuru fasulye, patatesli köfte (İzmir köfte), hoşaf, kuru pazı böreği, kolaç, dolma, karniyarık, patates kızartması, domates salatası, kıvırcık salatası, baklava, süt aşı (sütlaç), simit lokumu, lokma, zerde, mafış, hamaylı, helva.

Süt aşı: Sütlaç diye bilinen tattır. Pirinçle süt kaynatılır, indirmeye yakın tatlısı eklenir, tabaklara koyduktan sonra üzerine tarçın serpilerek süslenir.

Mafış: "Yumurtadan olur. Üç tane yumurta kırarsın, yumurtanın yarım kabuğuyla üç dört tane su koyarsın, iki yumurta kabuğu yağ koyarsın, sonra az da nişasta atarsın içine, kaldırabildiği kadar un koyarsın. Onu açarsın, kesersin, yağa atarsın. İster şeker ek ye."²³⁵

²³⁰ TEZCAN, Mahmut: Türk Yemek Antropolojisi Yazıları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.15.

²³¹ Düğün yemeğini pişirmesi için tutulan aşçılar, kullanacakları alet-edevatlarını da kendileri getirmektedir. Ücret karşılığı yemek yapmalarına rağmen düğün sahibi tarafından kendilerine çeşitli hediyeler de verilmektedir.

²³² Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

²³³ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

²³⁴ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

²³⁵ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

Hamayli: “Mafişin daha büyüğüdür. Üçgen yapar kızartırsın.”²³⁶

Kolaç (Kolaj): “Gelin almaya gitmeden bir gün önce mayalı hamur karılır, el kalınlığında yuvarlanır, yere yazılır, pazu açılır, kesilir ve pirinç ya da çöreoğluyla süslenir. Şekil verilirken gelinin altını, bileziği; damadı tıraş edecek berberin tarağı, aynası gibi aletleri sembolik olarak yapılır. Kolaç beş-altı fırın yapılır. Yapımında köyün kadınları düğün sahibine yardımcı olur. Yapımı sırasında orada bulunmayanlara da düğüne davet sembolü olarak bu kolaçlardan gönderilir.”²³⁷

Lokma: “Mayalı yumuşak hamur yapılır, üzeri örtülerek mayalanmaya bırakılır. Hamur göz göz olunca el ile küçük parçalar alınır, biraz açılır, iyice kızdırılmış bol yağa atılarak kızartılır.”²³⁸

Keşkek: “Buğdayı dövüyorlar önce. Çiğ, kabuklu buğday olmaz. Ondan sonra haşlıyoruz, bir güzel suda pişer bu. Bir kazanda da et kaynatıyoruz. O pişen eti de bunun üzerine döküp yiyorsun.”²³⁹

Kaşe: “Mısır unundan yapılan bir çorba çeşiti. İçerisine donyağı konuyor, onunla pişiriliyor. Çok lezzetli oluyor. Ama eskisi gibi sık pişirilmiyor.”²⁴⁰

Yanıç: “İspanaktan, soğandan, pırasadan olur. Fırından aldığın iki hamurdan birini tepsinin altına açıyorsun. İspanağı yıkayıp tuzla ovuyorsun, üstüne yayıyorsun. O kabarıyor. Kabarıncaya dilim dilim kesiyorsun. Üstüne yağlı yoğurt sürüp fırına veriyorsun. Soğanla pırasa da aynı. Bazı köylerde adı değişiyor: akıtma oluyor, katmer oluyor.”²⁴¹

Peynir helvası: “Taze peyniri mayalarsın, süzersin, bir tencereye koyarsın. Ufalınca ateşte aynı süt oluyor. Adamakıllı iyice kaynıyor. İçine un atıyorsun, ama çok az olacak. Az olursa iyi olur, çok olursa iyi olmuyor. Çok pişireceksin, iyice kaynayacak. Sonra rengi sarı oluyor. Tencerede iyice koyulaşıp dönüyor ve yağ çıkarıyor. İçine yumurta da kırılabilir ama biz genelde kırmayız. Yumurta koku yapıyor. İrmikle de olur unla da. Ekseri unla yapıyoruz. Unla daha iyi oluyor. Şekerini atarız, karıştırıp kaplara boşaltırız. Bu meşhur tatlımızdır.”²⁴²

²³⁶ a.g.k.k.

²³⁷ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

²³⁸ Pazarlı köyünden derlenmiştir.

²³⁹ Tayfur köyünde Ayşe Akın'dan derlenmiştir.

²⁴⁰ a.g.k.k.

²⁴¹ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

²⁴² Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

Düğün yemeği, kalabalık bir topluluk için olacağından hazırlıklar bir hafta önceden başlar. Kullanılacak malzemeler tedarik edilir ve pişirmeye hazır hale getirilir. Yemek hazırlığında düğün evine köyün kadınları tarafından mutlaka yardım edilir:

“Biz düğüne bir hafta kala konu komşuyu, hısım akrabayı toplarız. ‘Buyrun gelin tatlı yazacağız.’ deriz. On beş tepsi mi yapacağız tatlıyı, yazarız tatlıları. Yufka yazarız, onları gevreltiriz basarız. Otuz tepsi börek yaparız. Tatlıları pişiririz, düğün gecesi haşlarız onları. Sabahı da börekleri fırında pişiririz. Düğün yemekleri yapılırken konu komşu çok yardım eder.”²⁴³

“Bizim düğün âdetlerinden düğüne çağrıldı mı, bir tane ekmek yaparsın, bir tabak tatlısını yaparız, bir tabak böreğini yaparız öyle götürürüz düğün evine. Bir de hediyemizi koyarız üstüne. Düğün evi tek çorbasını, (etli) yemeğini, pilavını yapar. Kim kime yaparsa o da ona getirir.”²⁴⁴

Bu bir çeşit imecedir ve yardıma giden her kişi aslında ilerde kendi yapacağı düğün için de bir yatırım yapmış olmaktadır.

Son zamanlarda, köy düğünlerine şehir düğünlerinde görülen yaş pasta da girmiştir. Düğün tatlısı olarak diğer geleneksel tatlıların yanında görülen yaş pasta, daha çok süs ve prestij unsuru olarak görülmektedir.

Bölgede alkollü içecekler düğün yemeğinin tamamlayıcı unsurudur. Hatta, erkeklere hazırlanan sofrada aslî unsur içki, yemekler de onun mezesidir. Bölgedeki düğünlerde fazla miktarda içki tüketilmektedir. Kasalarla alınan rakı ve bira için ayrılan para, düğün masrafları içinde büyük yer tutmaktadır:

“ Düğünlerde içki verilir. Rakı, bira, şarap veriliyor. Kişinin durumuna, çevresine bağlı. 300-400 şişe gider. Piyasa sahibi ise daha çok gider.”²⁴⁵

2.1.5. BAYRAK ASMA

Bayrak Türk kültüründe özgürlüğün, bağımsızlığın ve egemenliğin göstergesidir. Bu özellikleri ile düğün evine asılan bayrak, o evin düğün evi olduğunu belirterek bir yerde davetiye görevi görür. Eskiden düğünlerin vazgeçilmez unsuru olarak bütün düğünlerde

²⁴³ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

²⁴⁴ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

²⁴⁵ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

görülen bayrak asma, günümüzde artık bazı düğünlerde görülmektedir²⁴⁶ Bayrağın düğünü sembolize etme işlevi de tören alanına asılan ve renkli ışıklar saçan ampullere bırakmıştır:

“Eskiden bayrak asılıyordu. Şimdi ışıklar asılıyor.”²⁴⁷

Bununla beraber, egemenliğin sembolü olarak, düğünün son günü, gelin almaya giderken düzenlenen gelin alayında sırtlara geçirilmiş bayrak hala taşınmaktadır.

2.2. DÜĞÜN

Türk kültürünün en önemli ve temel unsurlarından biri olan düğün, insanları bir araya getiren, bireyler arasındaki sosyal bağları güçlendiren, ortaklığı pekiştiren; insanları sahip oldukları mirasın bilincine vardırarak gelenek göreneklerini, inançlarını, değer yargılarını, törelerini canlandıran; eğlendiren, mutluluk veren fonksiyonlarıyla evlilik geçiş döneminin en önemli basamağıdır. Bu önemine binaen Türk kültürü içinde üç günden kırk güne kadar süren düğünler görülmüştür.

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde düğün süresi günümüzde kısalmış durumdadır. Eskiden yapılan bir haftalık düğünler, günümüz şartlarında bölge halkı için büyük bir ekonomik yük demektir. Ayrıca günümüzde köylünün hafta içi şehre ya da kasabaya çıkışı artmış, geçim sıkıntısı ve mesai kavramı çerçevesinde hem köy halkı için hem de şehirden ve kasabadan katılacak davetliler için en müsait zaman hafta sonu olmuştur. Bu yüzden, bir hafta boyunca yapılan düğünlerde yerine getirilen âdetlerin bazıları uygulanmaz olmuş ve de düğünler kısalmıştır:

“Öyle köy düğünleri kalktı artık masraflı oluyor diye. Hayat pahalı. Cuma günü davullar geliyor içki veriliyor. Cumartesi gene düğün, pazar günü gene içki çok masraflı olduğu için bir gece kına gecesi, bir gece salonda düğün yapıyorlar.”²⁴⁸

“Evvelden bir haftaydı. Salı günü 'salı düğünü', çarşamba günü 'çarşamba düğünü' olurdu. Gece, kına gecesi olurdu. 'hoşgördü' yaparlardı başında gelinin. Bazen pazara denk getirirlerdi. Perşembe günü çerez çıkardı. Cuma günü 'cuma düğünü' derdik oynardık.

²⁴⁶ Tayfur köyünde düğün evine hâlâ bayrak asılmaktadır.

²⁴⁷ Cemil Çelik, Yaş 32, İlkokul mezunu, Sütluçe Köyü.

²⁴⁸ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

Akşama davullar gelirdi. Cumartesi günü gündüz en ağır düğünümüzdü. Şimdi öyle şeyler yok. Bir gün de yapan var, iki gün de yapan var. ²⁴⁹

“Evveli üç gün üç gece düğün olurdu. Şimdi gece oluyor düğünler.” ²⁵⁰

“Eskiden üç beş gün sürerdi. Ben çocukluğumdan hatırlıyorum, Çarşamba günü başlardı, cuma günü biterdi.” ²⁵¹

“Şimdi düğünler nişan nişan. Eskiden kalabalarlan. Eskiden üç gün dört gün. (Şimdi) bugün başlamış yarın bitiyor. Düğün mü bu?” ²⁵²

“Eskiden düğünler iki geceydi. Şimdi saate indi düğün salonlarında.” ²⁵³

“Düğünü pazar günü yapanlar var, perşembe günü yapanlar var. Benim düğüntüm üç gün oldu: perşembe, cuma, cumartesi. Şimdi pazar günü yapılıyor, bir akşam yapıyorlar düğünü.” ²⁵⁴

“Köy düğünü demek yıkım demek. Ekonomik olarak çok ağır oluyor. Geçim derdinden şimdi ne eğlence kaldı ne bir şey.” ²⁵⁵

“(Eskiden) gelen misafirlere üç gün önceden geliyordu. Onların yemesi, yatması, ağırlaması çok zordu. Hem eskiden düğünler için ekmek yapılırdı, çuvallarla un dökülür, hiç aç insan kalmazdı. Gelen düğün evinde yer içerdi. Ama şimdi gelen kınaya geliyor. Kınasını yakan evine çekiliyor. Ertesi gün de arabalarla salona gidiliyor.” ²⁵⁶

“Düğünler kısaldı artık. Gündüz düğünü yok. Dört beş senedir olmuyor.” ²⁵⁷

“Enikonu köy düğünü yapmıyorlar artık.” ²⁵⁸

“Düğün bir gece burada (köyde) yapıyoruz, bir gece kasabada: Keşan’da, Gelibolu’da. Bu gece kına gecesi yapıyoruz, sabahleyin geliyor bir taksi alıyor gelini gidiyor baş yapmaya, bir daha da (gelin) gelmiyor. Şimdi düğünler öyle. Evveli üç gün üç gece yapardık.” ²⁵⁹

Ekonomik sebepler, düğünün süresini kısalttığı gibi tören alanında da değişikliğe sebep olmuştur. Evin avlusunda ya da köy içinde münasip boş bir alanın düzenlenerek tören alanına çevrildiği yerlerde yapılan düğünler yerine günümüzde artık düğün salonları tercih

²⁴⁹ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

²⁵⁰ Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü.

²⁵¹ İbrahim Tuna, Yaş 68, Emekli öğretmen, Yalova Köyü.

²⁵² Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

²⁵³ Hüseyin Sukuşu, Yaş 67, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

²⁵⁴ Emine Kuru, Yaş 36, İlkokul mezunu, Evreşe.

²⁵⁵ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

²⁵⁶ Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü.

²⁵⁷ Suzan Ünal, Yaş 30, İlkokul mezunu, Kumköyü.

²⁵⁸ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

²⁵⁹ Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadıllı Köyü.

edilmektedir. Bu bağlamda düğün yapılacak köye en yakın ilçe merkezindeki düğün salonları kullanıldığı gibi, köylere de düğün salonları girmiştir. Yalova ve Sütluçe köylerinde düğün salonları vardır. Bayramiç ve Sülcymaniye köylerinde de düğün salonu yapılmaktadır. Bölge halkının düğün salonunu tercih etmeleri ile ilgili bazı görüşler şöyledir:

“Ev düğününde yıkıntılık oluyor. Salon düğünü daha kolay. Bir akşamda bitirirsin.”²⁶⁰

“Eskiden düğünler daha uzun sürüyordu hem daha zordu. Köyde düğün salonu var. Bütün düğünler düğün salonunda yapılıyor. Bir gece kına gecesi yapıyorlar bir gece de salon düğünü.”²⁶¹

“Kasaba nasılsa köyler de öyle oldu artık kızan. Şimdi masrafın azı neredense oradan dönülüyor artık. Eskiden bizim düğünlerimiz çok masraflı olurdu, iki gün iki gece yapılırdı. Şimdi bir gün bir gece. Bir gece Keşan’da²⁶² yapılır.”²⁶³

Günümüzde bölgede düğünlerin çoğu cuma kına gecesi ile başlayıp pazar öğleden sonra gelin almayla tamamlanmaktadır. O yüzden bu çalışmada bu sıra gözetilecektir.

2.2.1. KINA

Evlenme âdetleri içinde, düğünden bir gün önce kız evinde gerçekleştirilen kına töreni, evlilik olayının başından sonuna kadar, duygusal yoğunluğun en fazla olduğu safhadır. Çünkü kına gecesi kızın baba evinde kalacağı son gecedir. Bu yüzden kız evinde hüznün duyguları yaşanmaktadır.²⁶⁴ Aynı zamanda yeni bir hayatın başlangıcı olması ve yeni bir ailenin kuruluyor olmasının da sevinci vardır. “Hem giderim, hem ağlarım” deyimi, kına gecesi yaşanan duyguları veciz bir şekilde ifade etmektedir.

²⁶⁰ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

²⁶¹ Yahya Akşit, Yaş 33, İlkokul mezunu, Sütluçe Köyü.

²⁶² Edirne’nin Keşan ilçesi, Adilhan ve çevresindeki köylere, bağlı oldukları Gelibolu ilçesinden daha yakın ve ulaşımı daha kolay olduğu için ilçeye ilgili işlerde Gelibolu’dan daha çok tercih edilmektedir.

²⁶³ Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

²⁶⁴ BAŞGÖZ, düğün türkülerinden yola çıkarak, kına gecesinde yaşanan bu hüznü, oğlan evinde gelini bekleyen iş hayatının ağırlığını ve yıllarca gelin olarak çile çekmiş ve artık kaynana olmuş oğlan anasının psikolojik birikimiyle geline uygulayacağı baskıyı sebep olarak gösterdikten sonra “yüzyıllar süren patriarkal aile düzeninin bir sonucu” yargısına varmıştır. Bkz.: Tülay ER: “Kına Türkülerinde Halkımızın Evlilik Felsefesi”, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1982, C.IV, s.160; ERDENTUĞ’a göre ise, baba soyunun izlendiği geleneksel toplumlarda, “patrilokal” denilen, kızın evlendikten sonra erkek evine gitmesi ve yaşamını orada sürdürmesi, kızın baba ocağında geçirdiği son geceyi hüznlendirmektedir. Bkz.: Nermin ERDENTUĞ: Sosyal Âdet ve Gelenekler, Ankara 1977, s.28-31.

Arapça “hına, hinnâ”²⁶⁵ kelimesinden gelen ve halk hekimliğinde yaygın olarak kullanılan²⁶⁶ kına, düğünlerin aslî unsurlarından biridir. Türk halk inançlarında kına, “seçilmişlik” ve “adanmışlık” işaretidir.^{267,268} Araştırma bölgesinde kına sadece geline yakılmaktadır. Fakat Anadolu’nun diğer bölgelerinde damada da yakıldığı görülmektedir. Kınalanan gelin ve damat birbirlerine adanmış olurlar. Kına gecesinde kına yakılan bekarlar da adanmaya aday olmuş olurlar.²⁶⁹

Gelibolu Yarımadası’nda kına gecesi cuma akşamı kız evinde yapılmaktadır.

Cuma akşamı kına gecesi olacak gelin arzu ederse çarşamba ya da perşembe günü saçına kına yakılır.²⁷⁰ Evlenme törenleri içinde geleneksel tören kıyafetlerinin giyildiği ilk tören kınadır.²⁷¹ Perşembe günü akşam ya da cuma gündüzden gelin, yengeleri ve diğer yakınları “pullanır”. (Foto:8). Pullama için malzeme olarak, oya yapılan beyaz pullar kullanılır. Çarşıdan alınan pullar yüze uhuyula yapıştırılır. Dal şeklinde ya da zikzaklar yapılarak yakılan pullar, gelinin ve yengelerinin alınına ve yüzünün iki tarafına da yakılırken

²⁶⁵ DEVELLİOĞLU, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Yayına Hazırlayan: Aydın Sami GÜNEYÇAL, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 1995, 12. Baskı, s.362.

²⁶⁶ Reçineli bileşikler, tanen ve naftakinon türevi boyar madde taşıyan kına, boyar madde özelliği ile saç, sakal, el ve tırnaklarda güzellik ve süs unsuru olarak; tedavi edici özelliğiyle baş ağrısında, romatizma hastalığında, veba hastalığında ve derinin mukavemetini artırdığı için haricen çeşitli deri hastalıklarında, dahilen kabızlıkta ve kurt düşürücü olarak halk arasında yaygın kullanıma sahiptir. Bkz.: Turhan BAYTOP: Türkiye’de Bitkiler İle Tedavi, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul 1999, İkinci Basım, s.264.

²⁶⁷ KALAFAT, Yaşar: Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.105.

²⁶⁸ Bölgede, kına, canlı veya cansız varlığı adamak ve kutsamak amacıyla, evlilik adayları gençlerin dışında sünnet çocuğuna, asker adayına, hacılara ve çeşitli niyetlerle kurban edilen hayvana da yakılmaktadır. (Hayrettin Öztürk, Yaş 59, Okur-yazar, Tayfur Köyü).

²⁶⁹ KALAFAT, Yaşar: “Türk Halk İnançlarında Metodik Problemler –Erbil, Nahçıvan ve Türkiye Örnekleri-”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1999, S.121, s.86.

²⁷⁰ Cemile İba, Yaş 23, Ortaokul mezunu, Bayramiç Köyü.

²⁷¹ Törenler, gündelik yaşamda kullanılan giysi ve takıların dışında özel giysi ve aksesuar gerektirmektedir. Bu bağlamda bölgede kına gecelerinde giyilen geleneksel tören kıyafeti gelin için kırmızı, göy (*mavi*), mor renkteki “bindallı” (Foto:9), yakınları için ise, parlak ipekli ya da saten kumaştan yapılmış “balkaymak”tır. (Foto:10,11). Bindallı giyme âdeti Gacallar arasında yaygındır. Muhacir ve Pomak köylerinin bu tören kıyafetini Gacalların etkisiyle kullandıkları söylenebilir. Çünkü Muhacir ve Pomak köylerinde kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde, kendi bindallıları olmadığı ve düğün esnasında bir altına kiraladıklarını ifade etmişlerdir. (Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü). Ayrıca Gacal köylerinde bindallı giyildiğinde kıyafeti tamamlayacak şekilde, yüzün pullarla süslenmesi, başa siyah kumaş üstüne elmas taşlarla süslü taç takılması ve kendilerine ait olan kırk örük beliklerin takılarak üstüne ‘grip’ bağlanması gibi uygulamaların, diğer köylerde böyle ayrıntılı olarak görülmemesi, yukarıdaki tespiti desteklemektedir. Roman köyü olan Behramlı’da bindallı giyme âdeti yoktur. Gelin kınada modern giyim olan tuvalet giymektedir.

diğer yakınlarda tek taraflı olur.²⁷² Pullama işleminin bittikten sonra kız, arkadaşlarını yemeğe alır.²⁷³

Kına gecesi akşam saatlerinde kız evine davetlilerin²⁷⁴ gelmesi ve çalgıların çalmasıyla başlar. Belli bir süre kız arkadaşlarıyla oynatılır. Törenin ortalarına doğru kına yakmaya geçilir. Gelin kız kıyafetini değiştirerek kırmızı satenden pijamalarını giyer, başına boncuklarla işli kırmızı örtü örtülür, en yakın arkadaşı ve sağdıçı tarafından, tören alanının orta yerine konan tabureye oturtulur. Bu esnada “şemede” ya da “merdivenden inme” denilen âdet yerine getirilir. Merdivenden inen genç kızlar, ellerinde mumlarla kına türküleri söyleyerek kızın etrafında çember oluştururlar. Bu arada, oyun havaları ve hareketli parçalarla sağlanmış olan neşeli hava birden dağılır. Birisi kız, birisi oğlan tarafından iki yenge, üzerinde mum yakılı kına tepsisini ellerinde gezdirerek kızın yanına gelirler.²⁷⁵ Kına yakılmadan önce hep birlikte kızın etrafında dönerek kına türküleri söylenir. Bölgenin en meşhur kına türküsü “Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar”dır:

Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar
Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler
Annesinin bir tanesini hor görmesinler
Uçan da kuşlara malum olsun
Ben annemi özledim
Hem annemi hem babamı
Ben köyümü özledim

Babamın bir atı olsa binse de gelse
Annemin yelkeni olsa aşsa da gelse
Kardeşlerim yollarımı bilse de gelse

²⁷² Osmanlı döneminde, gelinin alınına, iki yanağına ve çenesine dört elmas yapıştırılır ki buna “yapıştırma” adı verilmektedir. “Yüz yazmak” da denen âdete göre, gelinin yüzüne zamkla çeşitli çiçekler yapıp üstüne ince kıvrılmış tel ve renkli pullar yapıştırılır. Bu âdetten dolayı, perşembe günü yapılan düğüne de “yüz yazısı günü” denmektedir. Bkz.: Abdülaziz Bey: Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Hazırlayan: Kazım ARISAN-Duygu ARISAN GÜNAY, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, 2. Baskı, s.125.

Dörtdivan kasabasında “yüz yazma”, düğünün son günü akşama doğru ve duvak günü öğleden sonra yapılmaktadır. Bkz.: Tülay ER: “Dörtdivan Kasabasında Evlenme Âdetleri”, I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara 1996, s.139.

²⁷³ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

²⁷⁴ Bölgede kına gecesine damadın da aralarında bulunduğu erkekler de katılır. Gecenin sonuna kadar seyirci pozisyonundadırlar. Sırayla kızlar ve kadınlar oynadıktan sonra oyun alanına çıkabilirler.

²⁷⁵ Behramlı köyünde bu âdete “kına oynatma” denilmektedir.

Uçan da kuşlara malûm olsun

Ben annemi özledim

Hem annemi hem babamı

Ben köyümü özledim²⁷⁶

Daha sonra kına yakmaya geçilir. Bu işi de yengeler yapmaktadır.²⁷⁷ Yengelerin dul ya da daha önce evlenmiş ayrılmış olmamasına, mutlu bir aile yaşantısı olan kimse olmasına dikkat edilir.²⁷⁸ Kına yakarken yengelerin pazusuna, kınanın sembolü olan ve kendilerine hediye edilecek grep ya da çengel (yemeni) bağlanır. Bu esnada yengelerin birbiriyle yarış gözlenir. Kim daha çabuk yakarsa ve kimin yaktığı kına güzel tutarsa o kişiye hediye olarak horoz ya da tavuk verilir.²⁷⁹ Kına sağdan başlayarak önce ellere yakılır.²⁸⁰ (Foto:13). Daha sonra ayaklara geçilir. Öncelikle ayaklar, sağ ayak üstte olmak üzere çapraz bağlanıp açılır ve üst yüzünden başlanarak bileklere kadar kınalanır.(Foto:15). Ellere ve ayaklara kına yakıldıktan sonra, üzerlerine “gelin parası” adı verilen madenî para konur²⁸¹ ve daha önceden hazırlanmış olan, önce beyaz, üzerine kırmızı gelecek şekilde bez keselere sarılır. Kına yakma işlemi sürerken gelini ağlatmaya yönelik²⁸² türküler söylenmeye devam edilir²⁸³:

²⁷⁶ Bu türkü ile ilgili anlatılan efsane şöyledir: Gelibolu köylerinden birinden bir kız, gelin olur ve dışarıya gider. Aradan zaman geçer, köyünü, anasını babasını özler. Fakat koca tarafı onu baba evine göndermez. Zamanla gelinin hasreti büyür ve dayanılmaz bir hal alır. Sonunda intihar eder. Cebinden çıkan mektupta bu türkünün sözleri yazılıdır. Kocasını pişman olur ama nafile, iş isten geçmiştir. Bu acıklı olayın üstüne o sözler türkiye dönüşür ve dilden dile yayılır. Kaynak kişi: Cengiz Akbulak, Yaş 27, Üniversite mezunu, Çanakkale-Merkez.

²⁷⁷ Bigalı köyünde kınayı gelinin sağdıçlarının yaktığı söylenmiştir. (Nezîha Gürel, Yaş 69, Okur-yazar, Bigalı Köyü).

²⁷⁸ Kilitbahir’de yengelerden birisi öksüzse, kına özellikle ona yaktılır. (Zübeyde Efe tarafından Nimet Özdemir’den -Yaş 46, Okuma- yazması yok- derlenmiştir.).

²⁷⁹ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

²⁸⁰ Köylerde kınanın yakılış şeklinde farklı uygulamalar bulunmaktadır. Gacal köylerinde kına, sadece elin parmak uçlarına yakılır ve buna “yüzük kına” denir..(Foto:14). Diğer köylerde ellere ve ayaklara, bileklere kadar kına yakılmaktadır.

²⁸¹ Bigalı köyünde gelinin avucunun ortasına kayın valide altın koyar.

²⁸² Türk düğünleri içinde kına gecelerinde gelini ağlatmaya yönelik dokunaklı ve duygu yüklü türküler söylemek yaygın bir âdettir. Bu esnada kızın ağlamaması, ya hassasiyeti olmadığına ya da baba ocağına bağlı olmadığına yorulur, ileride eşiyle veya kayınvalidesiyle geçemediğinde, ‘Kınasında dahi ağlamayan gelinin böyle olacağı belliydi.’ şeklinde suçlanmasına sebep olur. Bkz.: Yusuf Ziya DEMİRCİ: Anadolu’da Eski Düğün ve Evlenme Adetleri, İstanbul 1938, s.27-28.

Bölgede kaynak kişiler ‘Kınada gelini çok ağlatırlar. Neredeyse oğlan evine gitmeyecek’ şeklindeki ifadelerine rağmen, yapılan katılımlı gözlemlerde gelinlerin çok fazla ağlamadıkları tespit edilmiştir. Bu durum, bölgedeki kızların evliliğe bakışlarındaki değişim olarak görülebilir.

²⁸³ Bölgede görüşme yapılan kaynak kişilerin, “Evvelden kına gecelerinde kadınlar ağlatıyordu. Şimdi çalgılar ağlatıyor.” (Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü); “Köyde kimse kına türküsü söylemiyor. Bir ben söylüyorum, başka kimse bilmiyor” (Gülşen Gergin, Yaş 50, Okur-yazar, Bayramiç Köyü) şeklinde şikayet ya da sitem etmelerine sebep olan bir değişim yaşanmaktadır. Hem enstrüman çalan hem de türkü söyleyen ve yöre halkının “cazıcı” diye tabir ettiği müzisyenlerin düğün törenlerine girmesiyle, türkü söyleme işi düğünlerde tamamen, kına gecelerinde ise kısmen bu müzisyenlere bırakılmıştır. Araştırma ile ilgili yapılan saha çalışması

Kınayı getir aney (2 kez)

Parmağın batır aney (2 kez)

Bu gece ben gidiyom (2 kez)

Koynunda yatır aney (2 kez)

Alnımda kara yazısın

Gönlümde büyük sızısın

Sen annenin tek kızısın

Güle güle zalım güle (Nakarat)

Dertler senden uzak olsun

Bulacaksa beni bulsun

Canım sana kurban olsun²⁸⁴

Güle güle zalım güle (Nakarat)

Hak yazısı ile gitsin

Ümidimsin her şeyimsin

Tutulacak tek dalımsın

Güle güle zalım güle (Nakarat)²⁸⁵

Kaşlarını eğdirirsin

Birbirine değdirirsin

Güzelliğin yoktur ama

Sen kendini sevdin

sırasında, çok fazla kına türküsü derlenememesi ve derlenen metinlerin eksik olmasında en önemli faktörün bu değişim olduğu tarafımızdan düşünülmektedir.

²⁸⁴ "Anan sana kurban olsun" ve "Baban sana kurban olsun" şeklinde çeşitlenmektedir.

²⁸⁵ Behramlı köyünden katıllı gözlem yoluyla derlenmiştir.

Öldüm öldüm çok güzelsin

Kocan çirkin sen güzelsin²⁸⁶

Vurun gelinin kınasını

Ağlatın anasını

Sevindirin kaynanasını²⁸⁷

Daylar²⁸⁸ daylar viran daylar

Yüzüm güler kalbim ağlar

Peştemali serdim taşa

Yazılanlar geldi başa

Kınam karılır altın tasta

Suyum dökülür gümüş tasta

Gidin sorun annesine izin versin

Kınasını vuralım

Annesi der ki ben kıyamam

Kıyıp kıyıp ellere veremem

Gidin sorun babasına

Babası der ben kıyamam

Kıyıp kıyıp ellere veremem²⁸⁹

Vurun gelinin kınasını

Çağırın gelinin anasını

²⁸⁶ Katılımlı gözlem yoluyla derlenen bu türküyü bir genç kız org eşliğinde ve mikrofonla söylemiştir.

²⁸⁷ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

²⁸⁸ Dağ kelimesinin bölgedeki söylenişidir.

²⁸⁹ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

Annesi der ben kıyamam

Sorun gelinin babasına

Babası der ben kıyamam

Sorun gelinin yengesine

Yengesi der verin gitsin

Dağdan keserler meşeyi

Sofrada kaldı gelinin kaşığı

Ayleme²⁹⁰ gelin ayleme

Gel bizi yollarda eyleme

Dağdan keserler meşeyi

Hani şu gelinin döşeyi

Ayleme gelin ayleme

Gel bizi yollarda eyleme

Dağdan keserler baskıyı²⁹¹

Hani şu gelinin yastığı

Ayleme gelin ayleme

Gel bizi yollarda eyleme²⁹²

Bindim atın kırcasına

Gittim yolun incesine

Söyleyin kızın amcasına

²⁹⁰ Ağlamak fiilinin bölgedeki söylenişidir.

²⁹¹ Baskı, odun anlamındadır.

²⁹² Gülşen Gergin, Yaş 50, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

Gelsin kızı gelin etsin²⁹³

Sen doğurdun sen büyüttün

Yemedin bana yedirdin

Kötülükten hep korudun

Anam anam garip anam

Ben derdimi kime yanam²⁹⁴

Bölgede söylenen kına türkülerinden yazılı kaynaklara geçmiş olanı şöyledir:

Vurun gelinin kinasını

Ağlasın garip anası

Kızım atladı gitti eşiği

Sofrada kaldı kaşığı

Hani bu evin yakışığı

Gitti evimizin yaraşığı

Dağdan keserler meşeyi

Hani bu gelinin döşeyi²⁹⁵

Geline kına yakılırken davetlilere de top haline getirilmiş olan kına dağıtılır. Kına yakma işlemi bitince gelin, etrafında halka olmuş kızlar tarafından üç kere ileri geri yürütülür, üç kere sandalyesiyle birlikte ayağa kaldırılır.²⁹⁶ Daha sonra güvey gelir. Elindeki çerezleri kızlara dağıtır.²⁹⁷ Arkasından “gelin kaçırma” denen âdet gereğince, damat gelini kucağına alarak evin içerisine götürür.²⁹⁸(Foto:16). Az sonra tören alanına geri dönülür. Kız büyüklerinin ellerini öper. Böylece kına yakma töreni tamamlanır ve çalınan neşeli havalarla eğlenceye kaldığı yerden devam edilir. Kına yakılmadan önce oynayan kızlar ve kadınlar meydanı genç delikanlılara bırakırlar. Tören alanındaki oyunlar bittikten sonra, erkekler köy

²⁹³ Bigalı köyünden Neziha Gürel adlı kaynak kişi bu kına türküsünü “metel” diye adlandırarak söylemiştir.

²⁹⁴ Behramlı köyünden katımlı gözlem yoluyla derlenmiştir.

²⁹⁵ YÜCEL, Erdem: “Muhacir Kadıköy’de Kız İsteme ve Düğün”, Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1969, S.12, s.242.

²⁹⁶ Özlem Girgin, Yaş 25, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

²⁹⁷ Behramlı köyünde kına yakılırken çerez dağıtma âdeti yoktur.

²⁹⁸ Bu âdetin kız kaçırma’yı temsil ettiği ve Türk düğün âdetlerinde görülen sembolik savaş unsurunun bir yansıması olduğu düşünülebilir.

kahvesinde mezeli içkili eğlencelerine devam ederler. Genç kızlar da gelinin evinde sabaha kadar gönüllerince eğlenirler.²⁹⁹

Sabah erken saatlerde “çerez gezme” denilen âdet yerine getirilir.³⁰⁰ Gelin kız yanına arkadaşlarını alarak, köyün bütün evlerini davullarla birlikte gezer. Bu bir çeşit, köy halkıyla son vedalaşmadır. Her kapının önünde oynanır.(Foto:17). Evin sahibi, çerez, para, havlu, çorap, tavuk vs. içinden geleni hediye olarak verir.

Günümüzde yapılmayan fakat eskiden görülen bir âdet de “kına yıkama”dır. Kınanın ertesinde kadınlar bir çeşme ya da su başına giderek kınaları yıkar, suya para atar, akşama kadar maniler, türküler eşliğinde eğlenirlermiş.³⁰¹ Gelinin kınası yıkandıktan sonra elinden ilk defa kim su içerse o kişinin nasibinin açılacağına inanılır. Temas büyüsünün bir yansıması olan bu inanışla, genç kızlar birbirleriyle suyu içen ilk kişi olmak için yarışır.³⁰² Günümüzde köylerdeki bütün evlerde çeşme bulunduğundan kına yıkamak için köy meydanındaki çeşmelere veya su kenarına gitmeye gerek kalmamıştır. Bu yüzden de fonksiyonunu kaybeden âdet terk edilmiştir.

Kına gecesinde yapılan uygulamalardan mum ışığı, kına, el öpme, dua etme, ve hediyeleşme göz önüne alındığında, bunun bir dinî tören olduğu söylenebilir.³⁰³ Ancak törende yapılan uygulamalar, günümüzde dinî fonksiyonlarını kaybederek folklorik bir mahiyet kazanmış ve eğlence yönü artarak gelin olacak kızın heyecanını azaltmak, hüznünü ve sevincini paylaşmak amacına dönüşmüştür.

Hısım-akrabalar ikinci gece ev eşyası götürdüğü için bu güne “askı gecesini” de denmektedir. Cumartesi günü düğün, kız evinde yapılır. Günümüzde artık gündüz düğün eğlenceleri hemen hemen kalmamıştır.³⁰⁴ Tören alanı gece için düzenlenir. Bölgede düğün

²⁹⁹ Diğer köylerden farklı olarak Behramlı köyünde kızlar, ailelerinin onayıyla o gece kızın evinde kalarak, şehir kültüründe erkeklerin düzenledikleri “bekarlığa veda partisi” özelliği gösteren eğlencelerinde içki ve sigara içmektedirler.

³⁰⁰ Çerez gezme, kına gecesini günü öğlen, akşamı ya da kınadan bir gün sonra da yapılabilmektedir. Evreşe’deki uygulamada, cuma günü öğlen gelin kız hazırlanır. Yakınlarıyla birlikte hısım akrabasına giderek evlerinin önünde oynar ve çerezi akrabalara gelin dağıtır. Kız eve geldiğinde bütün arkadaşlarına yemek verir. (Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok. Evreşe.)

³⁰¹ Kına yıkama, Manisa’da 1950’den sonra bölgeye yerleşen göçmen vatandaşlar tarafından uygulanan bir âdettir. Bkz.: Gülin Ögüt EKER: Karakeçili Türk Düğünü, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.209.

³⁰² Serpil Gökmen tarafından Melahat Korkmaz’dan (Yaş 35, Lise mezunu) derlenmiştir.

³⁰³ AKARPINAR, R. Bahar: Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlit Kutlamaları, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s.110.

³⁰⁴ Gündüz düğünü daha çok Gacallar arasında görülmektedir. Zamanla Muhacirler ve Pomaklarda olduğu gibi Gacallarda da gündüz düğünleri terk edilmeye başlanmıştır.

için verilen yemeklerden cumartesi günü olanı kız evinde, pazar günü olanı ise erkek evinde verilmektedir. Cumartesi günü yapılan düğün âdetleri şunlardır:

2.2.2. KARDEŞ GEZMESİ

Düğünün ikinci günü ikindiden sonra “kardeş gezmesi” vardır.³⁰⁵ Gelin, ahiretliğiyle vedalaşmak üzere evine gider. O da hazırlanmış olduğu hediyeleri geline takdim eder.³⁰⁶

2.2.3. DAĞDAN ODUN GETİRMEK/KURU

Bölgedeki köy düğünlerinde, cumartesi günü görülen bir âdet de dağdan kuru odun getirmektir ki buna “kuruya gitmek” denir.³⁰⁷ Gacallar arasında görülmektedir. Eskiden evlenen çiftin kışlık odun ihtiyacı bu şekilde karşılanırken daha sonra düğünün odun ihtiyacını karşılama şekline dönüşmüştür.³⁰⁸ Günümüzde, eğer yemekler ocaklar kurulup yapılmayacaksa, tüplü ocak kullanılacaksa ve salon düğünü yapılacaksa kuruya gidilmiyor:

“Keşkek, pilav pişirmek için kuru odun getirirler düğün evine. Üç araba geldi ben gelinimi alırken. Getirenler de doyurulur. Şimdi artık yok.”³⁰⁹

Düğün gününden birkaç gün önce dağda odunlar kesilip hazırlanır. Cumartesi günü kadınlar kız evinde eğlenirken delikanlılar, süslenerek hazırlanmış arabalarla odun almaya giderler.³¹⁰ Araba köye dönünce damat tarafından delikanlılar için yemekli içkili bir masa

³⁰⁵ Kızın kardeşinden kastedilen ‘ahret’idir.

³⁰⁶ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe; “Şimşir” diye adlandırılan bu âdet, bütün Trakya bölgesinde görülmektedir. Ahiretlik olan kızlardan hangisi önce evlenirse ona ahireti veya ahiretleri, iğne, iplik, tarak, oyuncak, meyve, şeker vs.’den oluşan şimşir hazırlar. Şimşir eşyaları bir çam ağacının dalına iplerle tutturulur. Düğün günü vedalaşmak için evine gelen ahiretine bu hediye verilir. Bkz.: Erman ARTUN: Tekirdağ Folklorundan Örnekler, Tekirdağ 1983, s.18.

³⁰⁷ Düğünlerde dağdan odun getirme âdeti Anadolu’da da yaygın olarak bilinen bir âdettir. Silifke köy düğünlerinde dağdan ‘yüğük odunu’ denilen odunu getirmeye giden delikanlılardan en çok, en önce ve en düzgününü getirenin itibarı büyük olur ve çeşitli hediyelerle ödüllendirilir. Bkz.: Mehmet ERÖZ: Türk Kültürü Araştırmaları, İstanbul 1977, s.176; Ayrıca bkz.: Öznur Sakine ŞAHİN: “Kuskan Beldesi Evlenme Âdetleri” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II, Ankara 1996, s.246; Ünal Şöhret DİRLİK: Fethiye’de Halk İnanışları Âdetler-Gelenekler-Görenekler, s.134.

³⁰⁸ Anadolu’da da düğün yemeklerinin hazırlanması için üç gün boyunca yakılacak olan odunların düğün evi tarafından hazırlanmasının hem zor hem de masraflı bir iş olduğundan imece usulüyle tedarik edilmesiyle ilgili bkz.: Yusuf Ziya DEMİRCİ: Anadolu’da Eski Düğün ve Evlenme Âdetleri, İstanbul 1938, s.20-21.

³⁰⁹ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

³¹⁰ Düğünlerin çarşambadan başlayıp cuma günü bittiği zamanlarda kurunun çarşamba gününden geldiği ifade edilmiştir. İbrahim Tuna, Yaş 68, Emekli öğretmen, Yalova Köyü.

kurulur ve eğlence yapılır. Getirilen odunlar çamsa kız, meşe ise erkek çocuğu olur inancı vardır.³¹¹

2.2.4. ÇEREZ GEZME

Köyün bütün evleri akrabaları çerez gezilir. Gönünden ne koparsa o gece her evden geceleyin arzu eden tavuk verir düğün evine. Arzu eden rakı verir. Çerez verilir. Sağdıç, damat, gelinin sağdıcı hep birlikte gezerler. Akşam düğün eğlencesinde sağdıç damadın evine çerez ve alkollü içecekten oluşan bir sini gönderir.³¹²

Düğün âdetlerinin en yoğun olarak görüldüğü gün pazar günüdür. Bu gün gelin baba evinden alınarak oğlan evine getirilir. Pazar günü sabah kızlı erkekli “dürü” toplamaya çıkılır. Dürü, köy halkının düğün sahibine gönderdiği düğün hediyesidir. Dürü toplandıktan sonra gün boyunca görülen âdetler şunlardır:

2.2.5. GELİN ALMA

Gelin alma düğünün son günü yapılır. Düğün alayı gelmeden önce kız evinde gelin hazırlanır. Gelinin hazırlanması safhasında eskiden görülen “gelin hamamı” artık uygulanmamaktadır:

“Gelin hamamı eskiden olurmuş. Biz gelince kaldırmışlar.”³¹³

Bunun yerine gelinliğini giymeden önce geline banyo yaptırılır. Daha sonra gelinlik kıyafeti giydirilir. Gelinlik olarak giydirilecek kıyafette de zaman içinde değişmeler olmuştur:

“Evvelden gelinlikler renkliydi. Pembesi, eflatunu vardı. Bindallı giydiklerinde başına elmaslardan taç yapılırdı. Artık gelinler yalnız gelinlik giyiyor.”³¹⁴

Düğünde gelin kıyafeti olan bindallı ve süs olarak yüzün yazılması, bugün artık sadece kına gecesinde görülmektedir³¹⁵:

³¹¹ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

³¹² a.g.k.k.

³¹³ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

³¹⁴ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

³¹⁵ Bindallı kıyafeti ve yüzün süslenmesi ile ilgili kına bölümünde bilgi verilmiştir.

“ Bizim gelin kına gecesinde bindallı giydi. Yengeler, hısım akrabaları balkaymak giydi.”³¹⁶

Bölgedeki günümüz düğünlerinde gelin ve damat, şehir kültürüne ait tören kıyafetleri olan beyaz gelinlik (Foto:12), ve takım elbise giymektedirler. Erkeklerin kıyafeti bayanların kıyafetinden daha önce modernleşmiştir. Bunun sebebi, erkeklerin dışa daha açık ve şehirle bağlantılarının daha fazla olmasıdır.

Kız evinde gelinin hazırlıkları bittikten sonra, oğlan tarafından gelini almaya gelecek düğün alayı beklenmeye başlanır. Gelin alma, düğün töreni içinde heyecanın ve mutluluğunun zirveye çıktığı andır. O an, düğün telâşının verdiği bütün yorgunluklar unutulur. Oğlan evinden gelen düğün alayı yeni bir üyeye kavuşmanın coşkusunu yaşarken kız evinde buruk bir mutluluk vardır.

Damatla birlikte kız evine gelin almaya giden gruba “düğün alayı” ya da “gelin alayı” denir. (Foto:18). Alayın ön safında delikanlılar, arkada evli erkekler onların arkasında da kadınlar ve kızlar bulunur. Gelin aynı köydense, alay yayan olarak gider ve en önde giden kişinin elinde, sırğa geçirilmiş bir bayrak³¹⁷ taşınır:

“Eskiden düğünler çok muhabbetli olurdu. Başka köye gelin almaya giderlerken bayrak çıkarırlardı.”³¹⁸

Gelin aynı köyden değilse bir araç eşliğinde gidilir. Kullanılan bu araçta, zamana ve şartlara göre bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. At, öküz arabası, traktör ve günümüzde de otomobil gelin almada kullanılan araçlardır:

“Bu vasıtalar yokken (otomobil), bir köyden bir köye kız almaya gidildiği zaman millet atlara binerdi. Bugün öyle değil. Seğmen o zamandan kalma bir âdet. Seğmen, gelini almaya giden alay, atlılar demektir.”³¹⁹

“O zamanlar traktör yoktu. Seğmen, eğer kız dışardan getiriliyorsa köyü gezdirirdi. Ata sadece gelin binerdi.”³²⁰

³¹⁶ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

³¹⁷ Bayrak, Türk kültüründe egemenlik emaresi olarak kullanılmıştır. Bkz.: Yaşar KALAFAT: İslâmiyet ve Türk Halk İnançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 19; Bölgedeki düğünlerde düğün evine bayrak asılması ve düğün alayının gelin almaya giderken bayrak taşınması ile, çiftin bu evlilikle yeni bir hanenin hâkimi oldukları sembolize edilmiştir. Ancak düğün evine bayrak asma âdeti yavaş yavaş terk edilmektedir.

³¹⁸ İsmail Bozkurt, Yaş 86, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

³¹⁹ İbrahim Tuna, Yaş 68, Emekli öğretmen, Yalova Köyü.

³²⁰ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı köyü.

“(Düğünümde) iki tane at getirdiler. Birine kaynanayı bindirdiler beni de arkasına, birine de kaynata (bindi), öyle getirdiler beni buraya.”³²¹

“Biz öküz arabasıyla kocamızın evine indik.”³²²

“Eskiden gelin öküz arabasına bindirilirdi.”³²³

“Eskiden gelin atla getirilirken gelinin ayakkabısının birisi çalınır, damadın köyüne önden getirilirdi. Bunun için müjde istenirdi.”³²⁴

Gelin alayını kız evine varmadan ya da kız evinin önünde önce köyün delikanlıları karşılar. Yolu açmak için “delikanlı parası” da denen “toprak bastı parası”³²⁵ isterler. Bu âdet, gelin köy dışına çıkacaksa görülmektedir. Köyün gençleri, oğlan tarafından para istemektedir. Verilen bu parayı gençler kendi aralarında paylaşırlar ya da o parayı eğlence için harcarlar³²⁶.

“Köyden bir kız çıkacaksa gençler seğmeni çağırır. Günün şartlarına, TL.’nin durumuna göre 100-150 milyon para istenir. Toprak bastı parasının pazarlığı gelin alınacağı an yapılır.”³²⁷

“Eskiden köyün gençleri toprak bastı parası alırlardı. Şimdi düşürdüler fiyatı, 20-200 milyon arası. Ama illâki vermek zorundadırlar. Düğünde olay çıkmasın diye verilir.”³²⁸

Gelin alayı kız evine vardığında hemen gelin alınıp dönülmez. Bir müddet çalgılar eşliğinde oynanır. Gelin alınırken oynayan gençlere kız evi birer mendil ya da havlu hediye eder. Bu arada davetliler geline takısını takarlar. Yani düğün âdetleri içinde sadece gelin ve damadın aileleri birbiriyle hediyeleşmezler. Evlenmenin her safhasında ve her fırsatta katılan davetlilere de hediyeler verilmekte ve hediyeleri kabul edilmektedir.

Dışarıdaki oyunlar durduktan sonra evin içinde, daha önceden gelinliğini giymiş ve hazır bekleyen kıza babası ya da erkek kardeşi “gelin kuşağı” denen kemeri takar:

“Gelin evden çıkarken baba üç kere kırmızı kurdele bağlar çözer. Üçüncüde bağlar bırakır.”³²⁹

³²¹ Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

³²² Meryem Algül, Yaş 56, Okur-yazar, Ocaklı Köyü.

³²³ Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

³²⁴ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

³²⁵ Bölgede gençlerin aldığı ‘toprak bastı parası’na Malatya’da ‘sapançalık’, Menemen’de ‘ağırılık’ denir. Bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.245,247.

³²⁶ Kuskan’da da bu âdet görülmektedir. Bkz.: Öznur Sakine ŞAHİN: “Kuskan Beldesi Evlenme Âdetleri” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II, Ankara 1996, s.248.

³²⁷ İbrahim Tuna, Yaş 68, Emekli öğretmen, Yalova Köyü.

³²⁸ Yahya Akşit, Yaş 33, İlkokul mezunu, Sütluce Köyü.

³²⁹ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

Kuşağın kırmızı rengi bekareti temsil etmektedir. Bu uygulama, eski Türk inançlarında alpların ve kamların kuşandıkları kuşak ile kutsallığına inanılan üç sayısının birleşmesi şeklinde düşünülebilir.³³⁰ Bu şekilde kuşak çözüp bağlama Anadolu'da çok yaygın bir âdettir.³³¹

Kuşağı bağlanan kız büyüklerinin ellerini öpererek vedalaşır. Bu esnada kız evinde büyük bir hüznün yaşanır. Oğlan tarafının bu hüznü havayı dağıtmak ve gelini bir an evvel götürme isteğine kız evince mukavemet gösterilir. Gelin arabaya bindirilene kadar, kız evi tarafından, sembolik anlamı olan bir takım uygulamalar yapılır:

Gelinin sandığı düğünün son günü evden çıkacaksa, gelinin ablası ya da erkek kardeşi sandığın üzerine oturarak ya da kapıyı kilitleyerek bahşiş ister.³³² Sandık üstüne oturulması, gelinin yengeleri tarafından saklanması³³³ gibi günümüzde eğlence fonksiyonuyla yapılan uygulamalar, eski Türklerde görülen kız evine ait atalar ruhu ile ev iyelerinin memnun edilmesi isteği ile yapılmaktadır.

Gelin evden çıkarılırken, bahtının, talihinin aydınlık olması, parlak gelecek ve gittiği yere aydınlık götürmesi isteğiyle eline ayna verme, aynaya baktırma âdeti eskiden görülmekle birlikte günümüzde terk edilme yolundadır:

*"Gelin evden çıkarılırken, önce eve girip aynaya bakar."*³³⁴

*"Gelin alırken ayna koyardık, ama şimdi yok."*³³⁵

Gelin yüzü duvaklı olarak evden sağdıçları eşliğinde çıktıktan sonra üzerine şeker, buğday, para, su karışımı saçı saçılır. Çok eski bir Türk geleneği olan saçı, Şamanist ve Müslüman Türklerin evlenme törenlerinde görülen müşterek unsurdur ve İnan'a göre, yabancı soya mensup olan bir kızın, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabulünü sağlamak için yapılan kurban ayininin kalıntısıdır.³³⁶ Evlilik ritüeli bakımından "saçı" farklı bir aile düzenine alışık olan gelinin katıldığı aileye uğur ve bereket getirmesi ile gelin ve damadın birleşmesini engelleyecek olumsuz etkenleri ortadan kaldırmak için

³³⁰ KALAFAT, Yaşar: Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s.93.

³³¹ Anadolu'daki uygulamalar için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s. 208,209,247,249,255,264.

³³² Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

³³³ "Gelin evine almaya gittiğinde kız yengeleri kapıyı kapatır. Satarlar gelini parayla. Ama 10 milyon, ama 15 milyon, gönlünden ne koparsa verirsin yengelere kaç kişiye." (Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü).

³³⁴ Özlem Girgin, Yaş 25, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

³³⁵ Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadılı Köyü.

³³⁶ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.167.

yapılır.³³⁷ Saçı olarak kullanılan malzeme, her devirde topluluğun ekonomik uğraşısına göre çeşitlilik göstermiştir. Önemli olan, mahsulün en bolu ve en sevileninin tercih edilmesidir.³³⁸ Tarımla uğraşan topluluklarda tahıl ürünleri olan darı, buğday, arpa ile muhtelif meyveler ve para kullanılmıştır.³³⁹ Bölge halkının saç için kullandıkları malzeme ve saçya yükledikleri anlam şöyledir:

*“Gelin kendi evinden çıkarken arkasından suyla karışık buğday serperler bereketiyle gelsin diye.”*³⁴⁰

*“Bunun anlamı gittiği yerde huzuru olsun, bereket olsun, geçimi iyi olsun diye yapılıyor.”*³⁴¹

Gelini evden çıkartan sağdıçları, arabaya bindirmek üzere yengelere teslim ederler. Yenge, kız evince hazırlanmış olan baklava, kızarmış tavuk ve ekmeği de yanında oğlan evine götürür. Bu yiyeceklerden baklava ağız tadının, ekmeği de gelin kızın evindeki bereketini oğlan evine taşımalarının sembolüdür. Ancak görüşme yapılan kaynak kişiler, bu yiyeceklerin konma sebebini söylerken, gün boyunca heyecandan ve telaştan bir şey yiyemeyen gelinin oğlan evine indiğinde yiyeceklerinin hazır olması amacıyla koyduklarını ifade etmişlerdir:

*“Düğünde gelin giderken yanına inge oturturlar. İnge alır her şeyini götürür.”*³⁴²

Yengeler eşliğinde arabaya binen gelinin arkasından su dökülür. Bu dökülen su, gelinin su gibi akıcı, çabuk, uyumlu ve hızlı olmasını sembolize etmektedir. Yine gelinin arkasından, buğdayla dolu bardak arabaya vurulup kırılır. Günümüzde “eğlence olsun diye”, “âdet böyle” şeklindeki açıklamalarla yapılan bu uygulama, Türk mitolojisindeki yüksek ses çıkararak görünmeyen kuvvetlerin zararından korunma³⁴³ inancının bir yansımasıdır.

³³⁷ AKARPINAR, R. Bahar: Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlit Kutlamaları, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1999, s.111.

³³⁸ CİLACI, Osman: “Şamanizm’de Evlenme ve Doğum Törenleri”, Türk Kültürü Dergisi, 1973, Yıl XI, S.123, s.178.

³³⁹ Türk kültüründe yaygın olarak görülen düğünlerde saç geleneğinin Anadolu’daki uygulamaları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s. 200,208,214,235,238,250,255.

³⁴⁰ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

³⁴¹ Mürsel Özer, Yaş 47, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

³⁴² Safiye Özger, Yaş 65, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

³⁴³ KALAFAT, Yaşar: “Türk Halk İnançlarında Metodik Problemler Erbil-Nahcivan ve Türkiye Örnekleri” Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Ağustos 1999, S.121, s.84.

2.2.6. DAMAT TIRAŞI

Bölgede “damat tıraşı” âdeti hâlâ yaygın olarak yapılmaktadır. Düğünün son günü olan pazar günü gündüz, damat köy meydanında veya köy kahvesinde çalgılar ve davetliler huzurunda tıraş olur. (Foto:21). Damat tıraşa götürüleceği zaman, önce, hazırladığı siniyle birlikte sağdıç evinden alınır. Daha sonra damadın evinden sini alınır ve tıraşın olacağı yere gidilir. Tıraş başlamadan önce damat oynatılır. (Foto:19). Bu esnada hem berbere hem damada takı takılır. (K.Anafarta) Takıyı damadın babası ya da amcası takar. Berberin koluna çember ya da havlu bağlanır. (Foto:20). Tıraşın yarısında damadın yüzü sabunlu halde tekrar oynatılır. Bu esnada damada ve berbere tekrar para takılır. Eskiden “düğün hamamı” da denilen, tıraştan hemen önce damadın ve arkadaşlarının hamamda yıkanması şeklinde görülen “damat yıkama” âdeti günümüzde artık uygulanmamaktadır.³⁴⁴

Tıraştan sonra gençler oturak havası eşliğinde³⁴⁵, halay çekerek damat evine götürülür. (Foto:22). Eve yaklaşıldığında tekrar durulur ve oynanmaya devam edilir. Damat burada kaçar. Sağdıçıyla birlikte evde gelin almaya gidenleri bekler.

2.2.7. GELİN İNDİRME

Gelin eğer köy içindense yayan olarak düğün alayı ve çalgılar eşliğinde oğlan evine doğru yola çıkar.³⁴⁶ Köy dışındansa arabaya bindirilir. Oğlan evine direkt inilmez. Köy içinde ve köye girene kadar müsait olan yerlerde alay durarak oyunlar oynar. Oğlan evinin önüne gelindiğinde heyecan tekrar doruğa çıkar ve çalgılar hareketli ve hızlı oyun havaları çalmaya başlar. Gelini oğlan evinde kayın valide, kayın baba, damat ve sağdıç³⁴⁷ karşılar. Gelin arabadan da hemen indirilmez. Bu aşamada, gelin eve girip davetliler dağılana kadar sürecek olan ve “indirmelik” denilen düğünün yoğun mesajlar taşıyan âdetleri uygulamaya konulur.

³⁴⁴ Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü.

³⁴⁵ Oturak havası herkesin istediği bir türkünün topluca söylenmesi şeklinde ifade edilmiştir.

³⁴⁶ Gelin, eskiden Bigalı, Kumköy ve Yalova gibi Gacal köylerinde, ikinci namazından sonra ve tekbirler eşliğinde oğlan evine götürülürmüş. Günümüzde tekbirle kız almak âdeti de yaygınlığını kaybetmiştir.

³⁴⁷ Sağdıç, güveyin sağ kolu, ona rehberlik eden kişidir. Düğünün başından sonuna kadar damadın yanında bulunarak, daha önceden kendisinin de başından geçen düğünde kazandığı tecrübelerini, yapması ve yapmaması gereken davranışları damada hatırlatır. Geleneksel yaşam içinde düğünlerde mutlaka sağdıca ihtiyaç vardır.

Gelini oğlan evine getiren taşıttan oğlan tarafından en büyük olan kişi ya da kayın valide ve kayın peder indirir. İndirirken bir takım vaatlerde bulunur ki buna “indirmelik” denilmektedir³⁴⁸.

“Gelin arabadan inerken kayın babadan istekte bulunur. ‘Gelinin ayağı kırıldı inemiyor’ derler. Kayınbaba da tarla verir, ev eşyası, hayvan vs. verir ya da ‘Bir şey vermiyorum, yirmi üç yaşında tosun (damat) verdim der.’”^{349 350}

“Düğün evine geldiğinde taksi durur. Kaynana, kaynata inerler. Eskiden (gelin) atla gelirdi. Kaynana, kaynata gelinine ne verdiyse orada ilân eder. Mal da verilir, toprak da, altın da. Herkes duyar.”³⁵¹

Bu söz alındıktan sonra, gelin yengeler tarafından arabadan indirilirken ayağının altına posteki konur. Bu uygulamanın amacı, gelinin uysal, yumuşak ve ağır başlı olmasını sağlamaktır:

“Gelin eve indirilirken pekmez tavasına posteki konur, gelin oraya indirilir.”³⁵²

Bu arada havaya silah atılır:

“Yine gelin arabadan inerken damadın arkadaşları silah, tüfek atarlar.”³⁵³

Daha sonra gelin ve damadın başından şeker, buğday, meyve karışımı saçılır. Orada bulunanlar, alan kişiye kısmet, uğur ve bereket getireceği inancıyla bu saçıdan almak için birbiriyle yarışır.

Damada ve geline kötü huyların yok edilmesi amacıyla yönelik içi su dolu çömlek ya da testi kırılır.³⁵⁴ Bunun dışında gelinin bolluk, bereket getirmesi için ve yeni evine uyumunu sağlamaya yönelik, evin kapısına bal ve yağ sürdürülür, birleşmenin uğurlu ve bereketli olması için bir kolunun altına Kur’an, bir kolunun altına da ekmek konur:

“Gelin eşikten geçerken eşiğe bal sürerler, geçinmesi tatlı olsun diye.”³⁵⁵

Toplumsal değerler içinde onur verici ve saygınlık kazandırıcı bir görev olan sağdıçlık, damadın akranı, evli ve yakın arkadaşlarından birisi tarafından yapılır.

³⁴⁸ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

³⁴⁹ Orada bulunanları eğlendirmek amacıyla babanın oğlu için yaptığı bu benzetme, hayvancılıkla uğraşan toplumun değer yargılarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Damat ile ilgili bu benzetme Anadolu’nun diğer bölgelerinde de görülmektedir. Bkz.: Öznur Sakine ŞAHİN: “Kuskan Beldesi Evlenme Âdetleri” I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri II, Ankara 1996, s.248.

³⁵⁰ Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü; Gelin indirilirken havaya silah atılması günümüzde bölgedeki çoğu köyde tehlikeli olmasından dolayı terk edilmiştir.

³⁵¹ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

³⁵² Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçıtepe Köyü.

³⁵³ Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü.

³⁵⁴ Mürsel Özer, Yaş 47, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

³⁵⁵ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

“Gelin evin kapısından içeri girerken bir tabağa bal – kaymak konur, gelin iki parmağını (orta ve işaret parmağı) bu tabağa sokar ve kapının pervazına baştan aşağı doğru sürer üç kere. Eve girdikten sonra gelin oturtulur. Bir kolunda Kur’an, bir kolunda ekme vardır. Ekme kolundan alınır ve herkese dağıtılır. Üresin, bereketli olsun diye.”³⁵⁶

Kalealtı’nda gerdeğe girmeden önce ya da ertesi gün yapılan şerbet, Bayramiç köyünde gelin oğlan evine girdiği an yapılır.

Gelin indirilirken görülen âdetlerin çoğu sempatik büyü temellidir. Kurulan yeni ailenin zararlı etkilerden ve nazardan korunması, gelinin yeni ailesine bereket, huzur ve uğur getirmesi, genel anlamda da bu mutluluk anının topluma da sıçratılması amacı güdülmektedir.

2.2.8. NİKAH

Nikah, evlilik sonucu meydana gelen ailenin karı-koca ilişkilerinin bilinmesi, doğacak çocukların soylarının tayin edilmesi, analık, babalık ve evlatlık haklarının ve görevlerinin tespiti, velâyet, miras, nafaka gibi konuların belirlenebilmesi amacıyla yapılmaktadır.

Türk Kültürü içinde evlilik kavramı ele alındığında, evlenme geleneğinin toplumsal boyutunu düğün, resmî boyutunu medenî nikah ve dinsel boyutunu da dinî nikah temsil etmektedir.³⁵⁷

İslâm dini, değişik âyet ve hadislerde nikahın şahitler huzurunda herkese açık yapılmasını ve evliliğin açık ve devamlı olmasını emretmiştir.

Yarımadanın köylerinde hem resmî nikah hem de dinî nikah kısılmaktadır. İki nikahın da yapılmasıyla evlilik hem resmiyet kazanmış olur hem de dinî vecibesi yerine gelmiş olur. Geleneksel toplumlar olan köylerde gelenek ve din icabı en çok değer taşıyan nikahın imam tarafından kısılan hoca nikahı olduğu öne sürülse de³⁵⁸ bölgede resmî nikah bütün evliliklerde görülmektedir. Resmî nikah yapılmadan düğün yapılmamaktadır.³⁵⁹ İmam nikahı ise düğünün son günü ve gerdeğe girmeden önce oğlan evinde gerçekleşmektedir. Nikah zamanı olarak ayrıca iki bayram arası olmamasına da dikkat edilir.

³⁵⁶ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

³⁵⁷ EKER, Gülin Öğüt: Karakeçili Türk Düğünü, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi (Folklor) Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1998, s.300.

³⁵⁸ YASA, İbrahim: Hasanoglan Köyünün İçtimaî-İktisadî Yapısı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1955, s.144-145.

³⁵⁹ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

Resmî nikahın düğünden önce gerçekleştirilmesi, imam nikahının kız babasının evinden çıktıktan sonra ve düğün töreni bittikten sonra oğlan evinde gerçekleştirilmesi, bölgede resmî nikahın esas alındığını ve dinî nikahın da onun gelenekteki tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir.

Dinî nikah kıyılırken en çok dikkat edilen şey, geline ya da damada büyü yoluyla bir kötülük gelmesinin engellenmesidir. Bu amaçla bir takım tedbirler alınır. Gelin oğlan evine girdiğinde “gelin sofrası” kurulur. Oğlana da ayrıca “damat sofrası” hazırlanır. Yemekten sonra imam, “hoca nikahı” kıyar.³⁶⁰

2.3. DÜĞÜN EĞLENCELERİ

Eğlence, “eğlenmek işi, neşeli ve hoşça vakit geçirten şey; neşeli ve hoşça vakit geçirilen toplantı” anlamında kullanılmaktadır.³⁶¹ Halk eğlencesi ise, halkın eğlenme ihtiyacını karşılamak amacıyla düzenlediği her tür toplantı ve eğlencedir. İnsanları bir araya getirerek sosyal bağları güçlendiren, kişilere sahip oldukları kültür birikimini hatırlatarak gelenekleri canlandıran düğünün en önemli fonksiyonlarından birisi de eğlendirmedir. Düğünlerde dramatik oyunlar, halk oyunları, mani, türkü gibi her çeşit halk eğlencesi vasıtasıyla gelenek ve görenekler canlı tutulur ve sözlü kültür ortamında nesilden nesile aktarımı sağlanır. Folklorun dört fonksiyonundan birisi olan “hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme”³⁶² düğünlerin de temel amaçlarındandır.

Bölgedeki düğünlerde düğüne coşku ve hareket katan eğlencelere her yaş grubundan insan katılmaktadır. Düğünün ilk gününden sonuna kadar oyun ve eğlence devamlı vardır. Kadınlara ve erkeklere özgü halk dansları, dramatik oyunlar Gelibolu Yarımadası’ndaki köylerde şu şekilde görülmektedir:

³⁶⁰ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

³⁶¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.436.

³⁶² ÇOBANOĞLU, Özkul: Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s.226.

2.3.1. HALK OYUNLARI

İnsan vücudunun ustalıklarla kullanıldığı ve bir iletişim vasıtası olarak evrensel olan dans, icra edildiği toplumun duygu, düşünce ve estetik zevkini taşıyan ritim ve hareketlerle de genel anlamda milli ve özel anlamda yöresel özellikler taşır. Bu özelliklere sahip olan bölgenin halk oyunları şunlardır:

Harmandalı: Çeşitli yerlerde oynanan harmandalından bazı figürleri ile farklıdır. Daha ahenklidir. Bu şekliyle yalnız bölgede oynanmaktadır. Kadınların oynadığı harmandalı daha ağır ritimlidir ve çöküş şekli, dönüşler ve ritim ile erkeklerin oynadığı harmandalından ayrılır.

Şama oyunu: Kına gecesinde kızların ellerinde mum takılı kınalarla oynadıkları oyundur.

Çeyizaltı: Kına gecesinde çerez gezerken oynanan hareketli bir oyundur.

Gelibolu Karşılması: Bölgeye özgü bir oyundur. Karşılıklı duran çiftlerin düz bir çizgi oluşturarak ileri geri adımlarla oynadıkları bir oyundur. (Foto:23).

Alay oyunu: Halay gibi el ele ya da omuzdan tutularak kalabalıkla oynanan bir oyundur. Yorulanlar çıkıp yerine yenileri girerek oyunu devam ettirirler. (Foto:24).

Bölgedeki düğünlerde bu oyunların yanında mani ve türküler söyleyerek, tef çalarak, el çırpılarak oynamak eskiden görülmekle beraber, günümüzde türkü söyleme işi düğünlerde tamamen müzisyenlere bırakılmış durumdadır. Ancak bir zamanlar böyle oyunlar oynanmıştır. Oyunlar esnasında söylenen sevgi konulu ve gündelik hayatta dile getirilemeyen arzu, istek ve şikayetlerin yer aldığı, gelin-kaynana çekişmesini işleyen türkü ve manilerden hâlâ hafızalarda yaşayanlar bulunmaktadır:

Dağda tavşan koşamaz

Akıllılar yaşamaz

Aklı olan bir kişi

İlk yarını boşamaz

Ayı izi kurt izi

Felek ayırdı bizi

Zehirli yılan soksun

Yarimle yatan kızı

İp attım ucu kaldı
Tarakta gücü kaldı
Yarım gitti gurbete
Yüreğimde acı kaldı

Taş duvar örülür mü
Kaynana dövülür mü
Kaynanayı döven gelin
Mahallede övülür mü

İneği de sağdın mı
Yoğurdu da çaldın mı
Bir kaşık almayınan cadı
Mahalleye kaydın mı

Ölsem konuşmam
Billahi barışmam
Kör olası faltaka³⁶³ gelin

Ben sana karışmam

Kara koç meler gelir
Dağları deler gelir
Gece yalnız yatanın
Aklına neler gelir

Karanfilin katmeri
Al koynuna yat beni
Benden güzel bulursan
Karyoladan at beni

³⁶³ Faltaka, bölgede düzenbaz anlamında kullanılan bir kelimedir.

Mendilim dalda kaldı
 Gözlerim yolda kaldı
 Yıkılası meyhane
 Sevdiğim eğlendi kaldı

Yavrum benim
 Kalmadı sabrım benim
 Ölüm var ayrılık yok
 Öyledir kalbim benim

Düğünlerde erkekler ve kadınlar tören alanında birlikte bulunmalarına rağmen aynı anda oynamazlar. (Foto:24). Önce kızlar, sonra kadınlar daha sonra erkekler oyun alanına çıkmaktadır. Kızlar oynarken seyirci konumundaki genç delikanlılar onları seyrederek. Oyun alanına geç çıkan kızlara delikanlılar şu maniyle seslenirler:

Köprü altında sazlar
 Uçuşup ürktü kazlar
 Geçer geçer hep kocakarılar
 Nerde kaldı bu kızlar

Bölgedeki düğünlerde artık bu şekilde mani söyleyerek oyun oynama görülmediğinden, maniler bilenler tarafından unutulmaya yüz tutmuş, gençlere aktarımı da tam olarak sağlanamamıştır.

2.3.2. SEYİRLİK OYUNLAR

Bölgedeki düğünlerde yapılan katılımlı gözlemlerde “oyun çıkarma” diye tabir edilen köy seyirlik oyunlarına rastlanmamıştır. Düğünlerin süresinin kısalması ve düğün salonlarına taşınması gibi sebeplerle günümüzde seyirlik oyunlar, sadece düğün sahibinin özel isteği olduğu zaman yapılmakta, her düğünde görülmemektedir.³⁶⁴ Bu yüzden geleneğin sözlü kültür ortamında aktarımı zayıflamış, yeni yetişen gençler arasında unutulmaya yüz tutmuştur. Oyunların fonksiyonlarında da değişme olmuş ve sadece eğlence amaçlı yapılır olmuştur.

³⁶⁴ “Ekseriya gençler yapıyor. Onu da yap dersen, içki verirsen yaparlar. Kendiliğinden yapmazlar.” (Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova).

Seyirlik oyunların icra anında yaratılması ve yazılı bir metnin olmaması sebebiyle bu konu ile ilgili olarak sadece kaynak kişilerin oynadıkları oyunları tarifleri derlenebilmiştir.

Mevlana: “Birisi kadın olur, birisi erkek olur. İki kişi oynarlar. Aşağısına çarşaf, üstünü de örterler. Yüzünü boyamaz. Bilezik yapayım, istemem der; küpe takayım, altın takayım, istemem der. Nasıl yaparsa sonra kaldırır onu, sarmaş olurlar, oynasrlar. O anda ne düşünüyorsa onu uyguluyor. Düğünlerde olurdu ama şimdi olmaz. Şimdi düğün salonunda nerede çıkacak da oynayacak.”³⁶⁵

Deve oyunu: “Bizim çocukluk zamanımızda meydanda adamları deve yapıyorlardı, çan takıyorlardı boynuna. Ekmek yoğrulan tekneler vardı eskiden. Onun içine giriyorlardı, çak çak çak kaşıklerle bir şeyler yapıyorlardı.”³⁶⁶

Berber oyunu: Berberin müşterisi kılıktan kılığa sokulur. El arabasında berbere getirilir. Berberin malzemeleri abartılır. Sabun köpürtme kabı olarak leğen kullanılır. Yüzü sabunlanan müşteriyi balta ya da testere ile tıraş etmeye kalkışır. Keza berber balta ile sünnet etmeye kalkar.

Ölüp-dirilme oyunu: “Arabayı koyarlar çarşafa sararlar, ölü yaparlar. Kimi şeytan gibi gezer, kimi eline ateş alır gezer. Ekseriya gençler yapıyor.”

Kız kaçırma oyunu: İki erkek tarafından oynanır. Kadın kılığına giren bir erkek diğeri tarafından kaçırlır.

2.4. GERDEK

Gerdek, damatla gelin arasında evliliğin fizyolojik olarak başlangıcıdır. Düğünün son gününün gecesi, aynı zamanda gerdek gecesidir. Gelin ve damat için yeni bir hayat gerdek gecesi ile başlamaktadır. Bu durumun farkında olan gençlerin heyecanları, korkuları çevrelerindeki kişilerce paylaşılmaya çalışılır. Bu esnada kılavuz, rehber görevleriyle gelinin en büyük destekçisi yengesi, damadın ise sağdıçısıdır.

Gerdek odası, düğün gününden önce kız evinin temsilcisi yenge ve oğlanın yakınları tarafından özel olarak ve büyük bir özenle hazırlanır. Hazırlayan kişilerin tek ve mutlu bir

³⁶⁵ Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır.

³⁶⁶ Mürsel Özer, Yaş 47, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

evlilik yapmış olmalarına özellikle dikkat edilir.³⁶⁷ Yazılı kaynaklarımızda “münderü”³⁶⁸ olarak geçen gelin odası, eğer kayınvalide ile oturulacaksa yeni evliler için ayrılmış oda ya da gelin için yeni açılan evin en geniş odasıdır. Oda hazırlandıktan sonra gerdek gecesine kadar kimse odaya alınmaz. Düğünün başlangıcından sonuna kadar nazardan, büyüden korunmak için yapılan uygulamalar gerdek odası için de geçerlidir. Çiftin başarılı bir şekilde birleşmelerini sağlamak için psikolojik de olsa her türlü önlem alınmaya çalışılır.

Düğünün son günü olan pazar günü gelin eve indirilip hoca nikahı kıyıldıktan sonra damat ve gelin gerdek için hazırlanır. Damat, sağdıcı ve arkadaşları ile yatsı namazını kılmak için camiye gider. Namazdan sonra arkadaşları tekrar eve getirir. Damat, sırtına yumruklar atılarak gerdek odasına sokulur. Damadın sırtına yumruklar atılmasının ardında zürriyete engel olacağına inanılan kötü ruhların def'i inancı yatmaktadır.³⁶⁹ Yine damat gerdek odasına girerken annesinin bacağına altından geçirilir. Annenin bacağına altından geçme, kayınvalidenin sözünden çıkılmayacağını, onun hükmü altına girildiğini sembolize eder.

Bu arada kız evinin hazırladığı ve gelin oğlan evine getirilirken yengeye teslim edilen tavuk, ekme ve baklavadan oluşan yemek yine yenge tarafından odaya götürülür. “Yastık altı”, “güveği önlüğü” gibi adlarla anılan bu yiyeceklerden³⁷⁰ tavuk, kuvvetin; baklava, ağız tadının; ekme de bereketin simgesidir.

Odaya alınan gelinle damat iki rekat şükür namazı kılar. Bu esnada gelinle damadın üzerindeki uğursuzlukları, kötü gözleri, nazarı bertaraf etmek için çeşitli pratikler uygulanır. Dinî nikah esnasında da olduğu gibi, evin içinde düğümlü hiçbir şey bırakılmaz. Sadece gerdek odasının kapısı ipe bağlanır. Bu uygulama, gelinle damadı birbirine ve evlerine bağlama amacını gütmektedir:

Gerdeğe girerken bütün kilitli şeyler açılır, düğümü olan şeyler sökülür. Evin içinde düğümlü bir şey bırakmazlar, hepsini çözüyorlar.”³⁷¹

³⁶⁷ Kına yakan kişide de böyle bir özellik aranmasının sebebi, kınayı yakarken ya da gelin yatağını hazırlarken, bu kadınların el temasıyla mutluluklarının geline geçirilmesi isteğidir.

³⁶⁸ ATALAY, Besim: Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1985, C.1, s.529.

³⁶⁹ Damadın ya da damatla gelinin, temsili olarak dövülmesi, diğer kültürlerde de görülmektedir. Eski Hindistan’da da güvey dövülür; Fas’da gelinle güvey temizlenme amacıyla dövülür; Almanya’nın bazı kısımlarında güvey, düğün misafirlerinden özellikle gençler tarafından dövülür; Fransa’da gelinle güveyi kilisede, düğün merasimi başlamadan evvel elle veya sopayla dövülür, bu merasimin bir gereğidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Nermin ERDENTUĞ: “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Göreneği ve Törenleri II” Antropoloji Dergisi, 1969-1970, Ankara 1971, S.5, s.258.

³⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY : Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.243,253,261.

³⁷¹ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

Ayrıca, gerdek odasının kapısına bir kabın içinde su konur ki bunun amacı, gelinle damattan beklenen fiziksel birleşmeyi çabuklaştırmak ve başarılı olmalarını sağlamaktır.

Bölgede yapılan düğünler, gerdek olayının gerçekleşmesiyle tamamlanmış olur.

3. DÜĞÜN SONRASI

3.1. GERDEK SONRASI

Anadolu'da yaygın olarak görülen gerdek sonrası cinsel birleşmenin işaretini gösteren çarşaf açma âdeti bölgede görülmemektedir:

*"Gerdekten sonra yenge bile gitmez artık. Çünkü kocası biliyor ya o yeter."*³⁷²

*"Bizim günah derler, bakmazlar öyle şeye. Çok günah derler. Ne bakacaksın, onu kocası bilir. Sen görersen ne var, görmesen ne var. Niye onu göstereceksin ortalığa? Önceden kapıda beklerlermiş. Yengem gitmişti. Bir kutu şeker, çiçek koymuşlardı. Erkek tarafı yapar bunu. Kocası bildikten sonra geri kalanlara hiçbir şey düşmez."*³⁷³

Gerdek sabahı bu amaçla düzenlenen ve "gelin paçası"³⁷⁴, "paça günü", "samet günü"³⁷⁵ gibi adlarla anılan tören, bölgede fonksiyon değiştirmiş ve koruyucu, bolluk ve bereket sağlayıcı, kutsayıcı nitelikteki uygulamalara dönüşmüştür:

*"Kendi annemin zamanında pazartesi sabahı gelin kızı kaldırmaya gelirlermiş. Arkadaşları gelinle damat uyumasın diye davulla içkiyle kaldırmaya gelirlermiş."*³⁷⁶

*"Cuma akşamı gelini soktuktan sonra sabahına herkes lokma pişirir. Sabah olduğunda içki, yemek herkes oynar. Gelin, kızların burnunu sıkar, sana da bulaşsın gibilerinden."*³⁷⁷

*"O gün (gerdek sonrası) gelinin ellerine ekin verirler. Gelini oynatırlar, üç kişiyle duvağını örterler. Gelin elindeki ekinleri saçarak oynar. Herkes o ekinden alarak ambarına koyar. Gelin oynatıldıktan sonra duvağı ayva ağacına bağlanır. Ondan sonra herkes dağıldıktan sonra gelinle damat duvağı kapmaya çalışır. Kim önce kaparsa biri birine ayva çubuğuyla vurmaya başlar."*³⁷⁸

³⁷² Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

³⁷³ Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır.

³⁷⁴ ARTUN, Erman: Tekirdağ Folklorundan Örnekler, Tekirdağ 1983, s.21.

³⁷⁵ KOŞAY, Hamit Zübeyr : Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.240.

³⁷⁶ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

³⁷⁷ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

³⁷⁸ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

*"Gelin alır eline buğdayı oynar ve saçar. Sonra duvağı bağlarız hangi ağaç az meyve verirse ona. Kızını çok olmasın diye. Güveyi alır onu gelir, gelinin kafasına vurur."*³⁷⁹

Gerdekten hemen sonra evliliği kutsamaya yönelik olarak yapılan mevlit, daha çok Muhacir ve Pomaklar arasında görülmektedir:

*"Gerdek sonrası gelin herkesin elini öper. O gün mevlit yapılır."*³⁸⁰

*"Gerdeğin ertesi günü gelin tekrar gelinlik giyiyor ve mevlit okunuyor"*³⁸¹

*"Bizde gelin mevliti, çarşaf açma yoktur. Muhacirler mevlit yapar."*³⁸²

*"Gelin kapanyor (gerdek), ya bu gece, ertesi gece mevlit okutulur, şerbet yapılırdı. Ama batırdılar şimdi ama her yanda yok bu. Buna 'gelin şerbeti' denirdi. Şimdi pilavlı mevlit yapılıyor. Dağdan öte yoktur bu âdet. Bizim burada vardır."*³⁸³

Gacallar arasında da düğünden bir hafta sonra "Gelin cuması" denen âdet görülmektedir. Bu törene sadece kadınlar ve kızlar katılmaktadır. Gelin tekrar gelinliğini giyer, yakınları bindallı giyer. Gün boyunca kendi aralarında türküler, maniler söyleyerek akşama kadar eğlenirler.³⁸⁴

Bölgede gerdek sonrası eskiden uygulanan fakat günümüzde görülmeyen bir âdet de "kırpma"³⁸⁵ diye tabir edilen, gelinin saçına kâkül kesilmesidir. Gelinin saçının önü, evli kadın olduğunun simgesi olarak kesilmiştir:

*"Önceden yeni gelin kâkül çıkarıyor gelin olunca. Bir zaman devam ediyor, yeni gelin olduğu belli oluyor. 'Kırpma' deriz, bununla evli olduğu belli olur. Kızlarda olmaz, kadınlarda olur. Sonra sonra kaldırdılar şimdi yapmıyorlar."*³⁸⁶

Bununla beraber gelini genç kızlardan ayırmak için kıyafetinde de bir takım değişiklikler meydana gelir:

*"Gelinlerin başında başörtü olur. Başının baş örtüsünü korsun evlenince. Kızlar örtmez"*³⁸⁷

³⁷⁹ Nevin Girgin, Yaş 29, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü; "Duvak serpmeye" denen bu âdette, duvağın en az meyve veren ağaca bağlanması dikkat çekmektedir. Bölgede çocuğa bakıştaki değişim, ritlere de yansımış, en çok meyve veren ağaca temas ederek bu özelliğinin duvak yoluyla sahibine geçmesi isteği şeklinde bilinen uygulama, ritin yapısında değişme olmadan fonksiyon değiştirmesine sebep olmuştur.

³⁸⁰ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

³⁸¹ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneylü Köyü.

³⁸² Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

³⁸³ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

³⁸⁴ Zeynep Özkulan, Yaş 80, Okuma-yazması yok, Karainbeyli Köyü.

³⁸⁵ Anadolu'da 'zülûf kesme', 'kızın kırkması' diye adlandırılan âdetle ilgili bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.215,223.

³⁸⁶ Zeynep Özkulan, Yaş 80, Okuma-yazması yok, Karainbeyli Köyü.

³⁸⁷ Rafiye Sungur, Yaş 80, Behramlı Köyü.

“Bekar kızlar evlenince şalvar giyer, başını bağlar. Hal ve davranışları daha ağırlaşır.”³⁸⁸

“Önceden on beş, on altı yaşında terliğimizi³⁸⁹ giyerdik, bir daha hiç çıkarmazdık. Şimdi gençlerimiz evleninceye kadar giymiyorlar, artık açık. Evlendikten sonra da nadir. Bir şehre, kasabaya giderken gene açıyorlar ama köy içinde giyilir.”

“Önceleri evli gelin ile bekar kızlar kıyafetlerinden belli olurdu, şimdi belli değil. İlk kızlar kara şalvar giyerdi. Gelinler de basma şalvar giyerdi.”³⁹⁰

Günümüzde yeni gelin, bekar kızlardan görüntü olarak takıları ile ayrılmaktadır. Düğünde takılan takıların tamamını gelin bir müddet üzerinde taşır.

3.2. GELİN VE GÜVEYİN AİLELERLE GÖRÜŞMESİ

Geçiş döneminde olan gelinle damat, nazar, uğursuzluk gibi dıştan gelecek her türlü etkiye açık oldukları inancıyla düğün tamamlandıktan sonra bir müddet dışarıya çıkarılmaz:

“Düğünden sonra gelinle damat bizde gezmeye çok çıkmazlar, az çıkarlar. Birkaç gün sonra, bir hafta geçer, el öpmeye giderler.”³⁹¹

Düğünden sonra bir haftaya kadar gelin ile damat kızın ailesine el öpmeye giderler.

* Kendilerine “güvey yemeği” denen özel yemek hazırlanır. Yemekten sonra oğlan evinden gelenler, kız evinde beğendikleri herhangi bir eşyayı ya da çatal, kaşık cinsi şeyleri izinsiz alarak erkek evine getirirler³⁹²:

“Kız evi oğlan evini yemeğe çağırıyor. Ondan sonra yol açılıyor. Kayın peder güveyi çağırıyor güvey yemeğine. Hazırlık yapıyor kaç kişi gelecekse artık. Kaşıkları böyle çatarlar. Damat hiç konuşmaz. Kaynata bir şey verecek. Kaynata bir hediye vermezse damat o çorbadan hiç yemeyecek. Kaşıkları koyuyorlar böyle hiç kimse yemiyor. (Güvey yemeğinde) damadın ayakkabılarını saklarlar. Yumurta koyarlar ayakkabılarının içine, buğday

³⁸⁸ Emine Arıcı, Yaş 46, İlkokul mezunu, Behramlı Köyü.

³⁸⁹ Bölgede çok kullanılan terlik, yazın beyaz, kışın siyah renkte olan, omuzları dar, dizin altına kadar uzanan, ince kumaştan yapılmış tek parçalık bir kıyafettir.

³⁹⁰ Bigalı köyünden Neziha Gürel adlı kişiden derlenmiştir.

³⁹¹ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

³⁹² Güvey yemeğindeki bu uygulamaya Elazığ ve Niğde’de de rastlanmaktadır. Bkz.: Hamit Zübeyr KOŞAY: Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme, Maarif Matbaası, Ankara 1944, s. 218,250; Sün köyünde kız evinden herhangi bir kap veya eşya çalmak âdeti dedenin men etmesiyle günümüzde uygulanmamaktadır. Bkz.: Nermin ERDENTUĞ: Sün Köyünün Etnolojik Tetkiki, Yıldız Matbaası, Ankara 1959, s.33.

saydırırlar damada. Çocuklar eğlensin diye damat para verir. Kız tarafından damadın tarafı evin içinden ne varsa götürülecek gibi, alırlar. Tatlı götürür. Ne gelirse işine çalar götürürler yeni evlenince, cümbüş şamata olsun diye. Acı biber koydular suyun içine, perdeleri alırlar. Giden bir daha da geri gelmez güvey yemeğinde. Saklarsın her şeyi ama gene de bulurlar. Ben dedim onu almayın bunu alın daha çok işime yarar diye.”³⁹³

Bu uygulamanın altında, kız evinden alınan herhangi bir nesne ile, bu evdeki uğur, bolluk ve bereket unsurlarının oğlan evine sıçratılması isteği ve bu yolla, oğlan evinde bulunan ev iyelerinin memnuniyetinin sağlanması isteği yatmaktadır.³⁹⁴ Kız evinin verdiği yemekte damadın ayakkabısının saklanması, bugün artık tamamen eğlence sebebiyle yapılan bir âdettir.

Gelinle damadın kız evini ziyaretinden sonra bu sefer kız evi oğlan evine çorap, gömlek, iç çamaşırından oluşan bohçalar hazırlayarak ziyarete gider. Gelinle damadın aileleri arasında söz kesme ile başlayan ve evlenmenin her aşamasında görülen hediyeleşme, düğün sonrası gelin ve güveyin ailelerle görüşmesine kadar devam etmektedir.

Düğün ertesinde bölgede görülen bir uygulama da düğünde takı takan akrabaların gelin görmeye gelmesidir. Gelin bu kişileri yemekli olarak ağırlar. Daha sonra gelinle damat akraba ziyaretine başlar. Karşılıklı bu ziyaretler, kurulan akrabalık bağlamında iki tarafın fertlerinin birbiriyle tanışmasını, akrabalık bağlarının pekişmesini sağlamaktadır.

3.3. KARI-KOCA İLİŞKİLERİ VE AİLE İÇİ MÜNASEBETLER

Aile, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir sosyal birimdir. Toplumun değer yargılarının ve sosyal normların ilk olarak öğrenildiği yer olan aile, üyelerinin psikolojik dengelerini ve sosyalizasyonlarını sağlamaktan sorumludur.³⁹⁵ Geleneksel inançlar, tavır ve hareketler, aile içinde filizlenir ve topluma aktarılır. Aile içinde karı ve kocanın birbirlerine karşı davranışları da yine aile içinde çocuğa öğretilir.

Bölgede karı-koca arasındaki ilişkilerde eskiden kadınlar kocalarının bir adım gerisinde, dışa kapalı ve eşine korkuyla karışık saygı duyarlanmış. Bunun sebebi kadınlara

³⁹³ Gülnur Kahraman, Yaş 30, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

³⁹⁴ ARAZ, Rıfat: Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1995, s.114.

³⁹⁵ KONGAR, Emre: İzmir'de Kentsel Aile, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara 1972, Birinci Baskı, s.21.

baba ocağında verilen geleneksel terbiyenin bu yönde olmasıdır. Bu bağlamda bölgede evlilikle birlikte karı koca olan çiftin, yüz yüze iken ve özellikle başkalarının yanında birbirlerine isimleriyle hitap etmemeleri yaygın bir âdettir.³⁹⁶ Kaynak kişiler bunun sebebi sorulduğunda doyurucu bir açıklama yapmamışlar sadece isimlerinin yerine ne söylediklerini belirtmişlerdir:

*“Hiç ismini veremiyorum, bey diyorum, adam diyorum. O da bana haykırmadı. (Aramızda) yaş olayı olduğundan belki de.”*³⁹⁷

*“Eşler birbirinin ismini veriyor. Ya da çocuğunun ismi ile hitap ediyorlar. Kızın ismi de olabiliyor, oğlanın ismi de olabiliyor.”*³⁹⁸

*“Daha öncekiler Pomakça hitap ederdi birbirine. Bayan eşine ‘çile’ der, adam da bayana ‘Jana’ der. Kaynanaların olduğu kuşaklar ilk çocuğun ismini hitaben çağırırlardı. Şimdi artık eşin ismi neyse o.”*³⁹⁹

*“‘Adam’ diyordum, ismini söyleyemiyordum. Ayıp kaçardı. O da bana ‘hanım’ derdi.”*⁴⁰⁰

Eşlerin birbirine hitabında isimlerini zikretmemesi, eski Türk hayatında da görülmektedir. Eşin ismi söylendiğinde fenalıkların dokunacağı inancı ve ata ruhları ile kötü ruhların sevgi ve muhabbeti kıskanmasını önleme isteği, bu kaçınmanın sebepleridir.⁴⁰¹ İnan’a göre de bu kaçınmanın temelinde yatan şey, cedd-i âlâ ruhu -eşlerin birbirinin adını söylemesini istememesi- inancıdır.⁴⁰² Günümüzde bölgede görülen bu uygulama, eşlerin birbirine saygısının bir göstergesidir ayrıca yeni evli çiftler eşlerinin isimlerini söylemektedirler.

Köylerdeki yaşam standardının yükselmesine bağlı olarak kadının hem aile içinde hem toplum içinde değeri ve mevkii yükselmiştir. Bu bağlamda bölgede eşlerin aile içinde üstlendikleri hayat sorumluluğu ve karşılıklı görevlerinde bir takım değişimler olmuştur. Birbirine üstünlüklerinden çok, sorumlulukları birlikte paylaşmak ve ortak kararlar almak,

³⁹⁶ Bulgaristan Şumnu Türkleri arasında da kadın eşine ismini vermektan kaçırır, ‘efendi’ ya da çocuklarını kastederek ‘babaları’ der. Aynı şekilde erkek de eşine kızının isminden hareketle ‘...nin annesi’ diye hitap eder. Bkz.: Yaşar KALAFAT: “Bulgaristan/Şumnu Türk Halk İnançları”, Türk Kültürü Dergisi, Yıl XXXVII, S.433, s.288.

³⁹⁷ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

³⁹⁸ Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

³⁹⁹ Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

⁴⁰⁰ Emine Kuru, Yaş 36, İlkokul mezunu, Evreşe.

⁴⁰¹ KALAFAT, Yaşar: Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s.94.

⁴⁰² İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 3. Baskı, C.I., s.310.

ilişkinin esasını oluşturmaktadır:

“Evde biz anlaşırız. Kadının da erkeğin de sözü geçer. Bizde kesinlikle ayrıcalık yoktur. Bana diyorlar sen kahvede duruyorsun, kocan bırakıp gidiyor sen çalıştırıyorsun. Sende kim bilir kaç para vardır. Şu anda beni kesmeye kalksalar beş kuruş param yok. Bir şey al dediğim zaman parası dahi olmasa alır getirir. Ya birinden para alır ya borç alır, ille bir dediğimi iki etmez. Paramız yok ama yaşantımız var çok şükür.”⁴⁰³

“Erkekler de kadınlar da evde söz sahibi. Artık anlaşılıyorlar. Bizim köyümüzde öyle şeyler yok.”⁴⁰⁴

“Zamanında eşimden çok dayak yedim. Ama kendim ona el kaldırmadım. Çünkü erkeğe el kalkmaz, günahıdır.”⁴⁰⁵

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde çekirdek aile yapısı görülmektedir. Geleneksel büyük aileler parçalanmış⁴⁰⁶ ve çekirdek aileye geçerken, ekonomik olarak birlik bozulmamış, aynı avlu içinde ayrı evlere ya da iki, üç katlı yapılan evlerin ayrı dairelerine taşınma şeklinde mekansal olarak ayrılma görülmüştür.

Kadın bütün hukukî haklarını kazanmış ve topluma kabul ettirmiştir. Bu bağlamda, çok eşli evlilik de yoktur:

“Kuma olayı yok bizde. Paralarlar onu getirince.”⁴⁰⁷

Eşler arasında boşanma olayı genel olarak bölgede sık görülmemektedir. Özellikle kırk yaşın üstündekilerde boşanma olayı görülmezken gençler arasında boşanmalar görülmeye başlamıştır:

“Bizim burada hiç boşanmazlar. İstersen kuru ekmek ye, ister sövsün, ister dövsün boşanmak yok.”⁴⁰⁸

Eşlerden birinin ölümü ile gündeme gelen yeniden evlenme konusunda kadın ve erkek için farklı uygulamalar görülmektedir. Erkek, evi tek başına çekip çeviremeyeceği, kendisine bakamayacağı gibi sebeplerle, tekrar evlenme konusunda daha rahat davranır ve bu isteği

⁴⁰³ Nazife Özger, Yaş 49, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁴⁰⁴ Safiye Özger, Yaş 65, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁴⁰⁵ Mübeccel Karaca, Yaş 68, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü.

⁴⁰⁶ Geleneksel geniş ailenin parçalanmasında tarımda makineleşmenin yarattığı toprak darlığı ve iş bölümündeki yeni durum, buna bağlı olarak görülen şehre göçler, ekonomik durumdaki düzelmeye bağlı olarak geniş aile geçimsizliğini önleme isteği gibi sebepler etkili olmuştur.

⁴⁰⁷ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

⁴⁰⁸ Zariye Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

toplumdan da onay almaktadır. Ancak kadın için aynı durum söz konusu değildir. Bölgede dul kalmış kadının ikinci evlilik yaptığı görülse de genelde, çocuk sahibi ve kendisine yetecek kadar ekonomik bir geliri olan kadınlar tekrar evlenmekten kaçınmaktadır. Bu kaçınma hem kendi istekleri ile olmaktadır hem de toplum onlardan böyle bir beklenti içindedir:

*"Bizde dul çok. Genelde ikinci evliliği yapmazlar. Ama erkekler genelde evlilik yaparlar. Esas yaşlılıkta karı aranır derler. Kim bakacak. Kadına bakmak kolay da erkeğe bakmak zor."*⁴⁰⁹

*"Bizim burada dul kadın oldu mu çok yardım olur. Yiyeceği, içeceği her şey verilir yani. Eşi ölünce binde bir evlenir. Evlatları olmaz, bakacak kimsesi olmaz, mecbur kalırsa evlenir. O da nadirdir."*⁴¹⁰

*"Eşler ölünce çok seyrek evleniliyor. Kızanları olan kadınlar evlenmiyor. Maddî durumu olanlar evlenmiyor."*⁴¹¹

*"Eşi ölen kadınlardan çok seyrekten evlenen. Yirmi beş yaşında olup dul kalan, çocukları olan ve evlenmeyen ayrı evleri olan kadın var köyde. Bir ağbimizin hanımı öldü, gitti Ordu'dan aldı."*⁴¹²

*"Boşanma ve tekrar evlenme olayları çok nadir oluyor. Bir kişi karısı ölünce Evreşe'den evlendi. Kadınlar ekonomik durumu iyi olduğu için evlenmiyorlar. Yazlıklara temizliğe ve bahçe bakmaya giderler."*⁴¹³

*"Kocasını ölen yaşını almışlar hiç evlenmez"*⁴¹⁴

*"Bizde boşanma yok. Kocasını ölen çocuklu kadınlar evlenmiyor ne kadar genç olursa olsun. (Mesela) Bağkur'dan aylık alıyor niye evlenecek?"*⁴¹⁵

Bölgede gelin ve kayınvalide arasındaki ilişkiler, çatışmadan çok dayanışma şeklinde görülmektedir. Gelin kaynana ilişkileri, geleneksel toplumlarda manilere konu olacak kadar olumsuz gibi gözükse de⁴¹⁶ bölgede görüşme yapılan kaynak kişilerden çoğu eşleri ve onun anne ve babası hakkında olumlu görüşlerini ifade etmişlerdir. Aynı şekilde geline bakış da gayet olumludur:

⁴⁰⁹ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

⁴¹⁰ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

⁴¹¹ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁴¹² Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

⁴¹³ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

⁴¹⁴ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

⁴¹⁵ Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

⁴¹⁶ ŞENER, geleneksel gelin-kaynana çekişmesinin sebebini, gençliğe veda eden ve kadınığının son dönemlerinde olan kaynananın fizyolojik ve psikolojik sebeplerle genç olan geline karşı beslemiş olduğu kötümserlik duyguları olarak göstermiştir. Bkz.: İhsan ŞENER: "Gelin ve Kaynana Çekişmeleri", Folklor Postası Dergisi, 1945, C.1, Ş.11, s.17.

“Onu (gelini) evlat niyetine getiriyorsun. Evladı nasılsa onu da öyle tutarlar. Gelin kıymetli olur. Altın yaparlar, çok eşya yaparlar, gelini hoş tutarlar.”⁴¹⁷

“Gelin-kaynana birlikte oturan var. Hiç ayırım yok aralarında.”⁴¹⁸

“Ben kayınvalidemle dokuz sene Çanakkale’de oturdum. Eltilerle iki üç sene evlendiğimde oturdum. Eltimin çocuklarına analık etmişim. Kızlarına çeyizlerini beraber yaptık. Bizde kız çocuk erkek çocuk ayırımı yapılmaz. Şimdi (çocuk) bir tane, kız da olsa onunla kalıyor.”⁴¹⁹

Aile içi ilişkilerde anne ve babanın kız ve erkek çocuk konusunda günümüzde çok fazla cins ayırımı yaptıkları söylenemez. Her iki cins de kıymetli ve olabildiğince eşittir. Görüşme yapılan kaynak kişilerin çoğunluğu kız ve erkek çocuk arasında bir fark olmadığını söylese de geleneksel eğilim erkek çocuğun lehinedir. Bunun sebebi, erkek çocuğun soyu ve aile ocağını sürdüren kişi olması yanında ana-babanın yaşlılığında bakıma muhtaç hâle geldiklerinde erkek çocuğun daha çok ilgileneceği ve bakımlarını üstleneceği yönündeki kabuldür. Fakat günümüzde kız çocukları da anne ve babalarıyla ilgilenme konusunda söz hakkına ve güce sahip olduklarından, bu açıdan kız ve erkek çocuğa bakışta değişiklikler meydana gelmiştir. Konuyla ilgili kaynak kişilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

“Bizde oğlanı kızı ayırmazlar, hepsi birdir. Mirasta oğlanı kayırırlar. Ona azıcık daha çok verirler, baba ocağını tütürecek diye. Kızlar çok istemez.”⁴²⁰

“Bir eve ille çocuk (erkek) lazım. Kız olunca aile dağılıyor.”⁴²¹

“Damatlarım kendi çocuklarımdan ileri. Erkek çocuk tamam bakar ama kız çocuk daha çok bakıyor.”⁴²²

Bölgede erkek çocuğu olmayan aileler, kızlarını verdikleri damatlarını yanlarına alarak erkek çocuk gereksinimlerini karşılama yoluna gitmişlerdir. “İçgüvey” denilen evli çiftin kızın ailesi ile birlikte oturması şeklindeki evlilik şekli, Gelibolu Yarımadası’nda Anadolu genelinden daha yaygın bir şekilde görülmektedir:

⁴¹⁷ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

⁴¹⁸ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

⁴¹⁹ Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköyü.

⁴²⁰ Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü.

⁴²¹ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁴²² Ayşe Benli, Yaş 82, Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü.

“Benim kaynatam içgüveysidir. İyi değilmiş heral durumu. Kalabalarmış. Bunların (kayın valide tarafı) (erkeği) yokmuş. Kaynanamın annesinin ölmüş kocası, almışlar kaynatamı.”⁴²³

“İçgüveysi var köyde. Oğlan tarafı fakir. Onların da erkeği yok, vakitleri var.”⁴²⁴

Bölgede evli kadınların kendi aileleri ile ilişkileri de artık kesintisiz olarak devam etmektedir. Bu görüşmelerin periyodik olarak gerçekleştirildiği de olmaktadır:

“Bizde bir âdet vardır, başka köylerde yoktur. Her Cuma kız işini bitirir, annesine oturmağa gider. Başka yerlerde yoktur. Cuma günleri anne günüdür.”⁴²⁵

⁴²³ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

⁴²⁴ Suzan Ünal, Yaş 30, İlkokul mezunu, Kumköy.

⁴²⁵ Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLÜM ÂDETLERİ

1.ÖLÜM ÖNCESİ

1.1. ÖLÜMÜ DÜŞÜNDÜREN ÖN BELİRTİLER

Ölüm, her canlının mutlak sonudur. Ne kadar uzun yaşanırsa yaşansın sonuçta herkes mutlaka ölümü tadacaktır. Bu gerçeğe rağmen insanoğlu ölüm karşısında kayıtsız kalamamış, bilinç altındaki ölüm korkusunun da etkisiyle, ölümün zamanını, geliş şeklini tahmin etmeye çalışmıştır. Geleneksel köy toplumlarında bu tahmin, bireyin kendisi ve yakın çevresinde bulunan ya da meydana gelen olayların gözlenmesi ile yapılmaktadır. Normal seyrinin dışında özellikler göstermeye başlayan her şey, yakın gelecekteki herhangi bir olayın işareti olarak algılanabilmiştir. Gelibolu yarımadası köylerinde de bir takım olaylar, durumlar ölüm belirtisi olarak kabul edilmiştir. Konuyla ilgili kaynak kişilerin görüşleri şöyledir:

“Cennetteki yaprağın sallanmış kulağın çınladığı zaman. Bir kişi öldüğü zaman cennetteki yaprağı düşürmüş. O yaprak düşerken senin yaprağına değerse senin kulağın çınlar. Seni de haberdar ediyor.”¹

“Yıldız kayınca bir kayıp var derler. Bir de tavuk horoz gibi öterse. O tavuğu tutacam ben, kapının eşiğinden Bismillahirrahmanirrahim diyerek bıçakla odun keser gibi odunluğa kadar yuvarlıyacam. Kafası gelirse kafasını, kuyruğu gelirse kuyruğunu keseceğim. Uğursuzluk gider.”²

“Rüyanda dışın acırsa iyi değildir, bir yakınını kaybedersin.”³

¹ Şennur Yıldırım, Yaş 38, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

² Emine Yıldırım, Yaş 68, Okur-yazar, Tayfur Köyü.

³ Emine Gelen, Yaş 45, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

“Baykuş ötüyorsa o iyiye ötmüyor. Bazıları köpekler var, hoca başladı mı okumaya, başlıyorlar ulumaya. Diyoz, başına olsun, başka birine olmasın. Cenaze çıkar. Bak ben evveli akşam rüyamda gördüm. Topladım böyle bir kucak yumurta. Gittim verdim yumurtaları eltime. Çıktı benim rüyam, çabucaktan çıktı. Yumurta (rüyada) kötü. Rüyanda dışın çıktı mı, acıdı mı mutlaka yakınından biri ölecek, acıyacaksın. Ama böyle dış çıkardın mı rüyanda acımadı mı yani acımayacaksın. Yabancı ölecek, acımayacaksın.”⁴

“Bir zamanlar birisi ölmüştü Çanakkale’de. Buraya gömülmesini istemiş. Varlıklı birisi. Ve isteği üzerine bizim tabutlar eskiydi, orada (Çanakkale’de) güzel tabut yapıyorlar ve tabutu burada bırakıyorlar. Tabut, burada eski hamam vardır, teneşirler falan orada durur. Köyden bir hafta geçmiyor, bir yaşlı gidiyor. On beşinci günü bir tane daha gidiyor. Beş tane, altı tane sonra başladılar şikayet etmeye, buraya bir tabut geldi ondan. Ne yapmak lazım, bu tabutu bu mezarlıkta bırakalım. Ve bıraktılar, ve ölüler kesildi.”⁵

“Köpeğin ezan okunurken uluması iyi değildir. Rüyada gelinlik görmek cenazeye işaretir. Rüyamda, burada çeyizi asılı Nilüfer’in. Bir gelinlik var odada böyle. Uyandım ay! dedim, gelinlik bana iyi gelmez. Kim ölecek acaba içimden dedim. Varacam Nilüferler’e. Bana malûm oldu böyle, Nilüfer’in babaannesi ölmüş.”⁶

“Kukumav öttüğünde ya kız kaçıyor, ya cenaze çıkıyor.”⁷

“Biz kukumav deriz. Ama sahi kızanım sahi. Ölüm olacağı zaman nasıl didiniyo cık cık cık, köpekler ulur.”⁸

“Baykuşun ötmesi ölüm derler. Yıldız kayarsa insan ölür derler. Rüya, özellikle bir hastan varsa yorarsın bilinç altında olduğu için. Mesela bir gelin gördüğün zaman rüyanda derler ki cenaze. Bunu denemişimdir, çıktı da. Çıplak kadın ya da erkek görürsem rüyamda illâ ki bir şey (ölüm) duymuşumdur. Çıplak kadın görürsen erkek, çıplak erkek görürsen kadın ölüm haberi alırsın. Dış düştüğü

⁴ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

⁵ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

⁶ Fatma Şalgam, Yaş 47, Okur-yazar, Pazarlı Köyü.

⁷ Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü.

⁸ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

zaman o da iyi değil derler. Rüyanda ölmüş kişi senden bir şey alırsa iyi değil, sana bir şey verirse iyidir derler.”⁹

“Şurada komşum vardı. Baykuş öttü, kızlar ağlaşıyor. ‘Dedemi aldın, ninemi de aldın.’ dedi kızlar. ‘Daha ne alcan?’ diye ağlaşıyor kızanlar, korkuyor. Sen üç gün beş gün sonra babası da öldü. Onlara baykuş ölmesi iyi gelmedi.”¹⁰

“(Rüyada) dişini çıkmış görürsen yakınından cenaze çıkar. Saçını kesmiş görürsen cenaze çıkar.”¹¹

“Ezan okunması esnasında havlayan köpek iyi değildir, uğursuz sayılır.”¹²

“Baykuş çok öterse köyden cenaze çıkar. Cenaze günü köye pazarcı gelirse ‘Allah hayır etsin pazarcı geldi.’ derler. Bir bakarsın bir cenaze daha çıkıverir.”¹³

“Cenaze götürürken arkana bakmayacaksın, yeni cenaze çıkar denir.”¹⁴

“Rüyada ayakkabı ve giyim kaybetmek iyi değildir derler.”¹⁵

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere bölge halkının ölüme yordukları bir takım olaylar ve davranışlar bulunmaktadır. Bunlardan en yaygınları hayvanlarla ve rüyalarla ilgili olanlardır. Halk muhayyilesinde bir takım hayvanlar ya da onlara ait beklenmedik davranışlar ölüm habercisi olarak görülmüştür. Özellikle, kukumav diye anılan baykuş, ölümle özdeş görülmüştür.¹⁶ Keza alışılmışın dışında ezan vaktinde uzun uzun uluma sesi çıkaran köpek¹⁷, horoz gibi öten tavuk da ölümü çağrıştırmaktadır. Hayvanların davranışları ile ilgili olarak görülen inanışlarda, onların sezilerinin insanlardan daha güçlü olduğuna ve bazı olayları daha önceden hissedebildiklerine olan inanç önemli rol oynamaktadır.

⁹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹⁰ Emine Kuru, Yaş 36, İlkokul mezunu, Evreşe.

¹¹ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹² Ekrem Takbaş, Yaş 50, İlkokul mezunu, Bayramiç Köyü.

¹³ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

¹⁴ Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü.

¹⁵ Kamile Devrilmez, Yaş 58, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁶ Bölgede kukumav kuşu, genel anlamda da uğursuz olarak yorumlanmaktadır. Bu yüzden bu kuşun ölmesi eğer ölüm getirmezse mutlaka başka bir uğursuzluk getirecektir diye düşünülmektedir.

¹⁷ Bölgede, ezan vakti uzun uzun uluyan köpeğin ölümü haber verdiği inancı yaygın olarak görülmektedir. Ancak Türk halk inançlarında köpek, tespit edilen inanışta görüldüğü gibi sadece uluma biçimi ve uluma zamanı ile değil, uluduğu yer ve yöne de ölümü haber vermektedir. Örneğin Bilecik yöresinde, köpeğin gece sokakta uluyarak ağzını hangi eve doğru dikerse o evden cenaze çıkacağına inanılır. Bkz.: Mehmet YALVAÇ: “Bilecik ve Yöresinde Halk İnanları”, Sosyoloji Konferansları, 1982, S.20, s.51.

Bölge halkı rüyaların bazılarının da ölümü haber veren mesajlar taşıdığına inanmaktadır. Özellikle yumurta, dişin acıyarak çıkması, gelinlik, erkek ve kadının cinsel organı, rüyada ölüm sembolü olarak değerlendirilir. Keza, ölmüş kişinin, rüyasına girdiği kişiden bir şeyler istemesi ve alması ile rüya gören kişinin ayakkabı ya da kıyafet kaybetmesi ölümün belirtisi olarak kabul edilir.

Halk arasında yaygın olarak ölüme yorulan rüyayı gören kişi öncelikle bundan tedirgin olmakla birlikte, kendi yaşadığı bir olayla tecrübe ettikten sonra doğruluğuna inanmaktadır. Bu şekilde bir tecrübe, inancın daha da yerleşmesine ve sözlü kültür ortamında toplumun diğer üyeleri arasında yayılarak geçerliliğini devam ettirmesine sebep olmaktadır.

Gökyüzü ile ilgili bir takım olayların ölüm belirtisi olarak görülmesi de yaygın bir inanıştır.¹⁸ Yeryüzü ve gökyüzü arasında var olan ilişki sebebiyle gökyüzünde meydana gelen olaylar yeryüzünü de etkilemekte ve bir takım olayları haber vermektedir. Gelibolu yarımadasında, gökyüzü olaylarından “yıldız kayması” ölüm habercisi olarak yorumlanmaktadır.

Hastanın bizatihi kendisiyle ilgili bir takım psikolojik ve fizyolojik değişiklikler de yakınları tarafından ölümün yaklaştığına yorumlanabilmektedir. Hastanın ellerinin ve ayaklarının beyazlaşması, dudaklarının morarması, uzaktaki yakınlarını görmek istemesi¹⁹ çokça yemesi²⁰, dilinin tutulması, yanındakileri tanıyamaması ölümün yaklaştığı şeklinde yorumlanmaktadır.²¹

Ayrıca bir çocuk sürekli ağlar ve ağlarken başını yukarı doğru dikerse, o çocuğun “kendi başını yiyeceği” yani öleceği kabulü de bölge halkının inançları

¹⁸ Bkz.: Sedat Veyis ÖRNEK: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.24.

¹⁹ Kalealtı köyünde görüşülen kaynak kişi; “Adam sevdiğini görmeden ölemezmiş. (Elinden) bir yudum su aldıktan sonra ölür.” sözleriyle, ölümü beklenen kişinin uzaktaki yakınlarının getirilmesi konusunda gösterdikleri hassasiyetin altında yatan inancı dile getirmiştir. (Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar).

²⁰ Hastanın kendinden beklenmeyen bir şekilde iştah açıklığı göstermesi, bölge halkı tarafından, “ölecek olan kişinin dünyalığını toplaması” şeklinde yorumlanmaktadır.

²¹ Ayşe Akin, Yaş 80, Okur-yazar, Tayfur Köyü.

arasında yer almaktadır.²²

Bölgede görülen cenaze köyden çıkarken ya da ölümün olduğu gün köye gelen satıcının yeni bir cenazenin habercisi olduğu inancı, aynı şekilde Dobruca Türkleri arasında da yaşamaktadır.²³

1.2. KAÇINMALAR

Meydana gelişlerine önlem alınamayan ve meydana geldikten sonra ölümün ön belirtisi olarak yorumlanan olayların yanı sıra, yerine getirilmeyen ya da meydana gelmesi engellenmeyen bir takım davranışların ölüm getireceği inancı da görülmektedir. Her iki şekilde de ölümü uzaklaştırma ve etkisiz kılma isteğiyle bir takım uygulamalar yapılmaktadır. Araştırma bölgesinde tespit edilen ölüm getireceğine inanılan davranışlar ve bunlarla ilgili kaçınmalar şöyle sıralanabilir:

1.Su kabağının çok olduğu evden o yıl ölü çıkar:

Kaynak kişilerden birisi, evinin önünde su kabağının bol olduğu bir yılda babasını kaybettiğini ifade etmiştir.²⁴ Böyle bir durumda kabaklar, kökleri ile birlikte sökülmelidir.

2.Cenaze taşınırken arkaya dönüp bakılırsa yeni cenaze çıkar:

*"Cenaze götürürken arkana dönüp bakmayacaksın, yeni cenaze çıkar denir."*²⁵

²² Bu halk inancı, bazı kaynak kişiler tarafından bilinmekle beraber, akılcı bir bakış açısıyla yeniden yorumlanmıştır. Çocuğun huyu olduğu için ya da hasta olduğu için ağladığı, ölümle bir alakası olmadığı belirtilmiştir. Aynı bakış açısıyla baykuşun ötüşünün ölümle bir ilgisi olmadığı, acıktığı için evin çatısına konduğu ve önüne ekmek atıp karnı doyurulduğu zaman uzaklaşacağı da kaynak kişilerin bazıları tarafından ifade edilmiştir. Bölge halkının bu tarz yaklaşımları geçiş dönemlerinin hepsinde görülmüştür. Âdet ve uygulamalardaki çözülme ya da değişmeye sebep olan yeni bakış açılarını göstermeleri bakımından bu ifadelerin büyük önem taşıdığını söylemek mümkündür.

²³ ÖNAL, Mehmet Naci: Romanya-Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s.245.

²⁴ Hasan Gündoğan, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Tayfur Köyü.

²⁵ Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü.

3. Mezar kazanlar ya da örtenler kazma ve küreği elden ele verilerse sürekli mezar kazılır²⁶:

*"Toprağı atarken kürek yere bırakılır, elden alınmaz."*²⁷

4. Ölünün üzerinden kedi atarsa yeni bir ölüm olur:

*"Ölünün üzerinden kedi atlaması uğursuzluk denir. Şeytana benzetilir ya kedi."*²⁸

5. Ölü yıkandıktan sonra su ısıtılan kazan ters çevrilmezse yeni ölümler olur:

*"Ölü yıkandıktan sonra kazan ters çevrilir."*²⁹

6. Elle işaret ederek mezar gösterilmesi uğursuz sayılır³⁰:

*"Biz küçükken mezarlığı 'A!.. şunun mezarı!' diye elimizle gösterdiğimizde anneannem çok kızardı. Hemen ısırırdık parmağımızı kanatana kadar. Günaha girdik diye de çok korkardık."*³¹

7. Ölenin ayakkabılarının bir an evvel evden çıkarılması gerekir:

*"Ölümün hemen ardından ayakkabısı bahçenin kapısına konur ki ölüm tekrar içeriye girmesin. Ve öldüğü gün hemen bir çift ayakkabısı bir fakire verilir."*³²

8. Cenaze evden çıktıktan sonra evin temizlenmesi gerekir³³:

"Eve Azrail girmiş, mevta çıkmış. Mutlaka ev temizleniyor. Öldüğü odayı sıvalıyorlar. Kan sıçrarmış. Giden gören yok ama bir evden mevta çıktığı zaman o

²⁶ Bölgede inamların elden ele verilen kazma ve küreğin ölüm getireceği inancı ile ilgili köy halkına yaptıkları, bu inancın İslâm diniyle alakası olmadığı yolundaki uyarılarına rağmen, mezara toprak atanın küreği yere bırakıp diğerinin yerden alması şeklindeki uygulamada herhangi bir değişiklik olmamıştır.

²⁷ Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü.

²⁸ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

²⁹ a.g.k.k.

³⁰ Kars yöresinde de parmak uzatılarak mezar gösterenin çarpılacağına inanılır. Böyle bir durumda parmağın ısırılıp ya da ayak ile hafifçe ezilerek acı çekilmesi gerekir. Bkz.: Yaşar KALAFAT: Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s.58.

³¹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

³² Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

³³ Bölgede bu temizliğin ölümün bulaşmasını önlemek amacıyla değil de temizlik açısından yapıldığı ve yapılması gerektiği yönünde görüş bildirerek pratiğe farklı bir fonksiyon yükleyen kaynak kişiler de olmuştur.

mevtanın ruhu gittiği zaman Azrail yedi eve girermiş giderken. Komşularına girermiş.”³⁴

Bunların dışında bölgede ölümü uzaklaştırmak için, cenazenin defnedilmesine kadar köydeki bütün evlerin, ölüm bulaşmaması inancıyla su dolu kapları boşaltması, cenaze evin önünden geçerken içeride uyuyan kimsenin uyandırılması gibi uygulamalar da yaygın olarak görülmektedir.

2.ÖLÜM SIRASI

Bu çalışma, ölümle ilgili âdetleri incelemede kolaylık olması amacıyla kesin sınırlar mümkün olmamakla birlikte üç kısma ayrılmıştır. İkinci kısım olan ölüm sırası, ölüm olayıyla başlayarak cenazenin defnedilmesine kadar görülen âdetleri kapsamaktadır.

2.1. ÖLÜM ANI

Bölge halkı çıkmayacak candan umut kesilmeyeceği inancını taşımakla birlikte, hastada görülen bir takım psikolojik ve fizyolojik belirtiler ışığında ölümün yaklaştığını anlayınca, ölmek üzere olan kişiyi ölüme hazırlamak üzere bir takım işlemleri gerçekleştirir. Öleceği anlaşılan kişinin yanında sadece yakın akrabaları kalarak diğerleri odadan çıkarılır, Azrail’in ayak ucundan geleceği inancıyla ayak ucunda oturanlar kaldırılır. Bu arada kişinin imanlı gitmesini sağlamak amacıyla Kur’an okuması için din görevlisi çağırılır ya da bilen birisi Kur’an okur:

“Can çekişirken hafiflik olsun diye Yasin okunur. Kendisi şok içinde değilse tövbe ettiriliyor. Can çıktığı an Kur’an okuma bırakılmalı. Yıkandıktan sonra devam edebilirsiniz.”³⁵

³⁴ Ayşe Bölüköçlü, Yaş 58, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü.

³⁵ İsmail Yıldız, Yaş 54, Yüksekokul mezunu, Çanakkale.

Bu arada kişiye su içirilir. Eğer içemeyecek durumda ise dudakları pamukla ıslatılır.³⁶ Bu uygulamanın altında, şeytanın ölüm döşeğindeki kişiye vereceği su karşılığında imanını alacağı inancı yatmaktadır.³⁷

Kişinin ruhunu teslim edişi sırasında vücudunda görülen değişiklikler de bir takım inanışlara temel olmuştur:

“Eğer ölen kişi şişmansa ‘Ah ah!.. Erimeden gitti, hiç et kaybetmeden gitti.’ denir. Zayıfsa ‘Görüyon mu, hiç pis et götürmedi.’ denir.”³⁸

“İnsanın canı önce ayaklarından çekilir, yukarıya doğru çıkar. Bunu ancak yakınında olursan fark edebilirsin. Ayaklarından can çekilmiştir ama üst tarafı konuşur. (Ruh) en son ağızdan, son nefesle birlikte çıkıyor. Tam öleceği zaman ölenin yanında bağırırsan, ruhu geri gelirmiş. Ben bağırdım annemin başında, annemin ruhu geri geldi. Kadın bir kere sıçradı. Can sıçrarmış. Ondan sonra ertesi akşam öldü.”³⁹

Ölüm döşeğindeki kişinin uzun süre can çekişmesi, günahının çok olduğuna yorumlanır. Bu inanç, Azrail’in, günahı çok olanın canını bir kerede almadığı için bu sürenin uzadığı şeklinde açıklanmıştır. Ölürken yüzünde gülümseme bulunan kişinin ise cennete gideceğine, ölüm anında kendisine Allah tarafından cennetteki mekanı gösterildiği için gülerek ruhunu teslim ettiğine inanılır.⁴⁰ Ayrıca kişinin gözü açık şekilde ruhunu teslim etmesi, bir kişiye ya da bir şeye hasret çektiği şeklinde yorumlanır⁴¹:

“Ölümün gözü açıksa hasreti vardı, çocuğu yoktu, kızını vardı evlenecek, göremedi denir.”⁴²

Araştırma bölgesinde tespit edilen ölüm anı ile ilgili inanç ve uygulamalara

³⁶ Hasan Gündoğan, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Tayfur Köyü.

³⁷ Rivayete göre, son deminde hastanın harareti çok artar, su içme ihtiyacı çoğalır. Fakat su içmeye hali yoktur. Bu sırada şeytan elinde bir bardak soğuk su ile hastaya görünür. “İmanını ver, sana bu soğuk suyu vereyim.” der. Hastanın ağızına su damlatılması, şeytanın sözlerine kapılmasını engellemek içindir. Bkz.: Mehmet Halit BAYRI: İstanbul Folkloru, Baha Matbaası, İstanbul 1972, II. Baskı, s.128-129.

³⁸ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

³⁹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁴⁰ Hasan Gündoğan, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Tayfur Köyü.

⁴¹ Cemile Toprak, Yaş 62, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü.

⁴² Nevin Girgin, Yaş 29, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

fonksiyonalist bakış açısıyla bakıldığında kişinin, ölümle başlayan ahiret yolculuğuna imanlı gitmesini sağlamak ve geride kalanların, kişinin gittiği yerdeki durumu ile ilgili merak duygularını gidermek amacının esas alındığı söylenebilir.

2.2. ÖLÜMDEN HEMEN SONRA YAPILAN İŞLEMLER

Ölümden hemen sonra yapılan işlemlerin çoğu, ölen kişinin vücudu ile ilgilidir. Bu uygulamalardan amaç, ölünün tabuta girebilecek vücut şeklini almasını sağlamaktır. Bir kısım uygulamalar da cenazenin bulunduğu evle ilgilidir ki bu uygulamalar hem hijyenik sebeplerle hem de bölge halkının ruh tasarımı ile ilgilidir:

“Akşamdan ölü varsa soyarsın, rahat döseğini yayarsın, yatırırısın. Üzerine demir korsun. Ölünün yanında beklenir.”⁴³

“Cenaze yıkanıp gömülene kadar rahat döseğinde yatırılır. Hoca çenesini ve ayaklarını bağlar. Karnına bıçak konur.”⁴⁴

“Gece vefat ettiyse rahat döseğine yatırılır. Sabaha kadar beklenir. Genelde ayaklarını bağlamazlar, uzatılır. Eğer başını bekleyen yoksa bıçak koyarlar, o korur. Gözü açıksa, ‘Gözü açık gitti, rahat gidemedi, çocuklarına borç bıraktı.’ diye yorulur.”⁴⁵

“Adam öldükten sonra onu soyarlar. Böyle örtülüyor üstüne yorganı, rahat döseğine yatırılır. Yorganın üstüne beyaz tülbent örtüyorlar. Çenesi düşük oluyor diye çekerler. Ayaklarını bağlarlar.”⁴⁶

“Ölü rahat yatağına yatırılır, sonra cenaze yıkanır.”⁴⁷

“Rahat döseği yapılır. Yıkanmadan kafası kibleye ters konur. Yıkandıktan sonra kibleye çevrilir. Üstüne bıçak konur.”⁴⁸

“Ölüm anında üzerinde olan kıyafeti yıkanana kadar üzerinden çıkarılmaz. Hemen rahat döseğine alınır, çenesi bağlanır. Rahat döseği özellikle yere yapılır

⁴³ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

⁴⁴ Nazife Adanur, Yaş 79, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

⁴⁵ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

⁴⁶ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

⁴⁷ Fatma Şalgam, Yaş 47, Okur-yazar, Pazarlı Köyü.

⁴⁸ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

öldüğü odada. Öldüğü yataktan kaldırılarak, rahat döşeğine taşınır. Üzerine beyaz çarşaf örtülür. Omun da üstüne bıçak konur. Ölü gece yalnız bırakılmaz. Yakınları başında bekler.”⁴⁹

Bölgede, ölümün gerçekleşmesinden sonra yapılan ilk iş, rahat döşeği hazırlamak ve kişiyi öldüğü yataktan alarak buraya yerleştirmektir. Ölen kişiye rahat döşeği hazırlanmasının ölü yakınları tarafından çok önemsendiği tespit edilmiştir. Bu uygulamanın birkaç fonksiyonu olduğu söylenebilir. Birincisi, ölen kişinin tabutta alacağı şekli sağlamaya yöneliktir. Bu yüzden vücudun düz bir şekilde kalması için rahat döşeği özellikle yere serilmektedir. Cenazenin üzerine konan bıçak, makas gibi demir türevi şeylerin, ölünün şişmesini önlemek amacıyla konduğu ifade edilse de aslında bu uygulamanın, demirin koruyucu özelliğinden faydalanma isteği ile yapıldığını söylemek mümkündür. Zira bazı kaynak kişiler, gece cenazenin başında bekleyen olmadığı zaman ya da oda boş kaldığında demirin cenazeyi koruduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁰ Rahat döşeği hazırlamanın diğer fonksiyonu ise psikolojiktir ve ölü yakınlarıyla ilgilidir. Kişi bu dünyadan geçüp giderken evinde geçireceği son gecesini rahat ve temiz geçirmesi istenmekte ve bu şekilde yakınları da ölen kişiye ev içinde son görevlerini yapmanın huzurunu duymaktadırlar.

2.3. ÖLÜM OLAYININ DUYURULMASI

Ölüm olayının çabuk yayıldığını ifade eden “Kara haber tez duyulur.” atasözünde olduğu gibi, kişi ruhunu teslim ettiğinde, öncelikle köy içinde daha sonra köy dışında bulunan yakın ve akrabalarına haber ulaştırmak için hızlı hareket edilir. Ölümün duyurulmasının en doğal ve direkt yolu, ölü evinden yükselen ağıt sesleridir. Köy halkı zaten ağırlanmış bir hasta olduğunu bildiği için bu haberi duymaya bir nevi hazır. Cenaze evine yakın evler bu şekilde ölümden haberdar olabilirler.

Bütün köy halkının ölüm haberini duyması için başvuru en yaygın yol,

⁴⁹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁵⁰ Demirin bu koruyucu özelliği dolayısıyla lohusa kadın ve çocuğunun yattığı odaya da konulduğu bilinmektedir.

camiden salâ verdirmektir. Salâ sonunda imam, vefat eden kişinin kimlik bilgilerini ve cenazenin kaldırılacağı vakti ilân eder. Bu şekilde bütün köy halkı haberi duymuş olur:

*Köyde, hastahannede değil de evde ölü olduğu zaman duyurulduğu, önce kulaktan kulağa yayılıyor. Sonra sâlâ veriliyor. Sâlâ verilirken adını, soyadını söylüyorlar, hoca minareden duyuruyor.*⁵¹

Ölüm olayı hem ölü sahipleri tarafından hem de komşular vasıtasıyla duyurulur. Burada komşulara çok iş düşmektedir. Çünkü ölü sahipleri zaten büyük bir üzüntü yaşamaktadır ve ölüm olayının henüz şoku içindedir. Haberi ancak çok yakınındakilere ve uzakta bulunan ölünün yakınlarına kendileri verirler. Ölü evinin acılarına ortak olmak, cenazeye ilgili ilk işlemleri yapmak ve cenazenin kalabalıkla kaldırılmasını sağlamak için katılımın çok olması, iyi bir haberleşme ile mümkündür. Bu da komşuların üzerine düşen bir vazifedir.

2.4. ÖLÜNÜN GÖMÜLMEMEYE HAZIRLANIŞI

Konuya geçmeden önce burada bir hususu belirtmekte fayda vardır. Araştırma bölgesinde konuyla ilgili alan çalışması yapılırken, kaynak kişilerin bu konuda konuşmaktan hoşlanmadıklarını, sorulan sorulara ya kısa cevaplar vererek ya da 'Bilmiyorum.' cevabıyla geçiştirmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu tavırlarının iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, ölünün gömülmeden önce geçirdiği işlemler için toplumun bütün fertlerinin katılımının gerekmemesidir. Bu işler için ya meslekten profesyonel kişiler ya da daha sonradan bu işlerle uğraşan, tecrübeli, halktan kişiler görev almaktadır. Bu çekirdek kadronun yanında ölünün yakınları bulunmakla beraber, kişi sayısı sınırlıdır. İkinci sebep olarak da ölümün soğuk yüzü gösterilebilir. Konuyla ilgili bir görüşme sırasında, cenaze malzemeleri satan kaynak kişi, sırf bu işle uğraştığı için insanların kendisine garip ve soğuk baktığından şikayet ederken, aslında insanların ölümle ilgili psikolojilerinin de ipuçlarını vermektedir.

⁵¹ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

Dolayısıyla, görüşme yapılan kaynak kişilerin çoğunun konuyla ilgili fazla bilgilerinin bulunmadığını, bilgisi olanların da konuşmaya hevesli olmadıklarını söylemek mümkündür.

Ölen kişi defnedilmeden önce geleneksel ve dinî bir takım hazırlıklar yapılır ki bunlar yıkama, kefenleme ve cenaze namazıdır. Cenazenin İslâm dininin gerekleri tam olarak yerine getirildikten sonra defnedilmesine büyük önem verilir. Bu yüzden bu hazırlıklar sırasında mutlaka bir imam bulundurulur. Yerine getirilmesi gereken dinî vecibelerin yanı sıra pek çok âdet ve inanma da bu hazırlık döneminde görülmektedir.

2.4.1. YIKAMA

Eğer kişi hastahanenede ölmediyse, cenazenin yıkanması evin avlusunda yapılır. Bahçede cenazeyi namahrem insanların görmemesi için, perde yahut benzer bir şeyle etrafı çevrelenmiş bir bölme hazırlanarak yıkama gerçekleştirilir:

“Ölü, evin bahçesinde ama kimsenin göremeyeceği şekilde yıkanır. Bir perdeyle kapatılır etrafı. Eğer gören olursa ölünün abdesti kaçar denir. Eğer erkeği yıkıyorlarsa bayan göremez. Hatta nikah düştüğü için eşler de birbirini göremiyor.”⁵²

Cenaze yıkayıcı olarak genelde erkekler için, resmî görevli olan erkek hocalar, kadınlar için, kadın din görevlisi olmadığından bu işi öğrenmiş, tecrübeli halktan biri olan kadın görev almaktadır:

“Erkekse hoca, kadınsa bilen, yüreği dayanan birisi yıkar.”⁵³

Bahsedilen kişiler yıkama işini gönüllü olarak yapabildikleri gibi, genelde para karşılığı yapmaktadırlar. Özellikle kadın yıkayıcı olarak bu işi meslek haline getirmiş ve genç yaşına rağmen yapan kişiler bulunmaktadır.

⁵² Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁵³ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

“Ölünün yıkanmaya hazırlanışında kadın da erkek de koşturur. Yakınları bu hazırlıkları yapar. Erkek ölünün temizliğini erkek hocalar, bayansa bayan hoca ya da bu işi bilen, cesaretli biri varsa o yapar. Eceabat'ta genç bir kız vardı, evlenmemiştir bu işi o yapardı. Çok cesaretliydi. Babaannesini öğretmiş, ücretini alıyordu. Gönlünden kopan parayı verir cenaze yakını, hediye verir çorap, havlu gibi.”⁵⁴

Yıkama işi para karşılığı yapılmadığı zaman, yıkayıcıya çorap, havlu, mendil gibi küçük de olsa mutlaka hediye verilmektedir. Keza yıkayıcı kabul ettiği takdirde ölünün kıyafetleri de kendisine verilmektedir.

Ölünün defnedilmesinden önce yıkanması dinî bir zorunluluk iken etrafında görülen bir takım inanış, uygulama ve kaçınımlar tamamen geleneksel halk inanışı özelliği göstermektedir. Örneğin, cenazenin yıkanması esnasında kullanılan bütün malzemeler yenidir ve kullanıldıktan sonra da hemen yok edilmesi gerekir. Bu konuda gösterilen hassasiyetin iki sebebi vardır. Birincisi, eğer evden malzeme kullanılırsa, ölümün bu eşyalara bulaşacağı ve daha sonra yeni ölümlere sebep olacağı inancıdır ki bundan kaçınılması gerekir. Diğerisi ise, ölü yıkamak için kullanılan malzemelerin daha sonradan büyü yapmak için kullanılabileceği yolundaki yaygın inanıştır:

“Ölüyü yıkadıktan sonra ölü sabunu, ölü taşı derler, kimse görmeden arazinin bir yerine gömerler.”⁵⁵

“Ölünün yıkanması sırasında kullanılan eşyalar gömülür.”⁵⁶

Ölünün kendi evinde yıkanmasının tercih edilme sebeplerinden birisi de yukarıda belirtilen muhtemel büyü tehlikesini önleme isteğidir. Uzun yıllar hastahane gassal olarak çalışan bir kaynak kişi, cenazenin kullanılmış pis suyu, artık sabun, kefen parçası gibi cenaze malzemelerinin içki bıraktırmak, eşleri boşandırmak, konuşamayan çocuğu konuşturmak gibi pek çok sebeple iyi ya da kötü büyü yapmak için hastahane çöplüğünden alındığına şahit olduğunu söylemiştir.⁵⁷

⁵⁴ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁵⁵ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

⁵⁶ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁵⁷ İsmail Yıldız, Yaş 54, Yüksekokul mezunu, Çanakkale.

Cenazenin yıkanması için kullanılan malzemeler ise şunlardır: Susak⁵⁸, suyu köpürtmek için sünger, sabun, kova, önlük, eldiven, havlu, cenazenin kokmaması, taşıyanları rahatsız etmemesi için kafirun ve gülsuyu. (Foto: 26). Ayrıca yıkamaya geçmeden önce cenaze kadınsa ellerine ve ayaklarına kına yakma âdeti de görülmektedir. Kına abdestten önce yakılır ve yıkanır:

“Ölünün ellerine kına yakıyorlar. Peygamberlerimizden kalmış ya bu kına, o yüzden sevaptır. Ölünün eline ayağına kına konur. Derler hacdan geldikten sonra bayanın elinde kına ölene kadar bulunması gerekmiş. Sorgucu melekler kınayı görünce vazgeçerlermiş, anneannemden duymuştum.”⁵⁹

Cenazenin yıkanması işlemi ise şöyle gerçekleşmektedir:

“Ölü tenesir tahtasının üzerinde de yıkanır. Yıkandığı yer tahtadır. (Foto: 27). Ölüyü genelde iki kişi yıkar ama çocukları da girebiliyor. Ölüyü yıkayan kişi abdest alır. Abdestsiz kimse yaşanamaz. Yıkayanın bekar ya da evli olması fark etmez. Ölüyü yıkayan kişi önüne bir önlük bağlıyor. Kullanılacak su ılık olur. Su ısıtılan kap büyük bir bakır kaptır. Kazanın ateşi odunla yakılır. Ölü yıkanırken su gitmesin diye kulağına, edep yerlerine, burnuna, gözlerine pamuk koyarlar.”⁶⁰

“Boy abdesti nasıl abdest alıyorsan, cenaze de o şekilde yıkanır.”⁶¹

Ölü yıkandıktan sonra eğer su artmışsa bu su;

A) Ölünün çamaşırlarının yıkanmasında kullanılır:

“Ölünün yıkama suyundan arta kalan suyla ölünün çamaşırları yıkanır.”⁶²

B) İçildiği takdirde ölen kişi ile ilişki devam eder:

“Ölünün yıkandığı suyla el yüz yıkanırsa ölünün sürekli rüyaya girdiğine inanılıyor. Ben ona inandım. Benim dört yıl önce babam ölmüştü. Elimi yüzümü ondan kalan suyla yıkadım. Ondan sonra dört yıl devamlı her gece gördüm.”⁶³

⁵⁸Susak, bölgede su kabağına verilen isimdir. Ölü yıkarken maşrapa niyetine kullanılır. Bu kullanılışı nedeniyledir ki bir kişinin evinde su kabağının çok olduğu yıl ölüm olacağına inanılır ve su kabakları hemen sökülür.

⁵⁹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁶⁰ a.g.k.k..

⁶¹ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁶² Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁶³ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

C) Kimsenin ayak basmayacağı bir yere dökülür.

Cenazenin yıkanma işlemi tamamlandıktan sonra gömülmeye hazırlamak için ikinci işlem olan kefenlemeye geçilir.

2.4.2. KEFENLEME

Kefenleme tamamen İslamî şartlara uygun olarak yapılır. Her yerde aynı şekilde görülen kefenleme işlemi Diyanet İşleri Başkanlığının belirttiği gibi, şu şekilde olması gerekmektedir:

“Erkek ölünün lifâfesi⁶⁴ temiz bir yere döşenerek üzerine gülsuyu veya haram olmayan diğer güzel kokulu bir su serpilir. Lifâfenin üzerine de izâr⁶⁵ döşenip yine koku serpilir, onun üzerine de gömlek döşenir ve kokulanır. Havlu ile kurulanmış olan ölü, muvakkat bir örtü ile örtülü olduğu halde gömlek üzerine yatırılarak gömleğe sarılır.⁶⁶ Bundan sonra evvelâ sol, sonra da sağ tarafında izâr ve lifâfe ile birbiri ardınca vücudu kapatılır. Açılma ihtimali varsa, belden bez bir kuşakla bağlanır. Kadın ölünün kefeni de aynı şekilde serilir ve kokulanır. Ölünün, evvelâ memeleri bezle bağlanır, üzerine gömleği sarılır. Saçları, gömlek üzerine çıkarılır. Sonra başörtüsü, izârı, lifâfesi ve hırkası ile sarılıp üzeri bez kuşakla bağlanır.⁶⁷ Erkek ve kadın kefenlendikten sonra varsa altındaki kilim veya seccade ile kapatılarak, yoksa kefenle tabut içine konularak musallaya (cenaze namazı kılınacak yere) götürülür.”⁶⁸

Kefenleme işleminin tamamen dinsel kurallara uygun olarak yapılmasına rağmen, kefenlik bezle ilgili bir takım geleneksel inanış ve uygulamalar görülmektedir. Ölünün kefenlenmesi için gerekli olan malzemenin tamamı “takım” olarak isimlendirilir. (Foto: 28). Kefenlik beze yapılan bütün işlemler elle

⁶⁴ Kefenlemede kullanılan lifâfe, baştan ayağa kadar uzanan, baş ve ayak tarafından düğümlenen bezdir.

⁶⁵ İzâr ise don ve etek yerini kapatmada kullanılan bezdir.

⁶⁶ Kefenleme işlemi yıkandığı yer olan teneşirde yapıldığı gibi tabutun içinde de yapılabilir.

⁶⁷ Cenazenin rahat taşınması için gerekli olan bu bağlar, ölen kişi çok şişmense dört yerden bağlanır.

⁶⁸ ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.53.

yapılmaktadır. Makas, iğne gibi araçlar kullanılmaz. Sadece erkeğin gömleğinin yakası kesilir. Bu yüzden ölüyü sarabilmesi ve bu eşyalara ihtiyaç olmaması için bezin çift en olmasına dikkat edilir. Kefenliğin ölmeden önce hazırlanması özellikle yaşlı kadınlar arasında görülmektedir. Günümüzde kasabaya ya da şehre ulaşım probleminin olmayışı ve cenaze malzemeleri satan yerlerin çoğalması ile gerekli olan bütün malzemelerin bir arada bulunabilmesi kolaylığı (Foto: 29,30), ölümden önce kefenliği hazırlama âdetinde çözülmeye sebep olmuştur:

“Kefenlik düzmeye gittiğin gün her şeyini tam tekmil, pamuğuna kadar veriyorlar. Evden hiçbir şey hazırlanmıyor. Bazıları hazırlığını önceden yapar. Kefenini, havlusunu, sabununu, ölüm harcını cesareti varsa hazırlar.”⁶⁹

Eskiden kefen bezi olarak Amerikan bezi yaygın olarak kullanılmakta iken günümüzde Malken ya da Halley bezi tercih edilmektedir. Erkeklerin kefen bezinin uzunluğu yedi metre iken, kadınlarındaki dokuz metredir. Kefen bezi ancak cenaze yıkandıktan sonra biçilir. Ölümden önce alınmış olsa bile biçilmeden saklanır.

Ölü kefenlenirken kefen bezinin tütsülenmesi ya da kokular sürülmesinin sebebi, hem tabutu taşıyan kişilerin kokudan rahatsız olmasını önlemek hem de mezarda yılan vs. gibi canlıların ölüye yaklaşmasını önleme isteğidir. Bunun için en çok kafirun ve çöreotu kullanılır. Ayrıca bu amaçla amber kabuğu tütsüsü yapılarak kefen tütsüye tutulur.⁷⁰

Kefenleme esnasında görülen bir diğer uygulama da ölünün mahrem yerlerine, ağzına, kulaklarına, burnuna ve ayak parmaklarının arasına pamuk konulmasıdır.⁷¹

2.4.3. CENAZE NAMAZI

Ölünün gömülmeden önce yıkanıp kefenlenmesinde olduğu gibi cenaze namazı da tamamen İslâmî inançla ve İslâmî kurallara göre yapılmaktadır. İslâm

⁶⁹ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁷⁰ Amber kabuğu tütsüsü, aynı zamanda, cenaze çıktıktan sonra evin her köşesine de yapılmaktadır.

⁷¹ İsmail Yıldız, Yaş 54, Yüksekokul mezunu, Çanakkale.

inancı bakımından ölüm, bu dünya için bir son olmakla beraber aynı zamanda yeni bir hayatın başlangıcıdır. Bu inanç sebebiyledir ki yeni hayata hazırlık yaparak gitmek gerekir. Ölümle yeni bir âleme başlayacak olan insanın, yeni doğmuş bir çocuk misali yıkanması, yeniden doğuş olayını sembolize ettiği gibi dünya hayatının kendisi üzerinde bıraktığı kirleri de gidermeyi temsil etmektedir. Bu bakış açısıyla, yeni doğan çocuğun kundağı gibi kefene sarılır ve beşiği gibi tabuta indirilir.

Ölen bir Müslümanı yıkamak, kefenlemek, onun için namaz kılp dua etmek ve bir kabre gömmek Müslümanlar için farz-ı kifayedir.⁷² Bölgede İslâm dininin şartlarına uygun olarak kılınan namazda⁷³ özellikle namaza katılanların çok olmasına önem verilir. Dinî açıdan bakıldığında cenaze namazında cemaatin bulunması şart değildir. Yalnız bir erkeğin veya yalnız bir kadının bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur.⁷⁴ Ancak, cenazede namaz kılanların çok olmasının ve safları üç ve üçten fazla yapmanın müstehab olduğuna dair hadisler vardır.⁷⁵ Bölgede, ölünün gerek namazı kılınırken gerek defni sırasında hazır bulunmayı herkes üzerine bir vazife olarak görmektedir. Bu davranışın ölen kişiye ve ölen kişinin yakınlarına yönelik iki sebebi vardır. Birincisi kişiyi öbür dünyaya yolcu ederken yalnız bırakmamak şeklinde görülen ölüye saygıdır. Diğeri ise ölen kişinin yakınlarını yalnız bırakmayarak acılarını paylaşma isteğidir. Böylece toplumsal bağlar güçlendirilmiş, topluluk üyelerinin acıyı paylaşımları ile dostlukları pekiştirilmiş olur.

Cenaze namazı kılındıktan sonra, ölü hakkında bir çeşit aklama yapılır⁷⁶ ki bölgede buna “helâlleşme” denir:

“Cenazeyi kaldırmadan, cenaze namazı kılındıktan sonra, helâlleşme yapılıyor. Genelde herkes hakkını helâl eder. Ama eğer helâl etmeyen çıkarsa

⁷² İlmihal I, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.355.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: a.g.e., s.362.

⁷⁴ a.g.e., s.361.

⁷⁵ Bkz.: Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi, Musannif: Muhyiddîn-i Nevevî, Çevirenler: Kıvamüddin BURSLAN-Hasan Hüsnü ERDEM, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979, Altıncı Baskı, s.289-290.

⁷⁶ ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.54.

aslında yakınları borcunu ödemesi gerekir. Manevî borcunu da öbür dünyada öder.”⁷⁷

2.5. TABUTA KOYMA VE TAŞIMA

Ölünün kefenlendikten sonra içine konularak taşındığı araca “tabut” denir. Araştırma bölgesinde, herkesin bir gün mutlaka öleceği ve kendinden öncekilere yapılanların, aynıyla kendilerine de yapılacağı üzerine edilen sohbetlerde geçen “Herkes bir gün imamın kayığına binecek.”, “son durak imamın kayığı” gibi sözlerde geçen “imamın kayığı” ile tabut kastedilmektedir.

Bölgede günümüzde cenaze taşımak için kullanılan tek araç tabuttur. Eskiden bu amaçla “sal” adı verilen araçlar da kullanılmıştır. Salın üstüne halı örtülür ve cenaze onun üzerine konularak taşınmıştır. Salla cenaze taşınması ile ilgili iki inanma tespit edilmiştir. Birincisi cenaze, taşınırken sal üzerinde çok sallanırsa arkasından yeni cenaze geleceği inancı, ikincisi ise salın üzerine serilen halının daha sonra camiye verilmesi halinde üzerinde kılınacak namazlardan ölüye sevap yazılacağı inancıdır.

Sanduka şeklindeki tabut, iki parçadan oluşan kapak, gövde ve tutmaya yarayan iki koldan oluşmaktadır. Yetişkinler için hazırlanan tabutun standart ölçüleri ise şöyledir: Baş kısmı: 70 cm, ayak kısmı: 30 cm, yüksekliği: 35 cm’dir.

Bölgede her köyün marangozlara yaptırılmış olan ve ortak kullanıma açık tabutları bulunmaktadır. (Foto: 31). Ancak, mevcut tabutların kullanımına imkan olmayan ölümlerde ya da maddî durumu iyi olan ve vasiyeti olan ölünün yakınları yeni tabut yaptırabilmektedirler. Seddülbahir köyünde, bu şekilde köye yeni gelen tabutun, köyde peş peşe gelen ölümlere sebep olduğu düşünülmüştür:

“Bir zamanlar birisi ölmüştü Çanakkale’de. Buraya gömülmesini istemiş. Varlıklı birisi. Ve isteği üzerine bizim tabutlar eskiydi, orada (Çanakkale’de) güzel

⁷⁷ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

*tabut yapıyorlar ve tabutu burada bırakıyorlar. Tabut, burada eski hamam vardır, tenişirler falan orada durur. Köyden bir hafta geçmiyor, bir yaşlı gidiyor. On beşinci günü bir tane daha gidiyor. Beş tane, altı tane sonra başladılar şikayet etmeye, buraya bir tabut geldi ondan. Ne yapmak lazım, bu tabutu bu mezarlıkta bırakalım. Ve bıraktılar, ve ölüler kesildi.*⁷⁸

Tabut yapımında en çok kullanılan malzeme, çam, kavak, meşe, gürgen, çınar, ceviz ve ardıç gibi ağaçlardır. Araştırma bölgesinde tabut yapımında en çok kavak tahtası kullanılmaktadır. Bunun sebebi, tabutun hafif olmasını sağlamaktır. Cenaze ağır olduğu için ve taşımada kolaylık sağlamak adına tabutun ağırlığının en aza indirilmesi gerekir. Bu yüzden kavak tahtası tercih edilmektedir.

Tabutun üzerine önce “kâbe örtüsü” adı verilen bir örtü serilir. Bu örtü cenaze malzemeleri satan dükkanlardan alınabildiği gibi, hacca giden kişilerin oradan getirdiği de olmaktadır. Onun üzerine de tabutun baş tarafına gelecek şekilde, içindeki ölünün cinsiyetinin simgesi olarak kadınlar için eşarp, erkekler için havlu ya da mendil konulmaktadır. Tabutun üzerine serilenler sadece cinsiyeti göstermez. Askerken ölen kişinin tabutuna bayrak asılır. Genç yaşta ve evlenmeden ölen kızların tabutuna da gelinlik asılır. Yine gençler tarafından düğün, bayram gibi özel günlerde giyilen tören kıyafetinin bir parçası olan krep, genç yaşta ölen bayanların tabutuna serilir.⁷⁹

Tabut, ölen kişiye saygılı bir tutumla ve tören ciddiyeti içinde belli kurallara bağlı olarak taşınır. Araştırma bölgesinde, kadınlar cenaze alayına katıldıkları halde tabut taşıma işinde görev almazlar. Tabut, baş tarafı önde olmak üzere omuzlar üzerinde taşınır. Genelde tabutun altına dört kişi girer. Taşıyacak kişiler önden, tabut sağ omuzlarına gelecek şekilde yerleşirler ve tabutun dört ucunu dolaşarak yerlerini başkalarına devrederler. Bu esnada en az üç adım atmaları gerekir:

*“Tabutun altına sağdan girersin, omzuna alırsın üç adım yürürsün. Geriye doğru devamlı değişir ve her seferinde ‘Bismillah’ denir.”*⁸⁰

⁷⁸ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

⁷⁹ Tabutun üzerine serilenler, defin işlemi bittikten sonra orada bulunan fakir birisine ölünün hayrına hediye olarak verilir.

⁸⁰ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

Eğer taşıma işinin devredileceği kişi sayısı fazla değilse taşıma işi daha uzun mesafede yapılabilir. Bu esnada cenaze alayı, cenazeyi arkadan takip eder. Tabutun önünden sadece imamın yürümesine izin verilir. Araştırma bölgesinde bulunan köylerde cenaze, camide cenaze namazı kılındıktan sonra defnedileceği yere kadar mutlaka omuzlarda taşınır. Taşıma için başka herhangi bir araç kullanılmaz.

2.6. DEFİN

Toplumlar ilk çağlardan itibaren ölüm ve ruhla ilgili inançlarına bağlı olarak ölümlerini yakma, gömme, ağaca asma vs. gibi bir takım işlemlere tâbi tutmuşlardır.

Ön tarih Anadolu kültürlerinde ölü yakma âdeti yoktur. Ölümler genellikle “hoker” şeklinde⁸¹ ve tam olarak gömülmüştür. Bu çağda Anadolu’da aile veya kabile mezarları da yoktur. Ölümlerin çoğu tek olarak fakat nadiren çift olarak gömülmüşlerdir.⁸²

İptidâilerde ölüm, hayatın sonu değildir. Rüyalarda da olduğu gibi ruhun vücudu terk etmesidir. Vücuttan ayrılan ruh yaşamasına devam eder ve insanlar gibi o da yer, içer ve acı çeker. Ruhun bu şekilde yaşadığı inancı, ruhun arzularını yerine getirme ve sevmediği şeylerden uzak durmayı da beraberinde getirmiştir. Yaşarken temas halinde olduğu her şey öbür dünyada da ona lazım olacaktır ki bunlar eşyaları, karısı ve malı mülkü ile hayvanlarıdır. Bu yüzden ölünün karısıyla birlikte yakıldığı, şahsî eşyaları ile birlikte gömüldüğü görülmektedir.⁸³ Bu işlem, ölüye duyulan sevgi ve saygıyı göstermektedir. Bunun dışında, ölenin her zaman geri dönebileceği ve geride bıraktıklarına zarar verebileceği korkusu da yaşanmaktadır. Cesedin vahşi

⁸¹ Anne karınıdaki duruş şekline benzeyen, ölünün dizinin çene, göğüs ve karına doğru çekilerek gömülmesi şekli.

⁸² Ön tarihte Anadolu’daki ölü gömme âdetleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Tahsin ÖZGÜÇ: Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Âdetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1948, s.67-73.

⁸³ Geniş bilgi için bkz.: Orhan ACIPAYAMLI: “İptidâilerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Temmuz-Aralık 1962, C.XX, S.3-4, s.245-249.

hayvanların parçalamasına terk edilmesi, kemiklerinin kırılıp eklem yerlerinin parçalanması, bu korku sebebiyle yapılmaktadır.⁸⁴

Türklerin ölümlerine yaptıkları işlemlere bakıldığında ise, çok geniş bir sahada yerleşmiş olmaları sebebiyle çeşitli inanç ve kültürlerin etkisiyle değişik defin şekillerini kullandıkları görülmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Ölüyü yakma
2. Ölüyü tabuta koyup ağaca asma
3. Ölüyü gömme
 - a. Birden fazla ölü gömme
 - b. Cesetleri mumyalama
 - c. Ölüyü eşyaları ve yiyecekleri ile birlikte gömme
 - d. Ölünün kabrinin bir köşesine atını gömme
 - e. Alpin mezarının yanına balbalını dikme
 - f. Ölünün etini kemiğinden ayırarak gömme⁸⁵

Ölümden sonra cesedin yakılması âdeti, ateşin kötülüklerden temizleme ve arındırma özelliğine inanılmasıyla ilgilidir. İnan, eserinde Çin kaynaklarından hareketle ve bu döneme ait bazı mezarlarda kül bulunmasından yola çıkarak Göktürkler devrinde çeşitli gömme âdetlerinin yanında ölü yakma âdetinin de olduğunu bildirmiştir.⁸⁶ Burada yakma sonucu açığa çıkan küllerin gömüldüğü görülmektedir. Kalmuklar'da ise farklı bir uygulama dikkati çekiyor. Murat Uraz'ın belirttiğine göre, Kalmuklar, büyüklerinden birisi öldüğünde cesedini yakar, daha sonra külünü kireçle karıştırarak küçük bir bina yaparlar, içine putlar koyup kandil asar ve dua yazılı kağıtlar bırakırlar.⁸⁷ Ateşin her şeyi temizleyeceği inancı ile

⁸⁴ ÖRNEK, Sedat Veyis: 100 Soruda İlkelerde Din Büyü Sanat Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1971, s.115.

⁸⁵ Bkz.: Alım KARAMÜRSEL: "Eski Türkler'de Defin Törenleri İle İlgili Usûl ve Âdetler", Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1990, C.13, S.77, s.279.

⁸⁶ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 2. Baskı, s.180.

⁸⁷ URAZ, Murat: Türk Mitolojisi, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul 1994, İkinci Baskı, s.225.

cesedin ateşte yakılması, Hazar, Kırgız, Kuman ve Tuna Bulgar Türkleri arasında da görülmüştür.⁸⁸

Yanı sıra Orta Asya'da Hun ve Göktürk devirlerinde bazı boyların ölülerini tabutlara koyup ağaçlara astıkları bilinmektedir.⁸⁹ Bu âdet XVIII. yüzyıla kadar Yakutlarda da görülmüştür. Keza, Kazak ve Kırgızlar da Müslüman olana kadar ölen kişinin cesedini ağaca asma âdetini sürdürmüşlerdir. Bu uygulamanın ardında, ruhun bedenden ayrılmasını ve diğer âleme gitmesini bekleme düşüncesi yatmaktadır. Asılan yer olarak genellikle ağacın kullanılması ağaç kültü ile ilgilidir. Ruhun cennete gitmesi, Tanrı'nın cennetine uzanan kutsal ağaç vasıtasıyla olabilmektedir. Bu inanışla ceset ağaca asılır.⁹⁰

Ölen kişi ile ilgili çeşitli uygulamalar görülse de asılan ölünün toprağa gömülmesidir. Ölünün yakıldığı ya da ağaca asıldığı uygulamaların sonunda gene toprağa gömme söz konusudur.

İslâmî inanışa da uygun olan cesedin toprağa gömülmesi, eski Türklerde toprağa ilâhîlik atfedilmesi ile ilgilidir. Toprağın dışı bir ilâh olarak kabul edilmesi, öteki dünyada yaşanacak hayat için toprağın insanı güçlendirdiği inancını da beraberinde getirmiştir.⁹¹

İlk olarak Çin kaynaklarında yer alan eski Türklerin defin törenlerine ait bilgilerden anlaşıldığına göre, Hunlar ölülerini iç ve dış tabuttan oluşan iki katlı tabutlara koyarak üzerini altın ve gümüş işlemeli kumaşlarla örtmüşlerdir.⁹²

Yine Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre Göktürkler ölülerini çadıra koymaktadırlar:

"Öliyi çadıra korlar. Oğulları, torunları, erkek, kadın başka akrabası atlar

⁸⁸ KALAFAT, Yaşar: Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s.58.

⁸⁹ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 2. Baskı, s.180.

⁹⁰ AÇA, Mehmet: "Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)", Millî Folklor Dergisi, Güz 1999, S.43, s.32.

⁹¹ ÇORUHLU, Yaşar: "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.54.

⁹² İNAN, Abdülkadir: a.g.e., s.177.

ve koyunlar keserler ve çadırın önüne sererler. Ölü bulunan çadırın etrafında, at üzerinde yedi defa dolaşırlar. Kapının önünde bıçakla yüzlerini kesip ağlarlar. Yüzlerinden kan ve yaş karışık olarak akar... ”⁹³

Göktürkler, ölümden sonra ikinci hayatlarını gökte yaşayacakları inancı ile çadırı Gök Tanrı ile ilişkili kutsal bir mekan olarak simgeleştirmişler ve bu inançla ölülerini çadıra koyarak belli bir zaman bekledikten sonra hazırlanan mezara defnetmişlerdir.⁹⁴

İbn Fazlan’ın anlattığı Oğuz boylarının defin töreni de Göktürklerinkiyile benzerlikler göstermektedir:

“Aralarından biri ölürse onun için ev gibi büyük çukur kazarlar. Bundan sonra cesedini alıp hırkasını (elbisesini) giydirir, kuşağını ve yayını kuşandırırılar. Eline, içinde nebîz bulunan ağaçtan bir kap koyarlar. Sonra bütün şahsî eşyasını getirip onunla birlikte bu oda gibi çukura koyarlar. Daha sonra ölüyü çukurda oturtup üzerini tavanla örterler. Mezarın üzerinde çamurdan kubbe gibi bir tümsek yaparlar... ”⁹⁵

Türklerin İslâmiyet’i kabul etmeden önceki defin uygulamalarında görülen ölünün kendisine ait eşyalarla, karısı ve atıyla birlikte gömülmesi, ölümden sonra da bu dünyadaki gibi bir hayat yaşanacağı inancının sonucudur. Atın cenaze törenindeki rolü, İslâmiyet’in kabulünden sonra değişime uğramış, ölen kişiyle birlikte gömülmemiş fakat ölen kişinin ölüm aşının malzemesi olmuştur.

Araştırma bölgesinde, ölünün defni, tamamen İslâmî inanişâ uygun olarak yapılmaktadır. Anadolu’nun diğer bölgelerinde ölünün defni sırasında görülebilen eski Türk inanişâlarının izleri, bölge için söz konusu değildir:

⁹³ TUNA, Osman Nedim: “Köktürk Yazıtlarında “Ölüm” Kavramı ile İlgili Kelimeler ve “kergek bol-” Deyiminin İzahı”, VIII. Türk Dil Kurultayı Bilimsel Bildiriler 1957, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960, s.135.

⁹⁴ YAZAR, Turgay: “Çadır-Bark-Türbe”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.420.

⁹⁵ ÇORUHLU, Yaşar: “Kurgan ve Çadır (Yurt)’dan Kümbet ve Türbeye Geçiş”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999 s.55.

“Ölü ile birlikte herhangi bir eşyası gömülmüyor. (Mezara) dünya şeyi girmez. Ağzındaki takma dişleri bile çıkarılır. Küpesi, yüzüğü genellikle kalmaz. Sadece kefen.”⁹⁶

Cenaze, cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze alayı eşliğinde daha önceden hazırlanmış olan mezarın yanına getirilir. Araştırma bölgesinde mezar kazma işini para karşılığında yapanlar olduğu gibi genellikle ölen kişinin yakını, eşi dostu yapar. Yalnız çok yakınlarına bu iş yaptırılmaz. Mezar hazırlanırken ölçü bir ip yardımıyla alınır. Mezarın hazırlanması ile ilgili kaynak kişinin yaptığı açıklama şöyledir:

“Mezarın ölçüsünü, cenazenin yakınları ipe ölçüsünü alır, onar santim de fazlalık bırakırlar. Ama ölçü almadan kazmışlar burada, cenaze sığmadı, küçük geldi. Kazma işini biri kazar, biri toprağını atar. Kazarken bir kişi çalışabilir.

Mezar kazılırken erkek için göbek hizasına kadar, bayanlarda göğüs hizasına kadar kazılır. Bayanlarınki biraz daha derin.

Mezar, cenaze yattığında kibleye gelecek şekilde kazılır. Göğüs cephesi kibleye doğru çevrilir, altı toprakla desteklenir.

Cenaze gelene kadar, belki hayvan düşmesin diye kürekler çaprazlama mezara indirilir.

Mezardan kazılırken kemik çıkarsa onlar toplanır, bir köşesine tekrar gömülür.”⁹⁷

Cenazenin mezara indirilişi ise şöyle gerçekleşmektedir:

“Ölü mezara getirildiğinde bir kenara konur. İmam Fatıha der, herkes Fatıha okur. Ondan sonra tabut açılır, cenazenin en yakınlarından mezara üç kişi iner. Biri baş tarafından, biri ortadan biri de ayaklarından tutar. Üç kişi de yukarıda tutar, mezarın içine verirler. Onlar mezara yerleştirirler. Mezarda cenazenin yuvası derler, kazılırken bir yatak yeri açılır. Oraya yerleştirilir. İki çıkar bir kişi kalır içeride. O kişi tahtaları yerleştirir. Cenazenin her yeri kapalıdır, yüzünü hiç kimse görmez. Bağları gevşetilir. Onlar da içeride kalır. Tahtalar kapatıldıktan sonra

⁹⁶ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

⁹⁷ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

toprak atılır. Mezara kadın inmez. En yakını indirir. Kocası bile indiremez. 'Bismillahü Allahü ekber' diyerek mezara indirilir."⁹⁸

Cenaze mezara indirildikten sonra, üzerine toprak hızlı hızlı atılır. Daha sonra talkın adı verilen ve ölenin sorgucu meleklerle vereceği cevabı kolaylaştırmak amacıyla imam tarafından bir çeşit hatırlatma olan dua okunur:

"Talkını imam verir. Sünnet diyenler var buna. Talkın verilirken anne adı verilir. Çünkü anne kesin kes bilindir, baba bilinmeyebilir. Dua yapılır, talkını verildikten sonra cemaat dağılır."⁹⁹

"Ölüye en sonunda talkın verilir. Herkes gittikten sonra hoca son duasını yapar. Beş on metre ötede birisi hocayı bekler, yalnız bırakılmaz."¹⁰⁰

Arapça okunan talkının Türkçesi şöyledir:

"Ey Abdullah! Ey Zeynep oğlu! Hayatında müdavim ve mutekid olduğun veçhile "Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden resulüllâh" kelime-i şahadetini zikret, şüphesiz cennet haktır, bunda şüphe yoktur. Allah Taalâ kabirlerde bulunanları muhakkak diriltip mahşer yerinde toplayacaktır. Ve sen yad et ki Allah Taalâ'nın rubibiyetine, İslâm'ın din oluşuna, Muhammed aleyhisselâtü vesselâmin nübüvvetine, Kur'an'ın imam, Kâbe'nin kible ve mü'minlerin kardeşler oluşuna razı bulunmuş idin. Ey Abdullah! De ki: Allah'tan başka ilâh yoktur. De ki: Rabbim Allah'tır, dinim İslâm'dır, Peygamberim Muhammed aleyhisselâtü vesselâmdır. Yarabbi! Bu ölüyü yalnız bırakma. Sen varislerin hayırlısısın."¹⁰¹

2.7. DEVİR-ISKAT

Türkiye Diyanet Vakfı'nın hazırlamış olduğu ilmihâlde ıskat ve devir şöyle tanımlanmıştır:

⁹⁸ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

⁹⁹ a.g.k.k..

¹⁰⁰ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

¹⁰¹ ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.59.

“İskat, namaz, oruç, kurban, adak, kefareet gibi ibadet ve borçları ifâ etmeden vefat eden bir kimseyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere fidye ödenmesi işlemini ifade eder... Burada fidyeden maksat söz konusu ibadetlerin yerine geçmesi amacıyla yapılan nakdî ve aynî ödemelerdir. Bu bağlamda iskat-ı salât, bir kimsenin sağlığında ifâ veya kazâ edemediği namaz borçlarını uhdesinden düşürebilmek için ölümünden sonra fidye ödenmesi işlemini, devir de bu fidye ödemede geliştirilen bir yöntemi ifade eder.”¹⁰²

Ölen kişinin çeşitli nedenlerle tutamadığı orucunu, kılamadığı namazını ve yerine getiremediği yeminlerini, geride kalan yakınları fidye vermek suretiyle maddî olarak da olsa ödemeye çalışır. Bu işlemin toplumsal açıdan iki fonksiyonu vardır. Birincisi, ölen kişinin fidye gerektiren borçlarını ödemek suretiyle öbür dünyada borçsuz olmasını sağlayacakları inancı ile yakınlarına psikolojik rahatlık sağlamasıdır. İkincisi ise fakirlere ve ihtiyacı olan kimselere verilmekte olan fidyelerle gelirin el değiştirerek toplumsal paylaşımın sağlanmasıdır.

Devir-iskat işleminin nasıl gerçekleştiğini bir kaynak kişi şöyle açıklamıştır:

“Akıl baliğden ölüm olayına kadar kişinin tutamadığı oruçlar ve kılamadığı namazlar için ücret tespit edilip bir çıkın içine konuyor. Sene kadar çevriliyor. Dua yapıyorsun, Yasin, Tebareke, İhlas, Nas.”¹⁰³

Araştırma bölgesinde devir-iskat işlemi yaygın olarak yapılmamaktadır. Buna sebep olarak, dinî bir uygulama olan devir-iskatın ölen kişinin vasiyetine bağlı olması, dolayısıyla zorunlu bir uygulama olmaması¹⁰⁴ ve ölen kişinin ömrü boyunca tutmamış olduğu oruç ve kılmamış olduğu namaz için ödenecek fidyenin, ölü yakınlarına ekonomik açıdan büyük bir yük getirmesi gösterilebilir. Belki de yaygın olarak yapılmadığından görüşme yapılan kaynak kişilerin devir-iskat konusunda tam olarak bilgi sahibi olmadıkları gözlenmiştir. Hatta Güneyli köyünde yapılan alan araştırmasında, toplu halde bir arada bulunan kaynak kişiler, birbirlerinin bilgisini

¹⁰² İlmihal I, İSAM Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.370.

¹⁰³ İsmail Yıldız, Yaş 54, Yüksekokul Mezunu, Çanakkale.

¹⁰⁴ PALA, Ali İhsan: “İskat’a İlişkin Ahkâmın Fıkıh Usûlü Açısından Değerlendirilmesi”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.229.

tamamlamaya çalışmışlardır ama söyledikleri tam olarak devir-iskatı karşılamamaktadır:

“(Ölünün) malını paylaşıyorlar. Kaç kişi varsa o kadar kişiye paylaştırılıyor. Parasını paylaşıyorlar. Malına değer biçiyorlar. Mevtanın üzerinden evde yedi defa çeviriyorlar. Eskiden paralar, altınlar evde saklandığından devir yapılıyordu. Şimdi parası olan bankada saklıyor. O yüzden kalktı. Bir mevta iki yüz elli, üç yüze (milyon) çıkıyor. Sonra para mı kalır?”

3. ÖLÜM SONRASI

3.1. RUHLA İLGİLİ TASARIMLAR VE İNANMALAR

İslâm terminolojisinde ölü, ruhun bedenden ayrılmasıyla cansız kalan gövdeye denilmektedir. Dolayısıyla ruh, kişiye yaşam gücü sağlayan cevherdir. Çeşitli kültürlerde farklı ruh tasarımları görülmektedir. Ruhla ilgili bu düşünceler, aynı zamanda ölünün arkasından yapılan işlemlerin de ana dayanağını oluşturmuştur.

İlkeller ruhu somut olarak düşünmüşlerdir. Ölüm sırasında bedeni ağızdan nefes olarak terk eden ve serbest olarak düşünülen ruh, insanın aynısıdır ve ölümden sonra yaşamaya devam eder. İlkeller söz konusu ruhtan başka ruhların da olduğuna inanmaktadır ki bunlar beden ruhu ve gölge ruhudur. Beden ruhu, uyku sırasında bedende kalmaktadır. İnsanı rüyasında belli bir süre terk eden gölge ruhu ise ölümden sonra da yok olmaz.¹⁰⁵

Eski Türklerde insan, beden ve tın şeklinde düşünülmüştür. Kişi ölünce tın, sonsuza kadar yaşamaya devam eder ve yeni biçimiyle kimi zaman ailesinin yanına gelir. Bu yüzden hayatta olduğu gibi ölümden sonra da onu kızdırmamak ve memnun etmeye çalışmak gerekir. Bu, atalar ruhuna olan inancın bir gereğidir.¹⁰⁶

Araştırma bölgesinde ölen kişinin ruhuyla ilgili düşünceler şöyledir:

¹⁰⁵ ÖRNEK, Sedat Veyis: Etnoloji Sözlüğü, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.205.

¹⁰⁶ KALAFAT, Yaşar: Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s.57.

“Yedi akşam öldüğü yere kuş olur girermiş.”¹⁰⁷

“Valla onlar, ölüler, hepsi serbest. Şimdi ne konuşulduğunu, ne yapıldığını bilirler. Onlar şimdi üç aylarda serbest.”¹⁰⁸

“Babaannem kırk gün su koydurdu (dayısının) öldüğü odaya. Ölü gelip içermiş o suyu. Sürahi veya kapalı bir kaptı. Kırk gün gezermiş ölü. Kapılar kapanmıyor. Eğer hayrına bir şey yapılmazsa rüyaya girermiş.”¹⁰⁹

“Babam öldükten sonra bir güvercin içeri girdi halam onu alıp sevdiydi. Ölü daha sonra evine gelir ruhu bakarmış elbiselerin hepsi verildi mi diye.”¹¹⁰

Araştırma bölgesinde özellikle ölümden hemen sonra yedinci gününe kadar olmak üzere genelde kırkına kadar ölünün kendi evine döndüğü inancı yaygın olarak tespit edilmiştir. Ölü, geri dönüşünde görünmeyen soyut bir varlık olarak tasavvur edilmektedir. Somut bir varlık olarak düşünüldüğünde ise don değiştirmiş olarak kuş kılığında tasarlanır. Dikkat çeken bir nokta da ölünün ruhunun geri döneceği düşünülmesine rağmen onu görenin olmamasıdır. Ancak ölümün ardından evin etrafında dolaşan, içeriye giren kuşlar ölünün ruhu olarak yorumlanmıştır. Ruhun kuş olarak tasavvuru, Türk mitolojisinde yaygın olarak görülmektedir.¹¹¹

Ölümü izleyen günlerde ölen kişinin evini, yıkandığı yeri ziyaret edeceği inancı, bir takım uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda en çok yapılan işlem, ölen kişinin yıkandığı yerde veya evinde ateşi simgeleyen mum, lamba vs. yakmak, öldüğü odaya ya da ölünün yıkandığı yere su bırakmaktır:

“Ölünün arkasından yıkandığı yerde bir hafta ışık, mum yakılır. Karanlık bırakılmaz, aydınlık kalır. Gelip abdest aldığı için, ruhu gelip dolaştığı için mum yakılıyor.”¹¹²

“Ölünün ardından yedi gece mum yakılır. Gelip orayı ziyaret edermiş, karanlık görmesin diye.”¹¹³

¹⁰⁷ Fatma Şalgam, Yaş 47, Okur-yazar, Pazarlı Köyü.

¹⁰⁸ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

¹⁰⁹ Gülnur Kahraman, Yaş 30, İlkokul mezunu, Güneylü Köyü.

¹¹⁰ Özlem Girgin, Yaş 25, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

¹¹¹ ÇORUHLU, Yaşar: Türk Mitolojisinin ABC'si, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 1999, s.67.

¹¹² Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹¹³ Nazife Akbulut, Yaş 67, Okur-yazar, Kavak.

“Ölünün arkasından mum yakılır bir hafta. İbrik konur, havlu konur. Ruh gelir dolaşmış.”¹¹⁴

“Yedi gece öldüğü yerde bir tenekenin içinde mum yakıyorlar. O mum bitinceye kadar yanıyor.”¹¹⁵

“Ölünün ruhu öldükten sonra evini ziyarete gelmiş. İleriki âdetleri batırdılar. Yedisine kadar lamba ve mum yakarlardı ölünün evinde ama şimdi battı.”¹¹⁶

“Yıkandığı yere fener yakardık eskiden gelir dolaşır diye. Şimdi yakılmıyor.”¹¹⁷

“Ölen kişinin yıkandığı yere eskiden mum yakılırdı.”¹¹⁸

“Üç gün ışık yanar. Ölünün yıkandığı yerde mum yanar.”¹¹⁹

“Yedi akşam öldüğü yerde mum yakarsın, yıkandığı yerde de yedi akşam mum yakılır.”¹²⁰

“Cenazenin yıkandığı yerde yedi gün lamba, ışık yanar. Eskiden yağ kandili tenekenin içinde yanardı şimdi ampul yanıyor.”¹²¹

“Ruh yedi akşam evini yoklar. Bazı hayvanlar da ölünün ruhuna yorulur.”¹²²

Yukarıdaki açıklamalardan da görülüyor ki, araştırma bölgesinde ölen kişinin ölümden sonra çevresiyle ilişkisinin kesilmediği inancı yaşamaktadır. Bu inanç, ateş yakma¹²³ ve bir köşeye su koyma pratiklerinde yaşatılmaktadır. Buna göre ölümden hemen sonra, cuma günleri, üç aylarda, kandil günlerinde, yıl dönümünde, ruhun gelişinde onu memnun etmek için “saç kokutulur”. Kokusu çıkacak şekilde ve genelde hamur işi türünde yiyeceklerin pişirilmesi demek olan saç kokutma, ata ruhlarını memnun etme inancının izlerini taşımakla birlikte, günümüzde fonksiyon

¹¹⁴ Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere.

¹¹⁵ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

¹¹⁶ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹¹⁷ Aliye Şahin, Yaş 59, Okur-yazar, Pazarlı Köyü.

¹¹⁸ Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü.

¹¹⁹ Naim Yenigün, Yaş 74, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü.

¹²⁰ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹²¹ Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü.

¹²² Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹²³ Bu pratik, ateşin Türkler tarafından kutsal sayılması inancından kaynaklanmaktadır. Ateşin kutsallığı, kötü ruhlardan koruduğu, temizlediği inancı ve buna bağlı pratikler Göktürklerden başlamak üzere Başkurtlar, Kazak-Kırgızlar, Uygurlar, Beltirler, Sagaylar, Yakutlar, Altaylar gibi çeşitli Türk zümrelerinde ve Anadolu’da varlığını sürdürmektedir. Bkz.: Rifat ARAZ: Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.124-125.

değiştirerek “ölünün ruhunu şad etmek” amacıyla ve “ölünün hayrı için” yapılmaktadır.

Araştırma bölgesinde, ruhun bu dünyaya geri dönüşü, yaşayan insanlar gibi birtakım eylemlerde bulunmaları ve onların zarar vermesini engellemek için yapılması gerekenlerle ilgili en ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler, kaynak kişiler tarafından yatır sahibi kişilerden bahsederken verilmiştir. Bölge halkının ruh tasarımı hakkında aydınlatıcı olacağı düşüncesiyle, Süleymaniye köyündeki Gerçek Baba (Küçük Baba) ve Karainebeyli köyündeki Ece Baba ile ilgili anlatılanları vermek faydalı olacaktır:

“Küçük Baba, bizden önce taşlar var orada. Oraya düşmüş o. Oraya düştükten sonra büyük harplerde, iki üç sene mi ne olmuş. Oraya da yolun üstüne düşünce burasını istemiş. Beni buraya gömün demiş. Rüyalarda gözükmiş bizim büyüklerimize. Öldüler tabi. Annemlere mesela, kaynatamlara gözükmüş. Onlar da buraya gömmüş onu. Şimdi biz bunun gece mumunu yakarız. İşte Ramazan'da her gece yanıyor. Aşure ayında mutlaka aşure yapıyoruz. Eğer yapmazsak zararı dokunuyor. Mesela hayvanın varsa hayvanın ölüyor yapmadıktan sonra. İnsana dokunuyor. İllâ aşure ayında ona yapıyoruz. Mumları bir ay devamlı yakıyoruz. Ramazan'da bir ay o devamlı namazını kılıyor. Onun ibrikleri var orada, abdest alıyor. Baş ucuna dolduruyoruz sularını. Onlar kızım, gündüz gene bize gözüküyor. Bunlar diri geziyor. Bunlar harbi.”¹²⁴

“Burada (Karainebeyli), Zehra nine isminde birisi vardı. Evi hemen caminin arkasındaydı. Zehra nine onun (Ece Baba) bekçisiydi. Şimdi yaşamıyor. O gider ibrikleri doldurmuş, su koyarmış oraya. Sonra aynı ibrikleri boş bulmuş...O benim babamın annesiydi. Ninem onu uyandırırdı biz biliyoruz. Ninem ölünceye kadar bakardı Ece Baba'ya. Cuma ve pazartesi akşamları giderdi usul usul mumunu yakardı muhakkak. Bize de tembihledi ama biz gidemedik. Ninem anlatırdı bize bir şeyler. Ben derdi oraya gittiğimde testiler var Ece Baba'nın derdi. Onları alıp dolduruyorum derdi. Sabaha derdi, bir bakıyorum Ece Baba'nın bardakları boş

¹²⁴ Saliha Dirican, Yaş 64, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü.

derdi. “Bismillahirrahmanirrahim” dermiş, girermiş. Bir de bakarmış bardaklar boşmuş. Eni konu izlerini görüyorum derdi.”¹²⁵

Kaynak kişilerin yatır sahipleri hakkında daha rahat ve ayrıntılı olarak verdikleri bilgilerdeki rüyada görme, mum yakma, bulunduğu odaya abdest alabilmesi için gerekli olan su ve havlu koyma, aşure yapmada görüldüğü gibi ölünün ruhunu memnun etmek ve zarar vermesini engellemek için yiyecek sunma motifleri ile Ece Baba'nın yeşil güvercin olarak görülmesindeki kuş motifi, bölge halkının genel olarak ruh tasarımını da göz önüne sermektedir.

3.2. ÖLEN KİŞİNİN EŞYALARI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Ölen kişinin ardında bıraktığı eşyaları ile ilgili işlemler ölümün hemen ardından ivedilikle yapılmaktadır. Bunun sebeplerine ve uygulamadaki motiflere geçmeden önce ölenin eşyaları ile ilgili araştırma bölgesindeki duruma bakmak faydalı olacaktır:

“Ölünün gömülmesinden hemen sonra evini sularsın, pirtularını yıkarsın. Ruhu kalmasın diye yapılır. Konu komşu yıkamaya yardım eder.”¹²⁶

“Ölünün kıyafetlerini bir fakire verirsin giysi yapar. Giysileri yıkarız. Bir daha o zaman cenaze gidiyo, konu komşular toplaşıyoz, yıkiyoz çamaşırlarını kurutuyoz. Sonra bir katını akşama kadar vermeye bakıyoz. Sonra yarısını iki günde, sonra toplayacaksın bohçayla, ne varsa vereceksin.”¹²⁷

“Ölünün eşyaları dağıtılacak gibi ise fakire veriliyor, değilse... Evde bir şeyi bırakılmaz, yedisine kadar verilir.”¹²⁸

“Ölünün kıyafetlerini fakirlere dağıtırlar.”¹²⁹

“Ölünün yıkama suyundan arta kalan suyla ölünün çamaşırları yıkanır. Gömüldüğü an, cenaze giderken hemen çamaşırı yıkanır. Üstünden çıkanları bazıları

¹²⁵ Zeynep Özkulan, Yaş 80, Okuma-yazması yok, Karainebeyli Köyü.

¹²⁶ Özlem Girgin, Yaş 25, ilkokul mezunu, Adilhan Köyü.

¹²⁷ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

¹²⁸ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, ilkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹²⁹ Naim Yeniğün, Yaş 74, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü.

yakıyor, bazıları fukaraya fakire veriyorlar.”¹³⁰

“Ölünün sağlığında giydiği giysiler başkalarına veriliyor. Fakire, yaşlılarına, kabul ederse gençlere de veriliyor. Kendi sırtından çıkanları gömüyorlar. Yıkandığı yerde bir çukur açıp gömüyorlar. Ölünün hasta olduğu anlaşıldığında ziynet eşyaları çıkarılır. Bunların ne yapılacağına ailesi karar verir.”¹³¹

“Ölünün kıyafetleri fakire veriliyor. Bu, köyden birisi olduğu gibi dışardan bir fakir de olabiliyor. Çok eskileri, giyilemeyecekleri yakıyorlar, çöpe atılıyor. Ama çöp pislik, yakılınca temizlik olarak görülüyor. Ölüden hatıra olarak bir takım da olsa giyim eşyası bırakılır. Ölen kişinin yüzüğü, bileziği varsa bunların paylaşımı, iki çocuğu varsa eşit paylaşılır. Çok çocuk varsa bozdurularak para olarak verilir. Giyim eşyalarını ölünün arkasından çocukları giymez. Ölünün ardından yorgani, battaniyesi, kirlileri yıkanır. Yetişirse öldüğü gün yıkanır. Kazanların içinde kaynatılarak yıkanır. Genellikle akrabaları yıkar. Ölünün sahibi üzüntüden yıkayamaz, yıkattırmazlar da, akrabalar bu işi yapar.”¹³²

Görüldüğü gibi ölen kişinin başta kıyafetleri olmak üzere, yatağı ve şahsî eşyaları da bir an önce işleme tabi tutulmaktadır. Kıyafetleri yakma ya da gömme gibi uygulamalar görülse de en yaygın olanı, bunların yıkandıktan sonra aile dışından birisine, genelde bir fakire verilmesidir.

Eğer birine verilecekse, kıyafetlerinin ve yatağının mutlaka yıkanması gerekir. Bu yıkamadan amaç, sadece kirlerinden temizlemek değildir. Zira ölen kişinin üzerinden çıkanlarla birlikte giyilmemiş temiz kıyafetleri de yıkanmaktadır. Bu uygulamanın açıklaması, bölge halkının ruh tasarımıyla aranmalıdır. Bir anlamda kıyafetleri ölen kişinin ruhundan arındırma işlemi olan bu yıkama yapılmadığında ruhun kıyafetleri üzerinde kalacağına inanılmaktadır.

Yıkama işlemi ölen kişinin akrabaları ve komşuları tarafından yapılmaktadır. Burada da toplumsal bir paylaşım söz konusudur. Acılı aile bu işlemden uzak tutularak daha fazla üzülmelerine engel olunur.

¹³⁰ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹³¹ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

¹³² Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

Yıkama işlemleri gerçekleştirildikten sonra ölümün olduğu ilk günden başlayarak yedinci gününe kadar kıyafetler, sadece bir takım anmalık olarak ayrılarak elden çıkarılmaya çalışılır. Kıyafetlerin bu şekilde elden çıkarılmasının iki sebebi vardır. Görünen sebep, ölen kişinin anısını yaşatma düşüncesi ve hayrının düşünülmesidir ki bu yüzden genellikle ihtiyacı olan fakir kimseler seçilir. Arka planda kalan diğer sebepse, ölen kişinin ruhunun, kıyafetleri aracılığıyla ailesinden ve yakın çevresinden insanlarla ilişkisinin devam edeceği düşüncesi ve bundan duyulan korkudur. Bölge halkının bu ruh tasarımı, kıyafetlerle ilgili işlemlerin hızlı bir şekilde yapılmasını da açıklamaktadır.

3.3. BAŞ SAĞLIĞI DİLEME

Baş sağlığı dileme, ölen kişinin yakınlarına karşı mutlaka yerine getirilen âdetlerdendir. Toplumun üyeleri ölüm folkloru içinde yer alan diğer uygulamalarda yer almasalar bile kederli ailenin acısını paylaşmak için baş sağlığı ziyaretine gitme konusunda titiz davranırlar. Boratav'ın da belirttiği gibi ağıt töreninin, kuralları kesin bir gelenek olarak yaşamadığı yerlerde baş sağlığı ziyaretleri bu fonksiyonu üstlenmiş görünmektedir.¹³³ Bu ziyaretlerde acıyı gösteren duruş ve davranışlar sergilenerek kalıplaşmış sözlerle ölü evinin yasının paylaşıldığı gösterilmek istenir.

Başsağlığı ziyareti mümkün olduğunca kısa sürede yani ölen kişinin yakınlarının üzüntülerinin en yoğun olduğu dönemde yapılır. Çünkü bu dönemde acı tazedir ve olayın şoku içinde olan ailenin psikolojik desteğe daha çok ihtiyacı vardır. Ayrıca aradan zaman geçtikten sonra yapılacak ziyaretler, olayı tekrar hatırlatıp üzüntüyü artıracığından tercih edilmemektedir:

“Üç gün içinde taziye dilenmelidir. Üç günden sonra o kişinin üzüntüsünü canlandıracağı için pek uygun değildir. (Baş sağlığı ziyaretinde) cenaze sahibini teselli edecek şeyler söylenir. ‘Başın sağ olsun’, ‘Allah günahlarını affetsin’, ‘Allah taksiratını affetsin’, ‘Allah sabırlar versin’ denir. Ölünün ardından iyi konuşmak

¹³³ BORATAV, Pertev Naili: 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1994, III. Baskı, s.200.

lazım. Kötü şeyler söylemek dinimizce de uygun değildir. Baş sağlığına giderken bir şey götürülmez. O evde yedi akşam bir şeyler ikram edilir. Ama baş sağlığına gelenlere özel ikram yoktur. Baş sağlığına gelenlerin ayakkabıları çevrilmez, nasıl bıraktıysa öyle kalır.”¹³⁴

Baş sağlığı ziyaretine gelenler, daha sonradan ölünün hayrına düzenlenen yemekler için cenaze törenine katılanlarda olduğu gibi, öncelikli olarak davet edilirler. Böylece bir anlamda ziyaretlerine teşekkür edilmiş olur.

3.4. MEZARLIKLAR VE MEZAR TAŞLARI

Mezarlıklar bir milletin en önemli maddî kültür miraslarındandır. Ait oldukları topluluğun ölümü algılayış ve yorumlamaları ile ilgili son derece önemli göstergelerdir. Geçmişten geleceğe uzanan kültür köprülerinden birisi olarak geçmişin tarihî, sosyal, coğrafi, edebî ve mimarî kültürleri hakkında bilgi verdikleri gibi¹³⁵ aynı zamanda devrin inançlarının, âdetlerinin, sanat geleneklerinin, ekonomik ve sosyal şartlarının da ortak mahsulüdür.¹³⁶

Bir araştırmacı tarafından “*Dertleri, korkuları, sevgileri, teessürleri hatta neşe ve nükteleri ile bir şehrin sakinlerinin ölüm karşısındaki psikolojisini belirten mezar taşları, bir vakitler aynı havayı soluyan, aynı yerlerde dolaşan insanların zevk ve duyularını bize kadar getiren belgelerdir.*”¹³⁷ şeklinde tanımlanan mezar taşları, kimlik tespiti, yazı, tezhip, hat, sembolizm, taş işçiliği açısından Türk kültür ve sanatı için çok önemli kaynaklardır.¹³⁸

¹³⁴ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹³⁵ KARAMAĞARALI, Beyhan: “Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.33.

¹³⁶ DOĞAN, İsmail: “Günümüz Türkiyesinde Mezar Taşlarının Dili”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.160.

¹³⁷ EYİCE, Semavi: “Tarihî Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.505.

¹³⁸ BAYAT, Ali Haydar: “Mezar Taşı Tezyinatından İsa Bey Camii Mihrabına”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.436.

Türklerin bilinen ilk mezar örnekleri Proto-Türk ve Hun dönemlerinde inşa edilen kurganlardır. Kurganlar şu şekilde inşa edilir: Mezar çukuru açılır, etrafı ve tabanı ağaç kütükleriyle kaplanır, mumyalanan ceset, mezar odasının doğusundaki halı ve keçelerle kaplı küçük odaya yerleştirilir, ölüye sunulan hediyeler de konulduktan sonra mezarın üstü tomruklarla kapatılır, üzerine toprak ve taş yığılır.¹³⁹

Göktürkler döneminde kurganların yanı sıra bark adı verilen mezar külliyesi de görülmektedir. Yanı sıra Türkler, Budizm'in etkisiyle barklarla aynı işleve sahip stupalar inşa etmişlerdir.

Türklerin İslâmiyeti kabulüyle, anıtsal mezar olarak kaynağını kurganlardan alan türbeler görülmeye başlamıştır. Aslında İslâmî inanışta sonraki dönemlere kalacak şekilde yapılan gösterişli mezar yapıları hoş karşılanmamıştır. Kabir yerden az yüksekte olmalı, üzerine basılmaması için hafifçe belli edilmelidir.¹⁴⁰ Fakat, sıradan, halktan insanların mezarlarında bu doğrultuda hareket edilmesine rağmen veli, evliya mertebesinde görülen dinî, tarihî şahsiyetler için anıt mezarların yapımına devam edilmiştir.

Günümüzde Anadolu mezarlıklarına bakıldığında hem İslâmiyetin mezar ve mezarlık anlayışı hem de eski Türk inançlarının izleri bir arada görülebilmektedir.¹⁴¹

Araştırma bölgesindeki köylerde mezarlıkların tamamı köyün dışında, kenarındadır. Hayvanların girmesinin engellenmesi için etrafı çevrilidir. Mezarlık dolduğu zaman çevresinde uygun yer varsa genişletilir. Böyle bir imkan yoksa köye ait araziden çevrilir. Mezarlıkların bakımı için şehir mezarlıklarında olduğu gibi özel bir bakım ya da görevli kişiler söz konusu değildir. Ölen kişinin yakınları bu işi üstlenmektedirler.

Türkiye'deki mezarlara bakıldığında her zaman için peyzaj yönünden bir kaygı taşıyarak olmasa da, mezarlıkların genelde ağaçlar, çiçekler ve otlarla

¹³⁹ YAZAR, Turgay: "Çadır-Bark-Türbe", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.419.

¹⁴⁰ ÇORUHLU, Yaşar: "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.51.

¹⁴¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Sedat Veyis ÖRNEK: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.65-74.

süslendiği görülmektedir. Bunun için en çok servi, akasya, asma, çam, iğde, kavak ağaçlarıyla gül, zambak, karanfil, menekşe ve sümbül gibi çiçekler, pelin, arapsaçı gibi otlar kullanılmaktadır.¹⁴² Mezarlıkların ağaçlandırılması ve otlu tutulması, hem Peygamberimiz tarafından bizatihî uygulanarak tavsiye edilmiş olduğu için¹⁴³ hem de ölüye duyulan saygı sebebiyle önemsenmiştir. Biyolojik açıdan bakıldığında da mezarlık toprağında defin işleminden sonra mikroorganizmalar cesetleri en küçük birimlerine kadar ayrıştırarak canlıların hayati fonksiyonlarını olumsuz yönde etkileyen amonyağın açığa çıkmasına sebep olur. Mezarlıklarda yapılan ağaçlandırma ile çevre sağlığını ilgilendiren bu amonyak çıkışını önlemek ve temizlemek mümkündür. Özellikle çam, ardıç, göknar, sedir ve servi gibi iğne yapraklı ağaçlar bu işe daha uygundur. Bu ağaçlardan özellikle servi, halk dilinde “selvi” olarak geçmekte ve “mezarlık ağacı” olarak bilinmektedir. İğne yapraklı ağaçlar, yukarıdaki fonksiyonunun dışında içerdikleri reçine maddeleri sebebiyle çevreye hoş kokular yaymaları, uzun ömürlü olmaları ve yaz kış yeşil olmaları sebebiyle de mezarlıklarda tercih edilmektedirler.¹⁴⁴

Bölgede mezarlığın içinde bulunan ağaçların kesilmesi ya da arazisinin başka amaçlarla kullanılmasının, eylemi gerçekleştiren kişiye zararı dokunacağına inanılmaktadır. Bu yüzden, mezarlıktaki ağaçlar, ancak kurduğunda ve temizlik amacıyla kesilmekte, evlerde ya da herhangi bir şekilde yakılmasından kaçınılmaktadır. Kilitbahir’de Kaşıkçı Dede yatırının bulunduğu mevki, önceden mezarlıkken günümüzde yazlık villalarla doldurulmuştur. Bu villa sahiplerinden birisinin, rahatsız edildiği gerekçesiyle evini satışa çıkardığı ifade edilmiştir.¹⁴⁵

Araştırma bölgesindeki köy mezarlıklarına bakıldığında mezar yapımında kullanılan malzeme, işçilik, mezar taşına yazılanlar, mezarın yanına bırakılanlar açısından hemen hepsinin ortak karakterde olduğu söylenebilir. Ancak Kilitbahir köyü mezarlığı farklı bir görünüm arz etmektedir. Kullanılan malzeme, işçilik, mezar

¹⁴² ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.66.

¹⁴³ KOCAÇALIŞKAN, İsmail: “Mezarlıklara Dikilecek Bitkiler ve Çevre Sağlığı Bakımından Önemi”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.445.

¹⁴⁴ a.g.m., s.445.

¹⁴⁵ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

taşı yazıları açısından diğer köylere nazaran çeşitlilik görülmektedir. Bunda, Kilitbahir mezarlığının köy halkından başka, bölgenin deniz üssü olarak kullanıldığı dönemlerde yüksek rütbeli askerlerin de defnedildiği yer olmasının etkisi vardır.

Bölgede mezar taşına resim koyma âdeti hiçbir köyde görülmemektedir. Eskiden ölü sahipleri mezarları kendileri inşa ederlermiş. Basit bir mezar tipi olan bu toprak mezarlar, ortalarında toprak yükseltisi olup, mezarın yerini belli etmek amacıyla ayak ve baş tarafına dikilen şahidelerden meydana gelmektedir.¹⁴⁶ Tahtadan olan bu şahideler, ölen kişinin cinsiyetini sembolize eden farklı şekillerdedirler. Ayrıca ölen kişinin cinsiyetini göstermek için bayanların baş tahtasına tülbent, erkeklerinkine havlu bağlanmıştır. Günümüzde ekonomik imkanları olanlar şehirlerde olduğu gibi mermer mezar yaptırmaktadırlar:

“Ekonomik duruma göre mermer yapılıyor. Yoksa topraktan. Başlarında taşları var.”¹⁴⁷

“Evvelden böyle taşlar dikerdik mezar, şimdi yeni satın alıyoruz.”¹⁴⁸

“Önceden mezar yapılmıyordu, toprak olarak bırakılıyordu. Üzerine bir taş dikerdik. Şimdi yapılıyor. Mermerden yapılıyor bir sene sonra. Kimisi kalıp yapıyor, kalıbın arasına çimentoyu döküyor. Taş ya da mermer alınıp çimento dökülerek yapılıyor.”¹⁴⁹

Ölen kişi defnedildikten sonra mezarı hemen yaptırılmaz. Mezarın oturması için en az kırkı çıkana kadar beklenmesi gerekir. Kırkı çıktıktan sonra imkanlar ölçüsünde çok fazla zaman geçmesini beklemeden mezar yaptırılmaya çalışılır.

Mezarları sadece ölülerin gömüldüğü çukurlar olmaktan çıkaran ve onlara kültürel bir kimlik kazandıran unsurlardan birisi de mezar taşları ve onların üzerindeki yazılarla sembollerdir. Bir araştırmacı, mezar taşları üzerindeki resim, işaret ve yazıları “mezar taşlarının dili” olarak yorumlamış, ikiye ayırarak “madde dili” ve

¹⁴⁶ Türklerin İslâm dinini kabul ettikten sonra görülen diğer mezar tiplerinden, lahit mezarlar, sanduka lahitler, tekne lahitler, masa lahitler, pehveli mezar, tek kaideli mezar ve çerçeveli mezar hakkında bilgi için bkz.: Hüseyin AKILLI: “Edirne Osmanlı Mezarlıklarının Restorasyon ve Konservasyon İşığı Altında Değerlendirilmesi”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.146-149.

¹⁴⁷ Şerafettin Bilgiç, Yaş 41, Öğretmen, Bayramiç Köyü.

¹⁴⁸ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

¹⁴⁹ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

“yazı dili” diye tasnif etmiştir.¹⁵⁰ Madde dilinden kastedilen mezarın şekli, rengi, mezar taşına yapılan resimler, işaretler, simgelerdir ki bunlar mezarda yatan kişinin sosyal statüsünü, yaşını vs. gösterir. Mezar taşına yazılan manzum parçalar, mensur didaktik sözler, hadisler, vs. de yazı dilini meydana getirir. Bu tasniften hareketle araştırma bölgesindeki mezar taşlarına bakıldığında madde dili olarak dikkati çeken unsurlar şunlardır:

1. Çocuk mezarı olanlar öncelikle ebatlarından belli olmaktadır. Şekil olarak yetişkinlerle aynı olanlar olduğu gibi tabut şeklinde olanlar da tespit edilmiştir. (Foto:32,33).
2. Mezar daha sonradan yapılmayacaksa ya da yaptırılana kadar topraktan yapılan tümseğin her iki ucuna tahtadan, yazısız başlık konur. Tahtanın ucu yuvarlaksa erkek, başak şeklindeyse kadın mezarı olduğunu gösterir. (Foto: 34,35).
3. Bazı mezarlarda yazının olmadığı diğer yüzde “mezarlık ağacı” diye de bilinen selvi ağacı ve saksıda zeytin dalı resmedilmiştir. (Foto: 36,37).
4. Türk folklorunda genç ölenleri sembolize eden çiçek resmi, bölgede bu fonksiyonunu kaybederek ve sadece süs unsuru olarak yaşlıların mezarında da kullanılmıştır. (Foto: 38).
5. Çanakkale ilinde mekan döşemesinde yaygın olarak kullanılan yapı malzemelerinden seramik ve mozayığın mezar yapımında da kullanıldığı görülmüştür. (Foto: 39,40).
6. Bölgedeki mezarlıklarda yaygın olarak görülen bir uygulama da mezarın üzerine testi, ibrik türü boş ya da dolu bir su kabı bırakmaktır. Su kabı olarak kullanılan eşyalar topraktan olduğu gibi günümüzde plastik kapların da kullanımıyla çeşitlenmiştir. Testi ya da ibriğin mezarın üzerine su dökmek için bırakıldığı söylense de cenazenin ardından öldüğü odaya ve yıkandığı yere bu tür bir su dolu kap bırakılması âdeti de göz önüne alındığında, uygulamanın, bölge halkının ruh

¹⁵⁰ DOĞAN, İsmail: “Günümüz Türkiye’inde Mezar Taşlarının Dili”, Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.165.

tasarımıyla ve eski Türk inançlarından atalar kültüyle bir ilgisi olduğu düşünülebilir. (Foto: 41).

Araştırma bölgesindeki mezarlara yazı dili açısından bakıldığında, -üç mezar taşı istisna- bir edebî tür olarak Anonim Halk Edebiyatı içinde değerlendirilebilecek nitelikte yazılar tespit edilmemiştir. Yazı olan mezar taşlarında genellikle kabirde yatan kişinin adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihleriyle “Ruhuna Fatiha” yazısı yazılmıştır. (Foto: 42). Bu bilgilere ek olarak kimin oğlu/kızı olduğuyla ve mesleği ile ilgili bilgilerin verildiği de görülmektedir. (Foto: 43).

Yukarıda belirtilen mezar taşı yazılarına ek olarak bölgede tespit edilen ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde varyantlarını görmek mümkün olan manzum ve mensur parçalar şunlardır¹⁵¹:

I

Hüvel Baki

Basıp geçme ey Muhammet ümmeti

Mevtanın dirilerden bir Fatiha'dır himmeti

Kabrimi ziyaret eden ol Resulün ümmeti

Bir Fatiha ihsan eden bulur cenneti

H. Seyfettin Tezcan

1956 Recep Şerifin 2sinde

(Foto: 44).

II

Hüvel Baki

Mağrur olup ben ne oldum diye

Fani dünyaya aldanma

Bana bak da ibret al

¹⁵¹ Her üçü de Kilitbahir köyü mezarlığından tespit edilmiştir.

Ne olacağını unutma

Yeter Kasım Kızı

Neziha Hanım

Ruhuna Fatiha

1.3.1951

(Foto: 45).

III

Hüvel Baki

Kabrimi ziyaret eden ey Resulün ümmeti! İstanbul Amerikan Hastanesi hastalığıma bir çare bulamadı. 18 ay yattım. Kanser hastalığına tutulan dünyanın en bedbaht insanıdır benim gibi. Ben de bu hastalığın kurbanıymışım. Bizlere bir Fatiha ihsan eden bulur Cenneti.¹⁵²

Şevkiye Kavak

Ruhuna Fatiha

17-1-1957

(Foto: 46).

Anadolu'nun çeşitli bölgelerindeki mezar taşı yazılarının genelinde olduğu gibi, yukarıdaki üç parçanın birincisinde direk olarak, ikincisinde didaktik bir üslûpla, üçüncüsünde nasıl ve ne şekilde öldüğünü belirttikten sonra, yazıyı okuyanlardan asıl beklenen şey olan "Fatiha" istenmektedir. Yazılarda dikkat çeken bir nokta da anlatımın ölen kişinin ağzından yapılmış olmasıdır. Bu anlatımın, ziyarete gelen insanların dikkatini çekip, dua okumaları yolunda etkili olmak için özellikle kullanıldığı ya da bu doğrultuda amaca ulaşmayı kolaylaştırıcı bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir.

¹⁵² Noktalama işaretleri tarafımızdan konulmuştur.

3.5. MEZARLIK ZİYARETİ

Kabir ziyareti, İslâmî inanca göre Peygamber sünneti olarak ele alınır. İslâmiyet'in ilk dönemlerinde kabir ziyaretleri, ölüleri yüceltici aşırı davranışlar sergilendiği için Peygamberimiz tarafından bir süre yasaklanmış olmasına rağmen, ahiret hayatıyla ilgili inanç esasları kişilere öğretildikten sonra serbest bırakılmıştır.¹⁵³ Daha sonraki dönemde Hz. Muhammed'in "Kabirleri ziyaret ediniz, çünkü oraları size ahireti hatırlatır." hadisinden yola çıkarak mezarlık ziyaretinin, bir gün öleceği kesin olan insanoğlunun, ahiret inancını pekiştirmesi fonksiyonu sebebiyle teşvik edildiği görülmektedir.¹⁵⁴

Mezar ziyaretlerinde hem bu teşvikin etkisi hem de İslâm öncesi inançların etkisi bulunmaktadır. Yakınları, ölen kişinin bu dünyada yaşadığını gösteren son delil olan mezarını ziyaret ederek hem onu unutmadıklarını göstermek istemişler, hem de okudukları dualarla ruhunun şâd olmasını sağlamaya çalışmışlardır.

Araştırma bölgesinde mezar ziyaretleri ölümün ardından yılına kadar daha sık olmakla birlikte, cuma günleri, yıl dönümünde ve özellikle bayramlarda toplu halde yapılmaktadır:

*"Kabir ziyaretini Peygamberimiz de tavsiye etmiştir. Burada genelde dinî günlerde ziyaret ederler."*¹⁵⁵

*"Bayramlarda bayram namazı kılındıktan sonra cemaat, toplu olarak mezarlık ziyaretine gidiyor."*¹⁵⁶

*"Mezar ziyareti şimdi eskiye göre daha sık yapılıyor. Bayramlarda, cuma günleri ve misafir geldiğinde mezar ziyaretine gidiliyor."*¹⁵⁷

*"Mezarlara isteyenler gider. Cuma günleri giderler, on beş günde giderler, bayramlarda giderler."*¹⁵⁸

¹⁵³ PEKER, Hüseyin: "Türbe Ziyaretlerindeki Dinî ve Psiko-Sosyal Nedenler", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.447.

¹⁵⁴ CİLACI, Osman: "Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri", Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri, 18-20 Aralık 1998, Mezarlıklar Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s.345.

¹⁵⁵ Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹⁵⁶ Şerafettin Bilgiç, Yaş 41, Öğretmen, Bayramiç Köyü.

¹⁵⁷ Nazife Adanur, Yaş 79, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁵⁸ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

“Bayram namazından hemen sonra mezarlığa gidilir.”¹⁵⁹

“Bayram öncesi, arife günü mezar ziyaretleri yapılır. Dışarıdan misafirler gelir, erkekler, kadınlar, çocuklar. Cuma günleri giderler. Kadınlar da mezarlığa gider.”¹⁶⁰

3.6.YAS

Yas, yakınlarından birini kaybetmiş insanların, ölümün ardından duyduğu acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmesidir.¹⁶¹ Üzüntünün kalıp olarak ifadesi demek olan yas, bütün kültürlerde görülmekle birlikte süresi, yasa katılanlar, yas süresince görülen âdet ve uygulamalar, toplumun kültürel kimliğine bağlı olarak değişiklikler göstermektedir.

Türklerin yas tutma âdetlerine çok eskiden beri sahip oldukları bilinmektedir.¹⁶² Günümüzde Anadolu’da görülen yasla ilgili âdet ve uygulamalardan, yaka bağır yırtarak yüksek sesle ağlama, bir hafta, bir ay, kırk gün, altı ay, bir yıl gibi belli bir süre yas tutma, yas döneminde gezmeye eğlenceye gitmeme, tıraş olmama, yıkanmama, süslenmeme, nişan düğün gibi törenleri erteleme, Orhon yazıtlarından itibaren süren yas geleneğinin bir devamı niteliğindedir.

Araştırma bölgesinde yas tutma ile ilgili durum şöyledir:

“Ölünün arkasından kırk gün yas tutulur ama bu biraz da kişiye bağlıdır. Kırk gün evden çıkılmadığı olur.”¹⁶³

“Ölünün ardından yas tutma var. Kendi tanıdıkları yas tutuyor daha çok. Başka tür bir yas yok. Yalnızca düğüne, eğlenceye gidilmez, bayrama çıkılmaz. Ölü

¹⁵⁹ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

¹⁶⁰ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹⁶¹ ÖRNEK, Sedat Veyis: Türk Halkbilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, II. Baskı, s.222.

¹⁶² Türklerin yas tutma âdetleri ile ilgili Çin kaynaklarında geçen ilk bilgilerden itibaren bkz.: Abdülkadir İNAN: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.195-200.

¹⁶³ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

evinin yakınındaki bir başka evde önceden kararlaştırılmış düğün varsa, o düğün yapılır ama ölü evine gidip gönül alınır."¹⁶⁴

"Köyde yas yoktur. Ama genç bir damadımız öldü, sayılı damadımızdı. İki üç ay kimse oynamadı. Eğer düğün günü cenaze varsa saygı icabı davul çalmazlar. Bir hafta önceyse düğünü iptal edebilirler."¹⁶⁵

"Cenaze varsa düğün olacaksa ne yapacan, gene yapacan. Oynamaz husum akraba. Onun düğünü kurulmuş artık ne yapacan. Gene gelir dürüsünü verir ölü sahibi."¹⁶⁶

"Canın çok yanarsa yas tutarsın. Tutan tutuyor. Düğünlere çıkmaz. Acısını çabuk unutan gezmeye çıkar. Burada oldu. Her şeyi hazırlanmış. Bu gece dedesi öldü. Evreşe'den de gelin almaya geldiler. Dedeyi gömdüler, gelini aldı gittiler. Davullar çalmadı. Gitti evinde çaldırdılar."¹⁶⁷

Kaynak kişilerin sözleri de göstermektedir ki bölgede ölen kişinin ardından Anadolu'nun pek çok yöresinde hâlâ ağırlığını hissettiren yas uygulamaları¹⁶⁸ yapılmamaktadır. Toplumun, ölen kişinin yakınlarından bu doğrultuda katı beklentileri yoktur. Yas olarak düşünülen tavır ve davranışlar konusunda bireyler serbesttir. Genellikle genç ölümler hem ölen kişinin yakınları için hem de bütün toplum açısından büyük üzüntü yaratmakta ve yas süresini uzatmaktadır. Bunun dışında araştırma sırasında konuyla ilgili dikkati çeken bir nokta olmuştur ki ölüm olayıyla düğün törenlerinin çakıştığı anda bölge halkının takındığı genel tavidir. Ölümün de düğünün de emr-i Hakk olduğu kabulüyle her ikisinin de gerekleri yerine getirilmektedir. Bu esnada herhangi bir çatışma da olmamaktadır. Düğün sahibi daha önceden planlandığı şekliyle düğününü yaparken ölü sahiplerini ziyaret ederek gönüllerini almakta, ölen kişinin yakınları da bunun karşılığında -düğün eğlencelerine katılmamakla birlikte- takılarını takarak karşılıklı bir paylaşım sergilemektedirler:

¹⁶⁴ Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü.

¹⁶⁵ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

¹⁶⁶ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁶⁷ Nazife Akbulut, Yaş 67, Okur-yazar, Kavakköy.

¹⁶⁸ Bkz.: Sedat Veyis ÖRNEK: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.81-87.

“Ummadığın bir anda ölüm olunca ne yapacaksın? Gününü koymuşsun, misafirini çağırmışsın. Neşeli olmuyor ama yapıyorsun. Bugün diyelim bir cenaze oldu, ummadığın bir anda kalp krizinden öldü. Ama sen iki gün sonra düğün yapacaksın, ayarlamışsın her şeyini, misafirini davet etmişsin. Onu yapıyorlar. Bizim burada kayın pederin halasının oğlu vardı, çocuğunu evlendiriyordu. Bir de amcasının oğlu öldü kalp krizinden. O gece de kına gecesini yapacaktık. O günü öldü, gömdük, tebarekeyi okuduk. Gittik, düğünde bir güzel oynadık. Her ikisi de kendimizin. Artık gününü koymuşsun, misafirleri davet etmişsin, yemekleri pişirmişsin.”¹⁶⁹

“Dinimizde yas tutmak yoktur. Siyahlar giyip yas tutmak Hıristiyanlarda vardır. Eniştem öldü ablamın kocası, küçük ablamın oğlunun da düğünü var. Davetiyeler bastırılmış, bütün hazırlıklar yapılmış. Düğün yapıldı. Üzüntünün yeri ayrı, onun yeri ayrı. Bu üzülmeyi anlamına gelmez.”¹⁷⁰

“Ölünün arkasından yas tutulmuyor. Yaşlıya genç gibi yanılmaz.”¹⁷¹

“Ölü olduğu zaman düğünler hiç ertelenmez. Bazen denk geliyor, düğün çalıyor, cenaze de var. Bak benim kız kardeşim 77’de öldü, hem de bak yabancı değildik. Bir yandan bizim dedeylen o düğün sahibi kardeş kızilları. Kaynana kör olacak dedi biz kardeş kızillarıyız. Cenaze bu evde oldu, bu evde gene gelin çıktı. Cenaze gitti ondan sonra davullar geldi.”¹⁷²

3.7. ÖLÜNÜN ANILDIĞI BELLİ GÜNLER VE ÖLÜ YEMEĞİ

Ölümün ardından üç, yedi, kırk, elli iki gibi belli sayılara ve yıl dönümü gibi belli zaman aralıklarına bağlı olarak dinsel, büyüsel ve geleneksel bir takım törenler düzenlenmesi, bütün toplumların ölüm folkloru içinde önemli bir yer tutmaktadır.¹⁷³ Bu anlamda ölüm sonrası anma günlerinin evrensel olduğu söylenebilir. Ancak söz konusu günlerde yapılan uygulamalar ve bu uygulamalara sebep olan inanç ve

¹⁶⁹ Emine Kuru, Yaş 36, İlkokul mezunu, Evreşe.

¹⁷⁰ Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü.

¹⁷¹ Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁷² Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

¹⁷³ ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.88-90.

tasarımlar, millî, mahallî özellikler taşımakta ve bu özellikleriyle diğerlerinden ayrılmaktadır.

Türk folklorunda ölüm sonrası düzenlenen törenlere bakıldığında, kökü İslâm öncesi dönemlere kadar giden ve bütün Türk topluluklarına yayılmış inanç ve uygulamalarla karşılaşmaktadır.

İnan'a göre, günümüzde görülen ölüleri anma törenleri, iptidai devirlerdeki ölümlere aş verme törenlerinin tekâmül etmiş şeklidir.¹⁷⁴ Şamanist Türklerde, ölünün zarar vermesini önlemek için, doğrudan ölüye yemek sunulması şeklinde "yoğ" törenleri düzenlenmiştir. Günümüzde Altay Türklerinin, benzer olarak, düzenledikleri törenlerinde ölünün de katıldığına inanarak, ölüye yiyecek sunup "Ye-iç! Bize ve hayvanlarımıza dokunma!" şeklinde seslendikleri görülmektedir.¹⁷⁵ XI. yüzyılda İslâmiyet'in etkisiyle ölüye sunulan aşın yerini, ölüyü gömdükten sonra, dönen kişilere sunulan yemek almaya başlamıştır.¹⁷⁶ Günümüzde bu uygulama, sevabı ölünün ruhuna bağışlanmak üzere belli günlerde düzenlenen yemekli törenlere dönüşmüştür.

Burada öncelikle üzerinde durulması gereken nokta, törenlerin düzenlendiği günlerdir. Yaygın olarak törenler, ölümün üçüncü, yedinci, kırkıncı ve elli ikinci gününde ve yılında düzenlenir. Özellikle bu günlerin seçilmesinin sebebi, ruh tasarımı ve ölen kişinin bedeninin bu günlerde büyük bir değişime uğrayacağı inancıdır.¹⁷⁷ Kazak, Kırgız ve diğer Türk toplulukları arasında bu günlerle ilgili olarak; kişinin canının ölümünden üç gün sonra evin tepesinden çıkıp gittiği, ölümün yedinci gününde ölenin ruhunun kendi evine ilk kez geri döndüğü, ölen kişinin bedeninin kırkıncı günden itibaren çürümeye başladığı ve ölüm olayının son safhasını oluşturan yıl dönümünde de ölünün ruhunun bu dünyayla ilişkisinin

¹⁷⁴ İNAN, Abdülkadir: Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995, 4. Baskı, s.189.

¹⁷⁵ İNAN, Abdülkadir: Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 3. Baskı, C.1, s.465.

¹⁷⁶ Kaşgarlı Mahmut, "yoğ" kelimesini "Ölü gömüldükten sonra üç yahut yedi güne kadar verilen yemek" şeklinde açıklamıştır. Bkz.: Besim ATALAY: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, C.III, s.143.

¹⁷⁷ KALAFAT'a göre, ölünün anıldığı günlerin üç, yedi, kırk, elli iki, sene-i devriye gibi takvime bağlanması, Gök Tanrı/Ulu Tanrı inancının uzantılarıdır. Bkz.: Yaşar KALAFAT: İslâmiyet ve Türk Halk İnançları, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.37.

tamamen kesildiği inanışları görülmektedir.¹⁷⁸ Anadolu’da yaygın olarak görülen inanışa göre de elli ikinci gün ölünün etiyle kemiği birbirinden ayrılır ve bu gün ölünün burnu düşer.¹⁷⁹ Bu özel günlerin dışında bayramlar, kandil günleri ve cuma günü de ölünün anıldığı ve sevabına dualar okunup yiyecek dağıtıldığı günlerdir.

Yukarıda belirtildiği şekilde anlamlar yüklenen günlerde düzenlenen törenlerin diğer önemli bir özelliği de yiyecek sunumunun bu törenlerin vazgeçilmez parçası olmasıdır. Aça’ya göre, ölen kişinin bedeninden çıkan canının ruha dönüşmesi, ruhun eskisi gibi yemek yemek istemesi, bu isteğinin yerine getirilmemesi halinde yakınlarına zarar verecek olduğu düşüncesi ve ölmüş olan ataların ruhlarına korkuyla karışık saygı duyulması şeklinde görülen atalar kültü, ölünün ardından yemek verme âdetinin doğmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰

Hemen hemen bütün Türk topluluklarında görülen uygulama, ölünün bizatihi kendisine yiyecek sunumundan, çeşitli vasıtalarla ruhuna ulaştırma işlemine ve daha sonra İslâm dininin etkisiyle sevabının ölüye yazılması isteğiyle ve hayır yapma amacıyla tören esnasında bulunanlara yemek verme şekline tekâmül etmiştir. Günümüzde düzenlenen anma törenlerinde Kur’an okunması, törene katılanların yemekten sonra ölünün ruhuna Fatiha okuması, kökü eski Türk inançlarına giden bu uygulamanın İslâmî bir renge büründüğünü göstermektedir.

Genel olarak “ölü yemeği” diye adlandırılan âdet, Anadolu’nun değişik yörelerinde “kı”, “kırk ekmeği”, “kazma takırtısı”¹⁸¹, “kırk yemeği”, “ölünün kırkı”, “can aşısı”, “zikkım yemeği”, “can helvası”, “hayır”, “ölü ekmeği”, “kazma kürek

¹⁷⁸ AÇA, Mehmet: “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş Verme (Aş Toyu)”, Millî Folklor Dergisi, Güz 1999, C.6, S.43, s.26.

¹⁷⁹ ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.79.

¹⁸⁰ AÇA, Mehmet: a.g.e.: s.24.

¹⁸¹ Harput ve çevresinde, ölümün ardından birinci gün yapılan helvadan ve kırk yemeğinden mezar kazıcılarına mutlaka yedirilir. Aksi halde ölen kişinin kulaklarından kıyamete kadar kazma kürek takırtısının gitmeyeceği ve ruhun bundan rahatsız olacağı inancı görülmektedir. Söz konusu inanç, yemeğin adının “kazma kürek takırtısı” olmasına sebep olmuştur. Bkz.: Rifat ARAZ: Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1995, s.135; Bulgar Dağı yürükleri de ölü gömüldükten sonra düzenlenen, ölüyü gömen topluluğun katıldığı ve masraflarının komşularca karşılandığı ziyafete “kazma takırtısı ziyafeti” adını vermektedir. Bkz.: Ali Rıza YALMAN (YALGIN): Cenupta Türkmen Oymakları I, Hazırlayan Sabahat EMİR, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 2. Baskı, s.278.

helvası”, “hayrat yemeği”, “ölu aşı”, “yiyeceğini etmek”, “hayırlı vermek” gibi çeşitli adlarla anılmaktadır.¹⁸²

Gelibolu Yarımadası’nda, ölünün ardından düzenlenen anma törenleri şöyle gerçekleşmektedir:

*“Yedisinde, kırkında, elli ikisinde kolaç yapılır, lokma verilir, mevlid okutulur. Kırkında akşam üzeri helva yapılıp dağıtılır. Bir de Kırk Yasin yapılır ama genelde kolaç yaparız.”*¹⁸³

*“Ölümün hemen arkasından, kırkında un helvası basılıp dağıtılıyor. Mezar kazıcılara artık hazır helva (ekmek arası dükkân helvası) veriliyor. Elli ikisinde mevlit okutuluyor pilavlı. Yedisinde gül suyu ve lokum var. Mevlit okutuluyor.”*¹⁸⁴

*“(Ölen kişinin ardından) yedi gün yedisi okunur. Lokum ve lokma, pişi yapılır genelde.”*¹⁸⁵

*“Yedisine kadar Tebarekesi okunur. Yedisinde ölen kişinin evinde mevlid yapılıyor. Sonra kırkı, elli ikisi, sene mevlidleri yapılıyor.”*¹⁸⁶

*“Cenaze çıkan evde şimdi yedi gece okurlar. Kırkında helva yapıp dağıtırlar. Elli ikisinde büyük pilavlı mevlid yaparlar. Karılara, erkeklere yaparlar herkese. Bu köyün hepsini doyururlar.”*¹⁸⁷

*“Ölünün ardından hemen aşçı tutuluyor.”*¹⁸⁸

*“Kur’an okunur arkasından. Yedi akşam Tebareke okunur. Cenazenin olduğu gün köylü yemek getirir, ev halkı yapmaz. O gün getiremezse yedi gün getirir gelenler yesin diye. Yedinci akşamı kendimiz yaparız. Pilav mı olacak, lokma mı yapacaz. Cenazesine kim geldiyse onlar çağırılır, yemek, lokum gibi şeyler verilir. Lokum dışarıda yaptırılıyor, yanına peynir, zeytin, yoğurt, haline göre konuluyor.”*¹⁸⁹

*“Ölünün arkasından yedi gün duası var. 5-10 tane kadın dua okur.”*¹⁹⁰

¹⁸² ÖRNEK, Sedat Veyis: Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1971, s.88-89.

¹⁸³ Nevin Girgin, Yaş 29, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü.

¹⁸⁴ Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü.

¹⁸⁵ Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü.

¹⁸⁶ Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü.

¹⁸⁷ Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü.

¹⁸⁸ Fatma Oğuz, Yaş 87, Okuma-yazması yok, Adilhan Köyü.

¹⁸⁹ Nilüfer Şahin, Yaş 24, İlkokul mezunu, Pazarlı Köyü.

¹⁹⁰ Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü.

"Öldüğü gün yemek yaparlar. Komşular yapar. Mevlitlerde kolaç yaparız. Peksimet derler, Gelibolu'da yaptırırız. Küçük küçük kolaç, ekmek fırınlarında pişiriliyor. Geliyor komşular, toplaşıyorlar mevlitte. Meyve suyuyla birlikte verirler kolaçları."¹⁹¹ "Cenazemiz oldu bugün değil mi, Tebareke okuturuz hem bu gece mevlit yaparız. Ondan sonra yedisinde gene mevlit yaparız. Üçünde lokma yapar dağıtırız. Helva istersen yapar dağıtırsın. Yedisinde gene irmik yaparsın. Kırkında yaparsın, elli ikisinde yaparız. Mevlitte pilav yaparız, peksimet yaparız. Fırınlarda yaptırırız. Evveli simit mayası tutardılar."¹⁹²

"Ölüye helva yaparız on iki on üç tava. İki kazan fasulye, iki kazan mercimek, iki kazan pilav. Bütün köy halkı gelecek, yiyecek. Dışarıdan da davet ediyoz, etraf köylerden. E kalanını tekrar kim kaşık vermiş, kim çanak vermiş, kim sofraya vermiş, sini vermiş hepsini koyacaz, gidecek dönüşte. Bizim âdetimiz böyle. Şimdi gömdüler ölüyü sonra akşama okuyacaklar Tebareke, yedi gece. Üçüncü gecesinde pilavla lokma, peynir. Yedincisinde yemek yaparız, börek yaparız, fasulye pişiririz, mercimek pişiririz, pilav pişiririz, tatlısını, tuzlusunu yaparız. Kırkında da gene böyle yemekli. Elli ikisi var gene böyle yemekli. Sene mevlidi gelince gene senesinde okuturuz, gene aynı yemekle."¹⁹³

"Ölü evine dışardan yemek getiriyorlar, konu komşu. Yedi gece getirirler. O evde pişirilmiyor, yedi gün konu komşu taşıyor. (Ölü evinin) telaşı oluyor, geleni gideni var diye kolaylık sağlamak istiyorlar. Yedinci gece mevlidini yapıyorlar. Pilav yapıyorlar, dışarıdan fırına lokum yaptırtıyorlar, peynir, reçel...Bundan başka kırkında, elli ikisinde bir de yılında mevlit okutuluyor."¹⁹⁴

Görüldüğü üzere bölgede ölüyü anmak için belli günlerde düzenlenen törenler dinî tören niteliğindedir ve yiyecek sunumu, bu törenlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Ölüm anından itibaren yedi güne kadar her ölü için mutlaka toplu halde dualar okunur. Kadınlar arasında düzenlenen bu tören, araştırma bölgesinde "Tebareke okuma" diye adlandırılır. Törende okunan sûreler, sayısı ve sırası şöyledir: Kırk bir adet Yâsin sûresi, bir adet Tebâreke (Mülk) sûresi, bir adet Amme (Nebe') sûresi, bir

¹⁹¹ Safiye Özger, Yaş 65, Okur-yazar, Adilhan Köyü.

¹⁹² Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadılı Köyü.

¹⁹³ Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü.

¹⁹⁴ Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe.

adet Fatiha sûresi, üç adet İhlâs sûresi, bir adet Felâk sûresi, bir adet Nâs sûresi ve tekrar bir adet Fatiha sûresi. Ölen kişinin evinde yapılan bu okuma işi, okunan duaların ölünün ruhuna bağışlanması amacıyla yapıldığından, dinî nitelikte bir uygulamadır. Diğer taraftan, ölen kişinin yakınlarının yedi gün boyunca yalnız bırakılmayıp acılarının paylaşılması ve bu kişilerin, ölümden sonra yeni durumlarıyla toplum hayatına girişini kolaylaştırma fonksiyonuna sahiptir. Yedi gün her akşam Tebareke duası okunduktan sonra yedinci gün mevlit okutulur. Anadolu'da yaygın olarak kırk ve elli ikinci günlerin daha fazla önemsenmesine karşılık bölgede yedinci günde de kırk ve elli ikinci günlere eş değer bir tören düzenlendiği tespit edilmiştir.

Ölünün arkasından belli günlerde düzenlenen anma törenleri yemek eşliğinde yapılmaktadır. Bu yemek, büyük bir ziyafet yemeği görünümünden uzaktır. Genelde lokma, kolaç, peksimet gibi hamur işleri ve yanında peynir, zeytin gibi kahvaltılık yiyecekler ya da mevlitlerin vazgeçilmez yiyeceği olan etli, nohutlu pilav tercih edilmektedir. Günümüzde ölünün arkasından verilen ölü yemeğinin çeşidi ve hazırlanmasında şehir kültürünün etkisinin çok fazla olduğu tespit edilmiştir. Tören yemeklerini hazırlamak için aşçı tutulması, mezar kazıcılara dağıtılmak üzere evlerde yapılan irmik ya da kaşık helvasının yerine hazır mamûl helva ve yine yanında hazır meyve suyu ikramı şehir kültürünün geleneksel mutfak kültürüne yansımalarıdır.

SONUÇ

Bu çalışma, Gelibolu Yarımadası'ndaki Gelibolu ve Eceabat ilçelerine bağlı köylerin geçiş dönemi âdetlerinin tespiti ve tahlilinden oluşmaktadır. Konuyla ilgili sahadan derlenen malzemenin tahliliyle aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

Ekonomik ve teknik gelişmeler genel olarak bütün köy toplumlarında olduğu gibi Gelibolu Yarımadası köylerinde de bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Köylülerin para ekonomisine girmeleri, tarımda makineleşme ve yeni tekniklerin kullanılması ile köylünün sadece kendi ihtiyacını karşılamak için değil piyasa için üretim yapması ve tarım alanında çalışma imkanı bulamayan aile fertlerinin köyden göç etmesi, şehir ve kasaba ile ilişkileri arttırmıştır. Şehrin rahatlık ve cazibesi, köy halkının yüzünü şehre dönmesine sebep olmuştur. Bütün bunlar, köy yaşantısının her alanında olduğu gibi kültür alanında da bir takım değişiklikler meydana getirmiştir. Değişmeler öncelikle maddî kültür alanında daha belirgin olarak hissedilmiştir. Teknolojinin eseri televizyon, telefon, çamaşır makinesi, ütü ve diğer elektrikli ev aletleri bugün Gelibolu Yarımadası köylerinde, ekonomik imkanlar ölçüsünde hemen hemen her evde yerini almıştır. Maddî kültürdeki değişmeye paralel olarak ya da bunun etkisiyle inançlarda, gelenek ve göreneklerde, değer yargılarında da nispeten yavaş olmakla birlikte değişmeler kaydedilmiştir.

Bu bağlamda, halkbilimi terminolojisinde geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, düğün ve ölüm etrafında görülen törenler, âdetler, inanmalarla ilgili olarak çalışmanın planı çerçevesinde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bölgede doğum etrafında görülen âdet ve uygulamaların çoğu, bebek ve anne ekseninde görülmektedir. Doğum öncesi, sırası ve sonrasında görülen pek çok uygulama aslında sihrî bir karakter taşır. Dinî unsurlar bu tür uygulamalara sonradan girmiştir ve sihrî uygulamayı destekleyici bir görüntü içindedir. Yanı sıra tamamen dinî fonksiyonla yapılan uygulamalar ve hem sihrî hem dinî fonksiyonla yapılan uygulamalar da mevcuttur.

Bölgede çocuk sahibi olabilmek için yapılan bütün uygulamalar, kadın ekseninde görülmektedir. Kaynak kişiler, kısırlığın giderilmesi ile ilgili erkeğe

uygulanan herhangi bir inanış ya da uygulama belirtmemişlerdir. Bu da çocuksuzluğun sorumlusu olarak kadının görüldüğünü göstermektedir.

Günümüzde çocuk sahibi olamayan kadınlara bakış değişmiştir. Öncelikle, genç çiftlere çocuk sahibi olabilmeleri için daha fazla zaman tanınmaktadır. Eğer problem varsa artık gidilen kişi köy ebesi değil, uzman bir doktordur. Tıbbî müdahalelere rağmen sonuç alınmıyorsa halk hekimliği ya da dinî-sihri uygulamalar ancak devreye girmektedir.

Bölgede geleneksel ve tıbbî yöntemlere rağmen çocuk sahibi olamayanlar, çareyi evlatlık çocuk almakta bulmuşlardır. Ayrıca belirtilmesi gereken bir nokta da, bölgede çocuksuzluğun ikinci evliliğe bir sebep olarak düşünülmediğidir.

Hamileliğin geleneksel terbiye icabı elden geldiğince gizli tutulması, günümüzde eskisi kadar katı değildir. En azından ev halkı bu durumu hamile kadınla eş zamanlı olarak öğrenmektedir. Bununla beraber, bölgede hamileliğin gizlenmesi gerektiği düşüncesi, kadın hamileliğini duyurmadığı vakit, doğacak çocuğunun çok güzel olacağı şeklindeki inançta hâlâ yaşatılmaktadır.

Günümüzde bölgedeki doğumlar hastahanedeki gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple, köylerde bulunan sağlık ocakları sadece ana-çocuk sağlığı ve doğum kontrolü ile ilgili hizmet vermektedir. Bugün Gelibolu Yarımadası köylerinde doğum yaptırmayı bilen kişiler ya ölmüştür ya da bu işe kalkışmamaktadır. Onların fonksiyonunu tamamlayıp tarihe karışmaları biraz da halkın bilinçlenmesi ve şehir ve kasabalardaki hastahanelere ulaşma imkanlarının eskiye göre daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Doğum anında oluşabilecek ve doğum yaptıran kişinin müdahale edemeyeceği herhangi bir problemde hem annenin hem de çocuğun hayatı tehlikeye girebileceği gerçeğinin kabulü ile köylü imkanlarını zorlayarak da olsa doğumun hastahanedeki gerçekleşmesini tercih etmektedir. Doğum yapılan kültürel ortamın değişmesi doğum etrafında görülen bir takım âdetlerin terk edilmesine ya da şekil değiştirmesine sebep olmuştur. Doğumun hastahanelerde gerçekleştirilmesiyle birlikte köy ebeliği müessesesi de ortadan kalkmıştır. Evde yapılan doğumlarda doğumu yaptıran kişi olan ebe, fonksiyonlarını doktor ve hemşirelere bırakmış durumdadır. İcra ettiği rolün önemine binaen kendisine verilen çocuğa ad verme hakkı da doktor ve

hemşirelere geçmiştir. Doktor ve hemşirelerin ya kendi adları ya da seçtikleri adlar çocuğa verilebilmektedir.

Geleneksel olarak erkek çocuk kız çocuktan daha fazla istenmektedir. Pratiklerde de bu isteğin izleri açıkça görülmektedir. Ataerkil aile yapısı içinde erkek çocuğun, baba ocağını devam ettirme, ailenin soyadını sürdürme, yaşlılıklarında anne ve babanın bakımını üstlenme görevleri ile fonksiyonel olması, aile içinde kız çocuktan üstün tutulmasına ve daha fazla istenmesine sebep olmuştur. Ancak günümüzde geniş ailelerin dağılıp çekirdek aile düzenine geçilmesi, kız çocuklarının eğitimlerinin yükselmesi ve kurdukları ailelerde eskiye oranla daha fazla söz hakkına sahip olmaları dolayısıyla, kendi anne ve babalarıyla daha fazla ilgilenebilmekte ve yaşlılıklarında da bakımlarını üstlenebilmektedirler. Bu yüzden günümüzde kız ve erkek çocuk arasındaki ayrım en aza inmiş durumdadır.

Çocuğun cinsiyeti ile ilgili görüşlerdeki bu değişim hem çocuk sayısında hem de doğum etrafında görülen âdet ve uygulamalarda bir takım değişikliklere sebep olmuştur. Aileler, istediği çocuk sayısına ulaştığında, herhangi bir cins isteğiyle çocuk sayısını artırmamaktadır.

Bölgede günümüzde evde doğum yapılmadığı ve dolayısıyla eş (son)'la ilgili herhangi bir uygulama şansı olmadığı halde, inanışlar canlılığını korumaktadır.

Çocuğun göbeği ile ilgili uygulamalarda sistem eski uygulamalarla aynı olmakla birlikte, bölge halkının çocuğun geleceği ile ilgili beklentileri zenginleşmiştir. Dindarlık, eve bağlılık gibi geleneksel beklentilere, sosyal ve ekonomik yaşantıdaki değişime paralel olarak tahsil, iyi bir meslek, zenginlik, fizikî güzellik gibi nispeten yeni beklentiler eklenmiştir.

Bölgede ad seçiminde, ölmüş olan yakınların adlarının çocuğa verilmesi, yaygın olarak görülmektedir. Bu uygulama, ölen kişinin hatırasının yeni doğan çocukta yaşatılması isteği ile yapılmaktadır ve temelinde atalar kültü inancının yattığı söylenebilir. Ad seçiminde yaygın olan diğer bir uygulama da babaannenin, dedenin ve onun erkek akrabalarının adının çocuğa verilmesidir. Bu kişiler hem adlarının verilmesiyle hem de ad koymada söz sahibi olmalarıyla çocuğa ad koymada etken kişilerdir. Bütün bunlar, bölgede ataerkil aile yapısının göstergeleridir.

Bölgede doğumların günümüzde hastahanelerde yapılması, köylünün, lohusalık dönemine ait geleneksel uygulamaların bir kısmından vazgeçmelerine sebep olmuştur. Nitekim, kaynak kişilerin konuyla ilgili yöneltilen sorulara “Eskiden yapardık/yapılırdı.” şeklinde cevap vermeleri, konuyla ilgili bir pratiği anlatırken ayrıntılarını hatırlayamamaları ya da evde yapılan doğumlarla hastahane yapılan doğumları kıyaslayarak “Eskiden şunlar yapılırdı/yapılmazdı ama şimdi hastahanelerde yapılıyor/yapılmıyor ve hiçbir şey olmuyor.” şeklinde görüş bildirmeleri bu görüşü desteklemektedir. Lohusanın sütü ve yiyecekleri için günümüzde doktorların tavsiyeleri göz önünde tutularak bir beslenme programı takip edilmektedir.

Düğün çevresinde görülen âdetlerin maddî boyutunda görülen değişimler aynı nispette inanışlarda görülmemektedir. Ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Eş seçiminde geleneksel değerler olan, kızın iyi soydan gelmesi, çalışkanlığı, namuslu olması, bugün yine aranmakla birlikte evlenecek olan kişilerin bu seçim konusunda inisiyatifi artmış ve güzellik, sevgi ve zenginlik değerleri ön plana çıkmıştır.

Yarımadada Romanlar hariç akraba evliliğinin yapılmaması, yerli halkla muhacirlerin, evlilik yoluyla akrabalık kurmalarına ve sosyal birleşme ve bütünleşmenin geniş bir biçimde yerleşmesine katkıda bulunmuştur.

Köylerin tamamı göz önüne alındığında yarımada halkının yönünü kasaba ve şehre çevirdiği görülmektedir. Bunu eş seçiminde de gözlemek mümkündür. Daha iyi bir yaşam arzusu, şehir kültürünün cazibesi köy gençlerini eş seçerken etkilemektedir. Köy içinde kendi çevrelerinden eş seçmenin yanı sıra, yukarıdaki sebeple ve ekonomik sebeplerle; Pomaklar, Muhacirlere, Yerlilere ve kasabaya; Muhacirler, Yerlilere ve kasabaya; Yerliler de kasabaya kız vermeyi tercih etmektedirler. Eğer damat adayı kasabadan ya da şehirdense, Pomak, Muhacir ya da Yerli olması dikkate alınmamaktadır.

Yarımadanın genelinde yaklaşık otuz yıldır, Ordu ilinden kız alma geleneği önemli bir sosyal olgu olarak göze çarpmaktadır. Hemen hemen her köyde Ordulu gelin bulunmaktadır. Ordu ilinin özellikle Gököy ilçesi köyleri, dağlık bölgede olması, ekonomik yönden fazla gelişmemiş olması ve hane başına düşen çocuk sayısının fazla olması nedeniyle bu tür evlenme taleplerinin sıkça görüldüğü bir yerdir. Bundan yaklaşık otuz yıl önce Gelibolu Yarımadası ile Ordu arasında böyle bir yol açılmış ve

günümüzde hâlen evlenme amaçlı ziyaretler yapılmaktadır. Öncelikli olarak, fiziksel ya da aklı özürlü olan ve ikinci ya da üçüncü evliliğini yapacak olan kişilerin Ordu'dan kız almayı tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca akraba evliliğinin yasak olması, komşu kızlarıyla evlenmeye hoş bakılmaması, askerlikten sonra evlenmenin güçleşmesi, evlenme çağında oğlan evinin ekonomik sıkıntı yüzünden zamanında oğlunu evlendirememesi ve köydeki kızların şehir ve kasabadan evlenme isteği, genç delikanlıların evlenme yaşının geçmesine sebep olabilmektedir. Otuz beş yaşına gelmiş ve hâlâ evlenememiş olan oğlanların, bir bakıma Ordu'dan kız almaktan başka seçenekleri kalmamaktadır.

Evlenme olayının ilk basamağından sonuna kadar, geleneklerin ve toplumsal normların zorlandığı ve bir anlamda da meydan okunduğu tek safha olarak, gençlerin tanışma ve görüşme safhası gösterilebilir. Yarımada köylerinde gençlerin tanışma ve görüşme biçimlerinde eskiye göre, eğitim süresinin uzaması sonucu okulda daha fazla zamanın geçmesi, yeni ortamlar ve teknoloji vasıtasıyla gençlerin iletişim imkanlarının genişlemesi ile bir takım değişimler olmuştur. Buna rağmen, geleneksel aile yapısı sebebiyle, bu tür faaliyetler tam olarak şehir ya da kasabada görüldüğü gibi görülmemekte, gelenekler gençler üzerinde denetleme ve muhafaza etme fonksiyonlarının ağırlığını hissettirmektedir.

Geleneksel kültür kalıbı devam etmekle birlikte, aile yapısında görülen yeni değerlere açıklık ve toplumsal normlardaki değişme ile, gençler eskiye oranla evlenme isteklerini, baba dışında başta anne olmak üzere diğer büyüklerle görüşebilmektedirler. Bölgede kız-erkek arkadaşlığı, anne tarafından bilinmekte ve üstü kapalı olarak desteklenmektedir. Eğer çocuk erkekse anneye birlikte, baba dışındaki diğer aile fertleri de haberdardır. Fakat kızla ilgili durumu ailenin hiçbir erkek bireyi bilmez. Evlenme isteği ortaya bir aday çıktıktan sonra belirtilmektedir. Böyle bir adayın varlığıyla birlikte, gençler günümüzde evlenme isteklerini mesajlar ve sembolik davranışlar dışında, babaları haricindeki aile bireylerine konuşarak da ifade edebilmektedirler.

Gelibolu Yarımadası'nda kız kaçıarak evlenme şekli geçmişte olduğu gibi günümüzde de oldukça yaygındır. Köylerde hem annenin, hem kızının hem de gelininin kaçarak evlenmesine sıklıkla rastlanmıştır. Bunun en önemli sebebi olarak, toplumun

bu tür evlilikleri yasaklayıcı katı ve sert bir tutum sergilememeleri ve caydırıcı bir yaptırım uygulamamaları gösterilebilir.

Geçmişte görülen fakat günümüzde terkedilmiş bulunan berder (değiş-tokuş) evliliği veya kız kaçırma yoluyla evlenmenin dışında, bölgede gençlerin karşılıklı görüşüp anlaşarak evlenmesi ve görücü usulü evlenmeler görülmektedir.

Bölgede “baba ağırlığı”, “baba hakkı”, “babalık”, ya da “ağırlık” adı verilen başlık, daha çok velâyet hakkının devri, işgücü kaybının telâfisi ve kızın çeyiz giderlerinin karşılanması sebepleriyle alınmıştır. Gelibolu Yarımadası’nda, günümüzde sadece Ordu’dan alınan gelinler için ödenmekte, diğer evliliklerde görülmemektedir. Şehir kültürünün etkisiyle başlığın yerini altın bilezik, takı seti gibi mücevherler almıştır. Başlıktaki değişim çeyiz uygulamasında da değişikliğe sebep olmuştur. Çeyiz hazırlığında önemli bir katkı sağlayan başlığın artık alınmaması, erkek evinin çeyiz hazırlığında eskiye oranla daha aktif rol almasına sebep olmuştur. Bölgede görülen başlık parası uygulaması, Anadolu’nun diğer yörelerinde görülebildiği gibi yıkıcı ve tarafları zorlayıcı olmamış, erkek tarafı istenen parayı ödeyemeyeceğini söylediğinde kız tarafı ya isteklerini azaltmış ya da para kısmından tamamen vazgeçmiştir. Dolayısıyla yumuşak ve esnek bir yaklaşımın olduğu söylenebilir.

Gelibolu Yarımadası’nda günümüzde başlık parası sadece, Ordulu gelin adayları için verilmekte ve günümüzde, buradan alınan bir gelin için ödenen para, milyarlarla ifade edilmektedir. Bölgede başlık parası uygulaması artık görülmezken Ordu’dan alınan gelinlere başlık ödenmesi ve miktarın ödeyen kişiyi sarsacak kadar yüksek olmasının birden fazla sebebi vardır. Ekonomik durumu kötü olan kız ailelerinin, kızlarını bir nevi mal olarak görüp ekonomik çıkar elde etme amacına yönelmeleri, Ordu’nun köylerinde başlık parası alma geleneğinin, iyice yozlaşmış olarak devam etmesinin başlıca sebebidir. Gelibolu Yarımadası’ndan evlenme talebiyle buraya gelen damat adaylarının ya özürlü ya da yaşlı veya ikinci evliliğini yapmak isteyen kişiler olması ve bu kişilerin buradan evlenmeye bir yerde mecbur olmaları, başlık parasının yükselmesine sebep olmuştur. Yine, kızın köyden çok uzak bir yere gelin gidecek olması ve geleceğinin belirsizliği başlık parasını artırıcı bir sebeptir.

Bölgede başlık parasının bu şekilde terk edilmesi, söz kesimi günü yerini, kıza takılacak mücevherlere bırakmıştır. Bütün köylerde, kız tarafının çok takı istediği ifade

edilmiştir. Miktar olarak belirtilen “iki metre zincir, beşi bir yerde, on bilezik” bir köylü için çok ciddi maddî yük getirmektedir. Bir kaynak kişinin takı ile ilgili “Mecbursun yapmaya. Dünürler gidiyor ya orada kesiyorlar. En pahalısına gidiyorlar. Sekiz bilezikten az istenmez. Yapamazsan yapana kadar bekleyeceksin.” sözleri, başlık parasının uygulanışını anımsatmaktadır ve bölgede başlık parasının bazı fonksiyonlarının takıya yüklendiği görülmektedir. Kızın geleceğini garanti altına alma isteği ile erkek tarafından fazla takı istenmektedir. Çünkü kadının kocası öldüğünde ya da boşanma durumunda bu takılar kadında kalacaktır. Böyle bir durum söz konusu olmadığında da, aile ekonomik yönden ihtiyaç duyması halinde bu takılar, zor durumda yardımcı olma fonksiyonuyla hazır kaynak olarak kullanılır.

Kız evinin sosyal-kültürel ve ekonomik durumunun göstergesi olan çeyiz, bütün Türk dünyasında olduğu gibi Gelibolu Yarımadası'nın köylerinde de evlenme âdetlerinin vazgeçilmezlerindedir. Folklorun maddî kültür temsilcisi olan çeyiz, Gelibolu Yarımadası'nda, fonksiyonunu devam ettirmekle birlikte, zaman içinde verilen eşyalarda değişiklikler olmuştur. Eskiden kayın valide ile oturma yaygın olduğundan genelde sadece sandık eşyası hazırlanmıştır. Günümüzde ekonomik duruma bağlı olarak elden geldiğince ayrı ev açıldığından, mobilya türü eşya da çeyizin kadrosuna girmiştir. Bugün artık sandık eşyasında aşırıya kaçılmamakta, gelin olacak kızın kullanacağı kadar el işi malzeme verilmektedir. Fakat yine de çeyiz sandığında, yoğun el emeği gerektiren dantel masa örtüsü, yatak örtüsü, perde, oda takımı, dantelli havlular mutlaka bulunmaktadır.

Kına gecesinde yapılan uygulamalardan mum ışığı, kına, el öpme, dua etme, ve hediyeleşme göz önüne alındığında, bunun bir dinî tören olduğu söylenebilir. Ancak törende yapılan uygulamalar, günümüzde dinî fonksiyonlarını kaybederek folklorik bir mahiyet kazanmış ve eğlence yönü artarak gelin olacak kızın heyecanını azaltmak, hüznünü ve sevincini paylaşmak amacına dönüşmüştür.

Gelibolu Yarımadası'ndaki köylerde düğün süresi günümüzde kısalmış durumdadır. Eskiden yapılan bir haftalık düğünler, günümüz şartlarında bölge halkı için büyük bir ekonomik yük demektir. Ayrıca günümüzde köylünün hafta içi şehre ya da kasabaya çıkışı artmış, geçim sıkıntısı ve mesai kavramı çerçevesinde hem köy halkı için hem de şehirden ve kasabadan katılacak davetliler için en müsait zaman hafta sonu

olmuştur. Bu yüzden, bir hafta boyunca yapılan düğünlerde yerine getirilen âdetlerin bazıları uygulanmaz olmuş ve de düğünler kısalmıştır.

Ekonomik sebepler, düğünün süresini kısalttığı gibi tören alanında da değişikliğe sebep olmuştur. Evin avlusunda ya da köy içinde münasip boş bir alanın düzenlenerek tören alanına çevrildiği yerlerde yapılan masraflı düğünler yerine, günümüzde artık düğün salonları tercih edilmektedir. Bu bağlamda düğün yapılacak köye en yakın ilçe merkezindeki düğün salonları kullanıldığı gibi, köylere de düğün salonları girmiştir.

Gelin indirilirken görülen âdetlerin çoğu sempatik büyü temellidir. Kurulan yeni ailenin zararlı etkilerden ve nazardan korunması, gelinin yeni ailesine bereket, huzur ve uğur getirmesi, genel anlamda da bu mutluluk anının topluma da sıçratılması amacı güdülmektedir.

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölümle ilgili ise şu sonuçlara varılmıştır:

Ölüm çevresinde görülen âdet ve uygulamalara bakıldığında, bütün Türk grupları arasında yaşayan inanç ve düşünce sistemlerinin çoğunlukla aynı kaynaktan beslendiğini de gösterir nitelikte eski Türk inançlarından kaynaklanan uygulamaların çokluğu dikkat çekmektedir. Ancak günümüzdeki bu uygulamalar, fonksiyon değişikliğine uğramış, İslâmî bir renge bürünmüştür.

Ölümle ilgili âdet ve uygulamalar, en eski inanç sisteminden başlayarak girilen her din ve medeniyet dairesinin unsurlarıyla beslenmiş kompleks bir yapı sergilemektedir. Süreç içinde bir takım uygulamaların ortadan kalktığı bir kısmının ise devam ettiği söylenebilir. Ortadan kalkışın sebebi ya yeni yaşam tarzında uygulama ortamı kalmaması ya da aynı fonksiyona sahip yeni uygulamalara geçiştir. Böyle bir değişikliğe ihtiyaç duyulmayan ve yeni değer yargılarını ya da inanışların açıkça reddetmediği uygulamalar ise yaşamaya devam etmiştir. Ayrıca dinî açıdan baskı ve karşı çıkmalar olmasına rağmen devam eden uygulamalar da bulunmaktadır. Bu uygulamaların bu kadar dayanıklı olabilmeleri, icra ettikleri fonksiyonları ile ilgilidir. Günümüzdeki dinî yapı ile bağdaşamayan uygulamalar, bölge halkı tarafından orijinindeki inanışla icra edilmemekte yeni anlamlar yüklenmektedir.

Ölüm âdetleri içinde değişimin en fazla “ölüm nedeniyle ilgili inançlar”da olduğunu söylemek mümkündür. Bir takım tabiat olaylarının, rüyaların, hayvanların

hareketlerinin ölüm alâmeti olarak yorumlanması bölge halkı arasında devam etmekle birlikte ölüm nedenine akılcı açıklamalar da getirilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bölge halkının konu ile ilgili inançlara yeni anlamlar yükledikleri görülmektedir.

Ölüm anı ile ilgili inanç ve uygulamalara fonksiyonalist bakış açısı ile bakıldığında kişinin, ölümle başlayan ahiret yolculuğuna imanlı gitmesini sağlamak ve geride kalanların, kişinin gittiği yerdeki durumu ile ilgili merak duygularını gidermek amacının esas alındığı söylenebilir.

Bölgede, ölümün gerçekleşmesinden sonra yapılan ilk iş, rahat döşegi hazırlamak ve kişiyi öldüğü yataktan alarak buraya yerleştirmektir. Ölen kişiye rahat döşegi hazırlanmasının ölü yakınları tarafından çok önemsendiği tespit edilmiştir. Bu uygulamanın birkaç fonksiyonu olduğu söylenebilir. Birincisi, ölen kişinin tabutta alacağı şekli sağlamaya yöneliktir. Diğer fonksiyonu ise psikolojiktir ve ölü yakınları ile ilgilidir. Kişi bu dünyadan göçüp giderken evinde geçireceği son gecesini rahat ve temiz geçirmesi istenmekte ve bu şekilde yakınları da ölen kişiye ev içinde son görevlerini yapmanın huzurunu duymaktadırlar.

Araştırma bölgesinde ölen kişinin ölümden sonra çevresiyle ilişkisinin kesilmediği inancı yaşamaktadır. Bu inanç, ateş yakma ve bir köşeye su koyma pratiklerinde yaşatılmaktadır. Buna göre ölümden hemen sonra, cuma günleri, üç aylarda, kandil günlerinde, yıldönümünde, ruhun gelişinde onu memnun etmek için "saç kokutulur". Kokusu çıkacak ve genelde hamur işi türünden yiyeceklerin pişirilmesi demek olan saç kokutma, ata ruhlarını memnun etme inancının izlerini taşımakla birlikte, günümüzde fonksiyon değiştirerek "ölünün ruhunu şad etmek" amacıyla ve "ölünün hayrı için" yapılmaktadır.

Mezar ve mezarlıklarla ilgili İslâm öncesi inanç ve âdetlerin etkisi hâlâ hissedilmektedir. Araştırma bölgesinde mezar ziyaretleri ölümün ardından yılına kadar daha sık olmakla birlikte, cuma günleri, yıldönümünde ve özellikle bayramlarda toplu halde yapılmaktadır.

Ölü yemeği ile ilgili âdetlerde hem inanç boyutunda hem de maddî kültür boyutunda değişiklikler meydana gelmiştir. Ölüm yemeğinin hazırlanması için aşçı tutulması; peksimet, kolaç gibi hamur işlerinin fırınlarda yaptırılması; hazır meyve suyu ikramı şehir kültürünün bu âdetleri etkilediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA
YAZILI KAYNAKLAR

ACAROĞLU, M. Türker

- 1999 **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar.**
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ACIPAYAMLI, Orhan

- 1962 “İptidaîlerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları”.
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XX,
3-4: 245-255.

- 1990 “Evlenme Bibliyografyası”.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XVIII,
3-4, Temmuz/Aralık: 205-213.

- 1992 “Türk Kültüründe “Ad Koyma Folkloru”nun Morfolojik ve
Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”.

IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV, Ankara:
1-14.

AÇA, Mehmet

- 1999 “Kazak ve Kırgız Türklerinde Defin Sonrası Bazı Uygulamalar ve Aş
Verme (Aş Toyu)”.
Millî Folklor, 6, 43,Güz: 24-33.

AÇIKGÖZ, Saim

- 1963 “Düğün ve Yağma Geleneği”.
Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 11, 72, 3235.

AKARPINAR, Bahar

- 1999 **Türk Kültüründe Dinî Törenler ve Mevlid Kutlamaları.**
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

AKILLI, Hüseyin

- 1999 “Edirne Osmanlı Mezarlıklarının Restorasyon ve Konservasyon İşığı Altında Değerlendirilmesi”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 140-159.

AKTAŞ, Ali

- 1996 **Kırsal Kesim Ailesinin Yapı ve İşlevleri.**
(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Elazığ: Fırat Üniversitesi.

AKTEPE, A. Münir

- 1953 “XIV. Ve XV. Asırlarda Rumeli’nin Türkler Tarafından İskanına Dair”.
Türkiyat Mecmuası, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 299-312.

AL, Fatma Emel

- 1996 “Sinop Merkez Bektaşğa Köyünde Evlenme Âdetleri”.
I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri.
Ankara: 139-142.

ALANGU, Tahir

- 1983 **Türkiye Folkloru El Kitabı.**
İstanbul: Adam Yayınları.

ALPMAN, Nazım

- 1997 **Başka Dünyanın İnsanları Çingeneler.**
İstanbul: Ozan Yayıncılık.

ALPTEKİN, Ali Berat

- 1992 “Manas’ ın Balalarıyla 7 Gün”.
Millî Folklor, 2, 16, Kış: 20-23.

ALTUNÖZ, İsmail Haşim

- 1995 “Osmanlı Toplumunda Çingeneler”.
Tarih ve Toplum, 23, 137, Mayıs: 278-285.

ALTUNTEK, N. Serpil

- 1992 “Van Saray İlçesinde Evlilik Geleneği Normlar, Yaptırımlar”.
Anadolu Folkloru Dergisi, 2, 14, 565-568.

ALUS, Sermet Muhtar

- 1995 “Eski İstanbul’ da Çingeneler”.
Tarih ve Toplum, 23, 137, Mayıs: 286-289.

Ankara Köy İşleri Bakanlığı

- 1973 Cumhuriyet’ in 50. Yılında Köylerimiz.

ARAT, Reşit Rahmeti

- 1994 **Kutadgu Bilig**
Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.

ARI, Oğuz

- 1960 **Bulgaristanlı Göçmenlerin İntibakı.**
Ankara.

ARTUN, Erman

- 1982 “Tekirdağ’ da Kadınların Kendi Aralarında Nişanda ve Yöresel Toplantılarda Oynadıkları Oyunlar ve Âdetler”.
Türk Folkloru Araştırmaları, 47-74.

1983 **Tekirdağ Folklorundan Örnekler.**

Tekirdağ: Tekirdağ Folklor Araştırması Yayınları.

1999 “Günümüz Adana Aşıklık Geleneğinde Ölüm ve Mezar Teması”.

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998,

İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 366-376.

AYTAR, Selçuk

1975 “Halk İnanmalarında Süpürge”.

Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 314, 7417.

BAHŞİŞOĞLU, Ayşegül

1996 “Kastamonu Merkez İlçede Düğün Aşamasında Çeyiz İle İlgili Uygulamalar”.

II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 202-220.

BAHTİYAR, Niyazi Hüseyin

1996 “Anadolu’dan Balkanlar’ a Türk Göçleri”.

Tarih ve Toplum, 26,155, Kasım: 296-300.

BALAMAN, Ali Rıza

1982a **Evlilik – Akrabalık Türleri.**

İzmir.

1982b **Te-Ve Köyü Genel Etnografyası.**

İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları.

1983 **Gelenekler Töre ve Törenler.**

İzmir: Betim Yayınları.

BALIKÇI, Gülsen

1997 “Uşak’ ın Bazı Yörelerinde Doğum Adetleri”.

II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri,
Ankara: 221-250.

2001 “Artvin’in Bazı Yörelerinde Doğumla İlgili Adet ve Uygulamalar.”

Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1998, Ankara: Kültür Bakanlığı
Yayınları, 36-98.

BANARLI, Nihat Sami

1997 **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.**

İstanbul: 2, Milli Eğitim Basımevi.

BAŞAR, Zeki

1972 **Erzurum’da Tıbbî ve Mistik Folklor Araştırmaları.**

Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

BAŞGÖZ, İlhan

1976 “İnsan Adları ve Toplum”.

Türk Dili, 294, Ankara: 164-170.

BATİSLAM, H.Dilek

1998 “Gazellerdeki Ölüm ve Mezar Konulu Beyitler Üzerine Bir
Değerlendirme”.

*Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri
Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998*, İstanbul: Mezarlıklar
Vakfı Yayınları, 271-287.

BAYRI, M. Halit

1972 **İstanbul Folkloru.**

İstanbul: A. Eser Yayınları.

BAYKURT, Şerif

- 1965 “Rumeli Köylerinde Bir Evlenme Düğünü”.
Türk Folklor Araştırmaları, 9, 7, 193: 3827-3829.

BENEDİCT, Ruth

- 1998 **Kültür Örüntüleri**. (Çev. Mustafa Topal.)
Ankara: Öteki Yayınevi.

BEŞİKÇİ, İsmail

- 1969 **Doğu Anadolu'nun Düzeni**.
İstanbul: E Yayınları.

BİNLER, M. Ziya

- 1997a “Hunlar Devrinde Evlenme Gelenekleri”.
Türk Dünyası Tarih Dergisi, 22,127, Temmuz, s.12.
- 1997b “Türk Moğol İmparatorluğu Devrinde Evlenme Töre ve Törenleri”.
Türk Dünyası Tarih Dergisi, 22,128, Ağustos, s.52.
- 1998 “Uygur Türk Devleti Devrinde Evlenme İle İlgili Düğünler”.
Türk Dünyası Tarih Dergisi, 138, Haziran, s. 56-57.

BORATAV, Pertev Naili

- 1992 **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**.
İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- 1996 **100 Soruda Türk Folkloru**.
İstanbul: Gerçek Yayınevi.

BUR, Marta

- 1987 “17. Yüzyılda Bulgar Kentleri”. (Çev. Murat Özyüksel)
Tarih ve Toplum, 8, 43, Temmuz: 134-135.

BURGESS, Ernest W.

- 1947-1949 “Sosyolojik Araştırmanın Metotları”.
Sosyoloji Dergisi, 4-5: 92-105.

CAMPBELL, Joseph

- 1998 **Doğu Mitolojisi.** (Çev. Kudret Emiroğlu.)
Ankara: İmge Yayınevi.

CEMİLOĞLU, Mustafa

- 1999 **Halk Hikayelerinde Doğum Motifi.**
Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi

CİLACI, Osman

- 1973 “Şamanizm’de Evlenme ve Doğum Törenleri”.
Türk Kültürü, XI, 123: 177-180.
- 1985 “Folklorumuzda Çocuğun Cinsiyetini Tesbitle İlgili Âdet ve İnançlardan Bazıları.”
Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler, I, Ankara: 153-164.
- 1999 “Türbe-Mezar Ziyaretlerinde Görülen Hurafeler ve Çözümleri”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 343-352.

CİN, Halil

- 1974 **İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme.**
Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

ÇAM, Nusret

- 1999 “Türk Mezar ve Türbelerinin Özellikleri İle İlgili Bazı Düşünceler”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 63-71.

ÇAMURCU, Hayri:

- 1999 “Cumhuriyet Döneminde Gelibolu Yarımadası’nda Nüfus Sayımları Hakkında Bir Değerlendirme”.
Geçmişte Günümüzde ve Gelecekte Trakya, 28. Coğrafya Meslek Haftası Bildirileri (10-12 Haziran 1998; Edirne), İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, 273-286.

ÇANLI, Mehmet

- 1994a “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi I.”
Tarih ve Toplum, 22, 129: 182-189.
- 1994b “Yunanistan’daki Türklerin Anadolu’ya Nakledilmesi II.”
Tarih ve Toplum, 22, 130: 243-251.

ÇELİK, Ali

- 1999 “Trabzon-Şalpazarı Çepni Türkleri’nde Ölümle İlgili Gelenek, Görenek ve İnanmalar”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 288-298.

ÇOBANOĞLU, Özkul

- 1999 **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**.
Ankara: Akçağ Yayınları.

ÇOLAKOĞLU, Ömer

- 1984 **Türk Halkbilimi ve Trakya Yöresinde Araştırmalar.**
İstanbul.

ÇORUHLU, Yaşar

- 1999 “Kurgan ve Çadır(Yurt)’dan Kümbet ve Türbeye Geçiş”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri
Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar
Vakfi Yayınları, 47-62.

DAHİLİYE VEKALETİ

- 1933 **Köylerimiz.**
İstanbul: Mahallî İdareler Umum Müdürlüğü Yayınları.

DEDE, Abdurrahim

- 1982 “Batı Trakya Türklerinde – Eski Türk Dini Şamanizmden Kalıntılar.”
II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirgesi, IV,
Ankara: 93-108.

DEDE, Behçet

- 1992 “Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri.”
Millî Kültür, 92: 38-40.

DEMİR, Mustafa

- 1999 “Anadolu’da Mezarlıkların İlk Türk Şehirleşmesindeki Rolü”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri
Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar
Vakfi Yayınları, 471-477.

DEMİRCİ, Yusuf Ziya

1938 **Anadolu'da Eski Düğün ve Evlenme Adetleri.**
İstanbul.

DEVELLİOĞLU, Ferit

1995 **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.**
Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

DİRLİK, Ünal Şöhret

1997 **Fethiye'de Halk İnanışları.**
Fethiye.

DOĞAN, İsmail

1999 "Günümüz Türkiye'sinde Mezar Taşlarının Dili".
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri
Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar
Vakfı Yayınları, 60-190.

DURAN, Hacı

1997 "Romanya Türkleri ve Dobruca".
Türk Dünyası Tarih Dergisi, 21,121, Ocak: 35-40.

EKER, Gülin Öğüt

1998a **Karakeçili Türk Düğünü.**
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

1998b "Türk Kültürü İçinde Geleneksel Bolu Evlenme Âdetlerinin Yeri".
Millî Folklor, 5, 40, Kış: 15-30.

EKİCİ, Savaş

1996 “İslahiye İlçesi Düğün Âdetleri Çerçevesinde Halk Müziği.”

I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri,
Ankara: 68-77.

EKREM, Mehmet Ali

1976 “Şamanlığın ve Eski Türk Kültürünün Dobruca’ daki Kırım Türkleri
Folklorunda İzleri”.

I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, 1, Ankara: 109-119.

ELÇİN, Şükrü

1965 “Al – Karı”.

Türk Folklor Araştırmaları, 17, 9, 193, Ağustos: 3811.

ELİOT, T.S

1989 “Kültür Tarifi Üstüne”.

Millî Kültür, 65, Haziran: 73.

EMECEN, Feridun

1990 “XVI. Asır Başlarında Bir Göçün Tarihçesi Gelibolu’da Sirem
Sürgünleri.”

Osmanlı Araştırmaları, X: 161-179.

1996 “Gelibolu” Maddesi.

Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 14, İstanbul.

EMİROĞLU, Vedia

1971-1972 “Edilli Köyünün (Akçakoca) Kültür Değişmesi Bakımından
İncelenmesi.”

Antropoloji Dergisi, 6: 223-234.

- 1972-1973 “Köylerin İncelenmesi; Yöntem ve Tekniklerle İlgili Bazı Gözlemler.”
Antropoloji Dergisi, 7: 231-251.

ER, Tülay

- 1982 “Kına Türkülerinde Halkımızın Evlilik Felsefesi”.
II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirgesi, IV, Ankara: 157-168.
- 1996 “Dörtdivan Kasabasında Evlenme Âdetleri.”
I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 169-176.

ERAYDIN, Selçuk

- 1997 **Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları.**
İstanbul: Mavi Yayıncılık.

ERDENTUĞ, Nermin

- 1959 **Sün Köyü’ nün Etnolojik Tetkiki.**
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- 1967-1968a “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Göreneklere ve Törenleri I”.
Antropoloji Dergisi, 4, 27-64.
- 1967-1968b “Türkiye Geleneksel Toplumlarında (Kültüründe) Kültür Değişmeleri”.
Antropoloji Dergisi, 4, 71-81.
- 1968 **Hal Köyü’ nün Etnolojik Tetkiki.**
Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

1969-1970 “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri II”.

Antropoloji Dergisi, 5, 232-266.

1971-1972 “Türkiye’nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri III”.

Antropoloji Dergisi, 6, 1-27.

1977 **Sosyal Âdet ve Gelenekler.**

Ankara.

ERDOĞAN, Zübeyde

1995 “Ankara Çubuk Kargın Köyü’nde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar”.

Türk Halk Kültüründen Derlemeler 1993, Türk Halk Kültürlerini Araştırma Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 101-106

1996 “Ankara’nın Akyurt İlçesine Bağlı Elecik Köyünde Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar.”

I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 185-189.

EREN, Halit

1993 “Balkanlarda Türk ve Diğer Müslüman Toplulukları ve Göç Olgusu.”

Balkanlar Dergisi, İstanbul: 289-299.

ERGİN, Osman

1959 “Çingene Çeyizi Gösterisi”.

Türk Folklor Araştırmaları, 5, 118: 1903-1905.

ERKAN, Hüsnu – ERKAN, Canan

1998 **Kültür Politikamızda Yeni Boyutlar.**

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERÖZ, Mehmet

1977a **Türk Ailesi.**

İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

1977b Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri”.

Türk Kültür Araştırmaları Dergisi, İstanbul: 174-182.

EYİCE, Semavi

1999 “Tarihi Mezarlar ve Mezarlıklara Dair Notlar”.

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri

Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar

Vakfı Yayınları, 495.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki

1987 **Anadolu İnançları.**

İstanbul: Geçit Kitabevi.

FICHTER, Joseph

t.y. **Sosyoloji Nedir?** (Çev. : Nilgün Çelebi)

Konya.

1969 “Gacallar”.

Türk Ansiklopedisi, XVII, 104-105.

Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

1969 “Gelibolu Yarımadası”.

Türk Ansiklopedisi, XVII, 228.

Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi.

GİDDEN, Anthony

2000 **Sosyoloji** (Yayına Haz. Hüseyin Özel – Cemal Güzel).

Ankara.

GOLDSTEIN, Kenneth S.

1983 **Sahada Folklor Derleme Metotları.** (Çev.: Ahmet E. Uysal)

Ankara : Başbakanlık Basımevi.

GÖKALP, Ziya

1976 **Türk Medeniyeti Tarihi** (Hzl. : İ.Aka-K. Y.Koprıman).

İstanbul.

GÖLEN, Zafer

2001 “Balkanlarda Pomak Türkleri.”

29, Yaz:70-74.

GÜNAY, Umay

1995 “Ritüeller ve Hidrellez”.

Millî Folklor, 26: 2-3.

GÜNAY,U. ve A.E.UYSAL

1990 “Bir Kültür Unsuru Olarak Folklor Konusunda Bazı Genel Bilgiler”.

Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler, Ankara: 265-

289.

GÜZEL, Abdurrahman

1996 **Türk Edebiyatı’nda Çanakkale Zaferi.**

Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları.

GÜNGÖR, Kemal

1961 “Etnografya ve Folklor Araştırmalarında Metod”.

Türk Etnografya Dergisi, IV: 37-42.

GÜVENÇ, Bozkurt

1991 **İnsan ve Kültür.**

İstanbul: Remzi Kitabevi.

HALAÇOĞLU, Ahmet

1995 **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913).**

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

HANÇERLİOĞLU, Orhan

1993 **İnanç Sözlüğü.**

İstanbul.

HASSAN, Ümit

1985 **Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler.**

İstanbul: Kaynak Yayınları.

HAZIR, Harun

2000 **Gelibolu Yarımadasında Folklor Araştırması.**

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale: Çanakkale Onsekiz

Mart Üniversitesi.

İNALCIK, Halil

1993 **Türkler ve Balkanlar.**

İstanbul: Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları.

İNAN, Abdülkadir

1998 **Makaleler ve İncelemeler II.**

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İPEK, Nedim

1994 **Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890).**

Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

1996 "Göçmen Köyelerine Dair."

Tarih ve Toplum, 150, Haziran: 335-341.

İRDESEL, Mehmet

1998 **Gelibolu ve Yöresi Tarihi.**

Gelibolu: Geltur Ajans Turistik Yayınları.

İZGİ, Özkan

1977 "Hunlar Göktürkler ve Uygurlar'da Geleneksel Festival ve Eğlenceler."

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 31: 29-36.

KALAFAT, Yaşar

"Bulgaristan Şumnu Türk Halk İnançları."

XXXVII Türk Kültürü Dergisi, 433: 286-290.

1992 "Gök Tanrı İnancından Günümüze Kadar Efsunlama."

Türk Dünyası Tarih Dergisi, 12, 69, Eylül: 50-56.

1996 **İslâmiyet ve Türk Halk İnançları.**

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

1997 "Türklerde Bereket Motifi."

Türk Dünyası Tarih Dergisi, 22, 131, Kasım: 27-32.

1999a “Türk Halk İnançlarında Metodik Problemler.”
Türk Dünyası Araştırmaları, 121, Ağustos: 81-86.

1999b “Türk Halk İnançlarında Metodik Problemler Erbil-Nahcivan ve Türkiye Örnekleri.”
Türk Dünyası Araştırmaları, 121, Ağustos: 83-86.

1999c “Kazakistan’daki Türk Halk İnançları.”
Millî Folklor, 42, Yaz: 66-72.

1999ç “Anadolu ve Yakın Çevresi Türk Halk İnançlarında Ölüm veya Halk İnançlarımıza Göre Yatır Ziyareti”.
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 39-270.

▼ KAPLAN, Mehmet

1994 “Yunus Emre’ye Göre Zaman-Hayat ve Varoluşun Mânası”.
Yunus Emre, (Hazırlayan: Hüseyin Özbay-Mustafa Tatçı).
İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 288-309.

KARADUMAN, Mehmet

1962 “Çanakkale Köylerinde Kız İsteme ve Düğün.”
Türk Folklor Araştırmaları, 7, 150: 2613.

KARAHAN, Abdülkadir

1994 “Mutasavvıf Şair Olarak Mevlânâ”.
Mevlânâ İle İlgili Yazılardan Seçmeler (Hzl: Vedat Genç)
İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 188-196.

KARAMAĞARALI, Beyhan

2000 “Kültür Tarihimiz Bakımından Mezar Taşlarının Önemi ve İkonografisi”.

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 33-46.

KARAMÜRSEL, Alım

1990 “Eski Türkler’de Defin Törenleri ile İlgili Usûl ve Âdetler.”
Tarih ve Toplum, 13, 77, Mayıs: 279-281.

KENCEAHMETULI, Seyit

2001 **Kazakların Gelenek-Görenekleri İle İnanç ve Pratikleri.** (Türkiye Türkçesi’ne Aktaran: Nerin Köse)
Ankara: Millî Folklor Yayınları.

KIZILÇELİK, S. ve Y.ERJEM

1994 **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü.**
Ankara: Atilla Kitabevi.

KOCAÇALIŞKAN, İsmail

1999 “Mezarlıklara Dikilecek Bitkiler ve Çevre Sağlığı Bakımından Önemi”.

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 443-446.

KOÇAK, Aynur

2000 **Gelibolulu Ahmed Bican’ın Eserleri Üzerine Bir İnceleme.**

(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

KODAY, Saliha:

- 2000 “Trakya’da Köy Adlarında Coğrafyanın Etkisi”.
Geçmişte Günümüzde ve Gelecekte Trakya, 28. *Coğrafya Meslek Haftası Bildirileri* (10-12 Haziran 1998; Edirne), İstanbul: Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, 221-253.

KONGAR, Emre

- 1972 **İzmir’de Kentsel Aile.**
 Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları.

KORKMAZ, Kürşat M.

- 1999 “Elli Yıl Önceki Gaziantep’te Gelin ve Damat.”
Millî Folklor, 6, 43, Güz: 77-82.

KOŞAY, Hamit Zübeyr

- 1944 **Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme.**
 Ankara: Maarif Matbaası.

- 1974 **Makaleler ve İncelemeler.**
 Ankara.

KÖSE, Nerin (Türkiye Türkçesi’ne Aktaran)

- 2000 **Kazak Düğünü.**
 Ankara: Millî Folklor Yayınları.

KROHN, Julius – KROHN, Kaarle

- 1996 **Halk Bilimi Yöntemi.** (Çev. Günsel İçöz).
 Yayına Hazırlayan: Fikret Türkmen, Ankara.

KURT, Yılmaz

- 1997 “Osmanlı Tahrir Defterlerinin Onomastik Değerlendirilmesine Uygulanacak Metod.”
Osmanlı Araştırmaları, XVI: 45-59.

KURTOĞLU Fevzi

- 1936 “XVI. Asrın İlk Yarısında Gelibolu.”
Türkiyat Mecmuası, V, İstanbul Devlet Basımevi: 291-306.

LEVİ-STRAUSS, Claude

- 1978 **Antropoloji.** (Çev. : Ümid Meriç).
Sosyoloji Konferansları, 16: 102-129.

LİGETİ, L.

- 1986 **Bilinmeyen İç Asya.** (Çev. Sadrettin Karatay.)
Ankara: *Türk Tarih Kurumu Basımevi*.

MAHMUDOV, Hüseyin

- 1982 “Bulgaristan Türkleri Arasında Bazı Halk İnançları Hakkında.”
I. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirgesi, IV, Ankara: 341-344.

MEHMET, Mustafa Ali

- 1976 “Romanya Türk Toplumunun Folkloru Üzerine Bazı Mülâhazalar.”
I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I, Ankara: 203-209.

Mehmet Şakir

- 1933 “Sinop Köy Düğünleri.”
Halkbilgisi Haberleri, 2, 20: 170.

MOLES, Abraham A.

- 1983 **Kültürün Toplumsal Dinamiği.** (Çev.: Nuri Bilgin)
İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

NİRUN, Nihat

- 1994 **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür.**
Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 73.
- 1999 **Sistemantik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp.**
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

OĞUZ, Öcal

- 2000 **Türk Dünyası Halkbiliminde Yöntem Sorunları.**
Ankara: Akçağ Yayınları.

OKAY, Ş.-S. OKAY

- 1981 **Eceabat Kılavuzu.**
Güzel Sanatlar Matbaası. (y.y.y.)

ONG, Walter J.

- 1993 **Sözlü Ve Yazılı Kültür.** (Çev. Sema Postacıoğlu Banen.)
İstanbul: Metis Yayınları.

ONUR, Oral

- 1995 “Çingeneler”.
Tarih ve Toplum, 23, 137, Mayıs: 272-277.

ORKUN, Hüseyin Namık

- 1942 “Eski Türklerde İsim Verme Âdeti.”
Çınaraltı, 57, Birinci Teşrin: 13-15.

ÖGEL, Bahaettin

1997 **Türk Mitolojisi II.**

İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÖNAL, Mehmet Naci

1994 “Romanya Türklerine Bakış.”

Türk Dünyası Araştırmaları, 92, Ekim: 177-190.

1998 **Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum Evlenme ve Ölüm Âdetleri.**

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÖNÜR, Nimet

1990 “Kentleşme Sürecinde 1951 ve 1968-1978 Yıllarında Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gelen Göçmenlerin Aile Yapılarında Meydana Gelen Değişmeler.”

Sosyoloji Dergisi, 2: 115-127.

ÖRNEK, Sedat Veyis

1962 “İlkelerde Dinsel Temel Kavramlara Genel Bir Bakış”.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, XX, 3-4, Temmuz-Aralık: 255-261.

1971a **Etnoloji Sözlüğü.**

Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

1971b **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane.**

İstanbul: Gerçek Yayınevi.

1979 **Geleneksel Kùltürümüzde Çocuk.**
Ankara: Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları.

ÖZDER, Adil

1981 **Türk Halkbiliminde Düğün-Evlilik-Akrabalık Terimleri Sözlüğü.**
Ankara.

ÖZER, Kemal

1946 **Balıkesir’de Halk Adet ve İnanları.**
Bursa.

ÖZGÜÇ, Tahsin

1948 **Ön Tarihte Anadolu’da Ölü Gömme Adetleri.**
Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖZKAN, Ali Rafet

2000 **Türkiye Çingeneleri.**
Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

ÖZTÜRK, İsmail

1982 “Yenikent Köyünde Çocuklara Ad Koyma ve Çocuğa İlişkin
İnanmalar Uygulamalar”.
Türk Folkloru Araştırmaları, 1982: 167-176.

PALA, Ali İhsan

1999 “İskat’a İlişkin Ahkâmın Fıkıh Usûlü Açısından Değerlendirilmesi”.
*Geçmişten Günümüze Mezarlık Kùltürü ve İnsan Hayatına Etkileri
Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998*, İstanbul: Mezarlıklar
Vakfı Yayınları, 217-230.

PAŞAYEVA, Mehebbet

- 1997 “Azerbaycan’ın Şeki ve Zagatala Yörelerinde Doğum Öncesi, Sonrası.” (Çev.Şahin Köktürk)
Millî Folklor, 5, 33, Bahar: 126-128.

PEKBAŞARAN, Adil

- 1953 “İki Bayram Arası Neden Evlenilmiyor?”
Türk Folklor Araştırmaları , 47, 744.

PEKER, Hüseyin

- 1999 “Türbe Ziyaretlerindeki Dinî ve Psiko-Sosyal Nedenler.”
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 447-452.

PEKOLCAY, A.Necla

- 1999 “Mevlid, Hatim, Iskat Gibi Geleneklerin İslâm ve Toplum Açısından Değerlendirilmesi.”
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 361-365.

“Pomaklar” Maddesi.

- İslâm Ansiklopedisi*, IX, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 572-576.

RAPPAPORT, Roy A.

- 1997 “Ritüel.” (Çev. Kürşat Korkmaz)
Millî Folklor, 5, 33, Bahar: 106-111.

SAKAOĞLU, Necdet

1995 “Kakava Bayramı.”

Tarih ve Toplum, 23, 137, Mayıs: 290-297.

SANTUR, Meltem E. Cingöz

1998a “İç Anadolu’da Gelinin Oğlan Evine Götürülmesi Sırasında Uygulanan Gelenekler Üzerinde Bir Atlas Denemesi.”

Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Ankara: 170-190.

1998b “Anadolu’nun Bazı Yörelerinde Gerdek Sabahı Gelinle İlgili Adet ve Uygulamalar Üzerine Bir Atlas Denemesi.”

Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Ankara: 133-169.

1998c “Bozhöyük (Yozgat-Akdağmadeni) Köyü’nde Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Değerlendirilmesi.”

II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 323-341.

SCHIMMEL, Annemarie

1998 **Sayıların Gizemi.**

İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

SEYİRCİ, Musa

1992 “‘Şabaş’ Sözcüğü Üzerine.”

Anadolu Folkloru Dergisi, 2, 14: 765.

SEVİNDİK, Hüseyin

1996 “Akçaören ve Yeşilöz (Nevşehir) Köylerindeki Doğum Geleneğinin Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi.”

I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 227-242.

SEZGİN, İbrahim

1991 **1475-1530 Yıllarında Gelibolu Kazası.**

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi.

1998 **XV. Ve XVI. Asırlarda Gelibolu Kazasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi.**

(Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi.

SOYSAL, M. Orhan

1972 “Dede Korkut Kitabında Evlilik ve Düğün Töresi”.

Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 14, 272: 6241-6242.

STACEY, Margaret

1987 “Bilimsel Yöntem.” (Çev.Ercan Tatlıdil)

Sosyoloji Dergisi, 1: 217-228.

ŞUKUŞU, Sezer

2001 **Gelibolu Tayfur Köyü Monografisi.**

(Basılmamış Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

ŞAHİN, Öznur Sakine

1996 “Kuskan Beldesi Evlenme Adetleri.”

I. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, Ankara: 243-249.

ŞENER, İhsan

1945 “Gelin ve Kaynana Çekişmeleri.”

Folklor Postası Dergisi, 1, 11: 17.

ŞERİFGİL, Enver M.

1980 “Göçler ve Yer Adları (Türkler, Pomaklar ve Bulgarlar).”

Türk Dünyası Araştırmaları, 2, 7, Ağustos: 81-126.

1981 “XVI. Yüzyıl’da Rumeli Eyaleti’ndeki Çingenerler.”

Türk Dünyası Araştırmaları, 15: 117-143.

TAN, Orhan

1989 “Çanakkale’den Derlenen Ninniler”.

Türk Folklorundan Derlemeler, Ankara: 97-100.

TANAY, Fikret

1954 “Düğün Âdetlerinin Sosyolojik Mânası.”

Bilgi Dergisi, 8, 87: 9-10.

TANYU, Hikmet

1967 **Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri.**

Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

1976 “Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti
Üzerine Bir Araştırma.”

Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, 7-29

Ekim 1975, Konya: Ankara.

TAYLAN, Ertuğrul

1995 **Çokaklı Köyü.**

Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

TEZCAN, Mahmut

1990 “Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Gelecekteki Türk Aile Kimliği.”

Millî Kültür, 78: 38-39.

1997 **Kültürel Antropoloji.**

Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

1998a “Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli.”

Türk Halk Kùltürü Araştırmaları 1997, Ankara: 219-230.

1998b **Türk Kùltüründe Başlık Parası Geleneği.**

Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

2000 **Türk Yemek Antropolojisi Yazıları.**

Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

TUNA, Osman Nedim

1960 “Köktürk Yazıtlarında “Ölüm” Kavramı İle İlgili Kelimeler ve
“kergek bol-” Deyiminin İzahı.”

VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957, Ankara:
Türk Tarih Kurumu Basımevi, 131-148.

TURHAN, Mümtaz

1987 **Kùltür Değişmeleri.**

İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Yayınları.

TURHAN, Nevres

1992 “Batıl İtikatlar, Sosyal Yeri ve Önemi.”

Toplumbilim Dergisi, I, Eylül: 34-38.

TÜFEKCİOğLU, Abdùlhamit

1999 “Türk-İslâm Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitabelerinde Tarih
İbareleri.”

Geçmişten Günümüze Mezarlık Kùltürü ve İnsan Hayatına Etkileri

Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 394-404.

TÜRKMEN, Fikret

- 1991 “Batı Anadolu’da Doğumdan Ölüme Bazı İnanmalar Üzerine.”
Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, VI: 21-29.

TÜRKDOĞAN, Orhan:

- 1976a “Ziya Gökalp’ te Sosyal Değişme.”
Türk Kültür ve Medeniyeti (Makaleler).
Ankara: Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyeti Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1: 155-176.

- 1976b “Evlenmede Başlık Geleneğinin Sosyolojik Açıklaması.”
I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV, Ankara: 315-363.

- 1992 “Halk Kültürü-Kitle Kültürü Farklılaşması.”
IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, I, Ankara: 101-108.

- 1993 “Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri.”
Türk Dünyası Araştırmaları, 83: 15-42.

- 1994 “Türk Aile Sosyolojisine Bir Bakış.”
Türk Dünyası Tarih Dergisi, 16, 94: 41-43.

UMAY, Günay- A.E. UYSAL

- 1990 “Bir Kültür Unsuru Olarak Folklor Konusunda Bazı Genel Bilgiler.”
Millî Kültür Unsurlarımız Üzerinde Genel Görüşler,
Ankara: 265-289.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir

1933 “Sinop Köy Düğünleri.”

Halk Bilgisi Haberleri, 20: 168-173.

1938 “Türklerde Ad Verme Adetleri”.

Halk Bilgisi Haberleri, 81, Temmuz: 193-199.

1939a “Albastı Hastalığı Tekevvünü ve Tedavisi”.

Halk Bilgisi Haberleri, 95: 241-242.

1939b “Alkarısına Dair Halk İnanmaları.”

Halk Bilgisi Haberleri, 95: 243-246.

1939c “Ayak Kösteğini Kesk.”

Halk Bilgisi Haberleri, 95: 248.

1939ç “Folklorda Kadronun Önemi ve Türkiye Folklorunu Tetkik Kadrolarından İki Örnek.”

Halk Bilgisi Haberleri, 95: 234-240.

1939d “Süt Kaçması.”

Halk Bilgisi Haberleri, 95: 246-247.

1976 “Türkiye Türklerinde Ad Verme İle İlgili Gelenek ve İnançlar.”

I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV,

Ankara: 369-385.

ÜNEN, Nurettin

1947 **Dünkü ve Bugünkü Çanakkale.**

Ankara.

ÜNVER, Süheyl

1936 “Türkiye’de Tıbbi Folklor Üzerine Rapor”.
Halk Bilgisi Haberleri, 56, Mayıs: 113-134.

1937 “Balkan Memleketlerimizin Tıbbi Folkloru.”
Halk Bilgisi Haberleri, 65, Mart: 105-114.

YAKICI, Ali

1992 “Anadolu Düğün Geleneğinin Sosyal Hayata, Sanata ve Edebiyata Etkisine Dair.”
Millî Folklor, 2, 13, Bahar: 28-31.

YALMAN (Yalgın), Ali Rıza

1993 **Cenupta Türkmen Oymakları I.** (Hızl.: Sabahat Emir)
Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

YALVAÇ, Mehmet

1982 “Bilecik ve Yöresinde Halk İnançları.”
Sosyoloji Konferansları, 20: 49-65.

YASA, İbrahim

1955 **Hasanoğlan Köyü’nün İctimai-İktisadi Yapısı.**
Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

YAZAR, Turgay

1997 “Çadır-Bark-Türbe.”
Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu Bildirileri 18-20 Aralık 1998, İstanbul: Mezarlıklar Vakfı Yayınları, 418-431.

YILDIRIM, A. ve H. ŞİMŞEK

2000 **Sosyal Bilimlerde Temel Araştırma Yöntemleri.**
Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YILDIZ, Naciye

1982 **Yurt Ansiklopedisi.**

İstanbul, 3: 1859-1909.

1995 **Manas Destanı (W.Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller.**

Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YÜCEL, Erdem

1969 "Muhacir Kadıköy'de Kız İsteme ve Düğün."

Türk Folklor Araştırmaları, 12, 242: 5392-5393.

YÜKSEL, H. Avni

1981a "Türk Folklorunda Sayılar."

Millî Kültür, 3, 4: 46-50.

1981b "Türk Folklorunda Yedi Sayısı."

Millî Kültür, 3, 5: 48-51.

1981c "Türk Folklorunda Dokuz Sayısı."

Millî Kültür, 3, 6: 32-34.

1982 "Türk Folklorunda Kırk Sayısı."

Millî Kültür, 4, 9: 43-46.

ZİLLİOĞLU, Mehmed

1970 **Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi.** (Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman).

Sekizinci Kitap, İstanbul

SÖZLÜ KAYNAKLAR

1. Ahmet Aydoğan, Yaş 64, İlkokul mezunu, Kavakköy, 19.11.2000.
2. Ahmet Sanvar, Yaş 60, İlkokul mezunu, Yeniköy, 07.01.2001.
3. Ahmet Ünallı, Yaş 56, İlkokul mezunu, Ilgardere Köyü, 09.02.2001.
4. Ali Pehlivan, Yaş 65, İlkokul mezunu, Çokal Köyü, 18.11.2000.
5. Aliye Şahin, Yaş 59, Okur-yazar, Pazarlı Köyü, 09.02.2001.
6. Aynur Dilbaz, Yaş 26, Okur-yazar, Seddülbahir Köyü, 10.02.2001.
7. Ayşe Akın, Yaş 80, Okur-yazar, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
8. Ayşe Benli, Yaş 82 , Okuma-yazması yok, Yolağzı Köyü, 03.02.2001.
9. Ayşe Bölükoğlu, Yaş 58, ilkokul mezunu, Güneyli Köyü, 13.01.2001.
10. Ayşe İba, Yaş 45, Okur-yazar, Bayramiç Köyü, 12.11.2000.
11. Ayşe Kuş, Yaş 60, Okur-yazar, Çokal Köyü, 18.11.2001.
12. Ayşe Topkan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü, 07.07.2000.
13. Ayşe Topuz, Yaş 77, Okuma-yazması yok, Şadıllı Köyü, 06.11.2000.
14. Ayten Tayhan, Yaş 45, İlkokul mezunu, Kilitbahir Köyü, 12.06.2001.
15. Aytül İçmez, Yaş 26, Okur-yazar, Ilgardere Köyü, 09.02.2001.
16. Bahar Erer, Yaş 23, Lise mezunu, Tayfur Köyü, 13.01.2001.
17. Bahattin Gürel, Yaş 56, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü, 07.07.2000.
18. Bülent Mandacı, Yaş 23, Üniversite mezunu, Kocaçeşme Köyü, 11.11.2000.
19. Cahide Gündoğan, Yaş 53, İlkokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü, 10.02.2001.
20. Celil Çolak, Yaş 39, Ortaokul mezunu, Yüllüce Köyü, 12.11.2000.
21. Cemil Çelik, Yaş 32, İlkokul mezunu, Sütlüce Köyü, 04.02.2001.
22. Cemile Demir, Yaş 33, Ebe, Güneyli Köyü, 06.01.2001.

23. Cemile İba, Yaş 23, Ortaokul mezunu, Bayramiç Köyü, 12.11.2000.
24. Cemile Toprak, Yaş 62, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 14.01.2001.
25. Demire Çiçek, Yaş 50, Okur-yazar, Yeniköy, 07.01.2001.
26. Duran Turan, Yaş 70, Okuma-yazması yok, Şadıllı Köyü, 06.11.2000.
27. Edip Aşkın, Yaş 74, İlkokul mezunu, Koruköy, 03.02.2001.
28. Ekrem Takbaş, Yaş 50, İlkokul mezunu, Bayramiç Köyü, 12.11.2000.
29. Emin Atak, Yaş 60, İlkokul mezunu, Fındıklı Köyü, 07.01.2001.
30. Emine Arıcı, Yaş 46, İlkokul mezunu, Behramlı Köyü, 14.05.2000.
31. Emine Bayraktar, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Evreşe, 18.11.2000.
32. Emine Gelen, Yaş 45, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
33. Emine Helvacı, Yaş 79, Okur-yazar, Küçük Anafartalar Köyü, 10.02.2001.
34. Emine Kuru, Yaş 36, İlkokul mezunu, Evreşe, 18.11.2000.
35. Emine Yıldırım, Yaş 68, Okur-yazar, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
- ▶ 36. Ergün Kocadanlı, Yaş 45, Lise terk, Bigalı Köyü, 07.07.2000.
37. Fatma Babadağlı, Yaş 35, İlkokul mezunu, Bayramiç Köyü, 12.11.2001.
38. Fatma Baysal, Yaş 25, İlkokul mezunu, Yeniköy, 07.01.2001.
39. Fatma Bostan, Yaş 47, İlkokul mezunu, Yalova Köyü, 03.02.2001.
40. Fatma Koyuncu, Yaş 68, Okur-yazar, Çokal Köyü, 18.11.2000.
41. Fatma Oğuz, Yaş 87, Okuma-yazması yok, Adilhan Köyü, 05.11.2001.
42. Fatma Şalgam, Yaş 47, Okur-yazar, Pazarlı Köyü, 09.02.2001.
43. Fethiye Arslan, Yaş 54, Okur-yazar, Çokal Köyü, 18.11.2000.
44. Firdevs Perçin, Yaş 60, Okuma-yazması yok, Bolayır, 06.01.2001.
45. Gülnur Kahraman, Yaş 30, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü, 13.01.2001.
46. Gülsüm Yayla, Yaş 42, İlkokul mezunu, Kocadere Köyü, 11.02.2001.
47. Gülşen Gergin, Yaş 50, Okur-yazar, Bayramiç Köyü, 11.02.2001.

48. Hakan Gündoğan, Yaş 30, Ortaokul mezunu, Büyük Anafartalar Köyü, 10.02.2001.
49. Halit İnci, Yaş 41, Okur-yazar, Şadıllı Köyü, 06.11.2000.
50. Hasan Gündoğan, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Tayfur Köyü, 14.01.2001.
51. Hasan Uğural, Yaş 53, Emekli öğretmen, Fındıklı Köyü, 07.01.2001.
52. Hatice İnce, Yaş 51, Okur-yazar, Karainebeyli Köyü, 14.01.2001.
53. Havva Şahin, Yaş 70, Okur-yazar, Güneyli Köyü, 13.01.2001.
54. Hayrettin Öztürk, Yaş 59, Okur-yazar, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
55. Hürmüz Cambaz, Yaş 61, Okur-yazar, Kavakköy, 19.11.2000.
56. Hüseyin Sukuşu, Yaş 67, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
57. İbrahim Tuna, Yaş 68, Emekli öğretmen, Yalova Köyü, 03.02.2001.
58. İsmail Bozkurt, Yaş 86, İlkokul mezunu, Seddülbahir Köyü, 07.07.2000.
59. İsmail Yıldız, Yaş 54, Yüksekokul mezunu, Çanakkale, 22.09.2001.
60. Kamile Devrilmez, Yaş 58, İlkokul mezunu, Alçitepe Köyü, 11.02.2001.
61. Kıymet Aykır, Yaş 70, Okuma-yazması yok, Bayramiç Köyü, 12.11.2000.
62. Mehmet Avcı, Yaş 53, Ortaokul mezunu, Değirmendüzü Köyü, 13.01.2001.
63. Meliha Öz, Yaş 62, İlkokul mezunu, Kalealtı Köyü, 25.11.2000.
64. Meral Demirel, Yaş 31, Üniversite mezunu, Büyük Anafartalar Köyü, 10.02.2001.
65. Meryem Algül, Yaş 56, Okur-yazar, Ocaklı Köyü, 06.01.2001.
66. Muazzez Oğuz, Yaş 64, İlkokul mezunu, Karainebeyli Köyü, 14.01.2001.
67. Muzaffer Ber, Yaş 47, İlkokul mezunu, Sütluçe Köyü, 04.02.2001.
68. Mübeccel Karaca, Yaş 68, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü, 11.11.2000.
69. Mümine Perçin, Yaş 34, İlkokul mezunu, Bolayır, 06.01.2001.
70. Münire Taş, Yaş 60, İlkokul mezunu, Güneyli Köyü, 13.01.2001.

71. Mürsel Özer, Yaş 47, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 14.01.2001.
72. Naim Yenigün, Yaş 74, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü, 14.11.2001.
73. Nami Topkan, Yaş 57, Lise terk, Seddülbahir Köyü, 07.07.2000.
74. Nazife Adanur, Yaş 79, İlkokul mezunu, Alçıtepe Köyü, 07.07.2000.
75. Nazife Akbulut, Yaş 67, Okur-yazar, Kavakköy, 09.11.2000.
76. Nazife Kiracı, Yaş 70, Okur-yazar, Kalealtı Köyü, 25.11.2000.
77. Nazife Özger, Yaş 49, Okur-yazar, Adilhan Köyü, 05.11.2001.
78. Nebiye Akgün, Yaş 40, İlkokul mezunu, Bigalı Köyü, 07.07.2000.
79. Nevin Girgin, Yaş 29, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü, 05.11.2001.
80. Neziha Gürel, Yaş 69, Okur-yazar, Bigalı Köyü, 07.07.2000.
81. Nilüfer Şahin, Yaş 24, İlkokul mezunu, Pazarlı Köyü, 09.02.2001.
82. Nurcivan Kapsız, Yaş 35, İlkokul mezunu, Ocaklı Köyü, 06.01.2001.
83. Nusret Selvitop, Yaş 57, İlkokul mezunu, 07.01.2001.
84. Ömer Karaca, Yaş 70, Okur-yazar, Kocaçeşme Köyü, 11.11.2000.
85. Ömer Tayhan, Yaş 47, Yüksekokul mezunu, Kilitbahir Köyü, 12.06.2001.
86. Rafiye Sungur, Yaş 80, Okuma-yazması yok, Behramlı Köyü, 14.05.2000.
87. Ramiz Sarıgöl, Yaş 50, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
88. Safiye Özger, Yaş 65, Okur-yazar, Adilhan Köyü, 05.11.2000.
89. Salih Girgin, Yaş 60, İlkokul mezunu, Adilhan Köyü, 26.11.2000.
90. Saliha Dirican, Yaş 64, Okur-yazar, Süleymaniye Köyü, 14.11.2000.
91. Sefer Öz, Yaş 55, Ortaokul mezunu, Kalealtı Köyü, 25.11.2000.
92. Sevginaz Öz, Yaş 53, Okur-yazar, Kalealtı Köyü, 25.11.2000.
93. Sevim Ünal, Yaş 64, Okur-yazar, Kumköy, 03.02.2001.
94. Suzan Ünal, Yaş 30, İlkokul mezunu, Kumköy, 03.02.2001.
95. Şadiye Turan, Yaş 68, Okuma-yazması yok, Şadıllı Köyü, 26.11.2000.

96. Şaziye Babadağlı, Yaş 62, Okur-yazar, Bayramiç Köyü, 12.11.2001.
97. Şennur Yıldırım, Yaş 38, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 05.07.2000.
98. Şerafettin Bilgiç, Yaş 41, Öğretmen, Bayramiç Köyü, 12.11.2000.
99. Şevzade Kabasakal, Yaş 67, İlkokul mezunu, Alçıtepe Köyü, 01.07.2000.
100. Şükran Koyuncu, Yaş 29, Okur-yazar, Çokal Köyü, 18.11.2000.
101. Vahide Girgin, Yaş 56, Okur-yazar, Adilhan Köyü, 26.11.2001.
102. Yahya Akşit, Yaş 33, İlkokul mezunu, Sütlüce Köyü, 04.02.2001.
103. Zarife Erer, Yaş 54, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 13.01.2001.
104. Zeki Büberci, Yaş 37, İlkokul mezunu, Tayfur Köyü, 13.01.2001.
105. Zeynep Kurhan, Yaş 46, Okur-yazar, Güneyli Köyü, 13.01.2001.
106. Zeynep Özkulan, Yaş 80, Okuma-yazması yok, 14.01.2001.

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

ağırlık (cin, peri, gölge, şeytan) basması: şeytan, gölge, cin, peri şeklinde tasavvur edilen varlıkların lohusa veya çocuğuna musallat olarak hastalanmalarına ve ölümlerine sebep olması.

askı: nişan.

aydaşık: kırkı çıkmamış iki çocuğun karşılaşmasında meydana gelen durum.

baba hakkı : başlık.

balkaymak: kına gecesinde ve düğünde yengelerin ve hısım akrabaların giydiği parlak saten ya da ipekli kumaştan yapılmış çift parça kıyafet.

başını yemek: kendi ölümüne sebep olmak.

bindallı: dallı da denilen gelinlik giysi.

bohça: söz kesmede ve nişanda kız ve erkek tarafının birbirine verdiği iç çamaşırı, kumaş, havlu vs.den oluşan hediyeler.

cabo bağırtmak: düğünde oynan kişilerin çalgıcılara verdikleri bahşişlerin, çalgıcılar tarafından verilen kişinin başından geçirilerek yüksek sesle duyurulması.

can çekişmek: ölmek üzere olmak.

canın sıçraması: ölüm anında bedeni terk eden ruhun, çılgılık veya gürültü sebebiyle bedene geri dönmesi.

► **caz:** düğün töreninde görülen çalgılar.

cazıcı: düğün töreninde görevli olan müzisyenler.

cemiyet: düğün.

cenaze: ölü.

çengel: kınada yengelerin koluna bağlanan yemeni.

çerez gezmek: düğün günü, sağdıç, gelin, damat ve gençlerin köyün evlerini ve akrabalarını gezmeleri.

çığırtkan: eskiden düğüne çağrı yapan kişi.

çocuk: çocuk, erkek çocuk.

dallihare: eskiden kınada giyilen kıyafet.

damat tıraşı: düğünün son günü, gelin oğlan evine getirilmeden hemen önce damadın köy meydanında tıraş edilmesi.

danişık: düğünden bir gece önce bütün köye damat evi tarafından verilen yemek.

duvak kapma: gerdek gecesinin sabahında, mevlidden sonra gelin oynatılır ve duvağı ayva ağacına bağlanır. Gelinle damat bu duvağı kapmaya çalışırlar. Kim kaparsa diğerini ayva çubuğuyla döver. Bu törene duvak kapma denir.

duvak serpmeye: gerdekten sonra gelinin elinde bereket sembolü buğday taneleriyle oynaması âdeti.

düğün hamamı: gelin hamamı.

düğün kesimi: düğün alış verişi için kız tarafının oğlan evinden isteklerinin belirlendiği toplantı.

düğürçük: nazar boncuğu.

dünür gitme: kız istemeye gitme.

dünür: kız görmeğe, kız istemeğe giden kimse; kız ve oğlan taraflarının birbirlerine karşı kullandıkları isim.

dünürcü: kız istemeye giden kişiler, babası, anası, amcası ve hanımı, dayısı ve hanımı vs.

dünürcübaşı (dünürbaşı) : kız ve oğlan dostlarından birisinin kız isteme işindeki aracısı.

dürü atmak: gelinin oğlan evine girdiğinde, erkek tarafından elini öptüğü her kişinin omzuna kız evince atlet, havlu, fanila türünden hediye konulması.

dürü bağirtmek: düğün günü takılan ve daha çok gelinin ihtiyacına göre belirlenen hediyelerin verilmesi.

el öpme: gelinle güveyin düğünden sonra kız evine gittikleri ilk gün.

► **eş;son:** döl yatağında bulunan ve hamilelik boyunca annenin kendi kanı ile çocuğunu beslemesini sağlayan plâsenta.

gelin alayı (gelinalıcı): bir köyden diğer bir köye gelin almağa giden topluluk.

gelin mevlidi: gerdek gecesinden sonraki gün okutulan mevlid.

gelin satma: gelin yengelerinin, damat evinin gelini almaya geldiğinde bahşiş alabilmek için gelini parayla satması; eskiden gelini süsleyen kadının bahşiş karşılığında gelini damada satması.

gelin şerbeti: gelin mevlidinde ikram edilen içecek.

gelin teli: gelinin baş süslemesinde kullanılan bir çeşit süs malzemesi.

gelincik: çocuğa musallat olan güçlerin yarattığı ve çocuğun ölümüyle sonuçlanan bir hastalık.

gölge (ağırlık) basması: lohusalık döneminde görünmez varlıkların çocukta ve annede yarattığı düşünülen durum.

gözü açık gitmek: herhangi bir şeye hasret çekerek ölmek.

güvey tıraşı: düğünün ilk günü oğlan ve kız taraflarının ve güvey adayının, hamam töreninden sonraki tıraş olma töreni.

güvey yemeği: düğünün son gecesi, oğlan evinde hısım akrabayla yenen yemek; gerdekten sonraki gün gelinin evinde yenen yemek.

güvey: damat.

güveye koyma: gerdek.

helâlleşme: cenaze namazı kılındıktan sonra imamın sorusuyla cemaatin ölen kişiye haklarını helâl etmesi işlemi.

helva basma: ölünün ardından helva pişirme işi.

hoşgördü: düğünün ikinci gecesi geline verilen ev eşyası türünden hediyeler.

içgüveysi: çok kez erkek evladı olmayan kız evine evlendirilen erkek. (bazen de, çocukları olmadığı için evlatlık kız büyüten ailelerin evlerine güvey almaları).

imamın kayığı: tabut.

indirmelik: gelin arabadan inerken, en büyük kimse ya da kayın pederin verdiği ya da vaat ettiği hediye.

inge, yenge : düğünde gelin kızı yöneten kadın.

kâbe örtüsü: tabutun üzerine serilen kâbe resimli örtü.

kara kaka: doğumdan sonra çocuğun yaptığı ilk dışkı.

kart: geleneksel evlenme yaşı içinde evlenemeyen kişiye verilen ad.

► **kaşık helvası:** ölünün ardından, undan yapılan ve kaşık şeklinde olan helva.

kayıp: ölü .

kefenlik düzmek: kefenleme için gerekli olan malzemeleri temin etmek.

kına kesesi: kına yakıldıktan sonra ellere bağlanan kırmızı saten kumaştan yapılmış bez.

kırk ayırmak: kırkı çıkmamış iki çocuğun kırkları karıştığında hastalanan çocuk için yapılan uygulama.

kırk karışması: kırkı çıkmamış lohusa iki kadın ya da iki çocuğun karşılaşması ile meydana gelen olumsuz durum.

kırk uçurma: kırklama töreni dahilinde lohusa kadın ve çocuğunun gezmeye çıkması.

kırklama: lohusa ve çocuğunu gebelik ve lohusalık döneminin kirlerinden arıtma amacıyla doğumdan sonraki kırkıncı gün yapılan işlem.

kırklanmadık: kırkı çıkmamış lohusa kadın veya çocuk.

kızan: çocuk, kız çocuğu.

kolaj (kolaç): doğum, düğün ve ölüm yemeklerinde yaygın olarak kullanılan hamur işi.

koltuk alma: gelin erkek evine gelirken arabadan indiğinde, damadın koluna girerek eve girmesi..

köy ebesi; kocakarı; ebe nine: köyde ebenin görevini üstlenerek doğum yaptıran yaşlı ve tecrübeli kadın.

kuruya gitmek: düğün yemeğinin pişirileceği ocağı yakmada kullanılan odun için köyün gençlerinin dağa odun kesmeye gitmesi.

lohusa düğünü; tel akşamı: ilk çocuklar için doğumdan sonraki günlerde düzenlenen tören.

mevta: ölü.

meze vermek: düğünde delikanlılara içkinin yanında verilen yemek.

nişan karşılığı: gelin ile damadın aynı köyden olduğu zaman, kız evinde yapılan nişanın bir hafta on gün içinde erkek evinde de tekrarlanması.

nişan: söz kesme ile düğün arasında yapılan tören; hamile kadının gizli olarak yediği yiyeceğin etkisiyle çocukta meydana gelen iz.

nişanlık: nişan gecesi kız ve oğlan tarafının davetliler önünde birbirine verdiği hediyeler.

ocak karıştırma: düğünkülerin, kızın evine girdiğinde evin kızına talip olduklarını belirtmek için evdeki sobayı veya ocağı karıştırmaları.

ölü helvası: ölen kişinin ardından çeşitli anma günlerinde hayrına pişirilen tatlı.

ölüm harcı: kefenleme işlerinde kullanılan malzemeler.

perilere karışmak: doğumdan sonra lohusanın görünmeyen birtakım güçlerin etkisine girerek rahatsız edilmesi.

piyasaya çıkmak: kızların ve oğlanların tanışma amaçlı gezintileri.

pul yakmak: düğünde, gelin ve yengenin çift taraflı, diğer davetlilerin tek taraflı dal şeklinde yüzlerini pullarla süslemeleri.

rahat döşeği; rahat yatağı: ölümden hemen sonra ölen kişinin yatırıldığı özel olarak

rubâ (urba): düğünden bir hafta önce geline ve akrabalarına hediye almak için alış verişe çıkma âdeti.

saç kokutmak: ölünün hayrı için kokusu çıkacak şekilde ve genelde hamur işi türünde yiyeceklerin pişirilmesi.

sağdıç: genellikle düğün sırasında güvey adayını yöneten erkek. Bazı yerlerde de gelin kıza yengelik yapan ve "kız sağdıç" adını alan kadın; düğünde bayrak taşıyanların ya da düğün evi bayrağının sağında bulunan kimsenin adı (savdıç, koltukçu, düğün kahyası)

sal: cenazenin taşındığı araç.

seğmen: kız dışarıdan getiriliyorsa, köyü atla ya da arabayla gezdirme.

söz kesimi bohçası: kız istemeye gidildiğinde oğlan tarafının hazırladığı ve eğer kız verilecekse kız tarafının kabul ettiği hediye bohçası.

söz kesme: isteme işi olumlu sonuçlandığında aileler arasında yapılan ilk tören.

sütanne: lohusa kadının sütünün yetmediği durumlarda çocuğu emziren diğer bir lohusa kadın.

şemede: kınada, mumlar eşliğinde gençlerin söylediği türküler.

şeytan çarpması; cin çarpması: lohusalık döneminde anne ve çocuğuna musallat olan güçlerin yarattığı durum.

takı: düğünün bütün evrelerinde, özellikle nişan ve kına gecesi törenlerinde geline ve damada takılan altın, kolye, bilezik ve saat gibi hediyeler.

takım: ölünün kefenlenmesi için gerekli olan malzemenin tamamına verilen isim.

talkın: cenaze mezara indirildikten sonra ölen kişiye sorgucu meleklerle vereceği cevapları hatırlatmak amacıyla imam tarafından okunan dua.

tatlı bozumu: nişan öncesinde kız evinde, karşılıklı olarak düzenlenen bohçaların açıldığı esnada, damatla gelinin, ortaya getirilen baklava tepsisinden birbirlerine tatlı yedirmeleri.

teneşir tahtası: ölünün yıkandığı yer.

toprak bastı parası; yolbastı; delikanlı parası: şehirden köye, köylerden şehre ya da bir mahalleden ötekine gelin getirilirken, gelin çıktığı yerin delikanlılarının, oğlan tarafından aldıkları geleneksel para; haraç.

trampa (değiş-tokuş): karşılıklı olarak kız ve erkek iki kardeşin iki kardeşle evlenmesi.

tuzlama: çocuğun ilk yıkanması sırasında vücudunun kokmaması ve güçlü olması isteğiyle tuzlu suyla ovulması işlemi.

vefat etmek: ölmek.

yedi basması: doğumdan sonra kırk gün içindeki yedili günlerde lohusa kadına musallat olan şeytan, cin gibi varlıkların yarattığı durum.

yemek dökmek: ölü evinde yemek vermek.

SORU LİSTESİ

DOĞUM

1. Kadının çocuğunun olup olmayacağı nasıl ve ne zaman anlaşılır?
2. Çocuğu olması için geline evlendiği gün ve ertesinde ne gibi uygulamalar yapılır?
3. Çocuk sahibi olmak için erkeklere ve kadınlara yapılan tedaviler nelerdir?
4. Köy ebeleri tarafından yapılan tedaviler nelerdir?
5. Bitkilerle yapılan tedaviler nelerdir?
6. Hayvan ve hayvansal ürünlerle ne gibi tedaviler uygulanır?
7. Mineral ve madensel ürünlerin kullanıldığı tedaviler nelerdir?
8. Şifalı sularla ne gibi tedaviler uygulanır?
9. Çocuk sahibi olmak için türbe ve ziyaret yerlerinden nasıl faydalanılmaktadır?
10. Büyüsel tedaviler nasıl yapılır?
11. Çocuk sahibi olmak için erkek ve kadınlara uygulanan modern tıp tedavileri nelerdir?
12. Çocuk sahibi olmamak için tercih edilen tedavi yöntemleri nelerdir?
13. Modern tedavi yöntemleri hangileridir?
14. Geleneksel tedavi usulleri hangileridir?
15. Çocuk sahibi olamayanlara verilen adlar, toplum ve aile içindeki durumları nelerdir?
16. Çocuk sahibi olmak için tedavi dışında yapılan uygulamalar hangileridir?
17. Çocuğu yaşamayan annelerin yaptıkları pratikler nelerdir?
18. Hamile kalmamak için yapılan pratikler nelerdir?
19. Hamilelik nasıl anlaşılır?
20. Hamile kadına hangi isimler verilir?
21. Hamile kadın nelerden kaçınır?
22. Hamile kadına yedirilen ve yedirilmeyen yiyecekler nelerdir?
23. Hamileliğin aile içerisinde duyurulması nasıl olmaktadır?
24. Çocuğun canlanma süresi ne kadardır?
25. Çocuğun canlanma süresi içerisinde nelerden kaçınılmalıdır?
26. Çocuğun cinsiyeti nasıl belirlenir?
27. Cinsiyet belirlemede, kadına ilişkin fizikî ve ruhsal belirtiler nelerdir?
28. Doğum anında çocuğun gelişine göre yapılan tahminler nelerdir?
29. Kadınların çocuk sahibi olma yaşı nedir?
30. Çocuğun kız veya erkek olmasını sağlamak için yapılan pratikler nelerdir?
31. Kız veya erkek çocuğun tercih edilme sebepleri nelerdir?
32. Ailenin çocuk sayısı talebi neye bağlıdır?
33. Doğum hazırlıkları nelerdir?
34. Doğum sancılarının başlaması durumunda neler yapılır?
35. Doğum, nerede ve kimler tarafından yaptırılmaktadır?
36. Doğum kaç şekilde yapılır?
37. Doğum odasının özellikleri nelerdir? Kimler bulunur?
38. Doğumun hemen ardından kadın için neler yapılır?
39. Doğumun hemen ardından çocuk için yapılanlar nelerdir?

40. Kadının eşi (sonu) ile ilgili uygulamalar nelerdir?
41. Çocuğun göbek düşürmesi nasıl yapılır?
42. Çocuğun ilk yıkaması nasıl yapılır?
43. Bebek kaç günde bir yıkanır, kırkına kadarki yıkama sıklığı ile daha sonraki dönemler arasında bir fark var mıdır?
44. Doğan çocuk tuzlanır mı?
45. Kırk güne kadar, yeni doğum yapmış kadınla ilgili uygulamalar nelerdir?
46. Kırk güne kadar, yeni doğan çocukla ilgili uygulamalar nelerdir?
47. Çocuğun cinsiyetine göre yapılan törenler nelerdir?
48. Kırklama nedir?
49. Kadın kırklanması nasıl yapılır?
50. Bebeğin kırklanması nasıl yapılır?
51. Yarım kırklama yapılır mı?
52. Kırklamaya gelenler hediye getirir mi?
53. Kırk basmasının tanımı nedir?
54. Kadın ve çocuğu kırk basmaması için ne gibi tedbirler alınır?
55. Kadın ve çocuğu kırk basması durumunda ne gibi belirtiler meydana gelir? Bunların tedavileri nasıl yapılır?
56. Lohusa ve bebek ziyaretleri nasıl yapılır?
57. Lohusa ve bebek ziyaretine gelmesi sakıncalı olanlar kimlerdir?
58. Lohusa ve bebek ziyareti ne zamana kadar sürer?
59. Lohusa ve bebek ziyaretinde yapılan uygulamalar nelerdir?
60. Lohusa ve bebek ziyareti sırasında ne gibi ikramlar yapılır?
61. Lohusa ve bebeğin ilk defa dışarıya çıktığında ziyaret edeceği yer neresidir? Ne gibi uygulamalar yapılır?
62. Lohusa ve bebek ilk defa dışarı çıktığında ne gibi kaçınımlarda bulunurlar?
63. Süt olmaması durumunda ne yapılır?
64. Kesilen sütün geri getirilmesi ve çoğaltılması için ne gibi tedbirler alınır?
65. Bebeğin adı en geç ne zaman konur?
66. Bebeğin adını kimler verir?
67. Bebeğe kaç ad verilir?
68. Ad seçiminde etkili olan faktörler nelerdir?
69. Bebeğe adını verirken bir tören düzenlenir mi?
70. Bir sonraki çocuğun cinsiyetinin farklı olması için ne gibi adlar verilir?
71. Al basmasının tanımı nedir? Al basması ile ilgili anlatılar nelerdir?
72. Al basmasına karşı ne gibi önlemler alınır?
73. Kadını ve çocuğu al basması halinde ne gibi tedaviler yapılır?

EVLENME

1. Evlilik çeşitleri nelerdir?
2. Beşik kertme evliliği var mıdır?
3. Görücü usulü evlilik var mıdır?
4. Kız kaçırma yoluyla evlilik var mıdır?
5. Değiş-tokuş (berder,berdel,bedel) evliliği var mıdır?

6. Akraba evliliği yapılır mı? Yapılma/Yapılmama sebepleri nelerdir?
7. Kızların ve erkeklerin asgarî ve azamî evlilik yaşları nedir?
8. Çiftler arasında yaş farklılıkları var mıdır?
9. Erken ya da geç evlenmenin yararları ya da sakıncaları nelerdir?
10. Geleneksel yaş sınırları içinde evlenemeyen gençlere verilen herhangi bir isim var mıdır?
11. Evlenemeyen gençlerin başvurdukları kısmet açma ile ilgili pratikler nelerdir?
12. Kız ve erkek evlenme isteklerini nasıl açıklar?
13. Bu isteğe aile büyüklerinin bakışı nasıldır?
14. Evlenecek gençlerde aranılan nitelikler nelerdir?
15. Eş seçimi nasıl yapılır?
16. Gelin/damat adayları ve ailesinde aranan nitelikler nelerdir?
17. Eş seçiminde gençlerin ve ailelerinin karar mekanizmasındaki rolü nedir?
18. Kız aramada uygulanan pratikler nelerdir?
19. Gelin adayında nelere dikkat edilir?
20. Kız arama işini kimler yapar?
21. Kız görmede uygulanan pratikler nelerdir?
22. Kız istemede uygulanan pratikler nelerdir?
23. Kız istemeye giderken oğlanın anne-babası dışında aracı olarak nitelendirilen kimseler gider mi?
24. Aracı olan kişilerin özellikleri nelerdir ve seçimi nasıl yapılır?
25. Kız istemeye nasıl başlanır, neler söylenir?
26. Kız önce kimden istenir?
27. Kız tarafı cevabını nasıl verir?
28. Kız tarafı görücülerin beğenildiğini/beğenilmediğini nasıl ifade eder?
29. Erkek tarafı kız istemeye giderken hediye olarak bir şey götürür mü, götürürse bu hediyelere özel bir ad verilir mi?
30. Kız ve erkek tarafı birbirine nasıl hitap eder?
31. Kız verilirse söz kesimi ne zaman yapılır?
32. Söz kesmede ne gibi pratikler uygulanır?
33. Söz kesmede kimler bulunur?
34. Söz kesiminde misafirlere ne ikram edilir?
35. Söz kesimine damat ve gelin adayları katılır mı?
36. Söz kesiminde dini nikah kıyılır mı?
37. Kız istendikten sonra taraflar arasında ne gibi anlaşmalar yapılır?
38. Başlık olayı var mı ve hangi adlarla anılır?
39. Kız alınırken verilen başlık "kalın" parasının işlevleri nelerdir?
40. Küçük ve büyük nişanın yöresel adları nelerdir?
41. Nişana kimler gider? Ne gibi eşyalar alınır?
42. Nişana çağrı, nişan takılması, nişan yemeği nasıl yapılır?
43. Nişan masraflarını kimler karşılar?
44. Nişan hazırlıkları nasıl yapılır?
45. Nişanı kız evi mi, erkek evi mi düzenler?
46. Söz ile nişan arasındaki süre nasıl ve neye göre belirlenir?
47. Nişanda kız ve erkeğe neler takılır?
48. Nişana kimler davet edilir?
49. Nişanda hangi eğlenceler yapılır?

50. Nişan yüzüğünü kim takar?
51. Nişandan sonra gelin ve damat adayının ilişkileri nasıl düzenlenir?
52. Nişan ile düğün arasında geçen süre neye göre belirlenir?
53. Bu arada karşılıklı hediyeleşme görülür mü?
54. Nişanın bozulması halinde ne gibi uygulamalar yapılır?
55. Nişanın bozulduğu karşı tarafa nasıl bildirilir?
56. Bu durumda taraflar aldıkları hediyeleri geri verir mi?
57. Çeyiz eşyaları nelerdir?
58. Çeyiz hazırlama işinde aile bireylerinin dışında katkıda bulunan kişiler var mıdır?
59. Çeyiz yazılır mı, kimler yazar?
60. Çeyiz serilir mi, ne zaman?
61. İyi çeyiz, kötü çeyiz nasıl değerlendirilir?
62. Çeyiz asmada neler sergilenir?
63. Çeyiz nerede sergilenir?
64. Çeyiz eşyası olarak neler görülür?
65. Geline verilen çeyiz hangi şartlarda geri alınır?
66. Kaçarak evlenen kızın çeyizi nasıl olur?
67. Düğünden önce gelin ve damat arasında hediyeleşme var mıdır?
68. Her iki tarafın düğün evi için ne gibi hazırlıkları vardır?
69. Düğün alışverişine kimler çıkar ve neler alınır?
70. Düğüne davet ne şekilde yapılır?
71. Düğüne daveti kim yapar?
72. Düğüne kimler davet edilir?
73. Köye dışarıdan gelen davetliler nasıl ağırlanır?
74. Düğün yemeği olarak neler hazırlanır?
75. Bu yemekleri kimler pişirir, bunun için özel görevliler bulundurulur mu?
76. Düğün ekmeğini kimler ve nasıl yaparlar?
77. Düğün için gelin ve damadın kıyafetleri ne zaman alınır?
78. Gelin ve damat kıyafetleri nasıldır?
79. Düğüne davetli olanların kıyafetleri nasıldır?
80. Düğünde hangi görevliler vardır ve hangi adlarla anılırlar?
81. Sağdıç ve yenge kimlerdir, fonksiyonları nelerdir?
82. Sağdıç ve yengede aranan nitelikler nelerdir?
83. Düğüne yakın bir zamanda cenaze varsa nasıl hareket edilir?
84. Düğünün günleri nelerdir?
85. Düğünün süresi üzerinde etkili olan faktörler nelerdir?
86. Düğün nasıl başlar?
87. Kına gecesi nerede düzenlenir?
88. Kına gecesine damat da katılır mı?
89. Kına gecesi eğlenceleri nelerdir?
90. Kına türküleri nelerdir ve kim söyler?
91. Çalgıcıları kimler tutar ve masrafını kimler karşılar?
92. Kına masrafını kim karşılar?
93. Gelinle birlikte damada da kına yakılır mı?
94. Gelinin kınasını kim karar?
95. Bu kişide olması/olmaması gereken nitelikler nelerdir?

96. Kına yakma çeşitleri nelerdir?
97. Düğün için gelinin hazırlanması nasıldır?
98. Hamam geleneği var mıdır?
99. Düğün töreni nerede yapılır?
100. Düğünde ikram nasıl yapılır?
101. Düğün eğlenceleri olarak neler yapılır?
102. Gelin almada uygulanan pratikler nelerdir?
103. Gelin evden çıkarken neler yapılır?
104. Gelin alayı, düğün alayı nedir; kimlerden oluşur?
105. Toprak bastı parası ya da gençlik parası ne demektir; kim, kime ve ne için verir?
106. Gelinin oğlan evine girmesi sırasında uygulanan pratikler nelerdir?
107. Oğlanı güvey evinde kim karşılar?
108. Düğün esnasında takı ne zaman takılır ve nasıl isimlendirilir?
109. Takının miktarını belirleyen faktörler nelerdir?
110. Düğün boyunca bahşiş dağıtma âdeti var mıdır?
111. Kimler tarafından ve kimlere dağıtılır?
112. Nikah çeşitleri nelerdir?
113. İmam nikahı kıyılır mı, ne zaman?
114. Resmi nikah ne zaman yapılır?
115. Yüz görümlüğü nedir?
116. Gerdek odası ne zaman ve nasıl düzenlenir?
117. Gerdek odasının hazırlanması, güveyin odaya sokulması sırasında ne gibi uygulamalar yapılır?
118. Gerdek sabahı yapılan pratikler nelerdir?
119. Çarşaf açma âdeti var mıdır?
120. Düğün sonrası gelin ve damadın ailelerle görüşmesi nasıldır?
121. Düğün sonrası yapılan uygulamalar nelerdir?
122. Gelin ve damadın aile içi ilişkileri nasıl düzenlenir?

ÖLÜM

1. İnsanların ne tür davranışları ölüme yorulur?
2. Hayvanların ne tür davranışları ölüme yorulur?
3. Ev ve eşya ile ilgili ölüme yorulan inanmalar nelerdir?
4. Gökyüzü olaylarının ölüme yorumlanması ile ilgili inanmalar var mıdır?
5. Yiyeceklerle ilgili ne tür belirtiler ölüme yorulur?
6. Hangi rüyalar ölüme yorulur?
7. Ölüme yorulan rüyalar görüldüğünde ne tür uygulamalar yapılır?
8. Kulak çınlaması ölüme yorulur mu ?
9. Hastadaki ne tür psikolojik ve fizyolojik belirtiler ölüme yorulur?
10. İnsanlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?
11. Hayvanlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?

12. Yiyeceklerle ilgili kaçınmalar nelerdir?
13. Eşyalarla ilgili kaçınmalar nelerdir?
14. Ağaçlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?
15. Belli gün ve zamanlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?
16. Öleceği anlaşılan kişinin yanında kimler kalır?
17. Din görevlisi çağrılır mı? Hastanın başında yerine getirilen dinî kaideler nelerdir?
18. Can çekişen kişinin yastığı başının altından alınır mı, ne zaman?
19. Kişi can verirken üstüne bir şey konur mu?
20. Hastaya su verilir mi? Neden?
21. Hastanın vasiyeti tespit edilir mi?
22. Hastanın son dileği sorulur mu?
23. Hastanın öldüğünü tespit etmek için yapılan işlemler var mıdır?
24. Hastanın başında Kur'an okunur mu?
25. Hasta öldükten sonra yıkanmadan Ku'ran okunur mu?
26. Ruhunu teslim ederken kişi için ne denir?
27. Uzun can çekişen kişi ile ilgili inanmalar nelerdir?
28. Ölünün gülerek, yüzünü buruşturarak, can çekerek ölmesi ile ilgili yorumlar nelerdir?
29. Ölü gömülene kadar geçen sürede yapılmasından kaçınılan uygulamalar nelerdir?
30. Ölümün duyurulması nasıl yapılır?
31. Ölmüş kişiye ne denir?
32. Gözleri açıksa ne düşünülür, kapalıysa ne düşünülür?
33. Gözlerini kim kapatır, kapatırken bir şey söylenir mi?
34. Çenesi bağlanır mı? Neden?
35. Ayakları bağlanır mı? Neden?
36. Üstünden çıkan elbiseleri ne yapılır?
37. Elbiseler çıkarıldıktan sonra üzerine bir şey örtülür mü?
38. Hastanın öldüğü yatağa bir ad verilir mi?
39. Öldükten sonra can verdiği yatakta mı durur başka bir yatağa mı kaldırılır?
40. Ölen bir kişinin üstüne herhangi bir şey konur mu? Neden?
41. Öldüğü gece ölüyü kimler bekler?
42. Yıkanmadan sonra veya önce herhangi bir buhur veya tütsü yapılır mı? Neden?
43. Ölü yıkanmadan bedeninde temizlik yapılır mı? Kim yapar?
44. Öldüğü yerde mum, ateş yakılır mı? Ne kadar süre ile yakılır?
45. Işığın yanına ekmek, ibrikle su koyar mısınız?
46. Evdeki sular dökülür mü?
47. Kişi akşam öldüğü zaman hemen gömülür mü? Neden?
48. Ölen kişi ne zaman gömülür?
49. Ölüyü evde bekletme süresi ne kadardır?
50. Ölünün uzak yerlerdeki akrabaları beklenir mi?
51. Ölünün üstünden kedi atlaması nasıl yorumlanır?
52. Ölü ne zaman yıkanır?
53. Yıkama suyunu kim getirir, kazanı kim kurar?
54. Ölü yıkayan kişiye bir ad verilir mi?

55. Yıkama suyuna bir ad verilir mi?
56. Yıkama suyunun taşınması ile ilgili inanmalar nelerdir?
57. Su ısıtılan kap nasıl olur?
58. Suyu ısıtmak için ateş nasıl yakılır?
59. Ölü yattığı odadan yıkanmaya götürülürken yatağına bir şey konur mu?
60. Ölüyü kaç kişi yıkar?
61. Ölü nerede yıkanır, özel olarak ölüye ayrılmış bir yer var mıdır?
62. Yıkandığı yerin özelliği nedir?
63. Yıkamanın yapıldığı yere kimler alınır?
64. Yıkanırken baştan ayağa mı ayaktan başa mı su dökülür?
65. Ölüyü yıkayan dinî görevli midir yoksa bilen birisi midir? Yıkayanın ne gibi bir sorumluluğu vardır?
66. Ölüyü yıkarken önlük, terlik kullanılır mı?
67. Kullanılacak suyun ısısı nasıl olur?
68. Ölü yıkarken kullanılan araç gereçler nelerdir?
69. Ölüyü yıkarken burun, kulak vb. yerleri kapatılır mı?
70. Ellerine ve ayaklarına kına yakılır mı? Neden?
71. Cesede ve kefene kokulu maddeler sürülür mü? Bunlar nelerdir ve neden sürülür?
72. Ölüyü yıkayana para verilir mi?
73. Ölünün yıkama suyundan artan su ne yapılır?
74. Oğlu, kızı yıkandıktan sonra ölüye su döker mi?
75. Ölüyü yıkadıktan sonra kazan ne yapılır?
76. Yıkamada kullanılan diğer eşyalar ne yapılır?
77. Kişi önceden kefenini hazırlar mı?
78. Cenazeye gelen akrabaların, komşuların kefen getirdikleri olur mu?
79. Ölüye alınan malzemelerin ismi var mı?
80. Kefen olarak ne kullanılır?
81. Kefen ne zaman ve ne ile biçilir?
82. Kadın kefeni kaç parçadan oluşur?
83. Erkek kefeni kaç parçadan oluşur?
84. Kadın ölü nasıl kefenlenir?
85. Erkek ölü nasıl kefenlenir?
86. Kefenin içine kokulu maddeler konur mu?
87. Ölü nerede, neyin içinde kefenlenir?
88. Ölüye kefenin dışında bir şey giydirildiği yada yanına bir şey konduğu olur mu?
89. Kefenlendikten sonra ölü bağlanır mı? Herhangi bir şeye sarılır mı?
90. Kefenlendikten sonra ölü nereye konur?
91. Kefenden artan parça ne yapılır?
92. Ölü almaya gelindiğinde neler yapılır?
93. Ölü alındıktan sonra nereye götürülür?
94. Cenaze namazı nerede ve ne şekilde kılınır?
95. Namazı kimler kıldırır?
96. Cenaze töreni nasıl yapılır?
97. Tabuta başka bir isim verilir mi?
98. Tabut yapımında hangi malzemeler kullanılır?

99. Tabut kaç parçadan yapılır?
100. Tabutu kimler yapar?
101. Tabut dışında taşımada kullanılan başka bir araç var mıdır?
102. Tabutun üzerine herhangi bir şey örtülür mü? İsmi nedir? Rengi nasıldır?
103. Tabutun üstüne herhangi bir şey bir şey konur mu?
104. Tabutun üstüne ölünün kadın veya erkek olduğunu belirtmek için bir şey konur mu?
105. Ölünün genç kız, yeni evli veya çocuk olması durumunda tabutun üstüne bir şey konur mu?
106. Tabut nasıl taşınır?
107. Tabutu kaç kişi taşır, kimler taşır?
108. Ölen kişiyle tabutu aracılığı ile helâlleşme yapılır mı?
109. Tabut taşınırken nelere dikkat edilir ve nelerden kaçınılır?
110. Cenaze evden ayrıldıktan sonra evde ölünün bulunduğu odada herhangi bir değişiklik yapılır mı?
111. Ölü evinin önünden geçerken hamileler, çocuklar, uyuyanlar uyandırılır mı? Neden?
112. Cenaze alayına kimler katılır?
113. Cenaze olduğunda işler durdurulur mu?
114. Mezarlığa kadınlar da gider mi?
115. Mezarı kim kazar?
116. Mezarın ölçüsü nasıl alınır?
117. Mezar kazılırken kaç kişi mezar içine girebilir?
118. Kadın erkek mezarında farklılıklar var mıdır? Neden?
119. Mezarın şekli nasıldır?
120. Cenaze gelene kadar mezar içine herhangi bir şey konulur mu?
121. Mezardan kemik çıkarsa ne yapılır?
122. Ölü mezara getirilince ne yapılır?
123. Ölüyü mezara kimler koyar?
124. Ölü tabutla mı, tabutsuz mu gömülür?
125. Ölü mezara ne şekilde yerleştirilir?
126. Mezarda ölünün altına bir şey serilir mi?
127. Ölü mezara konurken dua okunduğu veya başka sözler söylendiği olur mu?
128. Ölünün yönü nasıl olur?
129. Ölü mezara konduktan sonra üzerini kim örter?
130. Üstüne, gözüne toprak atılır mı? Toprak ne ile atılır?
131. Mezara toprak atılırken, kürekle ilgili inanışlar nelerdir?
132. Talkın nedir? Nasıl verilir? Kim verir? Neden verilir?
133. Talkın veren için daha sonra herhangi bir işlem yapılır mı?
134. Ölü gömüldükten sonra mezara herhangi bir işlem yapılır mı?
135. Ölü gömüldüğünde mezar başında bir şey dağıtılır mı?
136. Mezarın başında bir süre beklenir mi? Neden?
137. Mezarın başında ışık yakılır mı?
138. Ölünün gömüldüğü gün kar, yağmur yağması neye yorulur?
139. Cenazenin çıktığı eve özel bir ad verilir mi?
140. Ölü sahiplerinin evinde cenaze kalktıktan sonra ne yapılır?

141. Ölü gömüldükten sonra cemaat ne yapar?
142. Ölü evinde komşuların ve akrabaların ne gibi yardımları olur?
143. Ölünün yaşarken yerine getiremediği namazlarının ve yeminlerinin karşılığı olarak fidye verme âdeti (devir-iskat) var mıdır?
144. Ölünün gömüldüğü günün akşamı dinî bir işlem yapılır mı?
143. Ölü sahiplerine nerede ve ne zaman baş sağlığı dilenir?
144. Baş sağlığı için neler söylenir?
145. Baş sağlığına kimler gider?
146. Baş sağlığına gelenler bir şey getirir mi? Ölü sahibi onlara bir şey verir mi?
147. Baş sağlığına gelenlerin ayakkabıları çevrilir mi?
148. Ölünün giydiği eşyalara ne tür işlem yapılır?
149. Ölünün anıldığı günler nelerdir?
150. Ölü yemeğinin verildiği özellikle seçilmiş insanlar var mı, herkese mi verilir?
151. Ölünün gömüldüğü gün, cenazeye katılanlara yemek verilir mi? Neden verilir?
152. Ölünün üçüncü günü herhangi bir işlem yapılır mı?
153. Ölünün yedinci günü herhangi bir işlem yapılır mı?
154. Ölünün kırkıncı günü herhangi bir işlem yapılır mı?
155. Ölünün elli ikisinde herhangi bir işlem yapılır mı?
156. Ölünün yılında herhangi bir işlem yapılır mı?
157. Ruh nedir?
158. Ruh tek midir?
159. Ruh bedenden ne zaman ayrılır?
160. Ruh bedenın hangi kısmından vücudu terk eder?
161. Ruh ne şekilde vücuttan ayrılır?
162. Ruh bedenden neden ayrılır?
163. Canlıyken ruhun vücuttan ayrıldığı olur mu?
164. Kişi ruhunu teslim edince bedeni nereye gider?
165. Ruh bedende iken vücudun neresinde bulunur?
166. Ölüm olayından sonra bedeni terk eden ruhun evine dönüp yakınlarını görmeye gelmesi şeklinde bir inanç var mıdır?
167. Ruh, evine ziyarete daha çok ne zaman gelir?
168. Bazı gün ve gecelerde evde dolaşan kelebek, sinek, arı, ölünün dolaşan ruhuna yorulur mu?
169. Ölünün ruhunu memnun etmek için ölü sahipleri ne yapar?
170. Ruh ne zaman dünyayı tamamıyla terk eder?
171. Yas tutulur mu?
172. Ölü evinin dışında kimler yas tutar?
173. Kaç gün yas tutulur? Ölen kişiye göre bu süre değişir mi?
174. Yas tutarken neler yapılır?
175. Yas tutarken kaçınılan davranışlar nelerdir?
176. Ağıt yakılır mı?
177. Ölünün ardından ağlamakla ilgili inanmalar nelerdir?
178. Ölümünden dolayı düğün ve diğer eğlencelerle ilgili durum nedir?
179. Yas ne zaman kaldırılır, kalktığı nasıl belli olur?
180. Yası kaldırmak için komşular ölü ailesine herhangi bir davranışta bulunurlar mı?
181. Yas hamamı geleneği var mı?

182. Yaşlı ailenin ilk bayramına özel bir isim verilir mi? Bu bayramda neler yapılır?
183. Mezarlık köyün neresindedir?
184. Mezarlıkla ilgilenen bir görevli var mıdır?
185. Ölünün gömüldüğü gün mezar beklenir mi?
186. Mezar, ölü sahiplerince ilk defa ne zaman ziyaret edilir?
187. Mezarın üstü ne zaman yaptırılır? Mezar ne zaman yaptırılır?
188. Mezarın üstüne su kabı konur mu, konuyorsa bu nasıl bir kaptır ve cinsiyete göre değişir mi? Neden konulur?
189. Mezarın başına bir şey dikilir mi? Buna ne ad verilir?
190. Mezarın başına ya da ayak ucuna dikilen taşta ölenin cinsiyetini, mesleğini, yaşını, neden öldüğünü, belirten bir işaret veya yazı konur mu?
191. Mezara dikilen, taşlar, şekiller, resimler neyi ifade eder?
192. Mezarlıktaki ağaçlara herhangi bir şey asılır mı?
193. Mezarlıktaki ağaçlarla ilgili inanmalar nelerdir?
194. Mezarlığın dışında ölü herhangi bir yere gömülür mü?
195. Mezarlık genişletilir mi?
196. Mezar ziyaretlerine ne zaman gidilir?
197. Kadınlar mezar ziyaretlerine her zaman gidebilir mi?

Foto 1: Doğumdan sonra, ilk çocuk için düzenlenen lohusa yatağı.

Foto 2: Lohusa düğününde giyilen tören kıyafetleri.

Foto 3: Bahçeye hazırlanmış lohusa yatağı.

Foto 4: Maddi kültürün önemli temsilcilerinden olan çeyiz eşyası.

Foto 5: Kaynana ile birlikte oturacak gelinin, çeyiz eşyalarının sergilendiği yatak odası.

Foto 6: Çeyizin temel unsurlarından yatak takımı. **Foto 7:** Temizleyici ve nazardan koruyucu özelliği olan gelin süpürgesi

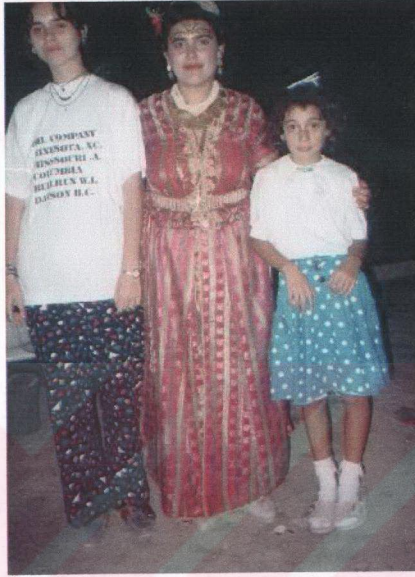

Foto 8: Düğün töreni kıyafeti ve tamamlayıcısı olan yüz yazımı.

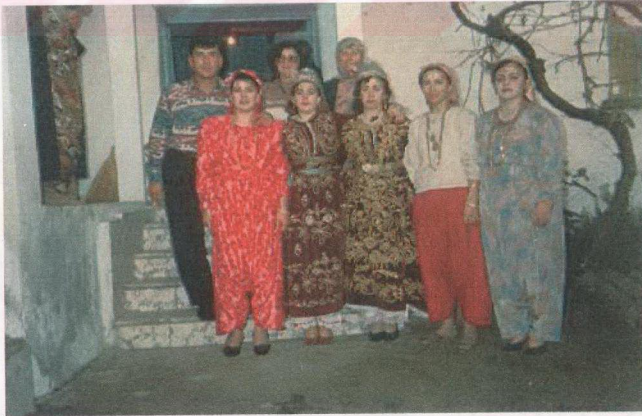

Foto 9: Geleneksel gelin kıyafeti olan bindallı ve balkaymak.

Foto 10: Gelinin yakınlarının giydiği, parlak ipekli ya da saten kumaştan yapılmış tören kıyafeti olan balkaymak

Foto 11: Düğünde giyilen tören kıyafetlerinden balkaymak.

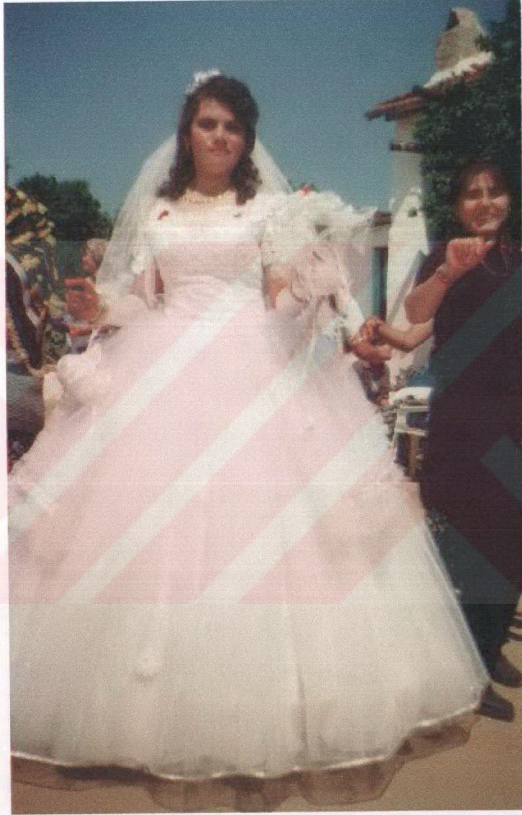

Foto 12: Şehir kültürünün etkisi ile giyimde olan gelinlik.

Foto 13: Gelinin eline kına yakılması sahnesi.

Foto 14: Gacal köylerinde parmaklara yakılan yüksük kına.

Foto 15: Yengeler tarafından ayaklara kına yakılması sahnesi.

Foto 16: Gelin kaçırma adeti gereğince, damadın gelini kucaklayarak tören alayından eve götürmesi.

Foto 17: Kınadan sonra görülen, çerez gezme adeti.

Foto 18: Gelin alayından bir görünüm.

Foto 19: Tiraştan önce damat oynatma.

Foto 20: Berberin takısı ve takımı.

Foto 21: Damat tıraşı.

Foto 22: Tıraşın bitiminde, damadın evine götürülmesinden önce toplu halde oynanan oyun.

Foto 23: Gelibolu Karşılması oyunu.

Foto 24: Erkekler tarafından omuzlardan tutularak oynanan alay oyunu.

Foto 25: Gelin ve kaynananın karşılıklı oyunundan bir görüntü.

Foto 26: Ölü yıkama için gerekli malzemelerin toplu görüntüsü.

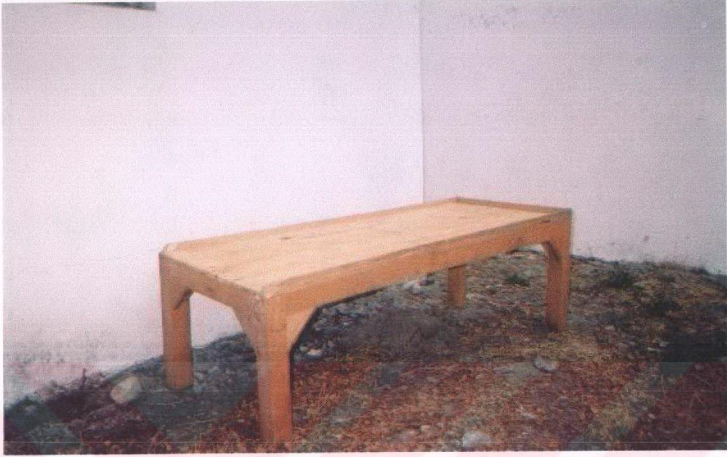

Foto 27: Köylerde ölüyü yıkama ve kefenleme için kullanılan tenesir örneği.

Foto 28: Kefenleme işlemi için kullanılan kına, çörekotu, kâfirun, pamuk, kefenlik bez, havlu ve tülbentten oluşan takım.

Foto 29: Cenaze malzemeleri satan dükkanın dış görünüşü.

Foto 30: Cenaze malzemeleri satan dükkanın iç görünüşü.

Foto 31: Köylerde bulunan ve ortak kullanıma açık olan tabutlar.

Foto 32: Çocuk mezarlarına bir örnek.

Foto 33: Çocuk mezarlarına diğer bir örnek.

Foto 34: Ölü'nün üstünü kapatmada kullanılan tahtalar ve mezar başı ile sonuna dikilen tahtalar.

Foto 35: Ölü'nün cinsiyetinin bayan olduğunu gösteren başak şeklindeki baş tahtası.

Foto 36: Mezarlık ağacı diye de bilinen selvi ağacı resmi.

Foto 37: Mezar taşlarında en yaygın olarak kullanılan selvi ağacı ve saksıda zeytin dalı resmi.

Foto 38: Mezar taşı üzerinde genç ölümü sembolize eden ya da süs unsuru olarak kullanılan çiçek resmi.

Foto 39: Mezar yapımında kullanılan seramik malzeme.

Foto 40: Mezar yapımında kullanılan mozaik taşı.

Foto 41: Atalar kültüne bağlı olarak mezar üzerine bırakılan su kapları.

Foto 42: Yaygın olarak mezar taşına yazılan yazı.

Foto 43: Mezar taşı yazısı örneği.

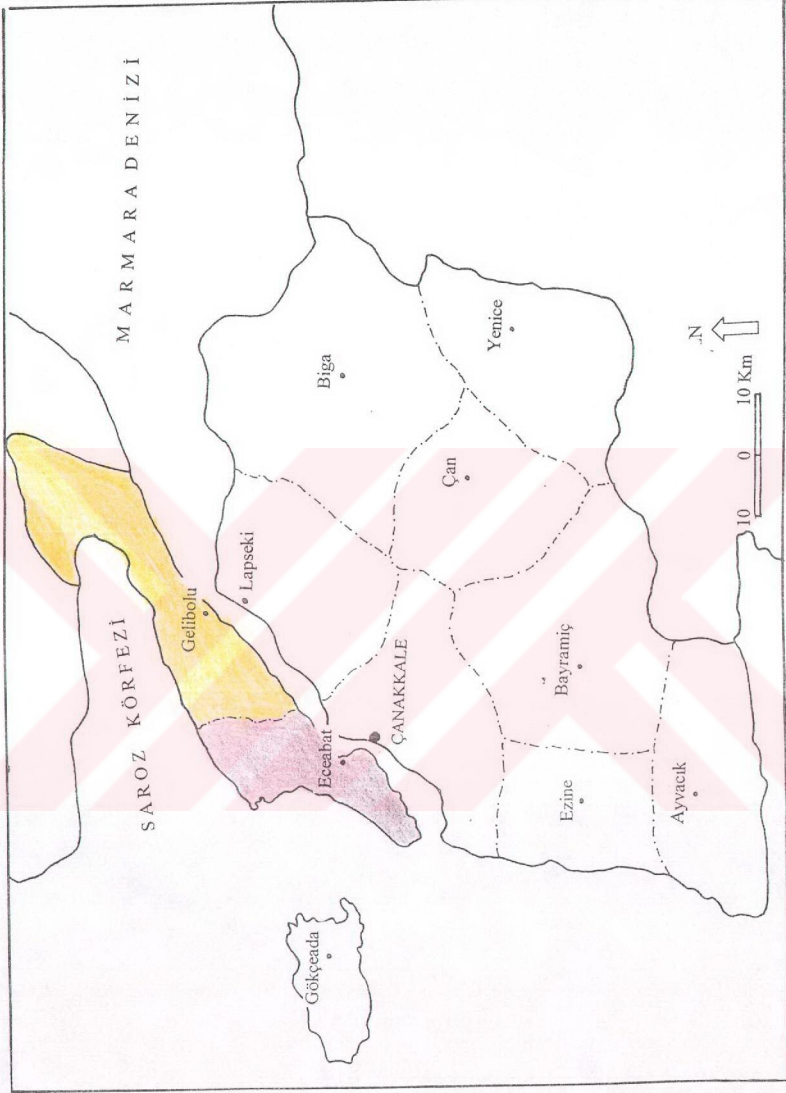
Foto 44: Metinde verilen birincimanzum parçanın ait olduğu mezar.

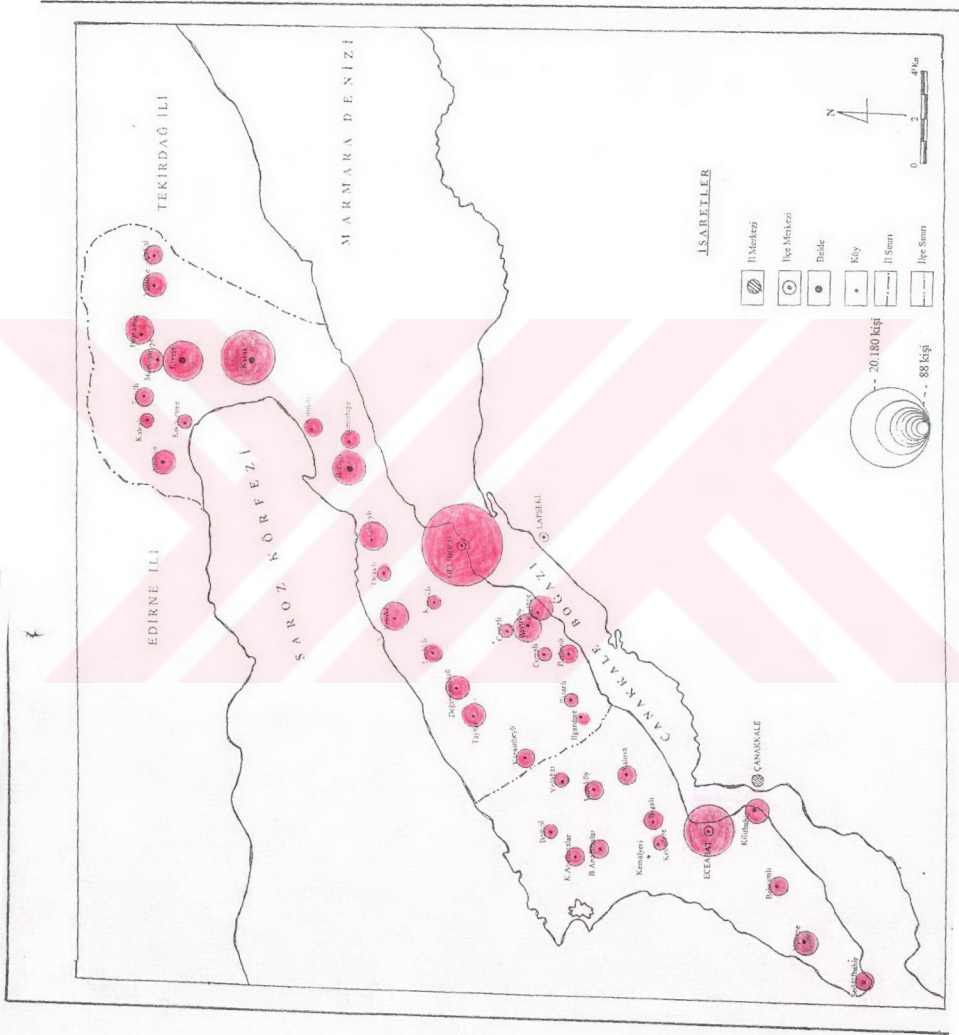
Foto 45: Metinde verilen ikinci manzum parçanın ait olduğu mezar.

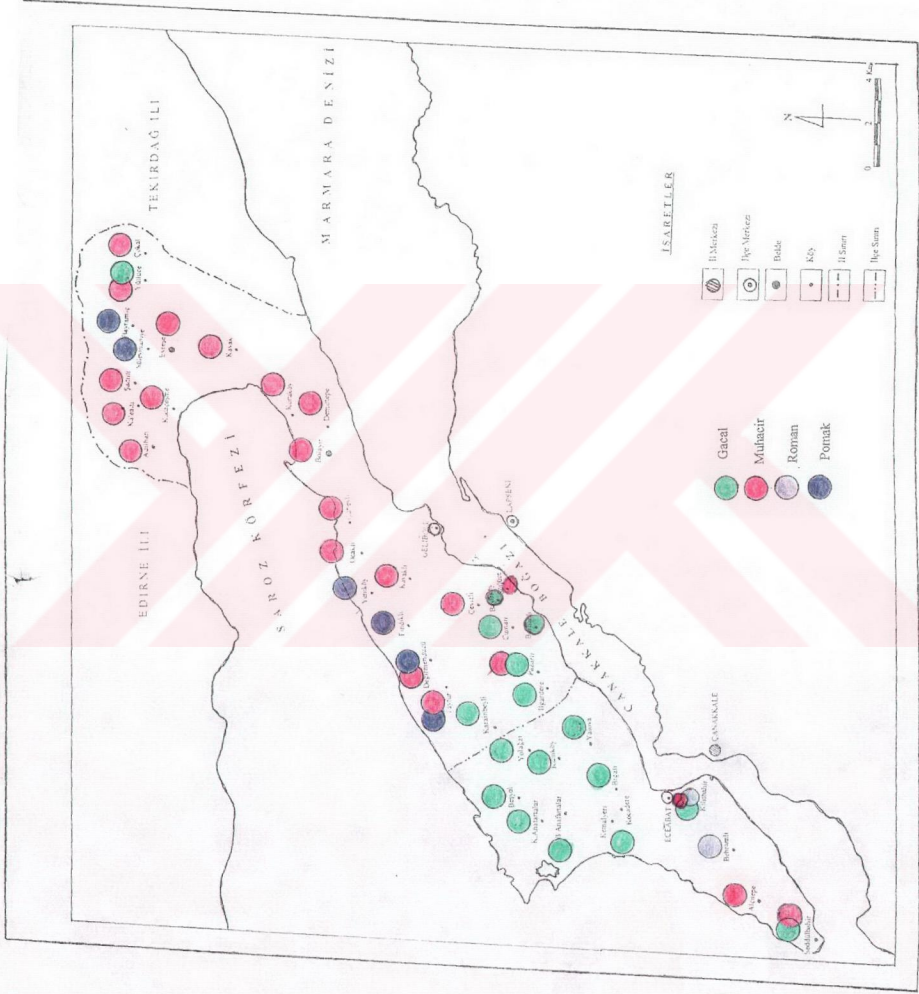
Foto 46: Metinde verilen mansur parçanın ait olduğu mezar.

Harita 1: Araştırma alanının coğrafi konumu.

Harita 2: Gelibolu yarımadası üzerindeki yerleşmelerin nüfus büyüklüklerine göre dağılımı.

Harita 3: Gelibolu yarımadasının köy ve belde yerleşmelerindeki nüfusun nitelikleri.